

המכון ללימודי השואה ע"ש ח. אייבשיץ

רחוב התיכון 39, נווה-שאנן
ת.ד 9288, חיפה 31092
Bitaaon.shoa@gmail.com

בס"ד, טבת תשע"ב, ינואר 2012
**ביטאון פורום שמירת
זיכרון השואה**
ביטאון מספר 39

העורך: גדעון רפאל בן-מיכאל

מחנה הריכוז ברגן-בלזן

קבר המונים בברגן-בלזן. ציורו של לסלי קול. [2]

בציור נראים אנשי אס.אס העוסקים בהבאת גופות לקבר ההמונים וחיילים בריטים המשגיחים על עבודתם.

תוכן העניינים

עמודים

- גדעון רפאל בן-מיכאל: פתח דבר 9-4
- חנה לוי-הס: ברגן-בלזן 1944-1945, יומן 35-10
- עליזה ויטיס-שומרון: בברגן-בלזן 56-36
- גולדה זנדמן: קורותיה בברגן-בלזן 75-57
- יהודית אילן-אונדרוייזר: זיכרונותיה מברגן-בלזן
7.4.1945 – 12.1.1944 94-76
- דב ברגמן: מחנה המוות ברגן-בלזן 102-95
- מנדי גור (גרובר): מסע המוות מברגן-בלזן לברגן-בלזן 133-103
- דולי פרידלר-קוץ: שחרור מחנה ברגן-בלזן (שיר) 135-134

עדויות מעת שחרור המחנה ב-15.4.1945

- דריק סינגטון-הקצין הבריטי הראשון בברגן-בלזן:
כניסתו למנה ב-15 באפריל 1945 144-136
- בריגדיר-גנרל ה.ל. גלין יוז: בבלזן, ביום שחרורה 147-145
- אלקס ל. איסטרמן: משוחררים – אך לא בני חורין 151-148
- רפאל אולבסקי: שלושתנו היינו בוכים 158-152
- יוסף רחנפוט: בלזן שלנו 165-159

תוכן העניינים [המשך]

עמודים

- ארגון שארית הפליטה בישראל 172-165

החיים הדתיים בברגן-בלזן

- יפה אליאך: ליל הסדר בברגן-בלזן 175-173
- מנחם שמעון (אמיל נוימן): תפילות מברגן-בלזן 178-176
- חג הפסח תש"ד בברגן-בלזן – תפילה על אכילת חמץ בפסח .. 181-179
- גלגולו של ספר התורה שהבריה הרב שמעון דסברג
למחנה ברגן-בלזן 186-181
- ביבליוגרפיה 188-187
- מראי מקומות 189-188

דגלי האומות ששחררו מחנות ריכוז וההשמדה ומיקומו של ברגן-בלזן [1]

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

גדעון רפאל בן-מיכאל

פתח-דבר

לחצרי פורום איגרת זיכרון השואה, השלום והזיכרון

מחנה הריכוז **ברגן-בלזן** (Bergen-Belsen) נמצא בסקסוניה התחתית שבצפון גרמניה, ליד העיר צלה (Celle).

ב-15 באפריל 1945 שוחרר מחנה ברגן-בלזן בידי חיילי הצבא הבריטי. לעיניהם התגלו מחזות אימה וזוועה. שטח המחנה היה זרוע גוויות ובצריפי המחנה נמצאו אלפי אסירים, שלדי אדם וחולים שתש כוחם מחמת הרעב והמחלות. רבים מהם גוועו למוות בימים ובשבועות לאחר שחרור המחנה.

צלמים ליוו את שחרור המחנה ותמונות הזוועה פורסמו בעולם כולו. התמונות הללו המחישו פעם ראשונה את מעשי הזוועה והרצח שביצעו הגרמנים כלפי העם היהודי.

מחנה ברגן-בלזן לא היה מחנה השמדה כמו אושוויץ, טרבלינקה וסוביבור. במחנה זה לא היו תאי גזים ולמרות זאת עשרות אלפים מתו מרעב, ממחלות וממעשי רצח שבוצעו ע"י הגרמנים.

אפשר לומר, שהיו שלוש תקופות בברגן-בלזן:

1. עד אביב 1944 שימש המחנה **כמחנה מעצר ושהייה לאסירים יהודים** שנועדו להחלפה עם הגרמנים (הטמפלרים) ששהו באותה תקופה בארץ-ישראל.
2. מחודש מרץ 1944 שימש ברגן-בלזן **כמחנה ריכוז גדול**, שהפך ליעדם של משלוחים ממחנות ריכוז, שפוננו בידי ה-ס.ס בעקבות התקרבות החזית אליהם.
3. מ-15 באפריל 1945 עד 1951, שימש המחנה **כמחנה עקורים** לשארית הפליטה. בתקופה זו, התקיימה פעילות תרבותית, חברתית ופוליטית ענפה במחנה.

בביטאון התמקדתי בתקופה השנייה וגם עסקתי בתיאור תקופת שחרור המחנה. נושא **העקורים** ששרדו את השואה, ראוי לביטאון מיוחד שיצא לאור בעתיד.

אביא בתמצית את תולדות ברגן-בלזן, כפי שפורסם ע"י **מרכז המידע אודות השואה**, "יד ושם" - ביה"ס המרכזי להוראת השואה: [17]

באפריל 1943 הוקם מחנה ברגן-בלזן רשמית **כמחנה מעצר** (Aufenthaltslager) למיועדים לחילופים בגרמנים שבמדינות בעלות-הברית, ששלטונות גרמניה הנאצית היו מעוניינים להחזירם לגרמניה. לשם בניית המחנה פונה חלק מהמחנה שהיה במקום לשבויי מלחמה, שטאלאג (Stalag 311).

מראשיתו היה מחנה ברגן-בלזן כפוף למדור D של ה"משרד הראשי למשק ולמנהל של הס"ס", שטיפל במחנות ריכוז. המפקד הראשון של המחנה היה האופטשטורמפירר (אחר-כך שטורמבנפירר) אדולף האס.

לשם בניית המחנה הועברו לברגן-בלזן 500 אסירים יהודים ממחנות בוכנולד ונצוילר. האסירים-הבונים לא היו מיועדים לחילופין, אלא השתייכו ל"קומנדו הבנייה" (Baukommando) שעליו הוטלו עבודות בנייה להכשרת קליטתם של המיועדים לכאורה לחילופין. ב-18 החודשים הראשונים לקיומו של מחנה ברגן-בלזן קמו חמישה מחנות משנה, מבודדים זה מזה, ואלה הם:

מחנה האסירים (Häftlingslager), ובו היו כלואים 500 האסירים הראשונים שהובאו לבניית המחנה. זה היה מחנה המשנה הראשון בברגן-בלזן, התנאים בו היו הגרועים ביותר והתמותה הגבוהה ביותר. ב-23 בפברואר 1944 פורק מחנה משנה זה והמעטים שעדיין שרדו בו הועברו למחנה זקסנהאוזן.

המחנה המיוחד (Sonderlager). באמצע יוני 1943 הועברו למחנה זה בשני משלוחים כ-2,400 יהודים מפולין (רובם מורשה, מלבוב ומקרקוב), בעלי תעודות (Promesas) של מדינות שונות, בעיקר של מדינות דרום אמריקניות. בסוף אוקטובר 1943 נשלחו 1,700 מהם לאושוויץ ומיד נרצחו כולם. בתחילת 1944 נשלחו לאושוויץ עוד 350 אסירים ומיד נרצחו גם הם. במחנה נשארו כ-350 אסירים, ביניהם 266 בעלי רשיונות עלייה לארץ-ישראל, 34 אזרחי ארצות הברית וכ-50 בעלי מסמכים של מדינות דרום אמריקניות. האסירים הללו לא הוצבו לקבוצות עבודה, ולא אופשר להם מגע כלשהו עם אסירים בשאר חלקי המחנה.

מחנה הניטרלים (Neutralenlager). במחנה זה היו שני צריפים ובהם שוכנו כ-350 אסירים יהודים, שהועברו לשם מסוף יולי 1944 עד ראשית מרס 1945. היו אלה בעלי אזרחות של ארצות ניטרליות, ביניהם 155 אזרחי ספרד, 105 אזרחי תורכיה, 35 אזרחי ארגנטינה ו-19 אזרחי פורטוגל. התנאים במחנה משנה זה היו, באופן יחסי, טובים יותר מהתנאים בשאר חלקי מחנה ברגן-בלזן. האסירים לא הוצבו לעבודה, נהנו מתזונה ותברואה טובים יותר וגם יחס אנשי הס"ס לאסירים היה פחות אכזרי **מאשר בשאר מחנות משנה.**

מחנה הכוכבים (Sternlager), היה מחנה המשנה הגדול ביותר ובו 18 צריפים. שוכנו בו אסירים יהודים המיועדים לכאורה לחליפין (Austauschjuden). הם לא קיבלו לבוש של אסירי מחנות ריכוז, הותר להם ללבוש את בגדיהם, אך חויבו לשאת את הטלאי הצהוב (מגן-דוד; מכאן השם 'מחנה הכוכבים'). הייתה

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

במחנה הפרדה, בצריפים שונים, בין נשים לגברים, אבל נתאפשרו פגישות של בני משפחות. רוב העצירים במחנה הכוכבים היו יהודים מהולנד. מינואר עד ספטמבר 1944 הגיעו לברגן-בלזן ממחנה וסטרבורק שבהולנד שמונה משלוחים, ובהם 3,670 נפש שהוגדרו כמיועדים לחליפין.

במחצית הראשונה של שנת 1944 הגיעו לשם גם משלוחים קטנים של אסירים יהודים מארצות שונות, וביניהם כ-200 יהודים **מטוניס, מטרפולי ומבנגאזי**, שעד אז היו במחנה פוסולי די קרפי (Fossoli di Carpi) באיטליה. ממחנה דרנסי שבצרפת הגיעו כ-200 נשים יהודיות, שבעליהן היו חיילים צרפתים בשבי הגרמנים, וכמה מאות יהודים מיוגוסלביה ומאלבניה. לפי המיפקד ביום 31 ביולי 1944 היו במחנה הכוכבים 4,100 אסירים יהודים שהוגדרו כמיועדים לחליפין.

מחנה ההונגרים (Ungarlager), הוקם ב-8 ביולי 1944. למחנה משנה זה הועברו 1,681 יהודים מהונגריה. היה זה משלוח שאירגן ר'ה ישראל קסטנר.

גם האסירים האלה הורשו ללבוש את בגדיהם האזרחיים, אך חויבו לשאת עליהם את הטלאי הצהוב.

רק אסירים יהודים מעטים שהובאו לברגן-בלזן **המיועדים לחילופין** אכן זכו להשתחרר במסגרת מבצעי החילופין. ב-10 ביולי 1944 הגיעו לנמל חיפה בארץ-ישראל 222 יהודים בעלי רישיונות עלייה לארץ-ישראל; ב-21 באוגוסט 1944 הגיעו לשווייץ 318 יהודים ממחנה ההונגרים; בדצמבר 1944 הגיעו 1,365 האחרים, וב-25 בינואר 1945 הגיעו 136 יהודים בעלי מסמכים של מדינות אמריקה הלטינית.

הפיכת ברגן-בלזן למחנה ריכוז. ממרס 1944 הפך ברגן-בלזן בהדרגה למחנה ריכוז. לשם התחילו הגרמנים להעביר ממחנות ריכוז אחרים אסירים, שהוגדרו כחולים שאינם כשירים לעבודה (Arbeitsunfähige).

בסוף מרס 1944 הגיע המשלוח הראשון ובו 1,000 אסירים חולים ממחנה דורה. הם שוכנו בצריפים בחלק חדש במחנה, בלי שמיכות, בתנאי התברואה הגרועים ביותר, ובלי טיפול רפואי כלשהו, וקיבלו מנות מזון זעומות ביותר. כתוצאה מכך מתו בתוך זמן קצר מאוד כמעט כול האסירים, ורק 57 מאותם 1,000 אסירים שרדו ביום שחרור המחנה.

עד סוף שנת 1944 הוסיפו להגיע למחנה משלוחי אסירים יהודים (רובם מהונגריה) ממחנות שונים, שהוגדרו כלא כשירים לעבודה. רובם שוכנו בשטח מחנה משנה האסירים הקודם. שם היו התנאים הקשים ביתר והתמותה הגדולה ביותר.

מבין כמה אלפים (המספר המדויק אינו ידוע) שהובאו לחלק זה של המחנה בשנת 1944 מתו בחודשים אפריל-יוני בלבד 820 אסירים. למחנה משנה זה הובאו ממחנה דורה אסירים פליליים גרמניים, והם מילאו תפקידים של זקני

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

הצריפים (Blockälteste) וקאפו. בעלי התפקידים הללו התייחסו באכזריות רבה מאוד לאסירים היהודים והחמירו בצורה ניכרת מאוד את מצבם. האסירים סבלו גם מיחס סדיסטי של רופא המחנה אוברשטורמפירר ד"ר קרל יגר, שהכריח את האסירים לרוץ ריצות בלתי פוסקות. בחודשי קיץ 1944 נרצחו במחנה כ- 200 אסירים בזריקות פנול.

באוגוסט 1944 נבנה חלק חדש במחנה, מחנה הנשים, ובו 12 צריפים. לחלק זה של המחנה הועברו כ-4,000 אסירות יהודיות מהונגריה ומפולין. אחרי שהייה קצרה במחנה זה הועברו האסירות לעבודה כפייה בתת-מחנות של בוכנוולד ופלוסנברג. רובן הגדול הוחזרו לברגן-בלזן אחרי שחלו או נחלשו בעבודת כפייה במחנות אחרים.

בחודשים ספטמבר-אוקטובר 1944 הגיע משלוחי אסירים יהודים ממחנה פלשוב וכ-3,000 אסירות יהודיות מאושוויץ. אסירים אלה שוכנו במחנה הכוכבים בצריפים מיוחדים שהוקמו בשבילם, בלי מים, שירותים ומיטות. בין אסירות אלה היתה אנה פרנק ואחותה מרגוט. במרס 1945 מתו שתיהן במגיפת הטיפוס שפקדה את המחנה.

ב-2 בדצמבר 1944 **מונה למפקד המחנה האופטשטורמפירר יוזף קרמר**, במקום אדולף האס. לפי המפקד באותו היום **היו בברגן-בלזן 15,257 אסירים**, בהם כ-8,000 נשים. מעשיו הראשונים של קרמר היו קשורים בהפיכת ברגן-בלזן, סופית ורשמית, למחנה ריכוז. שרידי המינהל העצמי של האסירים במחנה הכוכבים חוסלו. ובמקום המינהל העצמי מונו בעלי תפקידים, זקני צריפים וקאפוס, כנהוג בשאר מחנות ריכוז. הידרדרות מוחלטת בתנאי האסירים בברגן-בלזן באה עם העברתם של רבבות אסירים במסגרת צעדות המוות, בעת פינוי מחנות ריכוז במזרח. וכך **הגיעו בצעדות המוות כ-20,000** אסירות מאושוויץ ותת-מחנות של בוכנוולד. אסירות אלה בחלקן עברו דרך מחנה גרוס-רוזן.

בחודשים ינואר-מרס 1945 הגיעו בצעדות המוות גם אלפי אסירים, גברים ממחנות זקסנהאוזן ובוכנוולד. מיפקדת ברגן-בלזן לא עשתה צעדים כלשהם לקליטת אסירים אלה. רובם שוכנו תחת כיפת השמיים, בלי מים ואוכל.

במחנה השתררה אנדרלמוסיה ובמהרה פשטה מגיפת הטיפוס. בחודש מרס 1945 בלבד מתו במחנה 18,168 אסירים. **מתחילת ינואר עד אמצע אפריל 1945 מתו כ-35,000 בני אדם.**

ב-15 באפריל 1945 **שוחרר המחנה בידי הצבא הבריטי**. במחנה היו כ-60,000 אסירים, רובם הגדול חולים במצב קשה. בשטח המחנה היו מוטלות גוויותיהם של אלפים רבים שעדיין לא נקברו. החיילים הבריטים הוכו בתדהמה למראה עיניהם. הצבא הבריטי לא היה ערוך לפעולות ההצלה בהיקף הנדרש.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

בחמשת הימים הראשונים שאחרי השחרור מתו 14,000 נפש, שלא ניתן היה להצילם. עוד 14,000 מתו במרוצת השבועות הבאים, למרות המאמצים להביא עזרה ולהציל את חיי הגוועים.

מחנה עקורים. אחרי השחרור הוקם בברגן-בלזן מחנה עקורים, ובעזרת חיל הרפואה הבריטי החלו פעולות שיקום. מחנה העקורים התקיים עד שנת 1951. האסירים המשוחררים, **בהנהגתו של יוסף רוזנפוט** ובסיוע מוסדות ואישים שבאו לעזרה, הצליחו לארגן פעילות חברתית, תרבותית ופוליטית עניפה.

המשפט. מ-17 בספטמבר 1945 עד 17 בנובמבר 1945 התקיים בלינבורג (Lüneburg) שבגרמניה, בפני בית משפט צבאי בריטי, משפטם של 48 אנשי סגל מחנה ברגן-בלזן, ביניהם 16 נשים. 11 מבין הנשפטים נדונו למוות, **ביניהם מפקד המחנה יוזף קרמר**, וב-12 בדצמבר 1945 הוצאו להורג.

* * * *

ארגון:

ברצוני להודות לגופים ולאנשים שמספריהם וארכיונם דליתי עדויות, מסמכים ותמונות לביטאון זה:

• **ארגון שארית הפליטה ברגן-בלזן בישראל.** ציטטתי מהספרים: "בלזן", ללא שם מחבר, ארגון שארית הפליטה מהאזור הבריטי, תשי"ח-1958. ומהספר: **אולבסקי רפאל: "הדמעה, פרקי זכרונות על אושנצ'ין-קויאבסקי, אושוויץ, בונה, וברגן-בלזן"**, ארגון שארית הפליטה ברגן-בלזן בישראל, תשמ"ג-1983. תודה לבעלי זכות היוצרים: אריה אולבסקי ויוכי ריץ-אולבסקי.

ארגון שארית הפליטה ברגן-בלזן בישראל
כתובת: רחוב יהודה הלוי 143, ת.ד. 8199 תל-אביב 61081
דוא"ל: irgun.bergen.belsen.israel@gmail.com

• **למוסד "יד ושם".** על השימוש בתכני **מרכז המידע אודות השואה - ביה"ס המרכזי להוראת השואה.**

• **לבית לוחמי הגטאות.** על אישור ציטוטים מהספר: **ויטיס-שומרון עליזה: "נעורים באש" וכן השימוש בארכיון התמונות.**

• **להוצאת "מורשת" בית העדות ע"ש מרדכי אנילביץ.** על אישור ציטוטים מהספרים: גור (גרובר) מנדי: **"נשארתי בחיים – עדות של ניצול שואה" ו- ויטיס-שומרון עליזה: "נעורים באש".**

• **ההוצאה לאור משרד הביטחון** על אישור ציטוטים מהספרים: **זנדמן גולדה:** "סיפורי גולדה: קורותיה של ניצולת שואה שהייתה שש שנים במחנות-ריכוז".
ו - ברגמן דב: "השמים נאטמו מעלינו".

• **לעיתונאית עמירה הס,** שאישרה לי לצטט מספרה של אמה:
לוי-הס חנה: "ברגן-בלזן 1944-1945/יומן".

• **ליהודית אילן-אונדרייזר.** שאישרה לי לצטט מספרה: "זיכרונות מימים אפלים",
קורות ילדה אחת מגולת הולנד בימי השואה. אישור שניתן לי כאשר ערכתי את ביטאון
27 שעסק ביהדות הולנד בשואה.

• **אתר הלוחם היהודי במלחמת העולם השנייה.**

• **ציטוט ראיון מאתר:** <http://www.ynet.co.il>

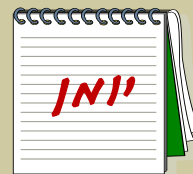
* * * *

ברצוני להדגיש! אני מביא את העדויות כפי שנכתבו במקורות. לא שיניתי את
הניסוחים והתחביר, וזאת כדי לשמור על אוטנטיות של העדויות.

נכבד ולא נשכח

גדעון רפאל בן-מיכאל

עורך הביטאון

היומן ראה אור לראשונה בשנת 1946 **ביוגוסלביה** ויצא לאור בחמישים עותקים משוכפלים.

הספר יצא לאור בשנית בדצמבר 1961 ע"י בית ההוצאה של "הפדרציה הבין-לאומית של לוחמי ההתנגדות האנטי-נאצית" (פי"ר) בווינה, מהדורה אחת בשפה הצרפתית ומהדורה נוספת בשפה הגרמנית. חנה עצמה תרגמה את ספרה לשפה הצרפתית וצורפה הקדמה לספר מאת אברהם הס.

בפברואר 1963 יצאה לאור מהדורה שלישית ע"י בית ההוצאה של "ארגון הלוחמים האנטי-נאציים בישראל". הספר תורגם לעברית ע"י אברהם קדימה.

בנובמבר 1972 היומן פורסם באיטלקית וב-1974 חנה ואברהם הוציאו אותו במהדורה פרטית בשפות עברית, סרבו-קרואטית, צרפתית וגרמנית.

בשנת 1974 **חנה לוי-הס** הוציאה לאור מהדורה חמישית-פרטית בשפות: עברית, סרבו-קרואטית, צרפתית וגרמנית.

הקטעים שאנו מביאים להלן מובאים מהמהדורה העברית הפרטית [3].

ב-1979 יצא היומן שוב בגרמנית ב- ROTBUCH VERLAG בכותרת "Vielleicht war das alles erst der Anfang", וצורף לו ראיון שעשה עם חנה ההיסטוריון ופעיל השמאל הגרמני אייקה גיזל EIKE GEISEL. גיזל גם צירף סקירה על תולדות המחנה. בהוצאה זו הופיע היומן בשלוש מהדורות, ואף תורגם פורסם בהולנדית ובאנגלית ופורסם גם ב- 1989 בצרפתית ב- EDITIONS DU SEUIL.

חנה לוי-הס כתבה את "היומן" בשנים 1944-1945 במחנה הריכוז ברגן-בלזן. היומן נכתב בשפה הסרבו-קרואטית.

אחרי מותה של חנה ב-2001 פורסם היומן לראשונה בספרדית (הוצאת Círculo de Lectores, ובשנית באיטלקית, באנגלית (Hay Market Books) ובגרמנית, בהוצאת BECK. להוצאות אלו נוספו הקדמה ואחרית דבר שכתבה בתה של חנה.

חנה הייתה כלואה בברגן-בלזן במשך עשרה חודשים (שקדמה להם חצי שנה בכלא הגסטאפו במונטנגרו). הייתה לה יכולת בלתי-רגילה לתאר את סבלם הקשה של הכלואים מחד גיסא, ולשקף בבהירות את מרקם היחסים האנושי שביניהם, מאידך גיסא.

מתאוריה, נוכל לעמוד גם על סגולותיה האנושיות ועולם הערכים האנושי והיהודי הטבוע בה.

ממקורות הרבים שקראתי על המחנה, ספרה של חנה הוא המפורט ביותר ונותן לקורא תמונה מהימנה על מה שהתרחש במחנה. אישית, אהבתי את דרך כתיבתה.

22.10.44: המולה רבה הורגשה בצריפנו בשבוע האחרון. כבר ציינתי, מה נפוצות פה החשדנות ואי-הסובלנות. נוסף נא עוד על כך שהמגע בין האסירים, שאין מנוס ממנו, לובש צורות מקניטות ובלתי אהודות: שחיתות, ערמה, הונאה. כל המחונן ב"זריזות" מסויימת, או כל היודע להחניף לגרמני (זה למעשה היינו הך), ומלבד זאת כל אלה, המתייחסים בדרך כלל אל הזולת ואל העולם יחס של חוסר-מעצורים וחוסר-עקרונות... מסתדרים כך, שיפיקו מכל מצב תועלת, על-חשבון שאר האסירים, כמובן.

כך הם פני הדברים, החל ב"זקן-היהודים" (Judenalteste) ה"מייצג" אותנו כלפי הגרמנים, דרך גרוריו, הממונים על ענייני "עידית" המחנה, וגמור בראשי כל צריף וצריף, המקיפים את עצמם אף הם בעוזרים ובשותפים. דבר זה יוצר במחנה כיתות, הנבדלות זו מזו בבירור: אלה סובלים ומתענים, מתפגרים מרעב וממחלות, עובדים עבודות פרך וסופגים מכות-רצח על כל צעד ושעל – ואלה חיים חיי שלווה יחסית וניזונים היטב. בני טיפוחים הם, על-חשבון השאר. קמעה-קמעה אובד להם כל רגש שותפות-גורל וסולידאריות.

תחילה הסתפקתי בהתבוננות בכל אלה, ובהרגישי באוזלת-ידי לא התערבתי במהלך העניינים ונשארתי "ניטרלית". ברם, במרוצת הימים הגיעו בצריפנו, שאינו אלא אספקלריה נאמנה למצב במחנה כולו, הגניבות השיטתיות והמאורגנות, ההפקרות ומעשי-ההונאה, השחיתות וכל תוצאותיה, לממדים בל יסבלו. אופן ביצוע הפעולות הללו הוא כה גס, דוחה ומוג-לב, עד כי הנפש נקוטה בהן כליל.

מעתה יודעים הכל, שכמויות מזון גדולות, המיועדות לצריף, ובמיוחד רוב המרק היומי, נעלמים באורח שיטתי ומסתורי כאחד. סחר קדחתני, חסר-בושה מתנהל בצריפנו. שיטת סחר מושלמת לפי העיקרון ההיצע-וביקוש התגבשה בקרב

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

הברנשים הפעלתניים האלה, המחליפים ביניהם סחורות, הנראות בעינינו כאגדיות (גרבי-משי, טבעות, אבנים טובות, אדרות-פרווה, מגפיים, חפצי-קישוט מקסימים וכו')... ובו בזמן גם קערות מרק מהביל, מתובל, שהוכן בדרך מיוחדת, וכל מיני מאכלי-תאוה, המסחררים את ראשינו... כל אלה נעשים בלי הרף ובפרהסיה, בקרב המון המורעבים והגוססים... האווירה מורעלת לחלוטין מרוב זעם, קנאה, חשד וספקות איש ברעהו, ללא יוצא מן הכלל, בצדק או שלא בצדק...

בצריפנו שתי מחלקות: מחלקת הגברים ומחלקת הנשים והילדים. אין מחמירים בהפרדה. בקרב הגברים מתגלה החשדנות, מעט פה ומעט שם, על-פי רוב בהתפרצויות משמטה אישית, בקללות ובאיומים: "כלך לך, גנב שכמור, תראה... אתה..." וכו' וכו'.

הגנב עצמו מגיב על כך או נמנע מלהגיב, הכל לפי הנסיבות, אולם לעתים קרובות יעלה לבסוף בידו להשחית גם את נפש יריבו. כדי לשים מחסום לכל הפעילות המבישה הזאת היה צורך שתקום רוח קולקטיבית, רוח אחדות והבנה שתסתער על ההופעות האלה ותבער אותן. ברם, דווקא באלה אין אסירינו מצטיינים.

כאלה או כמעט כאלה, הם פני הדברים גם במחלקת הנשים. לעתים ההמולה והשאון עוד רבים ממחלקת הגברים. עדות אנו להתקפות-היסטריה, יללות, קללות וגידופים... לגשת למשהו קונקרטי ומועיל, דבר כזה אינו עולה על דעת איש. ובכל זאת מתגלים לעתים בקרב הנשים, בעיקר בגין הטף, הנתון לדאגתן ולהשגחתן, סימני מגמות מעשיות ושתופיות יותר. הן מתעקשות למצוא מוצא, מראות לפעמים אומץ-לב אמיתי, ולעת הצורך מוכנות הן אף להקריב קרבנות. בשבת האחרונה יכולתי להבחין בלב אחדות מהן התרגשות-מה, מלווה התייעצויות. אחר פנו אלי וביקשו ממני, שאטול את העניין לידי. בזה האופן החלק המאבק במוצאי-שבת ונמשך כל השבוע. לבסוף הייתה ידנו על העליונה, וכולנו שבענו נחת. מעשה שהיה כך היה:

בתחילה נתאלתרה ליד מיטתי אסיפה, שהחליטה לדרוש – בשם 120 נשות צריפנו – הסברה בדבר חלוקת המזון, ממרת ר., מנהלת המחלקה. היא מחתה בפנינו וטענה ליושרה. רמזו לה שאין עליה – אם ברצונה להזים את החשדות – אלא להסכים לכך, שתעזרנה לה בשעת-החלוקה נציגות נבחרות, שתבטחנה בכך את הביקורת הנתבעת על ידי הנשים. המנהלת, שהינה, דרך אגב, אשתו של ראש-הצריך נטול-המרץ, ראתה את עצמה במיצר ולא נותר לה אלא להיכנע להחלטת-הרוב.

אחרי כן הצגנו דרישות מרחיקות לכת ותבענו את הפסקתה של הקצבת מנת המרק הנוספת לנושאי-האוכל, מנה שנלקחה ממזוננו הדל. מה בזויים הטיפוסים הללו, אותם ששה או שמונה נושאי האוכל, שפטורים הם מכל עבודת-חוץ ואשר עליהם לא הוטל אלא להביא יום-יום שמונה או עשרה דוודים מהמטבח

ולהחזירם שמה ריקים... דרשנו את ביטולן של זכויות-היתר הבלתי-מוצדקות שלהם. שיקולים משיקולים שונים הניעונו לתבוע את התביעה הזאת: מאות הפועלים המקופחים, היוצאים יום-יום לעבודת-הכפייה, כשהם מופקרים 10-12 שעות ביממה להתעללותם המזויעה של החיילים הנאציים, אינם מקבלים כל תוספת מזון, כל עזרה ציבורית, וידוע יודעים, שאין הן יכולים לטעון לעזרה מעין זו. מאידך, מנצלים נושאי-האוכל את השגת תוספתם התמימה, לכאורה, כתואנה לכל מיני תחבולות ועסקות, וזאת דווקא הודות לשליטתם הבלעדית בדוודים; הלא נמנע מהשאר לפקח עליהם ולתהות על קנקנם.

הנשים החליטו שלא להעניק לנושאי-האוכל במחלקתן תוספות מזון כלשהן או זכויות-יתר אחרות. כדי להבטיח אספקה סדירה למחלקתנו, היה מנוי וגמור לגייס – במקרה שיסרבו נושאי-האוכל להביא את הדוודים "בחינם" – את אותן הנשים, שכוחותיהן נשתמרו ביותר. כבר למחרת, ביום א' הוצאו שתי ההחלטות אל הפועל, ובלב כל דיירי צריפנו עורר הדבר הד רב.

הכל פעל למופת. אולם הנה חש ראש-הצריף (Barackenleiter) בעלה של מנהלת מחלקת הנשים (לשעבר סוכן טרוסט הגפרורים השוודי ביוגוסלביה), שפעולה זו, המאורגנת על-ידי הנשים איננה לפי רוחו. על-כן פנה לאנשיו, כדי להערים בפנינו מכשולים ממכשולים שונים בביצוע תכניתנו, ואכן מצא סיוע מיוחד אצל עוזרו הראשי, אדם ערמומי ביותר וגמיש, בעל אינטליגנציה חדה ומסוכנת, אם כי פרימיטיבית. לכולנו היה ברור ומחוור, שאין שיטת-החלוקה שנקבעה על ידי הנשים מוצאת חן בעיני הנהלת הצריף, וזאת משום שהייתה עלולה לעורר בלב האסירים נהייה וכמיהה לשינויים יסודיים יותר. ערמומיותם ורשעותם של היריבים לא תיאמנה. באמתחתם טכסיסים מחוכמים ומחושבים היטב, תחבולות ומלכודות לרוב. ברם, אנו לא נסוגונו. הנשים תמכו בי באומץ-לב ובעקביות. על-כן עלה בידנו לחזות מראש את כל תמרוניו של הצד שכנגד ולקדח את פניו.

לפתע חשתי בקרבי כוח יוצא מן הכלל, בטחון משפיע והחלטיות. מה עלז לבי על כך! לא היה עוד דבר בעולם, שיפחידני. לא העלמתי עין מכך, שניצב מולי יריב שכוחותיו עדיפים על כוחותיי; היותו בן-טפוחיו של הגרמני, העניק לו פה עוצמה מסוימת. משום כך היה אך כפסע והיה מוסר את כל העניין לידי מפקדת מחנה הגרמנית... אף-על-פי-כן לבשנו עוז... צדקת-ענייננו וייסורי-ההמון אימצו את רוחן של כל חברותינו לקרב. משנוכח היריב לדעת, מה רציניות כוונותינו, ושמנוי וגמור אתנו להמשיך במאבק עד הסוף, שאין אנו מתייראות אפילו מפני הצינוק ושאנו עומדות בנשיאת-הדוודים במסירות ובכבוד (בטענם, שהדוודים עלולים להיגנב ע"י דיירי הצריפים האחרים, אילצונו להשכים קום עוד לפני עלות השחר, בשרור קרה איומה), ומשהחל לתפוס, שידעות אנו לכלכל את צעדינו – אירע דבר, שחשף לחלוטין את פרצופו האמיתי של ראש הצריף.

בבקר של אחד הימים חדר לפתע למחלקת הנשים והודיע בקול-עריץ אכזרי (מה רחוק הוא מוג-לב זה, מלהיות גיבור; אדרבא, בסבלו מרעב, הוא פורץ

בבכי), ש"משטר-הנשים" (הוא השתמש בביטוי הגרמני המתאים: Weiberwirtschaft) בטל ומבוטל, שאין הוא מרשה את קיומן של פעולות נפרדות, ושלא יסבול "סובייטים" ו"רפובליקות" בצריך, שעליו הופקד. על כך הושיבו לו הנשים, שתוספנה לפעול למען הכלל כטוב בעיניהן ולפי הקווים, עליהם הוסכם ביניהן; ועוד הוסיפו ואמרו, שאין הן זקוקות לדיקטטורה בתנאים הקשים בלאו הכי, שהן מסרבות לשאת בעבדות כפולה ולבסוף איימו, שתכרזנה – יחד עם הילדים – שביתת רעב, אם יאמר ראש הצריך לשים קץ, בכוח הזרוע, לפעולה שהוחל בה.

מכל הסיבות האלה, ומעל לכל בהשפעת גרוריו שעוד עלו עליו בנוולותם וחששו, שכל העניין עלול לגלות טפח ממדיניותם שמאחורי הקלעים, מדיניות עוד יותר מסובכת ומרשיעה, נמלך ראש הצריך בדעתו, שינה את נימת דיבורו, ואת טכסיסיו, ועתר לתביעותיו. יכולנו איפוא לרשום לזכותנו שני ניצחונות, שזכו להכרה רשמית: א. נושאי-האוכל לא יקבלו עוד פרס, והוטל עליהם למלא את תפקידם על-פי עקרון השוויון והשותפות בעול השירותים השונים ובסבל. ב. נקבע, שחלוקת-האוכל במחלקת הנשים תיערך באופן צודק, בפרהסיה ובהיעדר כל סודיות, כדי שכל 120 הנשים תוכלנה לעמוד תדיר על הימצאו של כל פירור-לחם וכל לגימה. כן נקבע, שעודף אפשרי יחולק כסדר – בתום חלוקת-האוכל הרגילה – על-פי תור צודק. לביצועו הטכני של אופן החלוקה מחדש נבחר סגל-נשים אחראי; נרשמו רשימות, הורכבה שיטת מספרים וכו'...

למאורע זה נודעה בעיני משמעות רבה. הוא העשיר אותי בניסיון רב-ערך. נתחוויר לי, שאין כוחם של מפוקפקי המצפון והאופי רב כהעמדת פניהם, ושאפשר בהחלט להתמודד עימם ואף לגבור עליהם בקרב פנים אל פנים. כמו-כן ציינתי בסיפוק, שעוד נותר בי די כושר התמצאות ויכולת לבחור בטקטיקה מתאימה, שמוחי טרם ניטמטם ללא תקנה, שמסוגלת אני להקיץ בנקל מהקיפאון, ושעודני חשה בקרבי רעננות וכוח למכביר למען מאבק צודק... ולבסוף עמדתי על-כך, שהידע על-אודות חייהם ואופיים של הבריות, אותו רכשתי בשנים האחרונות, הניב פירות, שהתבגרתי, התעצמתי והייתי לבטוחה יותר בעצמי. למדתי פרטי-מאבק חיוניים לרוב, כללים פעוטים, אך חשובים ביותר מבחינה טקטית: זהירות, סבלנות, בטרם יוצא הגה מן הפה; לשמור בשעת משא-ומתן עם היריב, על שלוה, החלטיות, קור-רוח והעזה; משנתקבלה ההחלטה, יש לבצעה בעקביות ועל-פי התכנית המותווית; זהו בו בזמן גם אמצעי טוב ביותר, המאפשר להביא לידי מבוכה את הצד שכנגד ולהסיגו אחורה, ומה עוד, כשנתקלים ביריב, שכוחו אינו אלא מדומה.

ועוד דבר למדתי, דבר שאסור להזניחו: לעולם יש לקחת בחשבון, שיצוצו בשעת המאבק, בשעת הפעולה, מכשולים מרגיזים ועקשניים, הנובעים מגישתם הטיפוסית של בריות קטנוניים, נטולי-עקרונות, המצטיינים בהשקפות וולגריות ובדלות דמיון, בריות, שלא זו בלבד שאינם מסוגלים להוציא לפועל משימה חיובית, שיתופית, חברתית, אלא שאין בכוחם להתעלות אפילו להבנת המשימה, ברנשים, שבליבם מקננת כוננות מתמדת להיות מולך שולל, לזרוע

חשדנות ולשים אבני-נגף בפני פעולה כלשהי... אלה הם בראש וראשונה הטיפוסים הזעיר-בורגניים, מוחות בינוניים ומצומקים, דמויות קנטרניות ומחוספסות, שלעולם לא יאבו להודות בדבר ולהבינו, אלא אם כן יוכלו להפיק ממנו תועלת אישית ומיידית. אלה הן הדמויות המושחתות, אשר הוקעת השחיתות, היוצאת מפיהן זעיר פה זעיר שם, אינה אלא קנאה, כי הלא נכונים הם למלא את פיהם מים, שעה שמשתפים אותם במשחק. ריקבון מוסרי זה הוא בחברה האנושית קרקע-צמיחה אידיאלי לכל מיני יסודות ריאקציוניים...

23.10.44: הידיעות, המסתננות לעתים אלינו, אומרות, שערים רבות במולדתנו הרחוקה כבר שוחררו. בלבנו יוקדת הערגה למכורתנו. שם מתהלכים בני-אדם חופשיים. שם עוסק איש-איש במלאכתו, ומן הסתם גם התבהרו הנשמות. בו בזמן כופים עלינו פה, מאחורי גדר-התיל, חיי-גיהנום.

23.10.44: בכל ערב, בשעה 6.30, מושמעת אזעקה. פירוש הדבר, שכל הערב וכל הלילה שרויים אנו בעלטה. בחשיכה חוזרים הגברים מעבודתם. במששם את דרכם בתוך הצריפים עליהם למצוא את מיטותיהם. באפלת-שאול עליהם לנגוס את פת-הקיבר שלהם. החושך עוד מוסיף להתרגשות הכללית. האסירים מתנגשים זה בזה. בעתות וזעזועים פוקדים את הטף, והם נותנים את קולם ביללות-זוועה. באנשים קוראים זה לזה, בלי לראות דבר. באפילה זו הם צועקים מקצה הצריף אל קצהו. למותר אולי לציין, שגנבים מגנבים שונאים מזדרזים לנצל את חושך מצרים זה. בעיקר שולחים הם את ידיהם בלחם, שהוא בבחינת סחורת-החליפין היחידה במחנה בחזקת האמצעי היחיד, המחייה את הנפש לזמן-מה...

המאבק המר, הנטוש על פרור-הלחם הזעום ביותר, והחשש מפני אובדנו ומפני גזילתו – הן מידי גנבים והן מידי הגרמנים, המשתעשעים מפקידה לפקידה בשלילת מנת-היסוד שלנו לימים אחדים – היו לשאלת-השאלות, המפעמת את לב-היחיד ואת רוח-הציבור כאחת. המנה הולכת וקטנה משבוע לשבוע. מנת-היום, הנמדדת בסרגל (כמשמעו) אינה עולה על 3.5 ס"מ. האסירים חוששים לפרור זה כחשוש נושך-נשך לזהבו. בדחילו ורחימו פורסים את הפרור הזה לפרוסות, שעוביין כעובי להב-הסכין. אסון ממשי יורד על ראש האסיר, שמנתו נגנבה או נשללה ממנו בתורת "עונש" מסיבה כלשהי, או ללא כל סיבה, ולו אך פעם או פעמיים.

ואף-על-פי-כן... על אף כל טרדות האפילה, על אף פחד-המוות, על אף השאון המחרש אוזניים ועל אף סכנת הגניבות, שמחים הכל בהישמע אות-האזעקה. תחילה שוררת בלב האסירים אדישות מהולה באושר נוכח האפשרות להיות מופצצים על ידי בנות-הברית. רק מאוחר יותר מתחילים להרהר על-פי ההיגיון: סוף-סוף לא יטילו את פצצותיהם על צריפי האסירים, אם כי גם זאת אינה מן הנמנעות... אחרי ככלות הכל, איזה עונג עוד נותר לנו פרט לאזעקות הללו? מה עוד קושר אותנו אל העולם החיצון, מה עוד מזין את תקוותינו?

הבוקר היינו שרויים במזג האוויר בהיר וקר, גגות הצריפים נתכסו שכבת-כפור עבה שלוליות-מים שבחצר קפאו. חודש נובמבר ממשמש ובא. עוד לא אבדה תקוותנו. המאורעות המתרחשים בעולם והתמורות המתחוללות בו פועלים לטובתנו, בכך אין כל ספק.

אני מטפלת כסדר בילדים. אני חשה ברורות, **ש"בית-ספרנו" נהיה להם לצורך חיוני ולאמצעי היחיד, המפעם ומקיים את דופק-החיים ההולם בקרבם.** רוב-רובם של הילדים מוכיחים רצון עז ללמד, להשיג את האבוד. את קריאתי: "אנו מתחילים ללמוד" מקבלים הם בקריאות "הידד"! אחר מתחילים הזריזים שבהם להיאבק על פינה פנויה, בה אפשר לערוך את השיעור... משהובטחה הפינה, מסתדרים איכשהו, ואני רואה שורה של פרצופי ילדים מתלכדים סביבי, ועל פניהם חתומים השמחה והריכוז כאחת.

בימי הפרת לימודינו משתנה מצב-רוחם של התלמידים בעליל. הם משתעממים וזועמים על שלא נותר להם לחוש ברעב, על שאין להם כל עיסוק אנושי אחר. אכן, מה עגום הוא מצבם של ילדים בני-גיל, בו שואפים הם במפגיע להתפתחות גופנית ורוחנית כאחת שעה שכופים עליהם קיפאון גוף ונפש וחיי-בטלה בתנאים המשפילים של עבדות המונית, המדכאים את מרצם ומעוותים אותם!

על-כן אני משתדלת להרבות בלימודים. הטף מסתערים עלי ונדבקים אלי, עד-כי יקשה עליי "להיפטר" מהם, אפילו רציתי בכך. גם המבוגרים יותר נפגשים בימים אלה עמי כי פרופסור ק. חלה, ושאר ה"פדגוגים" מגלים אדישות מוחלטת.

להוראת-הגדולים טעם-לוואי משלו. בחפץ-לב משוחחים עמי על בעיות-החיים השונות... זה מאפשר לי להנחותם אל רעיונות, שערכם רב בעיני. כך, למשל, קראתי באחד הימים באוזניהם שיר משירי ורהארן ושמו "המאמץ" – L'Effort (מצאתי אותו כאן במקרה ותרגמתיו לסרבית), ואף ביקשתי מהם להעיר את הערותיהם.

פשטות תיאורה של העבודה האנושית, האופפת את השיר הזה, עוררה עניין ער בלב כל התלמידים. האורח ספונטאני החלו מספרים את הידוע להם המקצועות השונים, ובלי משים הבאתי אותם לידי כך, שיתארו את חשיבותה של העבודה, את תפקיד הפועלים בחברה האנושית, בפיתוח אוצרות הטבע, בייצור וכו'. התחלתי בכך, ולאט-לאט קירבתי אותם להבנת הקשר ההדוק שבין גורל האנושות התרבותית לבין תנועת הפועלים והכרתה המעמדית. הודות לעובדה, שמוצאם של רוב תלמידי מחוגי העמלים הוא – ממשפחות חקלאים זעירים ובעלי מלאכה מיוגוסלביה הדרומית (קוסובה ומטוכיה) – יכולתי לכוון את השיחות למסלול קונקרטי ולהדריך את התלמידים לרכישת-ידע, המבוסס על ניסיונם הם.

חלוקת-האוכל עודנה מופקדת בידי, כפי שהוחלט בשעתו. ברם, מתחורר לי יותר ויותר, מה קשה ורצוף-אשליות הוא להבטיח החלטה רצינית ובת-קיימא, כשהמאבק מתנהל בתנאים כה איומים, בינות להמון מפרפר של שברי-כלים וחדלי-אישים. על כך יש עוד להוסיף, שערמומיותם ונוולותם של הברנשים החשוכים האלה, המנוונים מבחינה מוסרית, המתעקשים להציל את עורם בטירוף של חיות-טרף, ואפילו מפקירים הם את הזולת למאותיו, הנן פשוט עבר להשגתי. אני חשבה, שאינני מסוגלת – נוכח שפע השפלות והשחיתות – לחשוף את ערפי יחידה למהלומות.

6.11.44: בימים אל שוב הגיע משלוח גדול, שכלל 1,700 נשים בנות לאומים שונים, מרביתן ממוצא יהודי. מתהלכות פה שמועות, לפיהן כבר חוסל כליל מחנה הריכוז של אושוויץ, או כמעט כליל. הנשים, שמקורב באו, נמנות עם המעטות שנשארו בחיים. אחדות מהן – מוצאן מחבלי יוגוסלביה הצפוניים (וויבודינה או קרואטיה). רובן שולחו לפני זמן קצר בלבד, ולכן אין אנו יכולות להיוודע פרטים מדויקים על גורל שארי-בשרנו ששולחו בשנים 41-42 לפולין. נראה, שלא נותרו עוד עדים חיים לפשעים האיומים, שנפשעו בשנת 1941.

את האסירים החדשים שיכנו באוהלים. הם שרועים על שכבת קש דקה, או ליתר דיוק: על האדמה העירומה, הלחה. מראה-פניהם מביע אימה, חולי ואפרוריות. כל גופם נתכסה מורסות. אין כל אפשר לקרב אליהם ולשוחח עמם. בהעמידנו פנים, שאנו יוצאות לבית-הכבוד, מקשיבות אנו בעלטה לרחש מלא מועקה המתנשא מעבר לגדר-התיל בדומה למערבולת שחורה, וברחש הזה מתערבים נהי ויללות עם הבכי היוצא מפי הטף. אפילו הגה אחד אין אנו מצליחות לקלוט. קינתו האימתנית של המון גוסס נוגעת ללב ומבעיתה כאחת.

יום-יום מטילים ביקורת חמורה על הצריפים. את הביקורת עורכת חיילת ס.ס. - מדיה כאילו נוצקו על גופה, גזרתה נתונות בתוך מגפיים מבריקים, המגיעים עד לברכיה; בפינו היא מכונה "העכבר האפור". שחצנית ורעשנית היא מתפרצת לצריפנו בלוויית חייל ובלוויית ראש המחנה היהודי (Lageraltester). ה"עכבר האפור" מנפנפת בידיה מתוך התגרות, פונה לפתח אחורה, ובהיתקלה בפנכת-אוכל, שלא הודחה כדבעי או במיטה שלא סודרה בקפידה, היא פולטת קריאות-אימה מחושבות באורח תיאטרלי. היא מצטיינת בכך, שסוורת היא לאסירים בחטף סטירות לחי מצלצלות, אימפולסיביות. בשעת מעשה היא אינה טורחת אפילו להסיר את כסיותיה.

יום-יום היא מענישה שבעה או שמונה אסירים בכל צריף בשלילת האוכל או הלחם, על לא עוון בכפיהם. להפחיד, להתעלל ולהשפיל – זוהי מטרתה האחת והיחידה... לביקוריה אין כל טעם אחר. הלא ביסודם של דברים אין הגרמנים נוקטים באמצעים ממשיים כלשהם, ואף לא ינקטו בהם בעתיד, כדי להילחם בלכלוך ובזיהום, שהם פועל-יוצא מחויב-המציאות מהתנאים המשפילים, אשר לתוכם הם בעצמם דחפנו, כדי ש"נחיה" פה או נתפגר. ביקוריהם וביקורתם לא נועדו אלא לצאת עדי חובה. אין בינינו ולו אחד, שיתרשם מלהטוטיו הרעשניים

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

ומקללותיו החולניות של היצור הזועתי הזה. אולם איזו סלידה אני חשה בקרבי בכל בוקר, שעה שאני נאלצת להיות עדה לתעלולים המשפילים האלה ולמבעים העבדותיים, המצטיירים על פני האסירים; מה מעיק הוא לחוש במתיחות שבאווירה!

הקור החמור, ששרר לאחרונה, הרעב בכפוי, האוכל בנו זה חודשים בכל פה, התישו את כוחותינו לחלוטין. הרגשת הרעב משתלטת על כל המחשבות: הקיבה ריקה, התודעה מוצפת ללא הרף ובאורח מכאיב תאוה לזהות לאכול לשובע, ולו פעם אחת בלבד... להערות על דבר מאכלים אין קץ כשמתמזל אחד האסירים והוא מוצא (או גונב) לפת בלתי-מבושלת – עורכת כל סביבתה חניגא והילולא.

8.11.44: מה יוצאת נפשי לתחושות נעימות ואסטטיות, לרגשות רמים ונאצלים... הדבר קשה מקריעת-ים-סוף. אני מאמצת את כוח-דמיוני, אך אין הדבר עולה בידי בקיומנו דבקו בהמיות ואכזריות. כל האנושי שבנו הופחת כדי אפס. קשרי-ידידות מתקיימים רק עוד בכוח-ההרגל, אולם בדרך כלל ידה של אי-הסובלנות על העליונה. זכר החוויות היפות ניטשטש; הנאות אמנותיות, פרי ימים עברו, אין כלל להעלות על הדעת במצב, בו אנו נתונים. המוח משותק, הרוח נתונה בסד.

חבלות-הנפש מעמיקות לחדור ומכל הישות ניטלת החיוניות. האדם חש פה, כאילו מנתקת אותו חומה עבה מהעולם הרגיל של ימים עברו. כושר התחושה כאילו הוקהה ונגז. אפילו עברו הוא משתכח בתנאים אלו מלב האסיר. מה רבות עלי להוגיע את זכרוני, כדי להעלות מאורע כלשהו מתהום הנשייה; שום זיכרון אנושי לא יאבה לצוץ במוחי.

לא מתנו עדיין, אך משולים אנו לפגרים. אכן, הצליחו הגרמנים להמית בקרבנו לא רק את זכותנו לחיים בהווה, ואצל רבים גם את הסיכוי לחיים תקינים בעתיד... אלא שהטראגיות העמוקה ביותר טמונה דווקא בכך, שעלה בידיהם – בעזרת שיטותיהם החולניות – סדיסטיות – להמית בקרבנו אף כל תחושה של נורמאליות ושל חיים בעבר, זאת עד עדי כך, שאבדה לנו אפילו התודעה, שצלם אנוש ראוי לשמו היה לפנים טבוע בנו.

ככל שאני מוגיעה את מוחי – דבר שלא יצוץ בו, כאילו אין הדברים אמורים באישיותי אני... רוחי עממה כליל. בשבועות הראשונים לחיי-המחנה עוד נקשר האסיר בפנימיותו, לכל הפחות – לחוויות-העבר, עוד השתעשע בחלומות ובזיכרונות. ברם, חיי-המחנה המשפילים והמכניעים קפדו את הפתיל הזה באכזריות, וכל מאמץ מוסרי להסתייג מהמציאות הקודרת הזאת, ולו במקצת, הופך למעשי תעתועים, לעינוי חסר-תכלית. הנשמה נסגרת כאילו בנרתיק, ואין דבר בעולם שירכך אותה, שיתך אותה...

ואם עוד נהרהר בכך, שאין זה אלא החודש החמישי, וזה במחנה, שאינו נמנה עם הגרועים ביותר (אם נראה להאמין לדברי הגרמנים)... ואף-על-פי-כן, איזה ליל-אופל!

כל אשר ראיתי, חייתי ולמדתי פה, כל אשר גילה לי הטבע האנושי – ייחרת היטב-היטב בזיכרוני... מעתה נצורים הזיכרונות במעמקי נשמתי... ובחיים הנורמאליים? הגסיסה המתמדת כאן, או שמא, מה שנמצא מעברנו, לפנינו ואחר-כך?) לי נראה, שלעולם לא אוכל עוד לשכוח את ההנחות ואת חוות-הדעת שגיבשתי לי פה: מעתה אמוד כל אדם, שייקרה בדרכי, על-פי אמת המידה של המציאות הנוכחית, מתוך נקודת-המבט: מה הוא היה או מה היה עלול להיות בתנאינו כאן?

חוות-דעתי על אדם כלשהו, הערכתי או אי-הערכתי כלפיו, אהבתי או שנאתי כלפיו – כל אלה תהיינה תלויות, בחשבון האחרון, בכך, איך עמד או עלול היה לעמוד במסות השנים הקודרות הללו, מה היו או מה היו יכולות להיות תגובותיו הנפשיות, הגופניות ומוסריות, מה היה או מה היו יכולות להיות תגובותיו הנפשיות, הגופניות והמוסריות, מה היה או יכול היה להיות כוח-אופיו וכוח-עצביו. לא אהיה עוד מסוגלת לנתק את עולם מחשבותיי ושיקולי ממאורעות המלחמה; הם קשורים וסבוכים זה בזה בקשרי-עבותות.

18.11.44: על-אף הכל נמשך הטיפול בילדים. השאר, "המבוגרים" וה"מוסמכים" רק מתנכלים לי, במקום לסייע בידי. נואשות אני נצמדת להזדמנות, ולו הקטנה ביותר, לאסוף את הילדים, כדי לשמור בליבם ואף בלבי שמץ רוח חיים וקורטוב רגש כבוד אנושי...

הוחלט להקדיש את השבתות בכל המחנה לחגיגות ילדים, בעלות אופי דתי על פי רוב. גם בצריפנו מנצלים אנו את השבת, כדי להגיש לילדים תכנית בידור. ברם, מתאימים אנו את התכנית, על-פי-רוב, למנטאליות הכללית של האסירים: דקלומים, שירת-יחיד ושירת-מקהלה, הצגות זעירות. בהיעדרם המוחלט של ספרים מלקטת אני ורושמת את החומר על-פי זיכרונות-הילדים ועל-פי זיכרונותיי אני. על-פי-רוב אין לנו מנוס מלאלתר טקסטים וחרוזים. הודות למאמציהם המרוכזים והבלתי-נלאים של תלמידי, קמות המון מנגינות לתחייה, ואילו המלים חמקו מזיכרונו, כאילו צללו בתהום-הנשייה. במקרים כאלה אני נגשים לחרוז, ליצור חרוזים ובתים, הנוגעים ללבנו, המחיים בנו את זכר המכורה הרחוקה, רבת התהילה ורבת-הגבורה.

במשימה זו אני עומדת באורח ספונטאני, והייתי אומרת אפילו: באורח אינסטינקטיבי. הדבר נובע מכורח-נפשי, שאין לעמוד בפניו – באותם הרגעים הנדירים, בהם עולה בידי להחיות את הנפש. גם אצל הילדים מורגש היטב-היטב דחף כל-כובש, הפורץ מנשמתם בכוח-איתנים. הלא נשמעים הם לי ולבם נפעם. הם רוצים לחיות ולשחק. תאווה זו גוברת על כל חולשתם... מה מרטיט הדבר את הלב!

20.11.44: מה מזר ואימתי הוא כושרו של יצור האנוש להסתגל לכל:

להשפלה, לחרפת-הרעב, למצוקת-שטח-המחיה, ואוויר המצחין, לזיהום, לרחצה המשותפת... רחצה משותפת זו עולה על כל דימויי כוח-הדמיון הנורמאלי: הכל ניצבים עירומים בחדר-הרחצה, שכל חלונותיו ודלתותיו אינם אלא פרצות בקירות. מכל הצדדים מצליפה בנו רוח-הפרצים כבשונים... מתרחצים, משפשפים את הגוף במי-קרח... ומסביב זוהמה, שיירים והפרשות... ומתרגלים לכך... גם לטרור ההולך וגובר מסכינים, לאכזריות הצינית, לאזעקות ולאיומים, לתחלואים המוניים, למוות, שאלף זרועות לו, למוות הקולקטיבי, האיטי והוודאי כאחד... לכל אלה מסכין האדם! הוא שוקע הלך ושקוע, הוא צולל לתהום, וברגע, שאינו יכול עוד להחזיק מעמד – הוא גווע. זוהי תשובתו היחידה... ואילו אנו מטלטלים את גופינו מזי-הרעב... גם אנו הולכים ושוקעים, גם עלינו מתרגשת הכליה... אימה ופחד! הגסיסה הממושכת הזאת... אנו גוועים בעודנו חיים...

22.11.44: זה עתה נפטר ח. לפתע פתאום. גבר חזק בן 65 היה ומבנה-גופו

מוצק. אפילו פה, במחנה, שמר על שרידי רעננותו הקודמת, שעוררה התפעלות... ועתה נגדע אלון זה מעצמת-אסונו... רק שלושה ימים נשאר שרוע על מיטתו... תשישות-הכוח והרעב פעלו את שלהם, והוא נפח את נשמתו. תוך שלושה ימים תם ונשלם הכל...

אתמול ארך המפקד כל היום, עד שעות הלילה המאוחרות. חמשה איש

נעדרו ממנו... הבוקר "נמצאו" שוב...

עבר כבר חודש, מאז צומצמה מנת-אכלנו היומית לקערת-מרק. וכי ניתן לכנות זאת מרק? אין זאת אלא לפת, שנתבשלה במים ותו לא. לא על הרצפה, לפני גדר-התיל ומאחוריה... לאן ששיט האסיר את עיניו, ימצא רק לפת, בלי סוף... הררי לפת... במריצות, לפני שערי-הענק, במחסנים התת-קרקעיים – בכל מקום רק לפת.

לפת אפורה זו, המשמשת כרגיל מזון לבהמות, ניתנת לנו למאכל. מביאים אותנו לידי כך, שנפשנו תכלה אליה שנאכל אותה בלהיטות ובלבד שלא נהיה מופקרים לציפורני הרעב המכרסם... הוי, איזה רעב! את הלפתות האלה נאכל כל החורף... אלא אם-כן נקדים למות... גרמניה, ארץ הברכה, ארץ הלפת, התחליפים, ארץ מחנות-הריכוז, העבדות והטרור!...

מטוסי בנות-הברית חגים מעל לראשינו ללא הפוגה... אין עוד קץ לאזעקות. גרמניה כולה מופצצת. יום-יום מושמעות שתיים-שלוש אזעקות, גם בלילה. האפילה הייתה למנהג-קבע. לעולם לא מדליקים באיזה מקום ולו נר קטן... מרבית חיינו מתנהלים באפילה מוחלטת. כשמעלה אסיר מן האסירים באקראי אור קלוש ביותר – קם מיד רעש מחריש-אזוניים. הכל מוחים ומגדפים. הגרמנים, המתפרעים עתה יותר מאי-פעם, מפילים את חתיתם על הכל. בהבחינם באור

הקלוש ביותר פותחים הם מיד היריות. כך כבר הרגו אישה וגבר מצריף ההולנדים.

בפי ה"זוכים" לעבודות חוץ, אצל הגרמנים, בשורות משמחות: גרמניה נתונה במבוי סתום, האוכלוסייה סובלת מהפצצות הבלתי-פוסקות ומהמצוקה החמורית. הקץ הוודאי ממשמש ובא, ואילו החיילים והקצינים הגרמניים כלל לא נשתנו: אותה השחצנות, אותה האכזריות.

מספרים, שהבלקן כבר שוחרר כולו... על-פי ידיעות אלו נוסדה פדרציה בלקנית וסלוניקי נקבעה כעיר-בירתה, ועוד שמועות פנטסטיות כאלו. אפילו אין כל אלה אמת צרופה – ביסודם נכונים הדברים, ואם אין פניהם כאלה עכשיו הלא בוודאי בעתיד יהיו כאלה.

הריני מנסה לצייר בעיני רוחי את מיתארי המולדת המשוחררת, את סיכויי רווחתה העילאית של חברת-האנוש החדשה. למחשבות אלה מסתחרר עלי ראשי. כשמסקיפים על העניינים מתוך עמק-הבכא, בו אנו נתונים, נדמה שהעצבים יתפרעו אז מרוב אושר. בהתרופף המתח יכולים הרגשות לפרוץ ולעלות, כמתהומות הר-געש... הדמעות, שנעצרו ונחנקו זמן רב מדי, תזלוגנה ותזלוגנה... רב מדי, סוער מדי יהיה אושר זה לדידנו... רב מדי יהיה אז סבלנו.

לא, עמוד נעמוד בפני הפרץ והסער. ברבות הימים יתגבש הכל, והכל ישוב למצבו התקין... גם הסיוט יפנה את מקומו לרגשות בריאים ובהירים... והיופי יהיה עניין מובן מאליו. הדבר בוא יבוא. אין ספק, שהוא יבוא, גם אם חלילה נאחר לראות את האור. בוא יבוא והיינו הך הוא, מי ייהנה ממנו... העיקר הוא, שבוא יבוא.

רעב- טרור – טיפוס – רקב – מוות

דצמבר – 44: סבורה הייתי, שהגיע הקץ ושאין לי עוד מה לרשום... אולם אין קץ... אין. הימים תוכפים זה אחר זה, שחורים, איומים, אימתניים... האדם רוצה כבר לראות את הקץ, ויהא אשר יהיה.

תשישות-הכוח היא כללית. כל אחד מאתנו אינו אלא צל... האוכל שאנו מקבלים, הולך ופוחת מיום ליום... זה שלושה ימים לא ראינו פרוסת לחם, אחדים אגרו, ועתה הם פורסים את המלאי הדל שלהם... שנתכסה בינתיים עובש. הלחם – הרי הוא זהב. בעד לחם אפשר להשיג את הכל; כדי להשיגו מסתכנים בכל... גם הגניבות הולכות ומתרבות, ובמיוחד בשעות הלילה... מישוהו הציע לשמור לסירוגין, כדי לתפוס את הגנבים... המצוד ארך שני לילות, במחשכי-שאל... היה זה דרמטי מאוד ורעשני. איש לא ישן... ואילו התוצאה הייתה כמוה כאפס...

האסיר, שיש לו מעט לחם, ישמור אותו מתחת לכרו, או יותר נכון, הוא יעשה אותו לכר. כך האדם יותר בטוח בשנתו. בראש ובראשונה נוקטות באמצעי זה

האימהות, הרוצות להבטיח לילדיהן נגיסות-לחם אחדות. על הפועלים, העובדים כל היום, לשאת את צידתם איתם כל הזמן בתוך תרמיליהם. כל הצידה, משמע: המנה לששה ימים, לכל היותר... ואין זו אלא חצי ככר... הפיתוי הוא גדול... לבסוף מתפתים הכל לאכול את מנת ששת הימים ביממה אחת.

בלכתנו אנו, חיל-הנשים, לעבודה אתמול, ראינו תפוחי-אדמה מתגלגלים על הכביש. בודאי נפלו ממשאית או נזרקו על ידי אנשי המשלוח הקודם] שהעדיפו את המוות מרעב על המוות מתשישות. דבר זה ידוע לנו. כך גילינו בעינינו הרעבות תפוחי-אדמה אחדים. אחת מקרבנו התכופה, כדי להרים תפוח אדמה אחד. ברם, בו ברגע נאלצה להשמיטו, מבועתת על ידי צעקות חייל הליווי, שלא יכול לשאת פינוק מעין זה...

זה חודש וחצי ומעלה הפסיקו הגרמנים את כל השירותים הפנימיים בתוך המחנה. הכל חייבים לעבוד מחוץ למחנה, בחילות-העבודה השונים. אין הם חסים על איש... הכל בחוץ... ישישים, ילדים מגיל 14... הכל עובדים עבודת-כפייה, איש אינו מופקד על סדרם ועל ניקיונם של צריפי המחנה הגרמנים אינם רוצים עוד לשמוע על כך... אין בתי-ספר, אין פלוגות-ניקוי... הכל נהיה לתוהו-ובוהו, למערבולת של לכלוך וריקבון.

כדי להשיג מספר אסירים מקסימאלי לכל מיני עבודות, הכפילו הגרמנים את הטרור בכל בוקר לפנות עלות-השחר, בשעה ארבע, על הכל לקום. האדם מרגיש את עצמו כחייה רדופה... התרוצצות קדחתנית בסימן הפחד והאימה... אנחנו באמצע החורף. שורר קור-כלבים. בשעה חמש חייבים תורי בני-האדם להתייצב על מגרש המסדר בסדר מופתי. זהו המסדר היומי הראשון, מסדר העבודה (Arbeitsappel). העולם עדיין שרוי בחושך, ואני ממתנינים לפחות שעתיים לבואו של הקצין האחראי, הנועד לספור אותנו ולשלחנו לעבודה. קפואים, מוחלשים עד קצה הגבול, מורעבים, חשים אנו, שכוחותינו אפסים... אולם אסור לעזוב את המגרש או אפילו לזוז.

הקרה והתת-תזונה גורמות לעלפונם של רבים ולהתמוטטותם. אני עצמי נאחזתי פעמיים סחרחורת חזקה, וכמעט צנחתי ארצה... ברגעים כאלה מקבלת האדמה כוח משיכה מכשף... מה מאוד רוצה אז האדם לנוח מעט... ואף-על-פי-כן עלה בידי לשוב ולאזור עוז עוד פעם אחת... לחלות פה – אין זו מהתלה כלל. איש בתבל כולה, דבר בתבל לא יעזרו אז. מתפגרים, ובזה חסל.

רק בשבע או בשבע וחצי מואיל הגרמני ברוב חסדו לבוא ולמנות אותנו. מיד ניתכת עלינו מנה גדושה של קללות ועלבונות. הוא מחלק בעיטות, בעד לא-כלום, סתם ככה, במקרה. אחד בורר הוא את קרבנותיו, את אלה המעייזים לטעון שאינם יכולים לצאת לעבודה... אלה" מוחזרים על-ידיו למוטב". הוא מתנפל עליהם, מכה בהם, עד כדי מעיכת קרביהם, גורר אותם על האדמה ומפעיל עליהם את מגפיו בשיטתיות... אחר הוא מכריח אותם לשוב ולקום ולהסתדר בשורה.

דצמבר – 44: עתה הורד מפקד המחנה מתפקידו. **במקומו בא אחד בשם קראמר ואילו קראמר זה איננו אלא מפקדו לשעבר של מחנה אושוויץ הנודע לשימצה.** כל הערה מיותרת... המשטר במחנה הולך ומחמיר מיום ליום. החבטות היו ללחם-חוקנו. שלילת הלחם או המזון, עונש שנהוג היה לפנים רק לגבי יחידים, הייתה עתה לאמצעי כללי וכולל במחנה כולו. למי זה איכפת, שישנם במחנה טף וחולים...

פחד איום מקנן בלב כולנו. הרינו נתונים בידי המפקד החדש, בידי המפלצת האנטישמית המושבעת הזאת, לשבט ולחסד... הוא השליט המוחלט על המחנה... מלבדו אין כאן שום סמכות... אפילו אלוהים חסר-אונים הוא כאן.

קראמר עושה כעולה על דעתו... משלוחים אין-סופיים זורמים בלי הרף... שורות של יצורים מוזרים מתנועעות ללא הפסק בין הצריפים לבין גדר-התיל. מראה-פניהם עלוב, מבעית, הם אינם דומים כלל ליצורי-אנוש... רוחות רפאים. הם מביטים בנו מבט אימתני, ואנו מסתכלים בהם... בוודאי הם מתרשמים מאתנו באותו האופן... אין די מקום בשביל הכל... מדי יום ביומו אנו מעתיקים את מקום-מגורינו; מיום ליום נעשה יותר צר. לבסוף הגיעה פקודה, שיישנו שניים-שניים במיטה, כך שהמיטות בנות שלוש הקומות חייבות להכיל מעתה שש נפשות. כך פינינו את מחצית צריפנו, כדי לעשות מקום למשלוח של אסירים חדשים.

הבוץ, הגשם והרטיבות מורגשים עתה גם בפנים הצריפים, לפי שבנייתם לקויה וגרועה, והם משומשים מאוד ומלאי-חורים... אולם אין תרופה לכל אלה, עלינו להישאר. האדם מתפלש בים זה של חיידקים, כינים, פרעושים, עובש וסרחון. מכיוון שאנו שוכבים ממש זה על גבי זה, **משמשים אנו קרקע הזנה אידיאלי לכינים.**... אין כל אפשרות לצוד אותן או להשמידן... זו היא עבודת סיזיפוס. יש דוחק כזה עד שהאדם אינו יכול אפילו ליזוז... כמו כן אין זה בא בחשבון כלל למצוא מקום לישיבה או למנוחה... דוחק תופת... הרי זה חולירע! די להתבונן ברציף מספר 25, בו מתגוררות הצרפתיות עם מספר הונגרים... ערב-רב של בני-אדם... אפשר להשתגע... מאורת-שודדים ממש, כפי שאומרות הצרפתיות.

האם עוד לא הגענו לשפל ייסוריני? האם זה עלול להיות לעוד יותר גרוע?

דצמבר – 44: קראמר הדיח את ראש המחנה היהודי ממשרתו. ליהודים אין עוד דעה בגושי-הצריפים. כל חברי-ההנהלה סולקו. **למען האמת יש לציין, שכולם היו בריות מושחתים, אדישים למצוקת ההמון, חסרי-התחשבות וחסרי-מצפון לחלוטין. כל תפקידם הצטמצם בגניבות אכזריות מידי הזולת, בניצול עמדותיהם למטרות אישיות, ובקניית חסדם ורחמיהם של הגרמנים הודות לכך, שהתעללו באלפי אחיהם ושהכריחו לעבוד למענם... בהתנהגותם היה – מכל הבחינות – משום שערורייה... הלא כבר סיפרתי על כך... ומלבד זאת זהו פרק בפני עצמו.**

הדבר, לו נודעת בעינינו חשיבות עתה, הרי הוא קראמר וכנופייתו. הוא כפה עלינו מפקדה חדשה, מפקדת ה"קפוס". כולם "אריים" (Arier) אסירים פליליים, גרמנים, פולנים וצרפתים. אלה הם בחורים ניזונים היטב, חזקים וחסונים כפרים. בלי הרף הם מסתובבים בקרבנו ובידיהם אלות. הם מנחיתים עלינו מכות כעולה על דעתם. לבושם לבוש בית-כלא – כותנות ארוכות ומכנסי-פסים, ועל גבם מספר גדול... ברם, הדבר הטראגי ביותר הוא, שהם מרצי-עוון במובנה הגרוע ביותר של המילה. את גופם ואת נשמתם מכרו לשטן – כלומר לקראמר – ולא נותר בהם כל זיק אנושי. הם ירדו לשפל הציניות, האכזריות והסדיזם... חייב היה אדם לראות, באיזה תענוג פרברסי חיבלו בבני-האדם... אני ראיתי זאת במו-עיני...אלה הן חיות-טרף בדמות אנוש. זהו, אשר עשו מהם הגרמנים. לכאלה הפכום, ונראה, שעל כך רצים הם להתנקם בנו.

הפושעים המועדים האלה הינם מעתה אדונינו. אנו, חיינו, נשמותינו, ילדינו נתונים בידיהם לשבט ולחסד... הפכנו לעבדי עבדים... איזו השתלשלות תופתית! כשמדובר בהשפלתם הנוספת של בני-אדם ובהשמדתם היעילה יותר – אין המפלצת הנאצית מתקשה להמציא אמצעים חדשים. המפקד החדש ושוטרי-המחנה החדשים (הקאפוס) מתעללים בראש וראשונה בגברים: אותם הם רודפים ללא הרף. בין השאר ישנו מקום, בו נאלצים גברינו לעבוד, וכינויו "חיל הדחיפה" (- Stuppenkommando). **יהיה זה מדויק יותר לכנותו חיל-המוות.** איש אינו חוזר לעת-ערב, בתום העבודה, במצב כפי שיצא. מכים בהם בחימה שפוכה כזו, עד כי שבים המה רצוצים לגמרי, זבי-דם ותפוחי-איברים אתמול ב-30 בדצמבר, נפחו שני גברים את נשמתם תחת חבטות האלות. באותו היום הובלו שנים נוספים על אלונקות בחזרה אל המחנה. הקאפוס אינם בוחלים מהכות גם בנשים, או מה שגרוע מזה: הם מכריחים אותן להתמכר להם.

ינואר – 45: המשטר החדש רובץ עלינו כמו סיוט. הקאפוס דומים לחיות. הם מעוותים, שיכורים, מטורפים, צמאי-דם. אזלו הידיעות, אזל כל דבר, שיכול היה להחזירנו לחיים... שתיקת מוות... הטרור האיום שיתק את הכול, והקץ אינו נראה באופק.

ינואר – 45: עלה בידי לשוחח עם נשים אחדות ממשלוח אושוויץ. רובן יהודיות מפולין, מיוון ומהונגריה. הן מספרות לנו מה עבר עליהן באושוויץ. בתקופת שהותן שם בלבד, משמע מ-1943 עד 1944, הושמדו מאות אלפי בני-אדם. הן עצמן נמנות עם אלה המועטים שניצלו בדרך נס.

"אין מילים המסוגלות לתאר את אשר עבר עלינו", אומרות הן, והן מספרות לנו על אודות הרציחות ההמוניות, על הגז, על 99 האחוזים שחוסלו בזה האופן, על מעשים פרברסיים, להם נפלו קורבן... **הן מספרות כל אלה ושואלות אותנו אילמות בעיניהן, אם מאמינות אנו להן... "כי לפעמים", אומרות הן, "מתחילות אנחנו בעצמנו לפקפק באמיתות הדברים, אותם אנו מספרות". אכן, חוששות הן שאיש לא יאמין להן, שיקבלו את סיפוריהן**

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

כלהגם של אנשים מבולבלים, בלתי-שפויים בדעתם. מכל אלה שנשלחו לאושוויץ, נשארו בחיים רק מאות אחדות של הנשים הללו. הגברים והילדים חוסלו עוד בהתחלה, כמו-כן הישישים והחלשים. יהודיה מיוון מספרת לי: מ-70,000 יהודי יוון, שהוכנסו יחד עמה לאושוויץ, נשארו רק 300 נשים בחיים. היא עצמה נאלצה להיות עדה לשריפת הוריה וכל משפחתה.

מה מוזר הוא: הנשים, שנמלטו מתופת זו והועסקו שם בעבודות המטבח, במחסנים ותזמורת (כך בדיוק)... מראה-פניהם טוב, באופן יחסי. הן בריאות ונשתמרו היטב. מה מוזר הוא להשוות את מצבן הגופני אל מצבנו אנו. הן מספרות: שם באושוויץ היה די אוכל. מלבד זאת ארגנו האסירים מעין מפעל עזרה הדדית וידעו בזה האופן להשיג את הדרוש להם. בדרך כלל לא היה זה הרעב, אשר ממנו סבלו. אולם על ראש כולם הייתה תלויה חרב-המוות; על כולם ריחפה סכנת הקץ הקרוב, הבלתי-ניתן לערעור. כל אחת ראתה את עצמה נאכלת על-ידי הלהבות...

בית-החרושת למוות עבד במלוא-הקיטור, מדי יום ביומו, תורי גברים ונשים, מאות אחדות, לפעמים אלף עד אלפיים, המתינו לפני המקלחת הגדולה, עד שבא תורם להיות מורעלים בגזים... המשרפה העלתה עשן לנגד עיניהם. הם הסתכלו בו וידעו בדיוק, במה מדובר... העשן סיפר להם על-אודות האש, בה נשרפו שארי-בשרם, ואשר בה ישבקו אף הם בקרוב חיים לכל חי.

"לא, שם לא רעב האדם ללחם"... אומרות לנו חברותינו לסבל ממחנה אושוויץ, מודאגות מסיפורינו בדבר ההרעבה השיטתית, לה אנו נתונות פה. המטרה היא איפוא אחת, ורק הטכסיס משתנה: שם פעולה מהירה, צינית, רצח המוני באמצעות גז... ואילו פה השמדה איטית, מחושבת בזדון, ע"י הרעבה, אלימות, טרור ומגפות, אותן מטפחים במזיד...

ינואר – 45: זה כבר חדלו להוליכנו לבית-המרחץ המרכזי, בו יכולנו להתקלח במים חמים... בהיותנו חשופות למבטי הלעג והפריצות של החיילים, שהופקדו על שמירתנו. על-אף בושתנו הקיצונית שמוח שמחנו, שנהיה נקיים ימים אחדים.

ואילו עתה – לא כלום! לא בית-מרחץ ולא מים חמים... כל אלה חלומות. כל שנותר לנו אינם אלא מתקני-הרחצה בפנים המחנה, המזוהמים והקפואים... מתפשטים שם בהמון, הכל בצוותא, בחיפזון. איש דוחק את רעהו. לא כדאי להמתין לתור. רבים מדי אנחנו, והברזים תמיד תפוסים... אם רק לא סגרו אותם. בקור-כלבים ממהרים להתפשט גברים ונשים בצוותא... אין הם מתביישים אלה מפני אלה. איש אינו נותן את דעתו על שכנו המתרחץ, למי אבדה כל משמעות. העיקר הוא לקרצף מעט מהלכלוך... השיניים נוקשות, מי-הקרח חורכים את העור. זה כואב, אך מה בכך...

האורגניזם כבר הסכין לרעב. יקרה, שאסיר לא יוכל עוד לשאת את ייסודי הכאב הדוקר, ואז ילול, תוך שעה קלה, את כל מלאי הלחם שלו (שלוש או

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

ארבע מנות), או ימיר את מרבית מלבושיו בקערט-מרק או שתיים (המוצעות לו מידי גנבים). אחרי שבלע כמות בלתי רגילה כזאת של מזון עלוב, יחוש בקיבתו ועוד יורע לו מקודם; הגוף מוחה בתוקף... אחר באה ההקאה, והרעב בעינו עומד.

סדירות הגשת האוכל הולכת ופוחתת. את מרק הצהריים אין מחלקים אלא בשעה 17.00 או 18.00. את פת-הערבית (מעט מים רתוחים וחתיכת גבינה סינטטית זעומה) מורידים מה"תפריט", ומגישים אותה רק למחרת בבוקר... ולפעמים אף זאת לא. כך עוברות לעתים 16 ואף 20 שעות, בלי שיבוא אוכל אל פינן. היש פליאה בדבר, שהמורעבים האלה עורכים בכל שעת-חלוקה מצור על הדוודים? שעות ספורות אחרי כן, התוצאות העגומות בלתי נמנעות הנן: צחנת השלשול הכללי תלויה באוויר בכל אתר ואתר.

ינואר – 45: המחנה נזדהם כולו בכנים ושאר מיני חרקים. התפשטות הדיזנטריה לובשת מדים איומים. מחלה זו נגרמת על ידי הרעלת מעיים כללית, ותפוצתה מהירה כבזק... ואין תרופות בנמצא... השלשול ממש מצמק את האדם... הכל ניטמא, נזדהם... גם מרשי-הרצפה, המיטות, מתקני-הרחצה, החצר ובתי-הכבוד (שאינם אלא מחראות עלובות)... בקיצור: מבול של לכלוך...

אף-על-פי שהותש כוחנו מרוב חולירע ורעב, משתדלים אנו בכל זאת לשמור על ניקיון כלשהו... פעולה, שאין בה תכלית ותוחלת... אפשר להתיימש... בינתו של האדם מסתתרת עליו, כל כך הרבה גופים מזי-רעב, תשושי כוח, מתים למחצה, כחושים עד עצם עצמות... וההפרשות הרבות הללו...

ינואר – 45: אפיסת כוחות כללית, כל תנועה דורשת מאמץ גדול. איש אינו מסוגל להתהלך בקומה זקופה. הבריות כושלים... ומשרכים את רגליהם. משפחות שלנות גוועות תוך ימים ספורים. מ. הזקנה מתה אחת-שתיים; כעבור יומיים הגיע תור בעלה, ועתה נתונים חיי ילדיהם בסימן שאלה... הרעב והכנים אוכלים בהם בכל פה, בייחוד באחד מהם – בעלם קצר-ראות. הוא לא הצליח להשתלט על החרקים. הם הציפו את גופו כולו וחדרו עמוק לתוך עורו. אפילו בתוך עפעפיו הטילו את ביציהם. חזהו השחיר כולו מאלפי הכנים ומקניהם.

דבר כזה עוד לא ראה העולם... מי יכול להעלות על הדעת, שיארעו דברים כאלה..? הנה האומלל הזה, שכרע תחת עוצם המהלומה. חושיו קהו לחלוטין, ומראהו מראה אידיוט. אומרים, שהיה לפניו נער אינטליגנטי מאוד. היום הוא גורר את גופו המוארך, הגרמי מקצה-הצריף אל קצהו, ותוך כדי כך הוא גונח ומיילל. הכל חומקים ממנו. אחותו ואחיו מתייראים מפני קירבתו, מפני פרעושיו ותחינותיו... באחד הלילות טלטל את גופו המיותר בעצב ממיטה למיטה, הלך וטלטל עד אור הבוקר, בבקשו מדרי-הצריף לפנות לו מעט מקום. הכל דחוהו מתוך סלידה. הלא ישנים שניים-שניים במיטה ולו נמצא בן-זוג, אף לא מיטה פנויה, כי אין בנמצא מיטות פנויות. כך הולך העלם וגוסס, בלי שימצא משכב.

עגום הוא הסיפור, אך כלל וכלל לא יוצא-דופן. אפשר להיתקל במקרים דומים לאלפיהם, ובמיוחד בקרב הקשישים. גורלם מעורר אימה... לכל צפוי קץ קודר, מכוער, חסר-כסוד: הרי הם עדים לתהליך גסיסה מכאיב ואיטי זה אגב התפוררותו והתקרבותו של גופם הם.

ינואר – 45: המוות, שקנה לו שביתת-קבע, הוא שכננו הנאמן ביותר; הוא שורה בכל. בגין היחס המחפיר מתים האסירים בהמוניהם: הרעב, ההשפלות, הדיזנטריה והחרקים מפילים את קרבנותיהם... רגלם מועדת, הם מתמוטטים... מניינם הולך וקטן במהירות... רבים ממכרי כבר מצאו את מותם בזה האופן. חת, שתיים, שלוש, ארבע – לבסוף אין עוד להבדיל בין החיים לבין המתים... אכן, מה זעום הוא ההבדל! אנו שלדים, המתנועעים עדיין, ואילו הם – שלדים, שקפאו ונתאבנו. **ברם, ישנו עוד סוג שלישי:** אלה, שהתפרקדו בלי יכולת לנוע, ועוד נשמתם באפם... השאר מצפים, שימותו ויפנו להם את מקומם... הייפלא, שמדמים אותם למתים, ושמתחילים לטעות בשעת ספירה?

שיא-האסון הוא המעבר לצריפים אחרים. לאחרונה מכריחים אותנו להעתיק את "מקום מגורינו" פעם או פעמיים בחודש. יחד עמנו אנו מעבירים את כל מצוקתנו, את ניווננו, את כל המטליות והסמרטוטים, את הצרורות רבי-הנפח ומעוטי-התועלת. נשמעות יללות החולים שמספרם רב מכדי שנוכל לטפל בהם אחד-אחד, וגניחות הגוססים, שהושלכו אל תוך מערבולת זו של מעבר, קללות, קטטות, והתייפחויות. כל הטרגדיה הענקית הזאת, שהוחנקה עד כה במעמקי-הצחנה של הצריפים, נחשפת עתה במחי-יד לאור-היום, לבוץ ולגשם. קדחתנות מטורפת מורגשת בכל תנועה. בהיגלות הדברים תחת כיפת השמים החיזוריים והאדישים – מרי מראם עוד עגום ואכזרי בהרבה.

שני המקום אינו משנה את מזלנו, הוא רק עולה לנו בדרך כלל במספר מתים, העולה על הממוצע. גם לנו, ששמרנו עדיין על מעט כוח, גורם כיתות-הרגליים הכפוי הזה ייסורים לא-יתוארו; לחולים ולקשישים הוא מבשר את המוות הוודאי.

פברואר – 45: הקדחת הטיפואידית כבר ביצרה את שלטונה. בימים אלה היא מכריעה בראש וראשונה את הטף.. ברם, הילדים גוועים גם ממחלות אחרות, ולעולם אין יודעים ממה... מכל מקום מן המסובכות היה לאבחן אבחנות. שתי פעוטות, שישנו בקרבתנו במיטה אחת, נפטרו ביום "בהיר" אחד בלאט, בזו אחר זו... אימן, אישה פשוטה ויפת-מראה טיפחה אותן ושמרה עליהן כשמור זאבה על גוריה. בראותה אותן מוטלות ללא רוח-חיים, טולטל גופה בכאב עז ביותר וצעקותיה קרעו ממש את הלב. אחר פרצה בקינות. בכישרון בלתי-מצוי אלתרה את חרוזיהן. לבסוף החלה לשוחח גם הגוויות בלחש דק מן הדק. ואילו עתה היא משרכת את רגליה ושערותיה מתפרעות עליה. אין היא עוד פושטת את בלויי-הסחבות שלה, וכל-כולה אומרת הזנחה... טירוף-הדעת ניבט מתוך עיניה. אין זאת, כי אם אבדה לחייה כל משמעות...

פברואר – 45: בשני הלילות הבאים הייתי תורנית בצריף הישישות. בהיותן חולון – וכמעט כולן חולות – אין הן קמות ממיטותיהן. מה מזוועים היו שני הלילות הללו!... עלי להקדים ולומר, שהיה עלי לעבוד באפילה גמורה... בכלל האזעקות. לא היה עלי אלא להרגיע את החולות, להגיש להן את סירי-הלילה ולהריקם במחראות הסמוכות. חלל הצריף כולו הובאש מהריחות האלה. השכיבים-מרע שרועים על מיטותיהם וגוססים לאט-לאט, משמע הם נמקים בעודם חיים... אינני מוצאת מלים אחרות לתיאור הדבר. ועל-אף-הכל הישישות הללו מוכיחות תאוה לחיים, שלא תיאמן. הן מקוננות בלי הרף ומבקשות עזרה... לעתים קרובות אני רוגזת על התנהגותן. לרוב מקוננות הנשים, שמוצאן מחוג הבורגנות המערב-אירופית האמידה (הולנד, בלגיה, צרפת), שהסכינו לפנים לחיי נוחות ורווחה. אין הן כלל מסוגלות להבין למצבן הנוכחי... הן חסרות את תודעת-ממשות-החווייה... על-ידי-כך הן נעשות לעתים לבלתי-נסבלות... ואף-על-פי-כן, מה אומלל מראה-פניהן!

אני מתפתלת בינות לשורות מיטותיהן הצרות ונתקלת בסמרטוטיהן. אין זה אלא גל סחבות נטולות-תועלת ומעלות-צחנה, שרידים עלובים למותרות העבר שלהן. אני עושה כמיטב יכולתי כדי להיטיב את מצעיהן ולעזור להן לרחוץ את פניהן... בני-המין האלה, פרצופיהם המכורכמים של רוחות-הרפאים האלה, המפרפרים בעווית-גסיסה – מה מבעית כל זה! והכל מתרחש בתוך חושך-מצרים.

תחושת-האסון והאימה אינה מרפה ממני. בלילה הראשון נפטרו שלוש חולות. היה עלי למתח את גופותיהן ולכסותן. גופו של המת הינו כה כבד, ואילו בי כוח כה מועט... אולם מלבד זאת אינני מתייראה כלל מפני המתים. אפשר להיתקל בהם בכל פינה. האסיר "חי" עימהם, וחושיו הולכים ומתקשים.

בלילה השני התגוששתי התגוששות של ממש עם אישה, שיצאה מדעתה, עם מרת פולאק. היה הכרח להשתלט עליה כדי להניאה מלהבעית אסירות אחרות ומללפות אותן, כמנהגה... באותו לילה זינקה שלוש פעמים ממיטתה, ולא היה מן הדברים הפשוטים... היא נוהגת להתחנן ולהתייפח – זה ממש איום. כשמתעלמים מהתפרצויות הטירוף שלה, נראה, שאין היא כלל פתייה. היא פשוט אישה אומללה ביותר. אומרים שהייתה לפנים אישה אינטליגנטית מאוד, ושבינתה החלה להסתתר עליה קמעה-קמעה, בפקוד אותה מהלומות-גורל – תוצאת המלחמה – שהונחתו עליה בזו אחר זו. כיום נטרפה דעתה עליה כליל. ללא הפסק היא משתדלת להסביר לי דבר-מה ואוזרת את כל כוחותיה, כדי לשכנעני בצידקת דבריה...ברם, אין היא מנבלת את פיה. על כל דבריה טבוע חותם הייאוש והתחינה.

שני לילותיי במאורת השטן הזאת השפיעו קשות על עצבי. אני מרגישה כאילו הזדקנתי בעשר שנים. הזעזוע היה עז מאוד, ורק לימים התאוששתי ממנו.

פברואר – 45: ההסדרים החדשים בפיקודם של האסירים הפליליים (הקאפוס) עוד הגבירו את השחיתות, שהשתוללה גם בלאו-הכי. התופעה אינה אלא טבעית מאוד... בהתחולל השנוי הגדול, ועבור פיקוד המחנה מידי היהודים הממונים "מטעם", לידי הקאפוס, התחבאו גדולי-הגנבים ושליטי התקופה הראשונה בתוך חוריהם ונשתתקו. ברם, דבר זה לא האריך ימים, ועד מהרה הבחינו ברנשים אלה, שהיצרות מתהפכות לטובתם, ואף למעלה מזה.

התברר, שנפתח בפניהם שטח-פעולה אידיאלי. עתה הם עוברים להתקפת-נגד: בלהיטות, שאין לה אח ודוגמא, הם גונבים כל הנקרה להם בדרך, ומענים את הזולת באורח שפל ביותר. עד מהרה הגיעו לעמק השווה עם השליטים החדשים, עם הקאפוס. בצוותא עמם הם מארגנים סחר אינטנסיבי וגומלים להם את חסדם, בעזרם להם להתנפל על האסירים ולפרוע בהם. כל אלה מתרחשים לנד עינינו, ואין המצב שונה באשר הצריפים... בכל מקום שורצים בוגדים ופושעים הראויים לתלייה.

תדיר הם לועסים דבר-מה ומלעיטים את עצמם מעדני-מעדנים... וכל אלה ללא שמץ בושה, לעיניו המעתירות של המון מורעב וגווע למחצה. מפלצות מגוונות הן ותו לא... הם פורצים כל גדר, ושולחים כל רסן. ה"מזל" האיר להם פנים, וראשם נסתחרר עליהם... הם מגדפים כל אדם, אינם יראים איש ואינם נרתעים מכל נבלה... לכל הם מראים את נחת-זרועם, ועל מענה-לשון כלשהו הם מאיימים בהלשנה באזני הקאפו. ואכן, מתנקמים הם לעת-מצוא ב"טרדנים", ומפקירים אותם לשבט ולחסד בידי הקאפוס, הנמצאים כאן כל בוקר כדי להוציא את הבריות לעבודות כפייה. בשעת-מעשה-זוועה זה ששים הגנבים לאוץ לעזרת הקאפוס. הודות להם מצליחים הקאפוס שוב ושוב למצוא קרבנות חדשים ל"עוצבות-העמל" (קומנדוס) שאינן אלא חיל טרור ורצח.

דלה לשון-אנוש מלתאר את אכזריותם של הבוגדים המנוונים האלה, של מלחכי-הפנכא האלה שכירי הקאפוס, של הקברנים האלה צמאי-דם-האדם.

הכל הוגים רק בעצמם, ואיש אינו נוטה חסד לזולתו... נשים רבות כבר יצאו לתרבות רעה, וביניהן אף עלמות צעירות, שלא הכירו עדין את החיים ואת עקרונותיהם. בקלות-דעת נאחזו בהזדמנויות, שנדמנו להן עקב הנסיבות העגומות השורות פה, ונכשלו. סביאה זלילה, מזמוטים, ריקודים, שירה, צחוק, בגדי-פאר, גרבי-משי – בכל אלה מזכה אותן כניעתן לתאוות הקאפוס.

הערב מעיק על ההכרה. אני מרגישה בהתמעט כוחותיי, כוחות הגוף והרוח כאחת. דברים מדברים שונים חומקים מזיכרוני, איני מסוגלת עוד לחשוב ולהרהר כדבעי, לרדת לעומק זוועתם של המאורעות. מפקידה לפקידה מנצנצת במוחי, כבאור ברק, המחשבה: מהו כוח-האופל המופקר והמפלצתי המצליח לדדרר אנושות שלמה לעמק-הבכא המשווע והמטורף הזה?

פברואר – 45: שותפתי למיטה היא מרת ג.; בת 50 בקירוב, הינה כבדה למדי. החולי, הרעב והניקוטין שיתקוה שיתוק של ממש. היא רתוקה למיטה, גופה

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

כעופרת ואדיש לחלוטין. היא אינה יורדת לעולם ממיטתה... לכן לא אדע בכל שעות היום לאן לטלטל את גופי. אינני מצליחה לכבוש לי במיטה הארורה הזאת ולו פינה זעירה, כדי להניח קצת לאברי, ההולכים וגוועים לאיטם...

לעת ערב אני חוזרת אל החור הלח המשותף הזה; אנו תופסות את המיטה התחתונה, ואילו שתי הקומות העליונות תפוסות על יד שלושה מבוגרים ושני ילדים. מיטתנו אמודה לקיר, כלומר לקרשים אכולי-התולעים, הדולפים טיפות גשם ללא-הרף. גם החלון והדלת קרובים המה. הלחות מחלחלת בכל; כל החפצים, המלבושים, השמיכות ואף גופות-האנשים סופגי-מים המה. בעצם, "לחות" היא לשון סגי-נהור. למעשה צף הכל במים. מים ובזבז בפנים ובחוץ, בכל מקום. ואם לא די באלה, עוד תלוי בחללו של הצריף מחנק ריח הטיפוס והשתן הזורם בלי הרף... מבול-בוץ!

מדי הקיצי לעת בוקר ומדי זחלי מתוך חור זה אני חשה שפני צבו ותפחו. עיני מודבקות היטב, ועוברות כרגיל שעה-שעתיים, עד שעולה בידי לפקוח אותן ולהבחין ברורות במיתארי סביבתי. מדי פעם תוכפת עלי חרדה: שמא סופי להתעורר פה? מן הסתם אין זו מיטה, כי אם קבר, קבר כפול.

פברואר – 45: ב-12 בח.ז. מלאה שנה לעצרנו בעיר צ'טינה. תקוות-שווא ודימויי-טירוף מילאו חלק רב של תקופה זו. תחילה הייתה השמחה שרויה במחננו, וזאת על-אף השבי. האמן האמנו, שהגאולה קרובה. איזו תרמית איומה! הלא הייתה אז המלחמה בעיצומה. עתה היינו לספקנים גדולים. וכי אפשר לשאוב עידוד מלילות-החורף הארוכים, נשלטי האימה, הרעב, החרקים והמוות?

כן, הרעב, הרעב..., היש עוד בעולם זוועה והשפלה כחרפת-הרעב? מראה פני החיות הנרדפות הללו, הנדחקות נואשות סביב דוד מי-הצחנה פושרים ויורד לי לחיים. כי זאת יש לדעת: מרק המחנה אינו עוד אלא מים, בו נתבשלו חתיכות לפת רקובה... בישול המרק הזה קודם לחלוקתו ביומיים. ממלאים את הדוודים וסוגרים אותם באופן הרמטי (המרק חייב "להישאר חם") ורק למחרת או כעבור יומיים – בעת החלוקה – שבים ופותחים אותם. כך מתקלקל המרק אחת-שתיים... אך אנו – את מזוננו קיבלנו...

עוד זכורה לי תקופה, בה ששנו עדיין לקראת הלפת, המבושלת או לא. רעב גדול כירסם בנו. עתה עוד גבר הרעב והוא הורס את גופנו. נשרכים אנו בדומה למטליות לחות. הבריות כורעים תחתיהם בשל תשישות הכוחות ומתפגרים מרעב פשוטו כמשמעו... ואף-על-פי-כן אין איש נוגע עוד במרק הזה, אין איש מסוגל להגישו אל פיו. אך תמה החלוקה וכבר נשפך המרק אל גל השיירים, ההולך ומתגבה והמדיף ריח חמצמץ.

בשורות נהדרות ומוזרות מגונבות לעתים אפילו לאוזנינו, אולם עתה נדמה, כאילו אין זה נוגע לנו עוד. שמועות מעבר לסמבטיון, מעבר לקברינו...

איננו יודעים אלא את אשר רואות עינינו, ואיננו רואים אלא טורים ארוכים של דמויות-רפאים... אלפי אסירים ורבבותיהם, הנוהרים הנה מכל המחנות, אותם נאלצו הגרמנים לפנות. הגרמנים נסוגים, ללא-ספק, וסוחבים את קרבנותיהם עמם. כאן הם מרכזים אותם. בינתיים נפוצו שמועות, לפיהן צפוי גם לנו פינוי... לפיהן נמצאות בנות-הברית בקרבת-מקום... לפיהן יפנו הגרמנים בקרוב את כל המחוז וישלחו אותנו לארץ-גזירה אחרת. כל השמועות האלה, כל חוסר הוודאות הזה והאפשרות שיחסלו את כולנו (נוכחותו של קראמר היא אך אישור לכך) – כל אלה הינם בבחינת עינוי נפש כזה, שהאדם מדמה יותר מפעם, כי דעתו נטרפת עליו.

טורי דמויות-הרפאים באים זה אחר זה, ללא סוף וללא קץ. שלדי אדם משרכים את רגליהם לאורך הכביש הראשי. אנו, הניצבים מעבר לגדר-התיל, מתבוננים במצעדם ושואלים לזהותם. איזה גורל צפוי להם? ואיזה לנו? מה נעשה? למה בעצם מחכים? לאן פניהם של האנגלים? אילו תחבולות הם מתחבילים? האומרים הם להתל בעולם כולו, שעה שהם מקיימים מצב המשרת את מטרותיהם? לולא זאת, כלום לא יכלו זה כבר לגבור על גרמניה?

גורלות-האנוש, הייסורים, המוות והמתת העבדים – מה נחשבים כל אלה בעיניהם? לא יותר מקליפת-השום. חרות? כן, אך רק במידה שהיא תואמת את האינטרסים שלהם. מנצליהם של עמים קטנים המה, בעלי שררה ועליונים הם בגרם-המעלות הנוכחי... לכן כאלה הם פני הדברים. הדבר המכריע הוא מדיניותה של ברית-המועצות, והאמונה בדבר ניצחונה של החברה החדשה. לולא זאת – מה טעם לכל סבלנו? האם נעוצה המלחמה בטבע-האנוש? אם לא יהיה העולם כולו לסוציאליסטי – אזי מה כל אלה? התימשך שרשרת הטבח והאבדון לעולמי-עד? מתחילה אני להתיימשך מהמין האנושי.

הרינו משתוקקים לדברים רבים כל כך. נפשנו צמאה ואומרת: הרווני! הבתמים הגיע קיצנו? ומה בדבר שאלת היהודים? מה בעניין ארץ היהודים? כיצד היא תקרום עור וגידים? או שמא נגזרה עלינו כלייה? מעולם לא עינו אותי מחשבות כאלו. עתה נראה לי, שזהו פצע, שלא תעלה לו ארוכה. מכורתנו הסלאבית היקרה, מה אוהבים אנחנו אותך! האם תקבלי אותנו לזרועותיך? או שמא גם בעיניך נהיה כנכרים? מסתמא יצאתי מדעתי. ואכן, אלו שטויות, אלו שאלות אויליות!

מרץ – 45: כל הנגלה מכאן לעיני אדם, כל המתרחש לנגד עיניו – מעלים בליבו ספקות בדבר סגולות-האנוש שבו, קמעה-קמעה נוצר ספק קודר ומעיק: הספק באדם. ואז מתחיל אתה לשאול את עצמך שאלות מוזרות. רק אתמול הארכתי לשוחח עם הפרופסור ק. הוא שוכב בצריף הנקרא "בית-חולים". כוחותיו תשו לחלוטין. פניו ואבריו צבו מרוב קפיאה. כל גופו נתכסה חבורות חשוכות-מרפא. מלבד זאת מענים אותו הדיזנטריה ותחלואים אחרים. אני מבקרת אצלו תכופות, כדי לעזור לו וכדי להקל מייסוריו, ולו במקצת. בשעת פגישות אלו אנו משיחים באסון הגדול שפקד אותנו. **"האם תיתכן, אחרי כל**

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

החוויות, שחיינו כאן, שיבה לחיים נורמאליים?", שואלים אנו זה את זה אובדי-עצות. הדבר הוא מעבר לכל השגה... "נדמה לי כי זהו הסוף, סוף מחפיר, נעילה מבישה ביותר של כל קיומנו".

אנו מנתחים את התנהגותם של רבים: איש-איש "מסתדר" לפי יכולתו. בלי משים צצה במוחנו השאלה: האם אין זו מסה גדולה שנרגשה עלינו כדי לקבוע, מה "כושר האוריינטציה" של כל פרט ופרט? או "כושר-החיים"? המאבק נגד המוות, יצר הקיום? האם זהו קנה-מידת הכוח האישי והחיוניות? האם חייב אדם להתבהם, להיות לחיית-טרף, כדי להציל את נפשו?

היוצא מכאן, שאנחנו – כל אלה שאינם מסוגלים "להיאבק" כך ואינם נזקקים לחוגי הג'ונגל של המחנה – אחד הוא גזר-דיננו: כליה ואבדון? האם זהו חוק-הטבע העליון? והתבונה האנושית, האם אינה נחשבת עוד? רוח-האנוש יצרה חוקים ומושגי-מוסר לרוב, הסותרים את חוקי-האינסטינקט החייתיים סתירה מוחלטת. מה היה עליהם, על החוקים והמושגים האלה, מושגי מאתיקה וההומאניות? האם בטלים הם ומבוטלים?

הריני מאמינה אמונה שלמה, שלא ימותו, שלא יאבדו האנשים, שהטמיעו בדמם את העקרונות האתיים, שהפכו אותם לטבעם האחר, ל"אינסטינקט הומאני" הייתי אומרת, התופס את מקומו של האינסטינקט החייתי. אמנם משתוללת סביבם מערכת-איתנים אכזרית, אך אין הם נדונים לכלייה. הריני משוכנעת, כי גם אני אצליח לעמוד במבחן, לשמור אמונים לעקרונותיי ולהבטיח, שיד-האנוש שבי תהיה על העליונה... וזאת בתנאי, שלא יורע לבריאותי... שישתמר כושר התנגדותי הגופנית... אם כן הצלחתי לשמור על רמת-מה של מוסר, על כבוד מה של אדם הודות לעובדה האובייקטיבית הזאת של אורגניזם חזק. אין זו איפוא זכות אישית, העומדת לי... אינני מתמצאת עוד בסבך הזה.

אנו ממשיכים בוויכוחנו. מי צודק, מי טועה? איך חייב אדם לנהוג? הבה ננתח מעט: י. ותפיסתו הוא בדבר המוסר, ל. ושיקוליו, ל. וטכסיסיו, ר. והגיונו, משפחת ק. וגישתה הפשרנית; ובכך כבר נגענו בנושא "אמנות הנתינה", ומאין זכותו של האחד לתת נדבה, וזכותו של האחר לקבלה? כן, מן הראוי הוא להגיה אור על מקורות כישרונות-המסחר הפנטסטיים של אי, המתבטלים בנסיבותינו באופן מגעיל במיוחד.

פרופ. ק. סבור כי המוסר, האתיקה, במשמעות שאנו מייחסים להם, אין להם מקום במחנות-הריכוז האלה וכי הם סותרים כאן את עצמם. יתרה מזו: הם פה אפילו מיותרים ואין אדם יכול אלא לוותר עליהם ולהשליכם מאחורי גבו, אם רוצה הוא להישאר בחיים על-אף-הכל, כדי להרים – בבוא היום – את תרומתו לבניית עולם בו אותו המוסר עצמו, אותה האתיקה, ימשלו בכיפה. הרוח כפופה לחומר, היא אינה אלא צורתו החיצונית, עידון החומר, בניין-העל שלו. מכאן, שאין להימנע מכך, שהחומר ידחק את רגלי הרוח, בשעה שהם הופכים לתרתי דסתרי.

מוחי מסרב לקבל את התורה הזאת. מה משמעות ניצחון החומר על הרוח באופן קונקרטי, במקרים, בהם אנו מתעניינים? **משמעות פשוטה:** להתפשר עם האויב, לבגוד בעקרונות, לשלול את הנפש כדי לקיים את הגוף. לאור דוגמאות קונקרטיות משמעות הדבר היא: לרקוד ריקוד מה-יפית בפני התליינים, לצאת לתרבות רעה, להעלים עין ממצוקת הזולת ומגסיסת ההמונים, לאכול את הגזילה ולהשתולל על קברות, כלומר למכור את התבונה, את כבוד-האדם, את העקרונות, ובחשבון אחרון: להציל את העור על חשבון עורו של הזולת. האם נודע לחיי-אדם ערך כל-כך, שכל הזוועות תהיינה כשרות, כדי להחיותו?

מרץ – 45: את כולנו פקדה הקדחת הטיפואידית. אנו נשארים במיטות. צריפנו הוקף גדר-תיל מיוחדת. הוקם בית-בידוד. קדחתי 15 יום. תחילה עלה חומי ל-40 ו-41 מעלות, אחר ירד ל-39 ו-38. תרופות אין בנמצא. החזק מחזיק מעמד, החלש כורע תחתיו ונופל בנופלים. ב-15 הימים האלה חשתי נוראות בראשי, והבחילה לא הרפתה ממני. הרגשת-הרעב נגוזה כליל. דמדמתי. לא חשבתי אלא זאת, שמלאך-המוות קרב אלי מאוד, ולא סתם קירבה, כי אם קירבה אישית הפעם. את נשיפותיו חשתי על פני.

גססתי לאט ובהכרה מלאה. האורגניזם האדיש לכל דבר, ונראה, שתיפקודיו הולכים וכלים. רק המחשבה על המוות הוסיפה לטרוד את מוחי בעקשנות. גם מסביבי גססו הכול... עוד עתה הם מסתלקים אחד-אחד. עתה אני מתגוררת ב"קומה השנייה". תחתי שוכבת מרת ק. תוך חודש ימים אבדו לה גם הבעל, גם הבת. אפופת יגון ודמומה, היא שוכבת במיטתה. מבטה מופנה הצידה, גופה שרוע למלוא אורכו, וכך היא מצפה לתורה להיאסף את אבותיה. גניחותיה אינן פוסקות לרגע, אף-על-פי שאין היא חשה עוד במיחושים של ממש, בכך אין לי ספק. פשוט אינה יכולה עוד להמשיך. אין לה עוד חפץ בחיים. קיומה העלוב, הוא הוא הגורם לה ייסורים. רוחה קצרה עליה: היא רוצה לדחוק את הקץ, ותו לא.

הנה מר צ. השרוע על מיטתו ב"קומה" מעל לראשי. תוך יללות הוא מנסה לשכנע את הזולת, כי אין הוא לא חולה ולא משוגע, כי אין הוא מסריח ואף אינו מזוהם. לימיני נפטרו שני ישישים, במצב של נים-לא-נים עקבתי כל הלילה אחרי גסיסתו של האחד. בלילה הבא שמעתי ברורות את חרחורו של השני. העניין פשוט בתכלית הפשטות: הנשימה נפסקת, פעם אצל פלוני זה, פעם אצל פלוני אחר... איש אינו מסוגל לעזור לרעהו. הגוויות נשארות על המיטות: חיים, מתים, מתים למחצה, בני-מין – ערב-רב גדול. נהרסו המחיצות בין אלו לאלו. הגבולות ניטשטשו כמעט לחלוטין.

המוות והמתים אינם מוציאים את הבריות מאדישותם הגמורה. המוות היה לעניין של מה בכך. איש אינו הוגה עוד בישועה, איש אינו מונה עוד כמקודם את הימים... דבר זה מרגיז אותנו... לא כדאי לאדם, שיודע לו יום בואן של בנות-הברית, אף כי מן המפורסמות היא, שרק קילומטרים ספורים חוצצים בינינו. ברם, אין הדבר נחשב בעינינו. בעינינו נחשב ברגע זה רק המוות לבן-ברית קרוב

ונאמן. ואם בכל זאת סופרים עדיין מפקידה לפקידה את הימים, הרי אין עושים זאת, כדי לשער את יום הגאולה, אלא כדי להיווכח, כמה זמן עוד מאריך פלוני-אלמוני את ימיו. הדבר היה לנו לכעין סקרנות רפואית, למין דיבוק. אף בטרם מחלתי אני היו ימים, בהם הועדתי לעצמי חודש-חודשיים, לכל היותר, ואילו עתה משהחלמתי מהטיפוס כבדרך נס, אגב התשת כל הכוחות, נדמה לי שלא אאריך לחיוך אלא עשרה או חמשה-עשר יום נוספים לכל היותר.

בקיום למחצה זה אני שותפה לרוחות חיות או מתות. גוויות-המתים עודן מונחות במיטותינו. איש אינו מסלק אותן ואף אין מקום, בו אפשר היה להניחן, כי הכל מלא מפה אל פה. גם בחצרות נערמות ערימות גוויות, המתגבהות מיום ליום. המשרפות אינן מספיקות לשרוף את כולם.

אספקת-האוכל הסדירה פסקה. לכל היותר זוכים מפקידה לפקידה לדוד מרק מוחמץ. לעתים מלקטים עשב ומבשלים אותו. מחטטים ונוברים בפחי-האשפות, כדי להעלות מהן קליפות-תפוחי-אדמה, למשוחדים יש עדיין מה ללעוס, אך גם אותם מכריעים הזיהום, הגסיסה והמוות, התלויים בחללו של העולם באשר תפנה.

איש אינו נותן את דעתו עלינו. הגרמנים חדלו מהראות את פניהם. יודעים הם, שקיצם קרוב, קרוב ביותר... אולם גם קיצנו. והם מיטיבים להבחין בכך. לא נותר להם תפקיד במחנה, על-כן לא תדרוך עוד פה רגלם. משנסתיימה משימת-הדראון השטנית, שהוטלה עליהם, ומשנוכחו לראות בבטחה כי ידוע ידעו להוציאה לפועל, נסתגרו בתוך עצמם, והשאירונו לאנחות-הגסיסה שלנו. יתפגרו-נא האסירים עד האחרון!

ה"קאפוס" מוסיפים להלקות על ימין ועל שמאל... זה מסמר-שערות. גם ביניהם יימצאו כאלה, המרחמים עלינו... לרגעים ספורים, אך כל זה רק באקראי. בדרך כלל הם מחציפים את מבטיהם לעומתנו ואינם חדלים להשתעשע במצוקתנו.

אפריל – 45: מה בושה אני לחיות את כל אלה. הבריות נמקים ומתפרדים הרוב זוהמה. מספרים על מקרי אכילת בשר-אדם (קניבליזם) באחד הצריפים הסמוכים. על-פי הצהרתו האישית של רופא גרמני, שבא לבסוף אל גושנו כדי לעמוד על "התקדמות" המיתה ההמונית, מתו בחודשים פברואר ומרץ בלבד – 35,000 מתוך 45,000 האסירים.

לו הייתה זו מיתה אנושית, פשוטה... לא, איני רוצה למות כך, אי-אפשי! מוטב לשים קץ לעניין... כבן-אדם. האם אדם יכול להרשות, שגופו ונשמתו יתפוררו, שיתערבו בהפרשותיו הוא, שיתפרקו ויגזזו אט-אט, אך לבטח, מתשישות-כוח מוחלטת, שיצולו תהומה, שייבלעו מרוב מוגלה וצחנה? הנגזר עלי לעבור את שבעת מדורי ההתפגרות? לשם-מה להמתין עוד? האם אין בזה משום רמיסת כבוד-האדם? איזה בושה, איזו חרפה מחרידה!

אני תולה את עיני בצריף קודר זה, משכנם של צללי-אדם, של חולים חסרי-ישע ונטולי-תנועה גמורים, של ני-מינן חיים, הנרקבים בעודם חיים. דומה הוא לתהום שחורה ופעורה, שלתוכה צונחת אנושות שלמה. ניטל מהאדם למות כאדם ולהימנע מקץ שהינו גרוע מאלף מיתות משונות, להימנע ממיתה שאינה דומה עוד למיתה...

אפריל – 45: איזו זוועה! איך מדרדרים בני-אדם! מחזות-אימים הנוראים ביותר של ימי-הביניים, של האינקביזיציה, הולכים ונישנים פה, ומזקנים אלי שיאים חדשים. בגינם תירשם גרמניה "בת-הציוויליזציה", "בת-התרבות" של המאה העשרים, לדראון-עולם.

כתוצאה מהעבדות המשפילה והאפלה ביותר, שאפשר בכל להעלות על הדעת, אין עוד בין החיים במחנה לבין מושגי חיים אנושיים ולא כלום.

במציאות, אנו עדים לתכנית שטנית ואכזרית שנועדה להמיט כליה שיטתית וודאית על רבבות בני-אדם. בכך אין עוד ספק זעיר שבזעירים. די לו, לאדם, שיתבונן במתרחש במוח צלול ובעין פקוחה, וחזקה עליו, שסיק – בלי משים וללא היסוס – את המסקנה הבאה:

מחנה זה לא הוקם, כדי לכלוא לתקופת מה אסירים אזרחיים או שבויי מלחמה, כדי לשלול מהם באורח זמני את חירותם מסיבות מדיניות, דיפלומאטיות או אסטרטגיות, תוך כוונה להחיות את נפשם ולהחזרים חיים בתום פעולות-האיבה. לא ולא! מחנה זה הוקם בזדון ובדיוק מדעי כך, שיושמדו בו באורח מתוכנן ושיטתי רבבות בני-אדם. אם יימשך מצב זה, ולא אך חודש ימים, ספק רב הוא, אם ייחתם אפילו אסיר אחד בספר החיים.

ברגן-בלזן בעת שחרור המחנה [2]

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

עליזה ויטיס-שומרון

בברגן-בלזן

ויטיס-שומרון עליזה תיארה את קורותיה בברגן-בלזן בספרה: **"נעורים באש"** [4].

בספרה היא משלבת קטעי יומנים של נערה צעירה שעברה את תקופת השואה בגטו וורשה ובמקומות אחרים כולל מחנה ברגן-בלזן.

עליזה השתייכה לתנועת "השומר הצעיר" והייתה חברת המחתרת בגטו וורשה. התמסרותה לרעיון הנקמה והמרד במרצחים הגרמנים הטביעו חותם בל יימחה על חייה ועל עולמה הרוחני.

בשנת 1946 בהיותה בקיבוץ בית אלפא היא כתבה ביומנה:
תשעה חודשים מאז שחרורנו מעבדות הנאצים. חמש שנים עברו עליי במלחמה הזו.

כאשר התפרצו מאורעות הדמים לחיי הצעירים **הייתי בת אחת-עשרה**. לא הכל הבינותי. נולדתי ב-1928, ולא תמיד ידעתי לקשר בין העובדות, אך התרשמתי מהן עמוקות, הן נחרתו בזיכרוני ולאחר זמן נתבררה לי משמעותן. **היום אני בת שבע-עשרה**.

באוגוסט 1944, הצלחתי ליצור קשר עם אנשים שהגיעו לברגן-בלזן מאושוויץ, וביניהם הייתה אישה אחת מוורשה. צעקתי דרך הגדר ושאלתי אותה האם היא יודעת מה קרה עם יושבי מחנה פניאטוב. למרבה הפלא היא ידעה.

הבשורה המרה השלימה את הנבואות השחורות: יושבי המחנה הוצאו להורג במיידנק, בנובמבר 1943, ביניהם היו אבי, דודתי ביאלה עם בעלה ועוד רבים מעובדי המפעלים של הגרמני טבנס בגטו וורשה, שיצאו למחנה הזה כאשר פרץ המרד והחל החיסול הסופי של הגטו. הייתי אז ילדה מני רבות, מה שקוראים בת טובים. לא נאלצתי ללחום את מלחמת הקיום, כמו נערים רבים אחרים. הוריי נאבקו למעננו.

בשנתיים האחרונות של המלחמה במחנה ברגן-בלזן, חלמתי כל הזמן להגיע לארץ-ישראל, למסור עדות על תנועת "השומר הצעיר" ולהביא את גבורת חבריי בגטו וורשה. עתה, נשארתי אחת מני מעטות. אינני יודעת האם ניצל עוד מישהו מחבריי בתנועה בוורשה. אולי אני היחידה?

השתחררתי עם אמי ואחותי הצעירה ממחנה ברגן-בלזן ב-13 באפריל 1945. ברשימות הניצולים חיפשנו את שמו של אבי, ממנו נפרדנו עוד בהיותנו בפולין, אך לא מצאנו אותו.

כשיצאתי מהגטו לצד הארי אמרה לי רות היימן, מדריכתי לשעבר בתנועת "השומר הצעיר" ואחר-כך מהפעילות בארגון הלוחם: "לילית (כך קראו לי בתנועה), אם תנצלי, חייבת את למסור לעולם על חייו ומותו של גטו וורשה ועל תנועתנו. לא כולם צריכים למות בגטו. מי שיכול – חייב להינצל, לכן, לכן, צאי והסתתרי בצד הפולני של העיר, גם קבוצת בנות מהגדודים הצעירים של התנועה תצא להסתתר במנזר. אולי תשרדו.

בהעלאת זיכרונות אלה על הכתב, אני רואה חלק קטן ממילוי צוואתה. הלוואי ויקראו אותם צעירים מהארץ. אין לי שפה משותפת אתם. אני מרגישה שונה ובוגרת מהם. דפים אלה אולי יפקחו את עיניהם והם יתחילו להבין מה קרה במלחמה האיומה הזאת לכל היהודים באירופה ולחברי תנועות הנוער, הנאמנים עד הסוף לעמם והשקפת עולמם הציונית.

היציאה מוורשה

ב-13 ביולי יצאנו לדרך

נסענו במשאיות לתחנת הרכבת. בדרך עברנו לאורך חומות הגטו השרוף. יכולנו לראות את החורבן, יכולנו לשמוע את שקט המוות.

כשעזבנו את ורשה, נשארה עדיין קבוצה גדולה של לוחמים בפיקודו של מרדכי (מרדכי גרובאס) ביער לומיאנקי. לוחמים אחרים הוסתרו בבתי פולנים ידידותיים. אחרים המשיכו בפעילות מחתרית, בהצלת יהודים מסתתרים ובניסיונות להגיע אל הפרטיזנים. בין הפעילים היו נציגי הוועד הלאומי, ד"ר ברמן, אנטק צוקרמן וחברתו צביה לובטקין.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

נסענו בדממה. נפרדנו איש איש מן החיים שחינו כאן, בעיר הולדתנו. גם אני נפרדתי משלדי הבתים השרופים שבהם עברה ילדותי אשר גועה שם לנצח.

בין החורבות המדיפות עדיין ריח סירחון עז השארתי את נשמתי הבוכה ואמרתי שלום לכולם: לחצר הבית ברחוב ציאפלה 19, לחברותיי מהתנועה ולמדריכותיי רות ומירה, לדודים, לדודות, לצמרת מורתי, למרים ידידתי – בית עלמין ענקי של חצי מיליון מיהודי פולין. חכו, החורבות האורות, עד שיבואו הנוקמים כדי לערוך את חשבוננו הנוקב! אחריות גרמניה לעולם לא תינקה על אובדן חיי מאות אלפי בני אדם חפים מכל עוול! היי שלום ורשה, עיר שמחתנו ויגוננו, כי לא נשוב עוד לראותך לעולם! את עמדת אדישה לשמע קריאתנו הנואשת לעזרה. אני שונאת אותך, עיר הולדתי, על כי הרשית ששליש מאזרחיך יומתו לנגד עיניך, בלי מחאה! ולא יצאת בקריאה על העוול, לא מחית.

מעל הגטו ריחפה שמש קיצית, אך בתוכו שררו חושך, ריח שרפה וצחנת פגרי אדם.

שנים רבות עברו מאז רשמתי את מילות הפרדה הקשות מעיר הולדתי. כל השנים חשתי משיכה בלתי מרוסנת לבקר שם, לראות במו עיני את החורבות, להתחבר מחדש לאותו פרק בחיי שהפך לחשוב ביותר, להתחבר ואולי בדרך זו להשתחרר?

כל השנים האלה רציתי לדעת, בצימאון בלתי נדלה, כל מילה שסופרה ונכתבה אודות האקציה הסופית והמרד ההרואי הזה. רק בשנת 1983, נסעתי יחד עם אחותי, במשלחת הראשונה שיצאה ליום הזיכרון הממלכתי שערכה באופן רשמי ממשלת פולין לזכר אזרחיה היהודים. אני, אישה מבוגרת, סיפרתי את סיפורי לנערים שבעת ביקורם בפולין היו בגיל שבו חוויתי את המאורעות האלה. הבטתי בעיניהם: האם קולטים הם את אשר קרה כאן? האם סיפורנו נוגע בהם ומעורר רגש הזדהות, או אולי דוחה הוא בשל עוצמת הזרות והזוועה?

בברגן – בליזן

המחנה בראשיתו

ב- 14 ביולי הגענו לברגן-בליזן, ליד העיירה צלה (Celle), לא רחוק מהנובר (Hannover) בצפון גרמניה. קידמו את פנינו גדרות תיל וצעקות הגרמנים: "Schnell, schnell weiter laufen" (מהר, מהר לרוץ הלאה). הנשים הופרדו מהגברים.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בליזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

בלילה, בגשם, הגענו למקום גדול ומאיים. היינו בערך 2,700 איש, אישה וילד. **אנו מיועדים ל"חילופין" כנגד אזרחים גרמנים החיים בארצות חוץ.** המחנה שלנו, המכונה "מחנה מעבר", מיוחד לאזרחי חוץ, והוא חלק ממחנה גדול מאוד. לכולנו שמות שאולים של אנשים אשר נספו וניירותיהם נשארו במשרדי הגסטפו, אולי מקונסוליות של ארצות אמריקה הלטינית כדי להציל יהודים. כך נאמר לנו.

שמנו עתה קופלביץ: אמי, אחותי מירקה בת העשר ואני. צריך לזכור היטב את השם.

בצד הארי של ורשה קראו לי הלינה גזיבוסקה. מתי אהיה שוב אני, ליזה מלמד? הכניסו אותנו לצריפים ענקיים מלאי שורות דרגשי עץ סדורים בשתי קומות הנקראים בפינו "פריצות".

למחרת יצאנו החוצה. בבוקר הועמדנו בחמישיות, הגרמנים ספרו אותנו שוב ושוב במשך שעות. הטקס הזה, הקרוי "אפל", חוזר על עצמו כל יום, פעמיים ביום. מולנו כביש רכב החוצה את המחנות משני צדדיו. באמצע הכביש מבנה ולו ארוכה גדולה. לא לא אין זה קרמטוריום כפי שחשדנו תחילה, כי אם המטבח. עינינו נשואות לשם בתקווה.

הגישו לנו מי קפה ומנת לחם יומית ובצהריים מרק דליל (הילדים קיבלו כל יום תוספת דייסת חלב, ופעם בשבוע מרגרינה וביצה). מאחורי המטבח נמצא מחנה שבויים רוסיים. בערבים נשמעת משם שירה נוגה ומוכרת. אנשי המחנה שלנו מרימים אליהם יד קמוצה, סמל סולידריות הפועלית. הם רואים אותנו מרחוק ועונים בשמחה. אחים לצרה! לבי מלא רגש אליהם, אל חיילי הצבא האדום הנערץ. לא זמן רב נשארו שם. כעבור מספר חודשים נעלמו, ובמקומם הגיעו יהודים הולנדים.

החיים נכנסו למעין שגרה, יצר הקיום של העם היהודי והרצון לשרוד בכל מחיר דחף לפיתוח חיי תרבות במחנה. יושביו הקימו בו בית כנסת וערכו חוגי לימוד, הרצאות, ערבי ספרות, עד שעת העוצר בתשע בערב. נמצאים כאן יהודים מתבוללים רבים שהסתתרו אצל ידידיהם הפולנים. אומרים שביניהם גם מספר משתפי פעולה עם הנאצים ומלשינים.

יש פה קבוצה נכבדה של אינטלקטואלים: ברנד, רסקין, לוסטרניק, ריטובסקי, השחקנית צ'רבינסקה ועוד. רבות המריבות במחנה. האנשים עצבניים ומתוחים. רק עתה מתחילים לתפוס את אובדן יקיריהם, עד כה לא היה זמן להתאבל. אט – אט, מתחילים לקלוט את גודל האסון.

החווייה הכי קשה בינתיים כרוכה בעשיית הצרכים. בקצה המחנה הציבו שני צריפי מחראות, "לטרינה" בלע"ז – לגברים ולנשים. באמצע הצריך מדף ארוך,

ובתוכו חורים לישיבה, כל שהיושבים עליהם נמצאים גב אל גב וכמעט נוגעים זה בזה. הכל גלוי, כולם רואים, איך, איך הגרמנים, אנשי "תרבות" כביכול, מושבים בני אדם – נשים יחד עם ילדיהן – במצב מביש כזה? אני חשה מושפלת, חסרת אונים, לא אנושית כמעט. האם הם רוצים שנאבד בושה – המבדילה בינינו ובין החיות – כדי שיוכלו לעשות בנו כרצונם, ואנו לא נוכל להתנגד? כן, זו השיטה שלהם – הרי היהודים הם תת-אדם, זה ברור. הן, איך אפשר יהיה אי-פעם לנקום בהם?

...הפחד לאבד שוב

בין "אפל" למשנהו מותר להסתובב בחוץ, בשטח הקטן שבין הצריפים, המון בני האדם יוצרים צפיפות גדולה. לפני מספר ימים קרה דבר שלא אוכל לשכוח: אימא השאירה אותנו בחוץ והלכה לכמה רגעים לצריף, וביקשה שאשמור על מירקה. כאשר אחותי הבינה שאימא אינה אתנו, נבהלה מאד, והחלה לצעוק בהיסטריה איומה, כולה מתכווצת, לא שומעת את אשר אמרנו לה – אני והאנשים מסביב – כדי להרגיעה. זעקתה הקפיאה את כל המחנה. מרוב אימה כמעט איבדה את הכרתה. אימא כנראה שמעה אותה, חזרה בריצה ולקחה אותה בזרועותיה. לא יכולתי להירגע, מאז אימא לא עזבה אותה לרגע. חשבת, כיצד הילדה הזאת הייתה חודשיים בצד הארי לבד, אצל אישה זרה, והיה עליה להעמיד פנים שאין לה הורים, לספר שהיא פולנייה ולדכא את כל פחדיה פן יסגירו אותה... עכשיו הכל פרץ החוצה (ואולי מכאן נובע הקשר המורכב שלה עם אימא לאורך חייה הבוגרים: הניסיונות הבלתי פוסקים להיות בוגרת ועצמאית ושונה אך בו בזמן להיות קרובה אליה ונתונה להשפעתה...אולי...).

אני הייתי כבר בת חמש-עשרה, מזמן יצאתי מתחום השפעתה של אימא. עשיתי זאת באופן דרסטי וכואב. אני יודעת שהכאבתי לה בגטו כאשר הייתי המחותרת והייתי נעלמת ולא אומרת לאן, ובלילות לא חזרת הביתה. יום אחד היא אמרה "את עושה מה שאת רוצה, אין לי עוד השפעה עלייך" – אך ברגעי משבר היא הייתה אתי ודאגה לי באהבה רבה. כאשר אחותי חלתה באסכרה (דיפתריה) ונשקפה סכנה לחייה, היא אזרה אומץ והלכה אל מפקד המחנה, האס, ובגרמנית רצוצה ביקשה ממנו את הנסיון להצלת הילדה. היה זה מעשה יוצא דופן. פחדתי שיאסרו אותה. היטב הכרתי את נחישותה של אמי ועמידתה על שלה, אך ההחלטה הייתה בידי הגרמני. הוא התרשם מעמידתה הגאה ומיופיי הרב וציווה לתת לה את התרופה. כך היא הצילה את חיי בתה. הוא גם ציווה להעביר את מירקה לבית חלים קטן והרשה לאמא לשהות על ידה. בזמן ההוא, דיפתריה הייתה מחלת ילדים שעלולה להסתיים בחנק, אם לא מקבלים מייד את הנסיון המציל. ילד ששכב על יד אחותי, נפטר שם ממחלה זו,

אך מירקה התגברה והחלימה הערצתי את אומץ ליבה של אמא. המעשה שלה היכה גלים בקרב אנשי המחנה.

התרמית הגדולה

כבר שלושה חודשים עברו עלינו כאן. קבוצת החלוצים מנהלת חיי שיתוף. האנשים מתחילים להתאושש במקצת, ומצב רוחם משתפר. כל יום מחכים לבשורה על נסיעה להחלפה עם גרמנים החיים בארצות אויב, אולי לנסיעה למחנה ויטל בצרפת, משם הגיעו מכתבים מרגיעים מהטרנספורט שיצא מוורשה לפני מספר חודשים. כך חולמים כולם. בנובמבר הגיעה הבשורה, אבל...

נודע, כי נוסעים רק בעלי תעודות (פרומיסות) לארצות אמריקה הלטינית: הונדורס, פרגוואי, קוסטה-ריקה, אותן קנו בעלי היכולת בעבור אלף דולר כל אחת. מכרו אותן מתווכים כמו לולק סקוסובסקי ואדם ז'ורבין, יהודי משתפי פעולה עם הגסטאפו.

אנחנו, כלומר הקבוצה של שלוש מאות וחמישים איש המיועדים לפלסטינה, נשארים במחנה. נשארת גם קבוצה של כמה עשרות אנשים שבידיהם ניירות חוץ לארץ אישיים ואמיתיים.

הגרמנים הסבירו שבעלי התעודות נוסעים למחנה חורף ושמם ברגאו (BERGAU) ואל להם לדאוג: אחרי החורף יוחלפו. אין צורך לקחת מען גדול; זה יובא אליהם בקרון מיוחד.

המחנה כמרקחה. מה טוב יותר, לנסוע או להישאר? אני מקווה שלא ישלחו אותם למוות, ל"תעשיית העור" (NA GIEMZE) ביטוי ציני שהומצא בגטו).

אמש אספו את הקבוצה החלוצית. אליעזר גלר, מנהיג "גורדוניה" ומנהיגנו כאן אמר שיש כוונה להחליף את הלה שיפר בבחורה אחרת, כך שהלה תישאר עם הקבוצה הפלסטינית.

"אין לדעת מה יקרה - מוטב שנתפזר עד כמה שאפשר", אמר. "אם נראה שהרכבת נוסעת מזרחה בכיוון פולין, עלינו לקפוץ מהרכבת. ננסה להימלט איש-איש ולהגיע לפרטיזנים".

הרגשנו את גודל הרגע וצער הפרידה. אני והלה נשארות והם נוסעים - אולי לעתיד יותר טוב... ומי ישרוד? האם אלה הנוסעים למחנה החדש, בעלי ה"פרומיסות", או הקבוצה הקטנה הרשומה על גבי סרטיפיקטים שאיש לא ראה?

האווירה בקרב שרידי הלוחמים קשה. הם מלומדי ניסיון ואינם מאמינים אף למילה אחת שבפי הגרמנים. אני מתחבקת עם הבנות, לוחצת את ידיהן ונפרדת בברכה התנועתית "חזק ואמץ!" אנו מתקשות להביט לתוך העיניים פן תתגלה החרדה שבלב.

פנינה בוכה בשקט. "אל תבכי... בסופו של דבר, כולנו נתראה בארץ ישראל".

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

אם היה לנו מזל עד עתה, למה שהוא יעזוב אותנו עכשיו? מנחמת קטנה.
היא נעשתה קשוחה לאחר שאיבדה את כל משפחתה.
לפחות אנחנו ביחד, אומרת דינה, כאילו קראה את מחשבתה.
נסתדר איכשהו, מוסיפה אראלה.
שקטים ומכונסים בעצמם עלו למשאיות.

* * *

לקראת סוף המלחמה נודע לנו מניצולי אושוויץ מה קרה לנוסעי הרכבת: זו הגיעה לאושוויץ באמצע נובמבר 1943, ובלי סלקציה נשלחו כולם לתאי הגזים. איש מהם לא נשאר בחיים. גם בן דודי, לזר, היה בין הנוסעים. ניצל מהגטו הבווער, מההלשנות בצד הארי. אלף ניסים עמדו לו, אך בסוף הוכרע גם הוא, השורד הגדול. זה היה סופם של אחרוני הלוחמים שניצלו דרך תעלות הביוב, חמש הנערות הצעירות שהסתתרו במנזר (אליו הייתי אמורה להגיע), אלפיים וחמש מאות יהודים שנשלפו ממחבואים בטוחים בצעד הארי, בעלי תעודות "טובות" שאמורים היו להגיע לחופש... זו דרכם של הגרמנים – תרמית, תרמית, תרמית.

אהבה מעבר לגדר תיל

אחרי צמצום קבוצה הועברנו לבלוק 10. צירפו אלינו כמאה יהודים צ'כים, זוגות מעורבים – רק אחד מבני הזוג היה יהודי. על ידנו היה מחנה של יהודים מיוחסים מסלונקי, יוון.

מצאתי לי חברות בנות גילי – רינה אלטבקר וגבריאלה. לגבריאלה אח קטן ואמא. אמה היא אישה מרשימה. שערותיה ועיניה שחורות ויפות להפליא, אפה ישר. היא מעשנת כבדה, וכל הזמן מנסה להשיג סיגריה. בתמורה לסיגריות היא נותנת לחם – את הלחם שלה ושל ילדיה. גם אחיה בן השש של גבריאלה הוא ילד יפיפה, אך עצוב. אינו הולך לשחק עם ילדים אחרים, יושב על ה"פריצה" עטוף בשמיכה, ורק לעיתים רחוקות יורד ממנה. גבריאלה אש וגופרית. היא כועסת על אמה ואומרת לנוב קול רועד מכעס ומדמעות: אמא מוכרת את מעט החפצים שלנו בעבור הסיגריות שלה! אנחנו הבנו אותה ומתרעמות "איזו אמא זאת?!"

אך כאשר החושך יורד על האולם וכל אחד שוכבת במיטה, רועדת מקור ומתמודדת עם תחושת הרעב, נשמע לפתע קול אלט נפלא – קול אמה של גבריאלה. קולה העמוק חודר ללבבות, מרומם את רוחנו ומחזיר אותנו לזמנים הטובים של האופרות והאופרטות של שטראוס וקלמן.

את יורק אורלובסקי היפה – לימים, הסופר הנודע אורי אורלב – לא חיבבתי. הוא עשה רושם מתנשא ובז לכולם. הוא נמצא כאן עם דודתו סטלה ואחיו

הקטן, קאזיק. סטלה הצילה אותם מהגטו והביאה את שני הילדים למחנה. הם רבים איתה כל הזמן וזה די מעניין ומשעשע.

הבנות שלנו החלו לפלרטט עם בחורים מהמחנה היווני, בפרט טוסיה לויין שהתאהבה באחד מהם, בחור נאה מאוד. מבעד לגדר הם החלו לשלוח פתקים זה לזו ולעשות סימנים שונים. בעיניי זה היה פסול לגמרי. אמרתי לה שוב ושוב שאין מקום לאהבות במקום אפל כזה, אבל היא נשארה בשלה. היווני היה שולח לה פתקים באנגלית וכולנו עזרנו לה לתרגם אותם ולכתוב תשובה, כאילו הבחור שייך במקצת גם לנו.

יום אחד החליטו לעשות מעשה. הבחור חדר דרך גדר התיל ונפגש עם טוסיה. לא ידענו על כך. אך למחרת, בזמן ה"אפל", ראינו לפתע את הבחור היווני מובל בידי הגרמנים שהיכו אותו מכות רצח לעיני כל תושבי המחנה. הם לא תפסו את טוסיה והיא עמדה שם בלי נוע. כך נגמרו געגועי האהבה שלנו.

הדרך למקלחת

אחת לשבועיים הובילו אותנו לאורך הכביש הראשי אל בניין המקלחת. מקום המקלחת היה קרוב למגורי הקצינים ומפקד המחנה האס. יכולנו לראות מעבר לשער את גינותיהם המטופחות.

מדי שבועיים פחדנו פן במקום המים ייצא גז. מי יבטיח לנו שלא ירצו יום אחד להיפטר מאיתנו?!

אנו צועדים למקלחת. אנשי מחנה הריכוז העוברים על ידינו מסתכלים בפליאה באנשים הלבושים בבגדיהם הרגילים, בילדים האוחזים באמהות – וגם במראה פנינו שאינו רע כמו שלהם.

"מי אתם, מאין הביאו אתכם, מה אתם עושים פה?"

רחשים עוברים בין שורות הדמויות העלובות המלוכשות בגדי פסים דקים גם בימי חורף, רגליהם היחפות של בני אדם אלה נעולות נעלי עץ, והם בקושי גוררים את עצמם ואת המריצות שעליהם לגלגל.

האחרים עומדים ליד גדל התיל ומראם מזויע. "**מוחלמנים**" – זה כינויים. אנשים רזים באופן קיצוני, כמעט שלדים, רק עיניהם יוקדות בחום חולני.

בשנת 1944 הפכו ההליכות האלה לסבל רב. גם רגלינו כבר מסרבות ללכת כי המזון מתמעט כל הזמן.

אך הגרוע והנורא מכל היו ערמות השלדים של בני אדם המסודרים שתי וערב לפני הצריפים, ערמות המגיעות עד גובה הגג.

איך, איך רוצחים כך בני אדם ומסדרים אותם כמו ערמות עצים המוכנים לחורף? על ידם יושבים הם. הקאפו. הם שמנים, מבשלים משהו על כירות גז קטנות, מדברים וצוחקים. משתפי הפעולה, מבצעי הרציחות מטעם אדוניהם- חלאת

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

אדם, רבים מהם אסירים פליליים גרמנים. ביניהם גם נשים, רובן ככולן שמנות, שערותיהן מתולתלות והן נועלות מגפי עור גבוהים. הן, יום יבוא וישלמו להם! לו האמנתי באלוהים הייתי מקללת אותו עכשיו, כיצד יצר יצורים כאלה?! הזעם מתחלף בריקנות. אני גוררת את רגליי. להחזיק מעמד, להחזיק מעמד – להיוותר בחיים, UBERLEBEN!

הרעב

אני רעבה... רעב ושעמום – אלה שתי העלוקות המושכות בלב ויוצרות מול עיניי תמונה שחורה, שום כוכב לא זוהר שם. לפניי ריק ומאחוריי כאב וייסורים. בלי תקווה.... לילה שחור מסביב ואין מוצא...

אני שוכבת על דרגש וחולמת בהקיץ: אני רואה קערת אטריות ענקית עם חמאה, גבינה וסוכר, נקניק ארוך והמון לחם. הכל אוכל, למרות שרק עכשיו גמרתי את ארוחת הערב: פרוסת לחם דקה ומי קפה. במחנה המיוחד הקטן שלנו יש ממשל עצמי. בחרנו את המהנדס סולובייצ'יק למפקד; הוא אדם גא, חכם ואנו בוטחים בו.

חלוקת המזון באולמות מתבצעת בקפידה ביושר. הכל עומדים מסביב לשולחן אחד ויחיד שבמעבר בין המיטות ומסתכלים כיצד המחלק מודד את הלחם בחוט.

יום אחד הניחו הגרמנים בחצר חביות מלאות יצורי ים. קראנו להם "קרבים" – סוג חלזונות בתוך הקונכיות מעורבים בחול הים. אמא ניגשה, הריחה והלכה. כך גם אנשי מחנה אחרים. כעבור זמן מה אמר מישהו מבאי העולם הגדול שאפשר לאכול זאת, ויש בחלזונות המגעילים האלה הרבה יוד ומינרלים ואלה יוכלו לעזור לנו. מיד הופיעו אנשים עם קערות האוכל האדומות שלנו, מאז אכלנו את "הקרבים" כמה פעמים. סתמתי את האף ואכלתי.

הרצח

אני עדיין שומעת את זעקותיהם. "אמא –אלוהים הצל נא!" צעקו בכל השפות: צרפתית, אידיש, פולנית, הולנדית, גרמנית. קולותיהם עברו דרך קיר הלבנים המפריד בין האולם שלנו ושלם. ישבנו במיטות, עטופות בשמיכות ורועדות מפחד. אף אחת מאיתנו לא ישנה. חיבקנו זו את זו. החזקתי את אחותי הקטנה: עיניה הביעו זוועה. היה ברור: מעבר לקיר רוצחים בני אדם במכות.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

לפתע עבר רחש באולם. ממיטתי הגבוהה הסתכלתי לעבר מקור הרעש. ראיתי בחור צעיר, רזה, כולו מכוסה דם, מפוחד, עיניו קרועות באימה ומתחנן: "הסתירו אותי, אנשים טובים, הסתירו, רוצחים אותנו!" הנשים החלו לרדת מהמיטות. מישהי נתנה לו מים, אחרת ניגבה את פניו המגואלים בדם. הן חזרו למיטותיהן. אני רועדת ושואלת את אמי: "מה יהיה, איפה אפשר להסתיר אותנו?" "היי בשקט, ליזה, הם עלולים להיכנס לכאן ולחפש אותנו, יענישו גם אותנו". היא אימצה את מירקה אל ליבה. הילדה בכתה חרש. הסתכלתי סביב. סירבתי להשים עם מראה עיניי. השכנות שלי שותקות – אישה אישה ושתיקתה הרועמת. הבנתי. לא הייתה ברירה. הבחור הבין. אור חיזור של שחר חדש חדר לחדר. את הבחור לא ראיתי יותר.

בבוקר הצצתי דרך חרכי הדלת החוצה. הקאפו קיללו וגררו מהאולם הסמוך את שלדי האדם, עירומים ומגואלים בדם וזרקו אותם לערמות שעל עגלות היד. אסירים אחרים הובילו אותם למשרפות.

הטבח נמשך מספר ימים.

מאחורי הבלוק שלנו היו צריפים. בין הבלוק לצריפים הפרידה גדר שיכולנו להתקרב אליה. בסוף 1944 הביאו לצריפים אלה גברים מעונים ורזים שלבשו בגדי פסים. הם באו במצעדי מוות מאושוויץ, ממאוטהאוזן וממחנות אחרים שהחזית הרוסית התקרבה אליהם.

עמדתי ליד הגדר וראיתי כיצד חילקו להם מזון. הביאו דודי מרק, והקאפו הפולני עמד לחלקו. כולם נדחפו בלא סדר. הראשונים קיבלו מצקת מרק. לפתע הפך הקאפו את הדוד ושפך את המרק. כולם נשכבו מיד על הארץ ללקק את השאריות. הקאפו עמד אדיף והתבונן.

לאחר מספר ימי האכלה כאלה שלחו את החלשים לאולם הרציחות לידינו. היינו אחוזי פלצות. אולי בין הגברים האלה יש לנו קרובים. ידידים? מתי יגיע תורנו? כעבור ימים אחדים קיבלנו הודעה על העברה למחנה הסמוך.

הידיעה הכואבת

עמדנו ב"אפל" ארבע שעות. מדוע? כי במסדר באולמות התברר שלא כל השמיכות מסודרות כמו שצריך. גשם דקיק ירד, הקור חדר לעצמות, הגוף הכחוש רעד כולו רעד שלא היה אפשר לעצור. בחורף שנת 1944 בצפון גרמניה היו על גופינו רק שרידי הבגדים שהבאנו מוורשה.

הילדים שלידי מדשדשים מרגל לרגל. יוז'יו הקטן אינו מחזיק מעמד ומתיישב על האדמה הבוצית. ילדים אחרים מסתכלים סביב בחרדה. לבסוף מתיישבים גם הם.

משום מה, הגרמני השומר עלינו מסיט את עיניו הצידה. הוא נראה מבוגר. אולי הוא חייל וורמכט פשוט, אי שמשפחה.... מפקד המחנה שלנו משים את עצמו כמי שאינו רואה.

הנעליים שלי נקרעו לגמרי, והגרם היחיד שלי מציץ מתוך הסוליה המופרדת. "אמא, אולי נשיג נעלי עץ, כמו שאלה שיש ל"קצטניקים", אנשי המחנה? אתן למישהו בתמורה את הלחם שלי, אחרי שאאסוף אותו במשך כמה ימים", לחשתי לאוזנה של אמא. "בסדר", השיבה "נתעניין במחנה ההולנדי שממול, אולי מישהו ימכור לנו".

מבטי נודד אל מעבר לגדר התיל, אל חגורת היערות. השמים האפורים פרוסים מעלינו כשמיכה. גם משם אין הצלה. בשום מקום אין הצלה.

סוף-סוף שחררו אותנו מן ה"אפל". מעבר לגדר התיל ראיתי נשים כחושות עוברות בסך. כאשר השומרים התרחקו, התקרבותי לגדר:

"מאין את?" שאלתי דמות אחת.
"מוורשה", ענתה ועיניה נתלו בי תקווה. "הייתי במרד הגדול".
"אבל כיצד ניצלת?"

אנחנו מחליפות במהירות מידע. לפתע אני שומעת את המיל ה"פוניאטוב".
"היית במחנה פוניאטוב? ומה קרה שם? אולי הכרת את שמעון מלמד?"
היא הביטה עלי לרגע קט וענתה: את כולם הוציאו להורג ביריה.
"מתי, איפה?" הזמן דוחק ואני מתחננת.
"בשלושה בנובמבר 1943".

לא שאלתי יותר. היא הלכה הלאה ועיניה כבויות.
לא סיפרתי לאמי ולאחותי, אולי נשאר אחוז אחד של תקווה... קורים ניסים כמו עם האישה הזאת. אך ידעתי בוודאות: אבי איננו בחיים. גם הדודה ביאלה איננה.

ובכל זאת יש כוח

אני משתדלת בכל כוחותיי לשמור על צלם האדם ועל עקרונות האמונה שלי. דברי מירה פוברר באסיפת הגדוד האחרונה במרתף בוורשה חקוקים בליבי:
"מבחנכם האמיתי יהיה כאשר תישארו לבד. כאשר אתם מוקפים בחברים, קל לכם לשמור על נאמנות לתנועה ועל חוסן נפשי ומוסרי, אך בבדידות, מול האויב, החוזק האנושי שלכם יעמוד במבחן. היו חזקים, כי תישארו איש-איש מול האויב ומול המוות, לבד".

אולי בגלל דבריה אלה אני מרגישה קצת זרה בין בנות גילי. אני חשה שיש לי סוד. אסור לי לגלות שהייתי במחתרת בוורשה. עוד לא.
בכל אופן חשתי אחרת, שונה. פטפוטיהן הרגיו אותי לפעמים. חשבתי שעליי, כחברת "השומר הצעיר", למלא שליחות, אם אשאר בחיים...
הרגשתי שמוטלת עלי אחריות רבה. לא היה לי ברור איזו אחריות...
ידעתי שאסור לי לאבד צלם אדם וזה אומר לשמור על התנהגות מוסרית....

חיפשתי את קרבתה של הלה שיפר, שהייתה בעיניי אישה מבוגרת ונעלה מכל. תהיתי כיצד אני, "שומרת" מן השורה, אוכל לזכות בתשומת ליבה של גיבורה-קשרית, שעשתה שליחויות בין ערי פולין השונות מטעם הארגון הלוחם? כדי לשמור על עצמי, לימדתי את הלינקה הקטנה עברית, תמורת פרוסת לחם, ואילו אני למדתי עברית אצל חנה, לה מסרתי אותה הפרוסה.

למדתי לבדי גם צרפתית, מתוך ספר תולדות המהפכה הצרפתית שמישהו הביא איתו למחנה. חזרתי ושיננתי את המילים בשפה שכה אהבתי. בגטו למדתי צרפתית ב"קומפלט" ורכשתי לי בסיס ועכשיו יכולתי לשבת שעות וללמוד. הלימוד הסב לי עונג גדול, והבטחתי לעצמי שמטרתי לאחר השחרור תהיה לחפש כל דרך לרכוש השכלה.

רק העצב הזה הנורא! כאשר כיבו את האורות בצריף, רק עצבות עמוקה מילאה את כל ישותי... אז עברו מול עיניי המראות מן הגטו. געש של געגועים עצומים לאבא ולחברי קבוצתי מהתנועה.

שכבתי משותקת. מכוסה בשמיכתי היחידה והמלוכלכת וחשתי את כל עליבות חיי.

הבטתי למטה, להיווכח שיש לי עוד מישהו בעולם: אמא ומירקה. התנחמי שיש לי מטרה לחיות למענה: לספר על גבורתם של חברי התנועות החלוציות, על הצעירים תאבי החיים שוויתרו מרצונם על חייהם שטרם החלו, בגלל תחושת האחריות לעם היהודי. היה מובן מאליו, שאנו הנוער, חייבים להיות האוונגרד של העם כולו, להגן על המוני הם חסרי הזכויות, להילחם ולהקריב את חיינו ברצון, בחריקת שיניים של החלטה נחושה שאין ממנה חזרה.

כן, תחושה זו החזיקה אותי מעל תהום הייאוש והדיכאון. רק העצב, העצב הזה העולה בי, המלווה אותי לאורך כל חיי.

המקלחת

במחנה הגדול נמצאים הרבה יהודים מהולנד. כבר אין מקפידים על הפרדה במגורים. נשים וגברים גרים יחד בצריפים הארוכים. לאחרונה הגיעו תושבים מוזרים: מאות – ואולי אלפים – של בחורים יהודים הונגריים במדי צבא, עובדי כפייה אשר שירתו בצבא ההונגרי. הם עייפים ורזים, והכי גרעו – הם הביאו איתם מכת כינים. עד כה נשמרנו מאוד ממכה זו. בקצה הבלוק שלנו הייתה מקלחת ובה כיורים וברזים רבי עם מים קרים. חלונות המקלחת היו פרוצים, אך הדבר לא הפריע לרבים מאיתנו להתרחץ.

אני מצאתי שיטה כיצד להתרחץ עירומה: הייתי עוטפת את ראשי, כולל פניי, במגבת, וכך לא ראיתי שום דבר אך גם לא התביישתי מכך שאחרים רואים אותי. גם בקור הצפוני ששרר בחורף, הייתי מתפשטת ומתרחצת כמו רבים אחרים, כי הטקס הזה היה הרבה מעבר לצורך בניקיון הגוף. הוא נתן לי משמעות ומודעות שאני עדיין בת תרבות ושולטת בנפשי ובגופי.

מעניין, כיצד לא הצטננתי אף פעם...
חוץ ממחלת החצבת אשר פשטה כמגפה בין ילדי המחנה, בדרך כלל לא חלינו.
החצבת הזאת השאירה אותנו חלשים עד אין קץ, אך חיים.

והן צועדות בשורה עורפית

גרתי על דרגש בקומה השלישית. עולים אליו בסולם. בקצה הדרגש מונחת קערת שתן. כולם מחזיקים קערות שתן. למי מן הגרים למעלה יש כוח לרדת בלילה? רגליי נפוחות, אני חלשה מלרדת עד קצה הפרוזדור אל בית השימוש היחיד המשמש עשרות אנשים. בלי משים נוגעות רגליי בקערת השתן שלי. מיד נשמעות זעקותיה הנפחדות של גברת לובצקי. אני מסתכלת למטה בייאוש:
זרם צהוב דקיק מחבר את מיטתי ואת השמיכות שלה בקומה השנייה.
"אורינה, אורינה (שתן)" צועקת האישה הנכבדת ממוצא גרמני.
אמא ומירקה, הגרות למטה, בקושי מתאפקות מצחוק.
בקול רפה, אני מבקשת סליחה...

בדרגש סמוך לי גר גבר לא מוכר לי, אינני מדברת איתו. עוד בן אדם רזה, מכונס בעצמו ושותק. רוב הזמן הוא יושב ופולה כינים מבגדיו.
בבוקר לפני היציאה ל"אפל" אני מנסה להיפטר מהכינים הזוחלות בשורה עורפית על התפרים של בגדיי. מאין הן צצות כל הזמן? אני מועכת שורה ומיד צצה זוחלת שורה חדשה מתוך השרוול. טפן, הצלחתי למערוך. בשצף קצף, מהר יותר! הן מקדימות אותי!
ואז הן מופיעות פתאום בתפר אחר וצועדות, גאות על שהערימו עליי.
אלוהים! אני צונחת אין אונים – לצחוק או לבכות?

המדורות האנושיות

אביב בחוץ. הידיעות שמעבירים אלינו חיילי הוורמכט הזקנים המגלים יחס אנושי, מספרות על הסוף המתקרב. מעבר לגדר של מחנה ההולנדים שדה פתוח. סירחון מגיע משם עם הרוח. מרחוק רואים עיגולי עשן מיתמרים, ודמויות כהות טורחות מסביב למדורות. **מה הם מבעירים?** אלה גוויות שאין להן מקום בקרמטוריום, שורפים אותן על הקרקע אחת-אחת. אפרן מתערב באדמה, הגשם יוצר בוץ אנושי.
"כי עפר אתה, ואל עפר תשוב" – אמר אלוהים. אולי כך רוצה אלוהים... אם הוא בכלל קיים. בני אדם: יפים, שחורי עיניים, כחולי עיניים; סופרים, מורים, תלמידים, אוהבים מאוכזבים, גאים, פחדנים, מוכרי דגים בשוק, אבות ואמהות ואלה שעוד לא ידעו אהבה. "העם היהודי הנבחר" נשרף כדומן בשדה.

בתחילת 1945 עברנו חורף קשה. מה שאולי הציל אותנו ממוות מרעב הן החבילות מ"הצלב האדום" שהגיעו אלינו בחודש מרץ. לפני מספר חודשים

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

הגיעה לברגן-בלזן רכבת מלאת יהודים מבודפשט. הם היו אמורים לנסוע לשווייץ ומשם לארץ. כשהם נסעו, הם לקחו איתם את רשימת שמות האנשים במחנה שלנו כדי להעביר אותה אל העולם החופשי. הרי גם אנו היינו מיועדים לחליפין. כאשר לפתע קיבלנו חבילות מזון ובתוכן אוצרות כמו קוביות סוכר, אפונה, שוקולד וגבינות קשות, הבנו שזו תוצאה של פעולת אנשי הרכבת ההונגרית, ועדות לכך שהם הגיעו אל החופש.

בראשית האביב של שנת 1945, רעמו התותחים. הרגשנו שקץ הגרמנים מתקרב והיו סימנים רבים לכך. הסימן הבולט היה שהפסיקו לתת לנו מזון. כל היום עמדנו ליד הגדר הפונה אל הכביש הראשי וחיכינו למרק המאחר, אשר הגיע לעיתים רק בערב.

הפינוי מברגן-בלזן

אווירוני בעלות הברית טסים מעלינו ברעש עמום ואין עוצר בעדם. לפני ימים אחדים התחולל קרב אווירי בין מטוסים אנגליים וגרמניים, ממש מעל המחנה. הסתתרתתי עם האחרים מתחת לדרגשים בלא שפחדתי, אך מחשבה מפוקחת אחת הטרידה אותי: עכשיו, על סף השחרור וסיום המלחמה איהרג מכדור או מפצצה של בעלי בריתנו? ידעתי היטב שאין אלוהים, ורק המקרה שולט עכשיו בחיי. אין למי להתפלל, אין את מי לבקש – אלי כוכבי הטוב אשר שמר עליי עד כה, ימשיך לשמור עלינו... הנצליח לשרוד? רגש מתוק של נקמה מתפשט בי ועולה המחשבה שגם מרצחינו סובלים ונהרגים! כוחותיי אזלו. רגליי היו נפוחות מרעב, נעשיתי אדישה לסביבתי.

ב-8 באפריל הגיעה במפתיע פקודה להתכונן לפינוי. מרחוק שמענו רעמי תותחים, אמרו שהעיר הנובר בידי צבאות הברית והם מתקרבים לעיירה צלה. פינוי? לאן? לתאי הגזים? צחנה איומה עמדה באוויר. ליבי היה גס וציני. לא היה לי כוח להתרגש יותר. אחרי הרציחות האיומות בבולק 10, באולם הסמוך אלינו, דבר לא ריגש אותי עוד. **זכרתי שעליי לחיות כדי לספר על חבריי.** חיבקתי את אמי ואחותי. רק שלא יפרידו בינינו!

אמא מתייעצת עם דוד ליאון מלמד. דודה אירנה מעשית כתמיד, היא כבר אורזת את הנחוץ ביותר. "אין מה לעשות", היא אומרת בהחלטיות האופיינית לה. "אין ברירה. אין טעם להישאר במחנה שכבר אינו מקבל אספקת מזון. עד שיגיעו המשחררים, נמות כאן מרעב". אנחנו מסכימים איתה. אנו מסתדרים בשורה ארוכה, אישה, איש ומעט הילדים אשר איתנו, מאות יהודים מבלוקים שונים.

פני האנשים מביעים לרוב אי-ביטחון או השלמה עם המצב.

שוב עוברים ליד ערמות שלדים המתחדשות מדי יום ביומו. אין עוד עשן מהמטבח. מולנו, במחנה הריכוז העצום שמעבר לכביש, נראים צללי אדם. אמא ואני נוטלות עמנו את מעט הבגדים שנותרו לנו, את הרשימות שכתבתי במחנה ובצד הארי ותמונת פספורט של אבא. אין לנו שום תעודה המעידה עלינו, שום זיכרון מהחיים הקודמים. לאמי יש רק סכין כסף לחיתוך פירות, אותה לקחה עימה כאשר הלכנו לסלקציה בוורשה. הרגליים אינן סוחבות, עלינו ללכת שמונה ק"מ עד לתחנת הרכבת בעיירה צלה. הדרך נראית ללא סוף, הגוף חלש ואין הוא רגיל תנועה. כל צעד כרוך במאמץ על-אנושי. זוחלים לאט-לאט.

גבריאלה סוחבת את אחיה בן החמש על גבה. פניה אדומים ממאמץ. הילד חסר כוח, אדיש. האם הולכת בצד וטופחת לו קלות על פניו. גם רגליה נפוחות מרעב. אני הולכת הלאה. לא אוכל לעזור, אין לי כוח. לפתע ניגש אליי גבר אחד. אני מזהה אותו: הוא השכן לדרגשי. בלי אומר תוחב את יידו מתחת לבי שחיי ומושך אותי אחריו. אני נשענת עליו בכל כובד גופי. לא הכרתי אותו עד כה, למרות קרבת ה"דירה", והנה הוא עוזר לי! מי ידע את תהומות הטוב והרע בבני האדם! המעשה הקטן הזה, היד התומכת ברגע קריטי, הפיח בי די אמונה וכוח כדי שאוכל להמשיך לבד.

אנשים מתחילים לזרוק מטלטלים. גם אנו עוצרים מדי רבע שעה וזורקים בכאב לב עוד כמה חפצים. בסוף המסע נשאר לי בתרמיל מעט אוכל ושניים - שלושה פריטי לבוש תחתון. החוויה הזאת השפיעה על גישתי לחפצים לאורך כל חיי. אינני חשה צער או רגש כלשהו לאבד חפצים או להיפרד מהם. בוודאי אין להם ערך כשלעצמם, אלא אם קשור בהם זיכרון יקר ללב. רגליי נפוחות וכואבות. הפסקתי להרגיש אותן. אני חשה תשוקה עצומה לשבת, לנוח, לעצום את העיניים ולהיעלם... אני נלחמת עם עצמי עוד ועוד. אמי נגררת, אך זקופה כמו תמיד. מירקה הולכת היטב.

לפתע נראו קרונות הרכבת. למרבה הפלא, אלה קרונות "פולמן" רגילים, לא קרונות משא. האנשים העייפים נשכבים על הרציף. בתחנה חילקו לנו מעט אוכל ושתייה. המסע החל.

הסלק היקר מכל

המסע ברכבת ארך שמונה ימים. נסענו מעט, עמדנו הרבה. החזית הייתה בכל מקום. אנדרלמוסיה כללית מסביב. משפחות גרמניות על רכושן נסות על נפשן בעגלות וברגל לכל הכיוונים. האומנם הם מכותרים? – מחשבה עליזה עוברת בראשינו. מנהיגי המסע וחכמי הניחושים למיניהם ומפענחי החידות והשמועות אומרים שהגרמנים רוצים להשתמש בנו כבני ערובה. מלבד הקבוצה שלנו היו ברכבת מאות יהודים מהולנד, יוון, הונגריה, כולם יוצאי המחנות המיוחדים המיועדים לחליפין מברגן-בלזן.

בינתיים המטרה הכי חשובה היא השגת אוכל. באחת מעצירות הרכבת ראיתי בני אדם קופצים מהקרונות ומתגלגלים למטה. גם אני חשבתי לעשות כמותם, אך אותי הייתה זריזה ממני וכבר קפצה החוצה. הצטרפתי אליה. התגלגלנו מהסוללה הגבוהה עד לערמה מפוארת של סלק בהמות צהוב. מילאתי בקדחתנות את שמלתי עד כמה שיכולתי והופ – טיפסתי חזרה. אך באותו הרגע, כאשר כל הילדים והנערים התחילו לטפס מלמעלה, נפתחה עלינו אש רובים מגגות הרכבת. נראה שהגרמנים המלווים הופתעו מן הנעשה והגיבו במאחר.

רצתי ואיבדתי את אחותי. לא ראיתי מאומה, אך הייתי נחושה בהחלטתי הלבאי את הסלק לקרון. הכדורים שרקו סביבנו, אך לא נפרדתי מהסלק. אפילו לא הסתובבתי לראות מי נפל ומי חי. רק למעלה, מוגנת, הסתובבתי מלאת חרדה לראות איפה מירקה. היא נעמדה לידי, רועדת אך מחייכת. היה לנו מזון ליתר ימי המסע.

הסכנה טרם חלפה...

אחרי שישה ימי מסע התקרבונו לחזית. התברר שאנו נוסעים כנראה בכיוון דרום-מזרח. לדברי "מומחים" אנו מתקרבים לעיר גדולה במרכז גרמניה מאגדבורג (MAGDEBURG) השוכנת על גדת הנהר אלבה.

יום אחד, מפקד הליווי הגרמני זימן אליו את נציגי הנוסעים. הגרמני היה מנומס, קיבל את פני הנציגים באדיבות.

כך כותבת הלה שיפר, בספרה "פרידה ממילא 18":

"המפקד הסיר את כובעו הצבאי, שם אותו בצד ופנה אל היהודים מתוך פחד: רבותיי, סוף המלחמה קרב, מה נעשה?"

המהנדס סולובייצ'יק יעץ לו להיכנע לבעלות הברית ולהניף דגל לבן על הרכבת. הנציגים יצאו וסיפרו נרגשים על הפגישה אשר הדהימה אותם: הגרמני ביקש את עצת היהודים! אולי יבקש גם את עזרתם? סימן טוב לבאות.

בלילה נמלט כל צוות הליווי הגרמני בעזרת הקטר. מה יקרה עכשיו, מה יהיה איתנו?

נשארנו לבד. האנשים החלו לצאת לאט מקרונות הרכבת אשר עמדה באמצע השדה. גם אני וחברתי הנאמנה טוסיה (רינה אלטבקר) יצאנו. לא הרחק ראינו אגם קטן ו"אנשינו" דגים בו דגיגים. בעלי היוזמה שביניהם מצאנו קופסת שימורים מפח, הבעירו מדורה ובישלו את הדגיגים. הצטרפנו בשמחה למלאכה זו. אנו נושמים אוויר צח, השמים בהירים, אביב. אומנם אנו מזי רעב, חלשים, אך התקווה נשקפת מכל העיניים. כמובן, יש גם המכונים "עורבים שחורים", המנבאים שהגרמנים לא יוותרו עלינו כל עוד יוכלו להתנכל לנו, אבל מי מקשיב להם? גם אמי פסימית".

ביקור בכפר

מירקה ואני נמשכות עם זרם היוצאים אל הכפר הקרוב פרסטלבן (FERSTLEBEN). בתי הכפר יפים, נקיים, וקפים גינות ובהן עצי פרי. נכנסנו לגן, והנה הוא במלוא פריחתו. דפקתי על דלת הבית. יצאה אישה חגורה סינר גדול. פניה הביעו תימהון מול שתי הדמויות הניצבות מולה. מן הסתם, נראינו כרוחות רפאים. "קרטופל, קרטופל ביטה" (תפוחי אדמה, בבקשה), לחשתי. באותו הרגע החלה האישה לצרוח. לא הבנתי אף מילה. ידיה דחפו אותנו החוצה. רצתי אל העצים, והתחלתי לנער אותם ולהפיל את הפרחים מענפיהם. אבן גדולה עפה לעברי. ברחנו משם. זו הייתה הפעם הראשונה והאחרונה שביקשתי אוכל. התביישתי בעצמי. מירקה ואני החלטנו לא לספר על כך לאמא.

גורל הסרטיפיקטים

באותו לילה נמצאנו ממש בקו החזית. כל הזמן שכבנו מתחת לקרונות הרכבת. לא העזנו לברוח משם, כי לא היה לאן. להסתתר בכפר הגרמני? יגרשו אותנו כמו כלבים וימסרו אותנו לשלטונות. בלית ברירה העדפנו להישאר בקרונות ומתחת לקרונות – מה שיקרה לכולם, יקרה גם לנו. מעלינו עפו פגזי תותחים ברעש מחריד. ייתכן שכיוונו את היריות אל הרכבת.. בנס שרדנו עד הבוקר.

לפנות בוקר חזר הקטר עם "שומרי הראש" שלנו. האנשים שיצאו בבוקר מן הקרונות נדהמו לראות שבאגם הקטן לידנו צפים ניירות רבים. הניירות נראו משונים ולפני כן לא נראו שם. כאשר ניגשו לראותם, חשכו עיניהם: היו אלה הסרטיפיקטים שלנו וניירות החסות האחרים!

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

כלומר, בכל זאת היו לנו ניירות חסות. זו לא הייתה רמאות סתמים של הגרמנים! לאחר המלחמה התבררה התעלומה: כפי שכתבתי, בסוף שנת 1944, הובאה לברגן-בלזן קבוצה של אלפיים יהודים מבודפשט, בדרכם לשוויצריה. מנהיגינו נתנו להם את רשימת שמותינו, והם העבירו אותה למוסדות ההצלה בשוויצריה ובארץ. נראה שרק אז שלחו לנו את הסרטיפיקטים; עתה, לקראת סוף המלחמה, הגרמנים לא מצאו בהם יותר תועלת. אך לגרמנים המלווים אותנו הייתה תוכנית אחרת להיפטר מאיתנו. הם לא רצו לתת לציפורים שבידיהם להימלט, למרות שבעלות הברית כבר הקיפו אותם מכל הצדדים.

פתאום רץ מישהו מקרון לקרון וצעק בבהלה איומה: "הגרמנים רוצים להטביע את הרכבת בנהר אלבה. הצילו את נפשותיכם!" בשיא הבהלה, כאשר נשמעו יריות מרחוק, רצנו החוצה. אנשים פרצו מהקרונות, לפתע מישהו צעק: "האמריקנים באים!" מול עינינו המשתאות גלש לו לאיטו מהגבעה טנק, ואחריו טנק שני. רצתי לקראת הטנק תוך בכי וצחוק היסטרי. הוא נעצר. אני מחבקת את גלגליו, מנשקת את ברזליו. החייל הנדהם שיצא החוצה משך את חבריו עימו ומייד הם החלו לזרוק לנו שוקולד. הם חייכו במבוכה ולא ידעו מה לעשות, ואנו רק בכינו וצחקנו והתחבקנו. ניצחנו את המלחמה. זה היה ב-13 באפריל שנת 1945.

להתחיל מחדש

היינו עייפים וחולים. הלכתי אל הכפר ונעמדתי לפני מחלבה. תור ארוך של אנשינו השתרך שם. אחרים הלכו לחפש מזון בחנויות. מישהו נתן לי ספל חלב, שתיתי אותו מיד ומילאתי את הפחית שהייתה עמי. חזרתי לקרון להביא לאמא חלב, אך אמא שפכה אותו לארץ. "לא, לא, אסור לשתות חלב, זה יהרוג אותנו..." לא הבנתי. "למה, אמא, הרי תינוקות שותים חלב..." "אל תכעסי, חמודה, אבל אחרי הפסקה כה ארוכה, הקיבה שלנו אינה יכולה לעכל חלב", אמרה. בינתיים הגיעה מירקה וגם בידיה היה שלל כלשהו. עד מהרה הגיעו גם הקצינים האמריקנים. ראיתי אותם מובילים את החיילים הגרמנים השבויים – אלה שקודם ליוו את הרכבת שלנו. האמריקנים אסרו אותם מייד ולא אפשרו לאנשינו להתקרב אליהם ולעשות בהם שפטים.

בקרב הניצולים שררו בלבול ואנדרלמוסיה. הם התרוצצו מפה לשם ולא ידעו מה לעשות קודם. האושר היה גדול מדי ובלתי נתפס! רבים בכנו והתחבקו עוד ועוד.

נייר או אוכל

הצבא האמריקני העביר את כל הטרנספורט שלנו לעיירה יפיפייה ושמה הילרסלבן (HILLERESLEBEN). היה זה ישוב של משפחות מיוחסות, כנראה של אנשי ס.ס., ובו בתים משפחתיים קטנים מוקפי גינות. אנשינו פשטו מיד על הבתים אשר פונו מיושביהם הגרמניים תוך התראה של כשעתיים. הם לא הספיקו לקחת את רכושם והבתים היו שופעי כל טוב. במרתפים היו מדפים מלאי שימורים וריבות ועוד מצרכים חיוניים. גם אחרי חמש שנות מלחמה לא חסר להם דבר.... נפרדתי מאמי ואחותי ורצתי לעבר בניין משרדים גדול. היה שם הרבה נייר... כן, נייר, עטים, עפרונות – אוצרות ממש! לקחתי לי ניירות והייתי מאושרת. בעוד במחנה ייחלתי למעט נייר לכתוב או לצייר עליו, וכתבתי רשימות יומן בפנקס קטן יחיד שהבאת יעוד מוורשה, בכתב צפוף וקטנטן כדי לחסוך במקום. והנה – לפני אוצרות נייר! מאז אני אוהבת נייר חלק ולבן ומתבוננת בו ביראת כבוד.

בזמן שאני חיפשתי דפי נייר, אנשי המחנה הצטיידו יפה במזון, ואילו אננו נשארנו בדיים ריקות, כי אמי לא לקחה חלק בביזה הכללית. זה לא היה לפי כבודה, אמרה. לבסוף הפנו אותנו לדירה בת שני חדרים. לא ייאמן, היו שם מצעים ושמיות. בחדר קודש התרחצתי באמבטיה. המים ליטפו את גופי הצנום באהבה רבה. התמכרתי להם, עצמתי את עיני ונדמה היה לי שכל מה שהיה תמול שלשום רק חלמתי, ואני מתעוררת בביתנו בוורשה ואמי תבוא מייד לעטפני במגבת. באותו הלילה ישנתי, בפעם הראשונה אחרי שנתיים, על סדין לבן. חזרתי להיות בן אדם בעולם של ציוויליזציה.

הסיגריה הראשונה

שמונה במאי 1945. ברדיו הוכרז על כניעתה המוחלטת של גרמניה ועל סיומה רשמי של המלחמה באירופה. עמדתי ליד החלון בדירתנו הגרמנית, בהילרסלבן. החשיך. אמא ניגשה אליי. פני המודאגים. גם ליבי כבד עליי. הנחש האפל, זה אשר יפקוד אותי רבות בימי חי, מתחיל כרסם בתוכי. הוא חודר אל גופי, לופת אותי יותר ויותר ומכיש בי ארס של ייאוש ודיכאון. מסביב קולות שמחה. מוזיקה לריקודים נשמעת מהאוהל המאולתר שבו מתקיימים מדי ערב נשפי ריקודים. שמועות רעות מגיעות מפולין המשוחררת. מעשי רצח ביהודים על ידי פולנים אנטישמיים, כוחות "הארמיה קראיובה" מתנפלים על יהודים אשר יצאו ממחבואיהם.

לחזור לשם? ואולי אבא חי? אולי אין אמת בדברי אותה האישה שפגשתי בברגן-בלין אודות רצח יהודי פוניהטוב וטרוניקי במידנק?
אולי הוא הצליח להימלט? הרי אין סוף למעשי ניסים. אנשים מספרים סיפורים שנשמעים דמיוניים. אדם בר דעת מתקשה להאמין, אך כולם אמת.
מסרנו את שמותינו בכל מיני רשימות שמפיצים בעלות הברית וארגונים יהודיים. אולי דוד סימה, אחי אמי, שיצא את ורשה בתחילת המלחמה והגיע למרכז רוסיה, חי ומחפש אותנו?

אני רוצה להגיע לארץ ישראל. אמי אינה מתלהבת.. מעולם לא הייתה לה נטייה לציונות, והחיים הקשים בארץ בוודאי אינם מושכים אותה.
הספק, הספק אוכל אותה ואותי, הוצאתי סיגריה קאמל שקיבלתי מחייל אמריקאי, לא עישנתי אף פעם, עכשיו אני מדליקה סיגריה...
הסתכלתי בעיני אמי והיא הביטה עלי... היא הבינה אותי ולא אמרה מאומה.
זאת הייתה הסיגריה הראשונה שלי.

לאן?

סוף-סוף יש לי ספר יומן אמיתי. מצאתי אותו בדירתנו החדשה ובו הקדשה: "ללני באהבה, מאת נ', 1941". אולי לני היה נער ב"היטלר-יוגנר" – הנוער ההיטלראי? מה איכפת לי?

החיילים האמריקנים החמודים שמחים נורא ומשתוללים. נו בטח! הם יחזרו הביתה; לכל אחד מהם מחכה בית ובו הורים, אישה, ילדים, חיים נורמאליים.
ואנו? עלינו להתחיל לחיות מחדש. אין בי שמחה. יש בי פחד.
בעצם, אני ילידת מלחמה והיא שעיצבה אותי. אני רגילה שכל הזמן משהו משתנה ואין יציבות. המצבים על פי הרוב מיוחדים והם קורים בפתאומיות ומשנים את אורח החיים בבת אחת.
אין צורך לתכנן דבר כלשהו, כי ממילא אין לנו שליטה על האירועים והכל נהפך.
ועכשיו – לשוב לחים שבהם יש לדאוג ללחם של יום המחר, וצריך לסדר ולעצב הכל בכוחות עצמך... הרעיון מפחיד באמת.

בפרוץ המלחמה הייתי בת אחת-עשרה, ועד הרגע של אובדן הבית ותחילת הנדודים לא הייתי מודעת למציאות של קיום אנושי רגיל.
אני בת שבע-עשרה... כמעט מבוגרת ואין לי שום הכנה לחיים "נורמאליים".

הכרתי אנשים בברגן-בלין ושנאתי אותם. אנשים אנוכיים הדורכים על גוויות כדי להשיג את צורכיהם. ערמומיים וקמצנים – אנשים של מלחמות.

האידיאל שלי על האדם המוסרי, היוצר והמשתף התעופף לו יחד עם אותה המציאות הקשה. הכרתי אנשי תנועת נוער, הם היו אחרים – ואלי בגלל זה אינם בחיים?...

אני חושבת שהאדם הוא אנושי עד לנקודה מסוימת, ובתנאים כמו רעב והשפלה הוא מאבד את אנושיותו והופך לחיה. אולי הוא לא משתנה לגמרי, אולי הוא מחליף את עורו לזמן מה ואחר כך חוזר לעצמו....

אני רואה שאיבדתי את אמונתי בבני אדם, נעשיתי חשדנית. אני בודקת את האנשים הנקרים בדרכי... אולי ההוא מסר אנשים לגרמנים? ... אולי האיש הזה מעמיד פנים ובעצם היה קאפו?

יותר מדי איבדתי, בלי להיפרד... משפחתי, אבי, חברות מגדודי "באש", לימודים בבית ספר – שלוש שנים של התפתחות רוחנית ופיזית בגיל התבגרות. אוי, זה יותר מדי. אני עייפה, עייפה מאוד ואין לי יותר כוח ללחום, אני חשה כמו אישה בוגרת וקנה בעלת ניסיון שמעל לכוחותיי.

גופות של קרבנות מחנה ברגן - בלזן בתוך קבר המונים [2]

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

גולדה זנדמן

קורותיה בברגן-בלזן

גולדה זנדמן לבית שטרנקרנץ, נולדה בעיר סטרכוביצה בפולין. שש שנים שהתה במחנות ריכוז.

בפרוץ המלחמה **הייתה נערה בת 18**, ולאחר הכיבוש הגרמני הוכנסה למחנה עבודה בעירה. לאחר מכן נשלחה לאושוויץ ומשם לברגן-בלזן. אני מביא את קורותיה מעת בריחתה מאושוויץ ועד הגעתה לשבדיה.

בתום המלחמה עלתה על אניית מעפילים, נתפסה בלב ים והוכנסה למחנות המעצר בקפריסין.

עם קום המדינה עלתה לארץ, הקימה משפחה בחיפה.

גולדה גוללה את קורותיה בשואה בספרה: **"סיפורי גולדה"** [5]. זה סיפור גבורה של נערה ששרדה את השואה, שהחליטה לא להיכנע. סיכנה את חייה לא פעם – ובסופו של דבר עברה גם את מחנות העבודה וגם את מחנות ההשמדה ויצאה חיה.

בפתח תא הגזים (באושוויץ)

אני אחת ממיליון שברחה מ"משלוח" לכבשנים.

יום אחד, לאחר כשנה באושוויץ, חלתה אמי ולקחו אותה לבית חולים. כל הזמן היא הייתה עם חווה ועימי. אולם אחרי שחלתה, הי העלי להיאבק קשה כדי לבקר אותה, זה היה כמעט בלתי אפשרי. היה צורך ברישיון כדי ללכת לבית החולים, והמקום היה רחוק. אך עבורי שום דבר לא היה קשה. תמיד השגתי את מה שרציתי. השתדלתי לבקר אותה מדי יום. הייתי גם מבשלת לה אוכל מיוחד, שיכלה לאכול.

לבית החולים הייתי מגיעה בבוקר, בזמן ש"קומנדו החוץ" יצא מהמחנה. כאשר היינו צועדות בסך לעבר השער, היינו מתעכבות בפקק שנוצר מרוב קבוצות של המוני אדם. הייתי רצה אז לבית החולים, מרחק של כקילומטר, הייתי חוזרת למקומי ממש רגע לפני היציאה מהשער.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

יום אחד נחרץ גורלי. ברחתי לבית החולים עם טיפת אוכל לאמי. בינתיים "קומנדו החוץ" יצא מהמחנה ואיחרתי את היציאה. סגרו את השערים, ולא יכולתי ללכת לעבודה. נאלצתי להישאר באושוויץ.

חזרתי לאולם. המשגיחות – אצלנו הן היו רק יהודיות – חקרו אותי מאין באתי, ומדוע לא הלכתי לעבודה.

בכיתי וביקשתי שהן לא יעשו לי שום דבר. אמרתי שאחותי הלכה לעבודה, ואני עובדת חרוצה.

לא עזר לי הבכי, ולא שום דבר אחר. הן סירבו, והיכו אותי מכות נמרצות. הן אמרו, סוגרות אותי סוף-סוף את החשבון: את לא תישארי פה. את הולכת מכאן ל"משלוח". כך כינו שם קבוצת אנשים שנשלחה להשמדה.

מי שנשאר באושוויץ ולא הלך לעבודה, כי היה חולה או מכל סיבה אחרת, הוגדר אוטומטית על ידי הסגל כ"חולה אבוד".

"חולה" כזה נשלח מייד ל"בדיקות", שהיו למעשה כל מיני סידורים פורמאליים לקראת שריפתו המיידית.

זה היה החוק הבסיסי והחשוב ביותר באושוויץ: אלה שלא הלכו לעבודה, נשלחו עוד באותו יום להשמדה.

צירפו אותי לקבוצה שנשלחה מבית החולים לתאי הגזים. צעדנו בדומיית מוות. נכנסתי להלם. לא תיארתי לעצמי שייקחו אותי לשם. שבגלל יום שלא הלכתי בו לעבודה, מגיע לי מייד עונש מוות.

הגעתי למקום, ונהייה לי חושך בעיניים. מחשבות אימה חלפו בי: איפה אני? מה עשיתי? מה? אני? ישרפו אותי? אמא לא תדע זאת, וגם לא אחותי.

חיכיתי עם כולם לתורי, הולכת ומתקרבת לכניסה למתקן. לפתע, לא הרחק מאיתנו, ראיתי בחורה המוכרת לי מהצריף עומדת, צופה בנו.

חשבתי לפתע, מתנערת מהכל: איך זה שהיא בחוץ ואני בפנים. זה לא יכול להיות. **אני מוכרחה לנסות לברוח.**

ראיתי שאני חייבת לעשות מאמצים כדי להימלט.

הגרמנים קידמו את הקבוצה שהייתה לפנינו פנימה, וסגרו עליהם את הדלת. אך הם רצו לדחוס לתוך המתקן עוד כמה קורבנות, לפני שינעלו את הדלת על בריח.

הם פתחו שוב את הדלת מעט, ודחפו את הקורבנות הנוספים פנימה. המאמץ גזל את כל תשומת ליבם.

הזדרזתי ופילסתי ללא היסוס דרך לצד, ונסתי מבלי שאף אחד מהגרמנים הבחין.

נמלטתי, ונסתי כל עוד נפשי בי. המרחק לצריף היה כקילומטר, ורצתי אותו בנשימה אחת.

למרות שרצתי כמו מטורפת, איש לא עצר אותי. היה לי מזל גדול, כי לא ידעתי מרוב מהירות לאן אני רצה.

אני אחת ויחידה ממיליון שברחה ממפתן תאי הגזים.

הרכבת לברגן-בלזן

חוזה ואני מצטרפות לרכבת חולים.

חזרתי לבלוק, למקום שלי. סיפרתי שלקחו אותי לכבשן, אך ברחתי. חשבתי שכעת הכל יהיה בסדר. אם כבר ברחתי, לא יעשו לי כלום. אולי אפילו יעריכו אותי על המבצע הנועז.

אולם המשגיחות – ארנקה, יוליצי'קה ואלזה לפה – הביאו אלי חיש מהר שתי גרמניות.

הן השכיבו אותי על האבנים בחצר, והרביצו לי. היו להן אלות עץ באורך מטר, וכל אחת חבטה בי באלתה על הראש, הפנים והגב. קיבלתי בעיטות בכל הגוף. הן כתשו אותי. הדם נזל לי מהפה ומהאף. הדם ניגר ממני כמים. מרוב כאב, אפילו לבכות לא יכולתי. הייתי כמעט הרוגה. לאחר שסיימו הן סיכמו ביובש: היום את נשארת כאן. מחר את הולכת לכבשן. הן השאירו אותי על האדמה, ופרשו להן.

שיערתי שאם לא היום, ישרפו אותי מחר או מחרתיים, כשתצא פקודה חדשה לשרפה בכבשנים. המחשבה היחידה במוחי הייתה שתורי קרוב.

כאשר ברחתי מהכבשן ראיתי בקצה אושוויץ קרונות רכבת רבים עמוסי אנשים. עשיתי חשבון שאני מוכרחה להימלט לקרונות האלה. כל כך הרבה אנשים עמדו בהם. החלטתי שגם אני אסע ברכבת הזאת, יעלה בגורלנו אשר יעלה. הספקתי עוד לרוץ במצבי הקשה לאמא בבית החולים, ולספר לה בבהילות: אמא, ברחתי מהכבשן. שלחו אותי לשם בגלל שאיחרתי את "קומנדו החוץ", וסגרו את השערים. לא יכולתי להמשיך, וזהו. עכשיו אני הולכת לקרונות. יש משלוחים שם. שתדעי שאני לא באושוויץ יותר, יהיה אשר יהיה, אני מוכרחה לברוח, כי לבטח ישרפו אותי בתוך כמה ימים.

הגעתי לרציף, לרכבת עלו במשך היום אלפי אנשים, מסודרים בקבוצות, מכל מחנות אושוויץ הנפרדים. על המסדר שמרו חיילים עם כלבי טרף ומשגיחים. בפתח כל קרון ישבו פקידים וניהלו רישום קפדני של כל הנכנסים. אולם בשל המון האדם שרר אי-סדר במקום. כך הצלחתי להידחק לאחת הקבוצות, ולהיכנס לרשימת הנוסעים.

חוה ראתה שלא הגעתי לעבודה. כשחזרה בערב, היא התגנבה לבית החולים, לברר אצל אמא מדוע לא באתי.

אמנו בכתה: חוה'לה, חוה'לה, תברחי לקרונות. גולדה'לה ברחה לשם. לחוה היה מטאטא מתוך לחולצתה. היא השליכה אותו, ומיהרה לקרונות.

זה היה לפנות ערב והיה חשוך מעט. ראיתי ילדה קטנה רצה. אותתי לה מרחוק, ותיכף עמדנו ביחד.

כשנכנסתי לקרון, נעמדתי במקרה ליד ילדה אחת מעירנו בשם לאה שפגט. היא הייתה חולה. היו לה פצעים גדולים, מזוהמים ומדבקים בכל הגוף. לרבים במחנה היו פצעים כאלה. צירפו אותה למשלוח הזה, כי הייתה חולה, אחרי שנכנסתי לקרון הבנתי איזה אנשים כונסו ברכבת. נשלחו אליה רק אותם אנשים שהיו חולים או כאלה שלא הלכו לעבוד, ושלא הספיקו לשלוח אותם לכבשנים.

כשהגענו לאושוויץ עמדנו במקרה חוה, לאה שפגט ואני, יחד, בתור למספרים. לכן המספר המקועקע של שלושתנו היה זהה, בהבדל הספרה האחרונה בלבד. ללאה שפגט היו באושוויץ שתי דודות. כשאחותי הצטרפה, לאה ביקשה ממני לפתע טובה: גולדה'לה, אני רוצה להישאר כאן עם דודותיי. תכניסי במקומי את אחותך.

לפני היציאה השוו הגרמנים את רשימתם של האנשים במשלוח חמש פעמים: הגסטאפו, המשטרה, המשגיחות הראשיות, המשגיחות הזוטרות והפקידים, כדי לוודא מי הם כל האנשים שיוצאים מאושוויץ, וכדי שהכל יהיה רשום ומתויק אצלם.

מחמת ההבדל בספירה האחרונה, המספר שעל ידה של חוה לא התאים לרישום ברשימה בהשוואות הדקדקניות שנערכו. איזה צרות שעוללו למזכירה היהודייה, שהייתה דווקא נחמדה. הגסטאפו בא, גידף אותה וצרח: את עשית את הטעות הרשלנית. כל הרשימה שגויה. היא ניסתה לפייסו: אבל זאת רק ספרה אחת, רק אחת, אחת. הוא לא סלח לה.

הוחלט לעכב אותנו, ולערוך פעם נוספת מסדר ספירה, ועוד פעם, כל הלילה. עמדנו כל אותן שעות מבלי יכולת להוציא הגה מפינו. המזכירה התחננה מאוד. שמעתי אותה מבקשת שוב: זה עדיין אינו נורא כל כך. לא הכל טעות. רק ספירה אחת. לבסוף נמאס לגסטאפו מכל העניין המעיף, והוא ויתר לה. אחותי נשארה איתי.

לפני שהגיעו הרוסים, פונו בהליכה אחרוני האסירים מאושוויץ. לאה שפגט ושתי דודותיה פסעו בצעדת המוות. לאחת הדודות לא היה יותר כוח ללכת, ולאה נשאה אותה על גבה. מהמאמץ נקרעו מעיה, והיא מתה בצד הדרך. כך סיפר לי אחיה, זמן רב אחרי המלחמה, במלון דן כרמל בחיפה.

אמי נשארה באושוויץ עד הסוף. כשהתקרבו הרוסים הייתה חולה, ושכבה בבית החולים. לילה לפני נסיגתם מהמקום, שרפו הגרמנים את בית החולים על כל חוליו.

אחות רחמנייה אחת, שידעה על התוכנית, לקחה את אמי בעוד מועד בזרועותיה, והניחה אותה בצריף של אנשים בריאים.

סמוך לאותו הצריף היה מעון לילדים. הם היו שייכים לקבוצה של אמי, שלקחה מדי פעם לצילומי תעמולה בעיר אושוויץ. אמי ראתה כי נזירות לוקחות את כל הילדים עימן. היא זיהתה את אחת הילדות, ובמקרה פגשה את אמה מייד לאחר מכן. אמי סיפרה לה שלקחו את הילדה למנזר בקטוביץ, והאם מיהרה ואספה אותה. הילדה, ציפורה הילשטיין, היא כיום מנהלת במשרד האפוטרופוס הכללי בחיפה.

אחרי המלחמה נפשו אמי והאחות במקרה ברחוב ראשי בלודז'. האישה אחזה בה, גררה אותה ברחוב, ויידעה בגאווה את העוברים ושבים: אתם רואים, אותה צלחתי כשהגרמנים שרפו את כל החולים באושוויץ.

ברגן-בלזן

המקום

תנאי הקיום מיועדים לגרום מוות מהיר.

נסענו כמה ימים והגענו בשעה טובה לברגן-בלזן. זהו שטח ענק של מחנות צבא הגובלים זה בזה סמוך לעיר הנובר. היינו המשלוח הראשון שיצא מאושוויץ לשם. בדרך הערכנו באופטימיות שאנו נוסעות בוודאי לגרמניה לעבוד. זאת, **כי גם התזמורת באה איתנו**. באושוויץ הייתה תזמורת ענקית של חמש מאות בחורות, כולן לבשו חליפות מלחים כחולות כהות, עם צווארונים מלים מעוטרים בפס לבן. כל יום, כשהיינו יוצאות לעבודה, התזמורת ניגנה לנו על יד השער. לעיתים קרובות הנעימה המושמעת הייתה "רוזה מונדל". את השיר הזה היו משמיעים תכופות גם ברדיו הישראלי. עד שניצולת אושוויץ, גב' אולבסקי, פנתה לרדיו בשאלה – מדוע משמיעים שיר שמזכיר כל כך הרבה צרות – והפסיקו זאת.

ראינו לאן הגענו, ושיערנו את מה שעוד יעוללו לנו הגרמנים. שררו שם לכלוך, כינים, טיפוס, כולרה ונמק. כל המגפות, הזיהומים והמחלות. בקירות הצריף היו טורי כינים כה צפופים, שהם נראו כמו הרווח שיש בארון בין הדלתות.

באנו לצרות כה גדולות, וישנו בלכלוך כזה איום. כינים השתלטו על גופנו, עד שבלתי אפשרי היה לסבול את המצב. כל אחת הפכה לחולה. מיטות לא היו וישנו על הרצפה. לא נתנו לנו כמעט אוכל. מים היו חסרים, בית שימוש לא נמצא. עבודה לא קיבלנו. סדר יום לא נקבע. כללים וחוקים לא היו. ישנו רוב הזמן. חלק גדול מהזמן שהיינו ערות, עסקנו בפליית כינים. מי שרצתה, יצאה מעט אל מחוץ לצריף כדי להתאוורר או לדאוג לענייניה השונים.

היו בחורות שכאשר לא נתנו לנו לצאת, או שלא היה להן כוח, היו עושות את צרכיהן בסיר האוכל שלהן. בצהריים, בצאתן לקראת חלוקת האוכל, שהיה מעט מרק דלוח עם חתיכות סלק בהמות, הן שפכו את תוכנו המגעיל של סיר האוכל, מילאו אותו באוכל בלי לשוטפו, ואכלו ללא חשש.

היו בחורות שלפעמים השאירו פרוסת לחם קטנטונת לבוקר, כדי שהנשמה שלהן לא תצא, ויהיה להן מעט אוכל. ראיתי בחורה מהונגריה, שבשל חתיכת לחם בגודל אצבע שחברתה גנבה לה, היא חנקה אותה בגרונה למוות.

אם אחד היה יכול לעזור לשני, הם היו מחזיקים לעיתים מעמד. הקרוב או החבר היה מביא מעט מים לרעהו, מעט מזון, מטפל בו ומעודד את רוחו. הם היו יכולים להציל זה את זה. אבל מי שלא היה לו אף אחד, כל מחלה קלה הייתה ממיטה עליו כיליון. היה מתמוטט כמו ציפור, ונרדם שנת נצח.

מול חלון הצריף שלי, במרחק עשרים מטר, כשרק כביש חוצץ בינינו, **הייתה גבעה של אלפי מתיים. ערימה ענקית של גופות באורך של עשרות מטרים, ובגובה של מטרים אחדים.**

כמעט שנתיים שהייתי בברגן-בלזן באותו מקום, ומולי המתיים לכל אורך הכביש. לאחר זמן מה התרגלתי להסתכל במראה הלא ייאמן. כל יום היו אנשים גוררים אל הגבעה וממנה גויות בגפיהן. בברגן-בלזן לא היו תנורים כמו באושוויץ. היה רק תנור אחד קטן, שלא הספיק לשרוף די גויות במשך היום. היתר נותרו כך.

בצריף שלי היו שלוש משגיחות. היה להן חדר מגורים נפרד, בקצה הרחוק מהדלת. חייל גרמני גבה קומה וכבד גוף היה מאהב של אחת מהן. מדי לילה הוא בא אליה, והם עשו אהבה על יד חברותיה. על מנת שהוא יגיע אליה, היא סללה לו שביל בין גופותינו. היינו שוכבות כפפות בשקט על הרצפה, ורואות את הצל הגדול של הקלגס, במגפי עור עד ברכיו, מגשש בכבדות בינינו. גם אם הוא במקרה דרך עלינו, היינו מנועות מלהוציא הגה מפינו.

המטבח

גוססת, אני משכנעת את חוה לעבוד.

ימים אחדים לאחר שהגענו לברגן-בלזן חליתי בדיזנטריה איומה, עם דם. תוך שבועיים הפכתי שחורה כמו לילה. לא היו לנו לא אוכל ולא מים. מאומה. ראיתי שאני כבר לא אחזיק מעמד. הייתי במצב קשה. לא יכולתי לעשות יותר כלום. לא יכולתי להתרומם אפילו. את כל צרכיי עשיתי בתוך משכבי.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

אף אחת לא רצתה ללכת לעבוד במטבח החיילים, שהיו בו מספר מקומות עבודה. לא נתנו שם מאומה בנוסף לאוכל שקיבלנו במחנה. קיבלו שם בדיוק את אותו מזון עלוב.

היו מי שחשבו שבמטבח יש קצת אוכל, או שגונבים. אי אפשר היה לגנוב, אי אפשר היה לאכול טיפה יותר.

הגרמנים היו באים לצריך בשעה שלוש לפנות בוקר, ומרביצים לבחורות באלות, כדי שתקומנה לעבוד, ואף אחת לא רצתה.

התחננתי בפני חוה'לה: אולי תלכי למטבח לעבוד, אין דבר. אפילו ריח האוכל והבל, הפירורים, המים הנקיים שתשתי, יתנו לך כוח להחזיק מעמד. האווירה שם אחרת, והיא תעזור לך לחיות. את לא רואה? אני יותר לא אחזיק מעמד. חוה הלכה פעם אחת.

כשהיא חזרה, היא הייתה הרוגה מעייפות. עבדו שם קשה מאוד. משלוש לפנות בוקר עד חצות הלילה.

היא אמרה לי ברוגז: אני רואה שאת רוצה שאמות. לכן את שולחת אותי.

היו לידינו רבנית אחת נחמדה ובתה, ובחורה גבוהה. הן כבר נמצאו במקום כשהגענו.

ביקשתי אותן בקול חלוש: תראו, תרחמו על אחותי, היא קטנה. תגידו לה שתלך לעבוד במטבח. אולי, במקרה, תתפוס שם משהו.

כולן ביקשו ממנה, והיא לא רצתה בשום אופן ללכת. עברו שלושה ימים ועוד שלושה.

ביקשתי אותה כל כך: חוה'לה, תלכי, תלכי, את רואה, עוד שעה ואני לא אחזיק מעמד.

עד שהיא הסכימה ללכת פעם נוספת.

היא הלכה שוב, ואז התרגלה. היא לא סירבה יותר. היא עשתה לי טובה.

היא הייתה עדיין בריאה, ולא היה חסר לה שום דבר. היא השתדלה להיראות מסודרת. לא היה לנו מסרק, ומדי בוקר ראיתי אותה מסדרת את התסרוקת באצבעותיה.

סיר האוכל

חוה מתחילה להביא אוכל מהמטבח.

לאחר ימים אחדים בהם חוה הוסיפה לעבוד במטבח, הגיעו לפתע משלוחים חדשים מאושוויץ, כיון שהרוסים התקדמו.

באו בהם גם הטבחיות הוותיקות של כל המטבחים של אושוויץ. הן תפסו מייד את כל המקומות במטבח.

כשהגיעו החדשות, קרה משהו מעניין. ארגנו סדרים חדשים במטבח. כל הטבחיות יכלו מעתה לאכול כמה שהן רצו.

הן לקחו מהסירים את הכל. את תפוחי האדמה מלמטה, ואת כל האוכל הטוב והסמיר. הן קיבלו גם מנת אוכל שיכלו לקחת אותה הביתה, למחנה.

ביומו הראשון של הסדר החדש, הביאה לי חוה קערה ובה מנת תפוחי אדמה גדולה. לא יכולתי לאכול לבד, כי הייתי מאוד חלשה.

תפוחי האדמה היו עם קליפות. היא הייתה מקפלת אותם ומגישה לפי. אכלתי יום, יומיים, שלושה. אחר כך ראיתי שמפתוחי האדמה שאני אוכל, אני מסוגלת להתרומם במיטה. קיבלת קצת כוח והתיישרתי מעט. אחרי שבועיים כבר ישבתי.

מה היה המזל שלנו? הטבחיות מאושוויץ סילקו את כל המזלמניות. לא נתנו לחווה לעבוד יותר במטבח.

אלא שהיא ראתה שמטבח הוא מטבח. יש מנה הביתה, ויכולים לאכול. היא קיבלה שכל. זרקו אותה מהדלת, והיא קפצה פנימה מהחלון. היא הלכה היישר להיכן שהייתה מבשלת, ובחשה בדוד עם המקל, כאילו שהיא מהטבחיות. כך היא נשארה לעבוד שם.

כשהבראתי במקצת, חשבתי: היא יכולה להביא למחנה סיר אחד, ואין הבדל אם הסיר גדול או קטן.

כשיכולתי לרדת מהמיטה הסתובבתי במחנה, וקניתי דלי אחד מחורבן. רחצתי את הדלי יפה, והסברתי לחווה: הנה לך סיר גדל. מותר לך להביא סיר אחד. קחי את הדלי הזה ותביאי בו.

מאותו היום שהגיעו הטבחיות החדשות, היה הכל במטבח. העובדים בו זללו כחזירים בשר ונקניק, בדיוק כמו באושוויץ. היא הייתה מביאה כל יום דלי מלא אוכל. שמתי אותו על הרצפה, כדי שכל הצריף יאכל. הבנות אכלו, כל אחת בתורה, עד שגמרו.

שרולי הרבנית

טבחים מצרפת עוזרים לחווה להביא הרבה אוכל.

חווה עבדה במטבח בו בישלו בעבור הגרמנים בלבד, והיה בו מזון רב. עבודתה הראשונה, יחד עם שלוש בחורות מהצריף, הייתה להוציא מהמרתף הקפוא ירקות. היא קפאה מקור והתקשתה להחזיק מעמד. לאחר שבועות אחדים היא קיבלה עבודה אחרת עם עוד בחורה: הובלת דודי אוכל של חמישים ליטר בשטח הקפוא והחלקלק לעמדות החלוקה לחיילים. הן היו מועדות בדרכן, ורק במזל הצליחו בכך. לאחר זמן נוסף, העבירו אותה למטבח והיא עסקה בעבודות כמו קילוף ירקות.

היא דמתה בזכות עיניה הכחולות לגויה, ולכן זכתה ליחס מעט יותר טוב. אולם המשמעת במטבח הייתה קשה ביותר. לעובדות היה מותר לאכול ליטר מרק ביום. חווה הייתה מסתירה בפנכה מעט מזון נוסף. יום אחד נתפסה עובדת שלקחה מאה גרם לחם. הגרמנים היכו אותה מכות רצח. למחרת חשבה אחת

המשגיחות שחוזה היא אותה בחורה. הן היכו אותה עד שאחד הגרמנים זיהה מי היא.

על כל חשד קל שבקלים לגניבת מזון, היה החשוד מומת. יום אחד חיסל בשל כך משגיח גרמני את אחת העובדות הראשיות, יחד עם כל הבחורות שעבדו איתה. הוא ציווה על חוזה למלא את מקומה. כעבור חודשים אחדים הגיעו משלוחים חדשים מצרפת, שכללו בחורים רבים. שני צרפתים הפכו למנהלים החדשים של המטבח. הם עזרו לחוזה להביא את כל האוכל הטוב. שאלתי אותה כיצד היא מצליחה להשיג אותן, והיא הסבירה לי בפליאה: את לא יודעת, באו צרפתים, והם מנהלים את המחסנים. הם נותנים לנו לקחת מזון למחנה, כדי שנחלק אותו לאלה שצריכים. אחד מהם חיבב אותה מאוד והיא הייתה תמיד מביאה לנו בזכותו בשר, נקניק ומכל טוב. הצרפתי היה חותך בשר על השולחן. המשגיח הגרמני ישב באותה עת במשרד, שקוע בענייניו. חוזה ובחורות אחרות היו עוברות, וכל אחת הייתה לוקחת פרוסת בשר בזריזות.

לעיתים קרובות, הייתה חוזה ניגשת לפתח המרתף, ומשליכה מזון לבחורות החדשות שעבדו בו. בעקבות השיפורים, רצו כולן לעבוד במטבח. העבודה כבר לא הייתה קשה. לימדתי את הרבנית איך לגנוב. חוזה הייתה הולכת עדיין בשלוש לפנות בוקר לעבודה. בפתח המטבח עמדו גרמנים ושמרו, אבל היה אז חושך עדיין, וכשהעובדים עבדו בשער הם לא שמו לב אל זהותם המלאה. הדרכתי את הרבנית: מתי שאחותי הולכת, תלכי יחד איתה, יד ביד. היא תיתן לך במטבח, אחת ושתיים, מעט מזון. תכניסי את המזון לשרוולים, ומייד תחזרי. הגרמנים לא רואים. הרבנית עשתה זאת תמיד. פעם הביאה כך סוכר, ופעם לחם או תפוחי אדמה, כל מה שהיה אפשרי. היה לנו כל כך טוב. אכלנו, כל הצריף, והיינו שבעות.

התרופה המזויפת הלנק'ה נוטלת אותה ונפטרת.

אחותו של מאכס טננבאום, הלנק'ה, הייתה איתנו במנסרה ובאשוויץ, היא הייתה לי כאחות, ודאגתי לה כל הזמן. באשוויץ, ביקשתי ממנה פעם בעדינות: הלנק'ה, הרי את יודעת לשיר כל כך יפה. אם תתחילי לשיר אולי המשגיחות ירחמו עליך, ויתנו לך חתיכת לחם. היא ענתה עצובה: לא, איך אני יכולה לשיר. אין לי אבא, אין לי אמא, הרגו גם את איגנאץ.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

אחיה מאכס היה במחנה אחר באושוויץ.
באושוויץ היא חלתה יום אחד בדיזנטריה הייתה במצב קשה. לא היו אוכל, מים, כלום.
לאחר שחלתה, ביקשתי אותה שוב ברוך: הלנק'ה, בכל זאת, תשירי קצת. אין דבר. יתנו לך חתיכת לחם, יהיה לך, למה לא?
היא התחילה לשיר שירים כל כך יפים. היא שרה כמו זמיר. לפעמים אני נזכרת בשירים וחוזרת עליהם. היא רצתה ללמוד שירה בלונדון אחרי המלחמה, והיה לה קול זך וצלול, פי כמה יותר יפה משל מריה קאלאס.
המשגיחות תנו לה טיפת אוכל.

בברגן-בלזן היא הייתה בצריף אחר.
כל העת היה מאוד מלוכלך. מגיפות הטיפוס, הדיזנטריה וכולרה הלכו והתעצמו. כל אחד הפך חולה בזוהמה.
אני ואחותי, שהיינו יחד, הייתה לנו מעט יותר רווחה. כשחוזה התחילה להביא אוכל, הייתי נותנת לה בקביעות.
למרות זאת היא הייתה מאוד אומללה. היא לא התגברה על המצב, היא הייתה בודדה, חלשה ושבורה.
יום אחד היא החליפה אוכל בתרופה מזויפת שמישהו הציע לה. היא הורעלה וכתוצאה מכך חלתה מאוד, מבלי שנדע על כך.
היא גססה והוציאו אותה מהצריף. שלושה ימים היא הייתה מוטלת בחצר, וליבה, לב עז של זמרת, כל אותה העת פועם כמבקשת לנתר מהחזה.

דודי המזון המורעלים הגרמנים שמים רעל באוכל.

המלחמה התקרבה לסיומה, והשתחרר תוהו ובוהו במחנה. הצוררים השטניים זממו לחסל את כולנו, והרעילו את כל המזון שהכינו לנו, כדי שלא נחשוד, הם הרעילו אותנו בהדרגה.
בהתחלה לא ידענו זאת בדיוק. ראינו את כל האנשים נעשים יותר ויותר חולים, ולא הבנו מה הסיבה.
יום אחד באה חווה וסיפרה לי בבהלה: הגרמנים מוסיפים בסתר זכוכית טחונה ורעלים בדודי האוכל, העובדים במטבח חושבים שהם מערבבים רק קופסת מלח, או חומר בישול אחר. הם מחלקים את האוכל הזה לאנשים במחנה, ומעי כולם נקרעים.
הייתי הראשונה בצריף לדעת זאת. עד שהידיעה נפוצה במחנה, כל האנשים הפכו חולים במעיהם מחמת אכילת המזון המורעל, ורבים מאוד מתו. גם חווה חלתה מאוד.
לא אכלתי יותר את האוכל מהמטבח. הצלחתי לאגור מעט מזון: כל אימת שחוזה הייתה מביאה חתיכת נקניק, הייתי מוכרת אותה וקונה פרוסת לחם או קמח. הייתי מתחלפת עם אנשים, כשיכולתי להחליף דברים.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

הדבר הפך אפשרי לאחר שהגיעו המשלוחים מאושוויץ. הכל נעשה "מודרני" כמו שם. באושוויץ היה מחיר מדויק לכל מה שניתן לקנות. בעבור מנת לחם אפשר היה לקנות שלוש סיגריות, שלוש כפיות סוכר או שלוש כפות קמח.

תרופה לחווה

אני הולכת למרפאה וקונה ביקור רופא.

חווה חלתה בטיפוס. היא הפכה חולה מאוד וקדחה מחום. היא לא הבינה יותר היכן היא נמצאת והשתוקקה לראות רופא. היא הייתה חוזרת וצועקת: אני רוצה רופא! אני רוצה רופא!

על מנת שתירגע מעט, היה עלי להביא לה רופא. כדי שיבוא רופא לביקור, היה צריך לשלם לו, כתמורה, שלוש פרוסות לחם, ולא היו לי.

לחווה הייתה חברה בשם סילביה, שעבדה יחד איתה במטבח. אחרי המלחמה היא התחתנה עם אחד הטבחים הצרפתיים, פייר.

כשסילביה חלתה בטיפוס הבהרות, חווה הייתה מביאה לה מהגניבות. היא לא הייתה נותנת לי, היא פסקה: לך יש מספיק, אני מוכרחה לתת לה.

סילביה הייתה טורפת את האוכל כמו חיה. היא איבדה את השליטה על התנהגותה. החולים במחלה מאבדים לעיתים תכופות את שפיותם מחמת החולשה והחום הגבוה. אך הודות לכמויות המזון הענקיות שזללה, היא הצליחה להבריא.

לסילביה הייתה דודה. הן גרו בצריף אחר. הלכתי לבקש מהן שיתנו לי קצת סוכר, מעט לחם, או משהו קטן אחר.

הדודה החזיקה אצלה שק סוכר של שלושה קילו למכירה. היא הוציאה שלוש כפיות ונתנה לי. היא לא רצתה לתת יותר. חווה הייתה מביאה להן בכל פעם חצי קילו סוכר, נקניק, מרגרינה ומכל טוב.

באתי למרפאה.

שכבה שם במיטה, במצב חולשה, גברת אחת. בחורה נוספת הייתה יושבת על כיסא. סיפרתי להן: אחותי במצב מאוד קשה. היא הוזה, ורוצה רק לראות רופא. תעשו לי טובה. יש לי שלוש כפיות סוכר. אני לא רוצה בחינם, אשלם לכן. הגברת ששכבה במיטה אמרה בלאות לבחורה שעל הכיסא: תעשי לי טובה, תלכי איתה. הבחורה קמה באפיסת כוחות, לקחה משהו, ואמרה מטושטשת: ד"ר בימקו, כן, את צודקת. צריך לעשות טובה.

הבחורה באה לחווה, כשבידה בקבוקון זכוכית ובו איזו שהיא תרופה. היא ניסרה את ראשו, שפכה חלק מתוכנו לכפית, ונתנה לחווה לשתות. היא השאירה בידי את הבקבוקון והסתלקה.

לאחר שהבחורה הלכה, לחשה לפתע חווה: גולדה'לה, את רואה, כבר הוטב לי. אני מרגישה יותר טוב.

היא התחילה לשבת, ואמרה בהכרת תודה: טוב שהבאת לי רופא. אני אהיה בריאה.
חומה שכך לאט-לאט.

עמדת הקפה אני נפצעת מכדור רובה.

בוקר אחד, ימים אחדים לאחר מכן, הלכתי לקחת את מנת הקפה שלי. היינו מקבלות מדי פעם מעט נזל חסר טעם בצבע שחור דהוי, שהיינו חופפת בו את הראש, כי לא היו מים חמים.
אחרי שקיבלתי אותו נעמדתי בצד. לפתע ראיתי שהבחורות שעמדו איתי בתור הסתערו על המטבח. הגיעו תפוחי אדמה, והן רצו אותם בכל מחיר לעצמן.
הגרמנים פתחו באש תופת מכל עמדותיהם על הבחורות, ועשרות רבות נפגעו.
כדור רובה פגע גם בי, שלא הצטרפתי אליהן, במרפק יד ימין. הוא חלף דרך העצם, ויצא.
התרחקתי באימה משדה הקטל.
באותה עת שהלכתי פצועה כך, בשארית כוחותיי, היו מוטלים בברגן-בלזן, בכל עבר, חללים. מתים! מתים! מתים!
המומה, כמעט חסרת הכרה, כי הפצע שתת דם והכאיב מאוד, שמעתי קול בקרבי, שקונן אך גם לחש בתקווה: אוי, את בלי ידיים, בלי רגליים, אך עדיין חיה, אני רוצה לחיות. אני אחיה.

חבילת המרגרינה אני מוצאת את המזון שמספיק לנו עד השחרור.

הטבחיות היו ישנות בצריף מיוחד. היו בו דרגשים בשלוש קומות. חווה דרה בקומה השנייה.
עליתי אליה עם היד הפצועה. ליפפתי אותה בסמרטוט שעשיתי פיפי עליו, כדי שתהיה לי תחבושת כלשהי.
כשעליתי, ראיתי לפתע בזווית העין שבאחד הדרגשים העליונים מונחת חבילת מרגרינה גדולה. חווה אמרה לי שהיא של אחת הטבחיות שנפטרה. בלילה הלכתי לשם ולקחתי אותה.
את חבילת המרגרינה חילקתי למנות קטנות. החלפתי אותן במוצרים יבשים כמו סוכר וקמח. כך היה לנו מזון שלא מתקלקל.
הייתי צריכה להכין את כל האוכל לבד.
הייתי מכינה ריקים קטנים. בוחשת קצת קמח במים ומכינה בצק, עורמת קרשים מעטים וקטנים שמצאתי, מדליקה אש קטנה ואופה את הבצק.
האכלתי ברקיקים בעקשנות את חווה, שלא יכלה ולא רצתה לאכול, כי היה לה חום גבוה.

בקבוק המים **המנוולים מרעילים גם את המים.**

שבועיים לפני הסוף הרגישו המנוולים הנאצים משהו חדש באוויר. לכן הם הרעילו אף את המים. הכל היה כעת מורעל. כל אותו זמן לא ידענו מאומה על השחרור המתקרב, שכה בושש לבוא. הייתי צריכה לחפש מים טובים לשתייה. בגרון צחיח הלכתי לתעלת ניקוז ארוכה ועמוקה שהייתה במחנה וראיתי בתחתיתה מים רדודים. קשרתי חבל לבקבוק שמצאתי, השתטחתי על הבטן והורדתי אותו. עם הבקבוק הזה שכבתי כך כשעה, והוא לא התמלא. שכלי היה קהה, אולי כי הייתי חולה וחלשה. הייתי צריכה להכניס אבן לתוכו, והו אהיה שוקע במים ומתמלא. שכבתי על הבטן, מחזיקה בחבל בידי האחת, במשך זמן שנדמה לי כנצח, ולבסוף טפטפה פנימה טיפת מים. הלכתי עם מעט המים לחווה. שתינו אותם, והרווינו מעט את הצימאון. לא ידעתי איזה מים אלה, העיקר שהם לא היו מהגרמנים.

מחסני המזון המלאים **הניצולים זוללים לאחר השחרור.**

המשחררים נכנסו לברגן-בלזן ב-15.4.1945. הגרמנים ברחו מהר מאוד, והותירו מחסני מזון גדולים ומלאים. האנגלים והאמריקנים פתחו אותם, ומצאו מזון בשפע: שימורי בשר, שעועית, אפונה ותירס. הם היו מחלקים לניצולים לארוחת הבוקר שלוש קופסאות: בשר, שעועית ותירס. לצהריים גם קיבלו האנשים שלוש קופסאות, וכך גם בערב. טעמתי מהמזון החדש בזהירות רבה. אך רבים מאותם מעטים שנותרו חיים התנפלו על האוכל, והתחילו לטרוף אותו ללא הפסקה, כחזירים. הניצולים היו חלשים מאוד מחמת ההרעלות. הם היו חולים במחלות נגיפיות, וסבלו מדיזנטריה קשה. גופם לא עיכל את המזון. הדבר הזה היה אסור. בן אדם כה חולה אינו מסוגל לעכל אוכל כבד. היה צריך לתת להם רק מים רותחים עם אורז, טיפת סולת ופתיתים, כדי שהבטן תתרפא. מעט דיאטה של מרק צח, והם היו מבריאים. אבל כל יום נתנו להם תשע קופסאות. הם חגגו בזלילה, וגופם התפקע. כל כך הרבה אנשים מתו לאחר השחרור. חיפשתי את חווה בכל מקום ולא מצאתי. לקחו אותה תשושה ממיטתה לבית חולים.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

אחרי שהבריאה מעט, היא התחילה לקבל תיאבון, והייתה מייבבת בפני הצוות: אחותי הייתה עושה לי ריקים טעימים, ולא רצית לאכול. פה נותנים לי רק מרק דליל, ולא אוכל כמו שצריך.

היה זה נס שהיא נשארה בחיים. זה היה הודות לכך שלא נתנו לה אוכל. היא הייתה צריכה דיאטה. טוב שלא נשארה יחד איתי. אולי הייתי נותנת לה לאכל משהו מזיק.

ראיתי במו עיניי אחרי השחרור שני בחורים בריונים, במדים רוסיים, שמצאו אישה מונחת מתה על האדמה. הם שיסעו את בטנה בסכין, הוציא את הכבד, ואכלו אותו....

המשאיות לשבדיה אני עוזבת את גרמניה.

הייתי מאוד חולה. היו לי דיזנטריה, ברונכיט, יד פצועה ושקלתי רק שלושים ושבע קילו.

רציתי מאוד שייקחו אותי לבית חולים, אבל לקחו לשם רק את החולים ביותר. הייתי עוד במצב סביר יחסית, כי הייתי מתהלכת על רגליי. הסתובבתי ימים אחדים במקום שהתחיל להיראות מחנה מאורגן, כשבראותי הולכת ונחלשת.

חיפשתי מקום לינה חדש, כי לא רציתי לחזור לצריף. מצאתי אורווה ריקה, ללא דלתות וחלונות, וניסיתי להירדם בה ללא שמיכה. נשבו רוחות עזות. לא יכולתי להתגונן מהקור, והצטנתי עוד יותר.

בוקר אחד ראיתי טור של משאיות אחדות, שנהגיהן התכוונו לנסיעה. הצטופפו בהן בחורות מהמחנה. עוררתי אותן לשיחה והן אמרו שהן נוסעות לשבדיה. ברנדוט ארגן העברת חולים לשם.

השתוקקתי לעזוב את המקום מיד. טיפסתי ועליתי על משאית אחת, רגע לפני שהתחילה לזוז.

שבדיה וינגוקר ההחלמה

המשאיות הובילו אותנו לרכבת מפוארת. לכל אחת ניתנה מיטה נוחה לשכב בה. נסענו שלושה ימים, שבהם קיבלנו טיפול יפה, והגענו לשבדיה דרך העיר ליבק.

הבחורות שלא היו מסוגלות ללכת, נלקחו למקום מתאים. אלה מאיתנו שהתהלכו עדיין, הוכנסו לאוהלים גדולים כדי לעשות אמבטיות ומקלחות. בהתחלה עשו לנו אמבטיות במים חמים, ורחצו אותנו היטב בסבון. ביציאה מהאמבט, השבדים התיזו עלינו במפתיע מים קרים מצינורות. היינו צורחות מרוב קור.

לקחו אותנו משם לבית הבראה קיצי מפואר שהיה סגור. נתנו לנו מיטות יפות שעליהן פרשו סדיני נייר, ומילאו את כל מחסורנו הדחוף. שהינו במקום כשבועיים בלבד. בדקו בו מי מאיתנו היא במצב טוב. לאחר מכן העבירו את כל הבחורות שהיו בריאות יחסית, וביניהן אותי, למחנה אחר, וינגוקר. כל אחת הייתה יכולה להישאר במקום ככל שתרצה, עד שתתאושש. עד שתבריא ותחוש בטוב.

נשארתי בוינגוקר קרוב לשנה. הייתי עדיין חלשה, ולא היה לי די כוח לעמל החיים. היה לנו טוב מאוד שם. לא היה חסר מאומה. קיבלנו בגדים יפים, כתונת לילה, שתי שמלות קיציות, שתי שמלות חורפיות, מעיל, נעליים ומגפיים. לא היה חסר גם אוכל. האוכל היה טוב מאוד, כמו בבית הבראה. הבעיה היחידה הייתה עם הכסף. היינו מקבלות חמישה קרונות בלבד לשבוע. אלה היו דמי כיס, שהספיקו לקניית מעט מאוד. רציתי להרוויח עוד כמה קרונות. אמי הייתה בפולין, ואחותי הבכורה סוניה חזרה לשם מרוסיה עם בעלה וילדיה הקטנים. לא היה להם מאומה. לא היה בפולין שום דבר אחרי המלחמה.

אמרו לי שמי שרוצה לנקות בתי שימוש, יכולה להרוויח טוב מאוד. לא היה איכפת לי. העיקר שיש עבודה וכל היתר יהיה בסדר. הייתי מנקה ומרוויחה המון.

קניתי מעט דברים טובים, כמו ממתקים ושעון. חסכתי כסף, ושלחתי לאמא חבילת חמישה קילו שומן. זה היה לפני פסח. אמא כתבה שהצלתי אותם. היה להם משהו לאכול, והם היו מאוד מרוצים.

חברתי לחדר הייתה אישה מבוגרת כבת חמישים וחמש בשם ריבה דנציגר. היא אהבה לספר לי על נישואיה לפני המלחמה ועל חיי הנישואים המתוקים שלה. למדתי ממנה כיצד צריך להתנהג עם הבעל, ואיך מתנהלים החיים אחרי שמתחתנים.

ידעתי עוד מפולין לרכוב על אופניים. ריבה רצתה לצאת איתי לטייל, וביקשה שאלמד אותה. היה נפוץ בשבדיה לרכוב על אופניים. מהר מאוד לימדתי אותה. נסענו העירה לטייל. קנינו מינוי ליריד שהציגו בו דברים נפלאים שטרם ראיתי כמותם והשתוממתי למראם. היו לנו ידידים וידידות, התרועענו איתם ובילינו בכל מיני מקומות, ועשיתי חיים.

השבדים היו מאוד נחמדים ושקטים, והתייחסו אלינו יפה מאוד. פעם הם לקחו אותנו לטיול לשפת הים, בעגלות ענקיות שנועדו במקורן להעמסת קש. היו בהן ספסלים, וקישטו אותן יפה מאוד בדגלים מתנוססים. נסענו כמה שעות בכל הכבישים. לאורכם ניצבו שבדים רבים, שנופפו לנו לשלום. הגענו לים, והשתכשכנו במימיו. הטיול היה חוויה נפלאה.

נהגתי בוינגוקר ללכת בכל פעם למועדון שנקרא "הבית הלבן". מדי שבועיים הייתה מגיעה לשם תזמורת ריקודים ענקית, בת חמישה עשר נגנים, כדי לשעשע אותנו.

בתחילה הייתי עומדת בצד וצופה לבדי בשבדים הרוקדים. בחורים היו מזמינים אותי לרקוד איתם. הייתי עונה מתנצלת: איני יודעת לרקוד. בחור שבדי אחד הבטיח: אני אלמד אותך. לא רציתי, התווכחנו, וכמעט בכוח הוא משך אותי לרחבת הריקודים. הוא הסביר לי את צעדי הריקוד, ומאז אני יודעת לרקוד.

פעם נתנו לי בוינגוקר עשרה קרונות דמי כיס במקום חמישה. חשבתי שהם בעבור חברתי. שאלתי אותה, והיא ענתה שהיא כבר קיבלה. הלכתי למשרד והחזרתי את הכסף. השבדים התפעלו מאוד מכך שבחורה כמוני, שהייתה בלי כסף כמעט, החזירה את הכסף העודף. מאותו היום הם העניקו לי כבוד גדול: כאשר מישהו היה מבקש לבקר את אחת מהבחורות, הם היו קוראים לי לשער, ושואלים אותי האם מותר לו להיכנס. הייתי תמיד מאשרת.

הכרתי בחור נוצרי, שרצה מאוד להתחתן איתי. ריבה דיברה על ליבי: למה לא, מה איכפת לך, שיהיה נוכרי. תראי איזה בחור נחמד הוא, איזה מותק. הוא אוהב אותך מאוד. מדוע שלא תתחתני איתו. עניתי: לא, אני להתחתן עם נוכרי לא רוצה. היא קנטרה אותי: מה את חושבת, שבארץ ישראל תשיגי חתן כזה יפה ונחמד. יהיו לך חיים טובים איתו, מה איכפת לך. חזרתי בתקיפות: לא בא בחשבון. אני לא מסכימה בשום אופן.

הגויות שם היו עושות צרות צרורות. הן היו גונבות את הסדינים והציפיות, תופרות מהם בגדים, ומוכרות אותם. היהודיות לא עשו זאת, רק הנוכריות הפשוטות יותר.

הייתה נוכרייה אחת שעמדה לחזור לפולין, עם שתי מזוודות ענקיות מלאות בדברים כאלה.

היא הייתה יפהפייה. מנהל וינגוקר, שהיה חבר פרלמנט מכובד לשעבר, נהג לרקוד איתה ב"בית הלבן". פעם, במהלך אחד הריקודים, הוא הרים את מעילו, כיסה אותה בו, והתנשק איתה תחתיו.

הוא הלך ללוות אותה לשער, ונשא מזוודה אחת. בדרך התפקעה המזוודה הדחוסה, וכל הדברים התעופפו החוצה. כולם ראו במו עיניהם מי הם הגנבים. הוא היה מאוד נחמד. הוא עזר לה לארוז את המזוודה מחדש, ונתן לה לנסוע בלי להעיר מאומה.

הייתה אצלנו מנהלת גויה מפולין, שהייתה מאוד אנטישמיות. היא הייתה המלשינה תמיד שאנחנו בריאות, ולא רוצות לצאת לעבודה, מה שלא היה נכון.

פעם קיבלתי מכתב מרוסיה, מאחי בנימין, ששמע שאני בשבדיה. סניף הדואר היה די רחוק בעיר, והיה צריך לנסוע אליו. היא התלוננה אצל המנהל: אסור לה ללכת לבד להוציא את המכתב. היא קיבלה מכתב מרוסיה. אולי היא קומוניסטית. מי יודע מה כותבים לה. היא אמרה שהיא תלך לראות איזה מכתב אני מקבלת, והיא רוצה לקרוא אותו לפני.

הבראתי מעט, ונמאס לי מקנאתן של הבנות. אחדות מהן רצו לגזול את העבודה שלי. הן ראו שאני משתכרת היטב, וקבעו: נחלק את העבודה בינינו. את תעבדי שלושה ימים בשבוע, אני יומיים והיא יום. גמרתי אומר לחפש עבודה יותר טובה. אמרתי למנהל שאני כבר בריאה, יכולה לעבוד, ואדאג לעבודה בעצמי. רציתי לעבוד קרוב לאחותי חווה. גם היא הגיעה לשבדיה, והייתה בבית ספר בפורשקבה. מדי פעם הייתי נוסעת אליה, ומביאה לה מכל טוב. היה שמח מאוד בבית ספרה. כולם שם אהבו אותי מאוד, וכשהייתי מגיעה, היינו עורכות מסיבה יפה. נאמר לי בוינגוקר, שבפורשקבה אין עבודה חוץ מאשר בבית חולים אחד. חשבת: לא חשוב, שיהיה בבית חולים, ילמדו אותי איך לעבוד עם החולים.

פושקבה **היה טוב בשבדיה.**

הלכתי לבית החולים, שנקרא "סלגרום סנטוריום סלסטרו", והתקבלתי לעבודה. המקום היה למעשה בית מרפא לחולי שחפת. התמניתי לאחות מעשית. תפקידי היה לסעוד את החולים: להאכילם, להחליף את בגדיהם ומצעייהם, ולרחוץ אותם. קיבלתי חדר מגורים יפה, מדי אחות וציוד אישי משובח, והתחלתי לעבוד.

החולים אהבו אותי מאוד, כי הייתי נאמנה להם. היו ביניהם כאלה שמצבם קשה, ודאגתי להם היטב על מנת שיבראו. גם הפרופסור האחראי אהב אותי כי הייתי נאמנה לחולים.

היינו חייבים להיזהר שלא להידבק במחלה. לבשנו תמיד מסכות לסינון הנשימה על הפה והאף, ורחצנו ידיים אחרי כל נגיעה בחולה או בחפציו.

עבדתי במחלקת הגברים. שכב שם שחקן קולנוע חולה שחפת בשם לארס. הייתה לי חברה שבדית שעבדה במחלקת הבנות. היא התאהבה בגבר יפה התואר. לארס נתן לי תמונה שלו והיא לקחה אותה, והייתה מנשקת את הנייר. יום אחד התחשק לה ללכת איתו לטיול. למחרת כבר שכבה חולה במחלקה.

חברה אחרת, בשם מאי בריט, עבדה בצמוד אלי. כאשר הייתי עובדת קשה, היא הייתה אומרת: לא, את העבודה הזאת את לא תעשי. את לא, את חלשה. אין לך כוח אליה. יש לך כוח רק לעבודה קלה. אני לא מרשה לך. היא לקחה אותי פעם לשייט לילי ביאכטה, יחד עם החברה שלה. שטנו כל הלילה. החבר והיא נכנסו לתא הנוסעים, ונותרתי לבדי, אומללה, על הסיפון.

סיפרו לי שבשבדיה אין גנבים. השתוממתי בליבי: איך זה יכול להיות. הסבירו לי שלפני מאות שנים היה בשבדיה גנב אחד, וכתרו את ידו, ומאז אין. לא האמנתי שדבר כזה יכול להיות. התרגלתי ממחנות הריכוז ומפולין, לראות גנבים בכל מקום. רציתי להיוודע במו עיניי אם אין או יש. איך בן אדם יכול להיווכח? רק אם הוא מנסה.

יום אחד היה לי כסף. הלכתי וקניתי כל מיני דברים. היו לי אופנים שקיבלתי בהשאלה. העמסתי עליהם את החבילה, ואמרתי לעצמי: כעת אראה במו עיניי, אם יש גנבים כאן. הלכתי לסרט "למי צלצלו הפעמונים" עם אינגריד ברגמן. השארתי את האופניים על המדרכה מחוץ לאולם. כשיצאתי בסופו, החבילה והאופניים היו במקומם, בלי שאף אחד נגע בהם.

מקרה מעניין נוסף קרה לי. חולה אחד השאיל לי אופניים, ונסעתי איתם העירה לסידורים. בדרך חזרה טעיתי, ולקחתי אופניים אחרים. החולה הרגיע אותי: אני נותן לך את מספר האופניים שלי. מחר תשובי לאותו מקום, ותראי שהם יהיו שם. וכך אכן היה. יום אחד, לאחר כשנה, סיפרו לי ידידים, שמתארגנת בסתר עלייה לארץ ישראל. אלה שרוצים לנסוע, חייבים לעבור לגור ביחד. הם לא יכולים לעבוד האחד פה והשני שם. כולם חייבים להיות במקום אחד, קיבוץ מעפילים, שנתכונן בו להעפלה.

בלי להיוועץ באף אחד מחבריי השבדים הרבים, הודעתי בבית החולים שאני עוזבת, כי אני עומדת לנסוע לפלשתינה. הפרופסור המופתע בא אלי ושאל באדיבות: מדוע שתיסעי לפלשתינה. הרי הערבים שם תוקפים את היהודים, ועושים לכם הרבה צרות. לא כדאי לך. כאן כולנו אוהבים אותך כל כך. מה יהיה על החולים אם תעזבי? מדוע שלא תישארי. פה טוב. את עוד תספיקי לנסוע לשם. חשבתי בהחלטיות: לא, אני נוסעת, מייד כשיתאפשר. הוא דיבר אל ליבי במאמץ שכנוע: חבל יהיה מאוד אם עזבי אותנו. שם לא כל כך טוב. יש למלחמה קשה. חזרתי על עמדתי: אפילו אם אוכל לחם יבש בפלשתינה, אני נוסעת לארצי. הוא טפח על כתפי בעדינות, ולא הוסיף מאומה.

נורקשפינג **בקיבוץ המעפילים.**

נסעתי לנורקשפינג, העיר בה שכן קיבוץ המעפילים, ולאחר שראיתי מה קורה בו, כמעט שהתחרטתי על הצעד שעשיתי. הכניסו אותנו לארמון עתיק בן כמאתיים שנה. הארמון היה ללא הסקה, ושרר בו בחורף, התקופה בה הגענו, קור כלבים. בתקופה שחיכיתי להעפלה היינו חייבות להתעורר מדי יום בשעה ארבע לפנות בוקר, ולצאת לעבודה בקור עז, לעיתים כשירד שלג. הגענו לעבודה לאחר נסיעה של שלוש שעות באוטובוסים מיושנים ללא חימום, שקפאנו בהם. הנסיעה במשך שש שעות כל יום הייתה סיוט.

הבנות המנהלות עשו לנו צרות. הן גנבו מאיתנו את האוכל, והיינו תמיד רעבות. לעצמן הן עשו מסיבות, ולקחו את הכל. כשחזרנו בערב, לא נותר מה לאכול. מרוב רעב הייתי יורדת בלילות למטבח לחפש חתיכת לחם. את כל הכסף שהרווחנו היינו חייבות למסור, ולא יכולנו לקנות מאומה. נגרם לנו סבל רב באותה תקופה. העבודה עצמה לא הייתה קשה. היא התנהלת בבית חרושת לנורות רדיו בשם "נפע".

בתוך שבועיים לימדו אותי להרכיב נורות רדיו. למדתי לעבוד היטב, והייתי חרוצה. קיבלתי את הדרגה הגבוהה ביותר, והרווחתי יפה מאוד, כמו עובדת שבדית ותיקה. מנהל בית החרושת לקח אותי בהדרגה לעבודות יותר מסובכות ואחראיות. לבסוף הוא מינה אותי למבקרת איכות אחרונה, לנורות שנועדו לייצוא.

בנורקשפינג היו יהודים רבים. אצל יהודי בשם שטרן, בעל חנות בגדים, קניתי מעיל שבדי יפה במאה ועשרה קרונות. שאלתי אותו בחיור: אדון שטרן, אתה יודע שאני קונה את המעיל כי עוד מעט אנחנו נוסעים לפלשתינה. מדוע שלא תעזוב את הכל ותיסע איתנו? הוא ענה: לא, אני לא יכול. יש לי ילדים כאן, וגם עסקים, ואני חייב להישאר. אמרתי ברצינות: חבל, כל יהודי צריך לנסוע לפלשתינה. הוא צחק: מה פתאום שאסע. טוב לי בשבדיה. אני לא נוסע לאף מקום.

יהודית אילן-אונדרוייזר

זיכרונותיה מברגן-בלזן

7.4.1945 – 12.1.1944

יהודית אילן-אונדרוייזר נולדה בשנת 1933 בעיר אמסטרדם-הולנד. **כאשר כבשו הגרמנים את הולנד הייתה בת שבע. בהגיעה לברגן-בלזן הייתה בת עשר.**

יהודית גרה באותה שכונה שבה גרה גם אנה פרנק ומשפחתה, ואפשר למצוא הקבלה טראגית בין סיפורה של אנה פרנק ויהודית אילן, שרק הפרש גיל קטן היה ביניהן בעת המלחמה.

בעוד שסיפור הסתתרותה של אנה פרנק מסתיים באסונה האישי במחנה ברגן-בלזן, הרי שסיפורה של יהודית אילן, המתרחש באותו מחנה עצמו – מסתיים בהצלחה.

יהודית העלתה את קורותיה בספר שכתבה: **"זכרונות מימים אפלים"** [6], המתאר את ילדותה בהולנד, שהייתה במחנה הריכוז ווסטרברוק ובמחנה ברגן-בלזן, הישרדותה והקמת משפחה לתפארת בארץ-ישראל.

יהודית מתארת את קורותיה מברגן-בלזן ברגישות רבה תוך הדגשת קורות משפחתה במחנה. אביה ואמה נספו במחנה. הקשר והאהבה הרבה להוריה ניכרים בדפי הספר. מהתיאורים הייחודיים שלה, נוכל ללמוד על חיי היום-יום במחנה.

ברגן-בלזן

...אפור, קודר, מעונן, מדכא – זה הרושם שנשאר חרות בזיכרוני מן המחנה "האידיאלי", ברגן-בלזן.

...משטח חיוור אינסופי, ועליו פזורים צריפים דהויים, ללא שום נקודת אור, ככל שהעין מגעת – זוהי התמונה שעולה לנגד עיני כל אימת שמחשבותיי מובילות אותי לאותו נושא.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

וכמו הצורה החיצונית, כך גם האווירה הפנימית, ובעיקר היחס לאנשים. כמו במחנות האחרים, כך גם כאן, שלטו בכיפה גסות הרוח, התנהגות פרועה, צעקות וקללות, ולעיתים קרובות ובלתי צפויות ביותר, התעללויות סדיסטיות באנשים. מעטים מהם עדיין יכולים לספר על כך, רובם לקחו את סבלם והשפלתם איתם אלי קבר...

אין צורך לומר, כי הרגשתם של האנשים, אשר התפתו להאמין לשמועות הטובות על המחנה "האידיאלי", הייתה קשה ביותר. זאת כבר מההתחלה, כאשר מיד בבואם למחנה התפכחו באופן האכזרי ביותר מן האשליה, אשר בה חיו בתקופה הקצרה שקדמה לבואם הנה. הם "הודו, בבושה ממש, בנאיביות הכמעט בלתי נורמאלית, שהביאה אותם להאמין בשמועות הטובות, מומחשות על-ידי הגרמנים באמצעות שורה של קרונות בני-אדם במקום קרונות בהמות".

במיוחד הבינו את טעותם במשך הזמן, כאשר נוצרה אווירה עגומה, קודרת ואפרורית, מלאה פחדים נוראים על כל מיני גזירות רעות ופורענויות קשות, צפויות ובלתי צפויות, שהיו מתרגשות בכל רגע. ובכל זאת יחד עם חיי יום-יום, חיים קשים של חוסר יכולת לשמור על ההיגיינה, של רעב הולך ומתגבר, של מחלות ותמותה והשפלות מתמשכות – והכול בסולם עולה בבירור כלפי מעלה, כלפי היותר גרוע.

ברגן-בלזן היה אזור שלם של מחנות מכל הסוגים. היו בו מחנות שבויים, מחנות השמדה, וכן מחנות ל"סוגים" אחרים של אנשים. המחנה "שלנו" לא היה מחנה השמדה, **היות שהובאו אליו אנשים, שהיו מיועדים להחלפה**, אבל היה מחנה עבודה.

כל המבוגרים במחנה זה הלכו יום-יום לעבודה, ושם לא חסרו מכות, צעקות השפלות והתעללויות, ומאחר שאני, **כילדה בת עשר**, לא יצאתי לעבודה, אין ביזכרוני פרטים על מה שנעשה שם, וגם החלטתי לא לחקור בעניין. וזאת כדי שאוכל להמשיך את חיי, מבלי לדעת מה שעולל שם להוריי האהובים, שכמובן כן היו חייבים לעבוד, ומבלי לדעת עד כמה קומתם שחה באותן נסיבות אומללות. הדברים תועדו ונכתבו בספרות הדוקומנטרית על המחנות בכלל, ועל ברגן-בלזן בפרט.

הילדים אמנם לא הוכרחו ללכת לעבודה, אולם מעיסוק אחד קבוע, יומיומי, שהיה לכולם, גם הם לא היו פטורים. לא הם, ואף לא החולים והזקנים ביותר. כוונתי למיפקד היומי, ה- Appel הידוע לשמצה, שהיה נהוג בכל המחנות. זה היה אחד האמצעים, שדרכם נתנו הגרמנים פורקן ליצריהם הסדיסטיים. מיפקד זה אף שימש להם המחשה יומיומית להראות עד כמה אנו בידיהם.

המטרה המוצהרת של המיפקד הייתה "לספור אותנו, שמא הצליח מישהו לברוח מן הגיהנום. אולם למעשה היה המיפקד אחד מאמצעי העינוי, ההשפלה והשבירה הקשים ביותר בכל מחנות הריכוז וההשמדה. וכך התבצע המיפקד:

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

כל בוקר בשעה שש, היינו צריכים להתייצב ב"כיכר המיפקד" ולהסתדר לפי הצריפים בחמישיות. ואולי ינסה הקורא להפעיל את דמיונו, ולתאר לעצמו את כל האנשים, בכל הגילים והמצבים, לאחר יום קודם של סבל ועינוי, לאחר ליל בלהות בצריפים הדחוסים, המזוהמים והחשוכים, סוחבים עצמם בדיוק בשעה היעודה (חלילה לאחר!), בדרך-כלל עוד בחושך, בקור, בגשם ובשלג – למעמד המשפיל וההרסני של המיפקד. והם היו באים לספור אותנו.

מתי, כמה זמן אחרי שעמדנו שם – זה דבר שכבר נתון היה לחלוטין ל"שרירות ליבם הרע" (ירמיהו י"א ח') של העושים במלאכה. בדרך-כלל הם לא היו ממהרים... שעות על שעות הם היו נותנים לנו לעמוד שם. שמונה, תשע ואפילו 12 שעות, והיו מקרים שבהם עמדנו יום שלם!

היו גם מקרים, שבהם קראו לנו למיפקד כמה פעמים באותו יום. והכול בהתאם לרצונם הרע ומצב-רוחם של הגרמנים באותו יום ובאותה שעה. ומי יודע, אילו סיבות פרוזאיות היו משפיעות על אותו מצב-רוח, שתוצאותיו היו כה הרות גורל בשביל העומדים במיפקד. הרי הגרמנים גרו במקום עם משפחותיהם, ומי יודע, אולי בדיוק באותו בוקר התקוטט הגרמני הממונה על המיפקד, עם אשתו.

המיפקד היומי לא בוטל בשל שום תנאי מזג-אוויר. הוא היה מתקיים בגשם שוטף, בקור מקפיא, בשלג כבד ובבוץ טובעני- תופעות שכיחות למדי בחודשי החורף הקשים של צפון-מזרח גרמניה. האזור שבו נמצא המחנה. וכל זאת, כאשר מצב הגוף ומצב הלבוש הלכו והידלדלו מיום ליום. מעט הבגדים שהבאנו איתנו הלכו ונתבלו עם חלוף הזמן. וכך היה הקור חודר דרך הבגד הדל והבלוי לתוך הגוף הרזה והמורעב.

אבל גרוע מכול היה מצב הרגליים! אלו היו קופאות והופכות לאבן, ושום סוג של נעליים, ואפילו מגפיים מרופדים, לא היה בכוחם למנוע מן הקור לחדור פנימה. רק סוג אחד של מנעלים הצליח להחזיק את הרגליים חמות, והוא נעלי-העץ ההולנדיות, בפרט אם עוד היה בהן מעט קש. ואמנם אותם אנשים מעטים, אשר לקחו איתם ממחנה וסטרבורק את נעלי-העץ, אשר משום מה חולקו שם, אבל נאסר לקחת אותן – הם הפכו לאובייקט של קנאה גלויה מצד כל אחת, אשר לא העלו בדעתם כי דווקא למצרך זה יהיה שימוש כה חיוני במקום הנורא הזה...

כאשר סוף כל סוף הואילו "האדונים הנכבדים" להגיע – ומי מאיתנו אינו זוכר את דממת המוות, ולא במליצה, שהייתה משתררת כאשר אלה רק התקרבו, ובמיוחד כאשר בא "זה עם הכלב", שהקביל את פנינו בתחנת הרכבת ב-Celle, שהיה המפחיד ביותר מכולם – אוה, אז התחילה המלאכה!

הם היו עוברים לפני השורות, וכאשר היו מגיעים למרחק של כמה מטרים מקבוצה של גברים, כלומר אנשי צריף אחד, שהרי הפרידו בין הנשים והגברים – היה האחראי לאותו צריף צועק: "כובעים להוריד!" באותו רגע היו כל הגברים

של אותה קבוצה, כאיש אחד, מורידים את כובעיהם – לכבוד האדונים המנוצצים! אבוי לאותה בושה...

אחרי קבלת פנים כבדה זו, הגיע סוף-סוף הרגע הגדול של הספירה! הם היו מסתכלים על כל שורה ושורה שספרו ועל העומדים בה, והרבה פעמים היו מנצלים ההזדמנות זו כדי להיטפל למי מן העומדים בשורה ולהתעלל בו, ללא כל סיבה, רק כדי להשפילו ולשימו ללעג לעיני כל. ובמיוחד היו אוהבים לעשות כן לרבנים, גם במיפקד וגם בכל הזדמנות אחרת, והסיפורים ידועים ומתועדים. גם לנו הייתה זו הזדמנות להסתכל היישר לתוך פרצופיהם שלהם, ולחשוב מחשבות נוגות על הישגי האנושות והתרבות במאה העשרים... ועוד מחשבות מסוג זה.

לאחר סיום הספירה במיפקד שאני השתתפתי בו, כלומר מיפקד אלה הנמצאים במחנה במשך היום, משום היותם קטנים מדי או זקנים מדי בשביל ללכת לעבודה, או שעבודתם הייתה בתוך המחנה – צורף המספר שהתקבל לסכום מיפקד העובדים, שנערך בבוקר לפני היציאה לעבודה, ואפשר לתאר כמה מוקדם זה היה. וכן צורף מספר החולים, שלא יכלו בשום אופן להגיע למיפקד – ומספר המתים. ואוי לנו, אם הסכום הכולל מכל הגורמים לא היה מתאים למספר שהיה צריך להיות, לפי חשבונם, באותו יום, או שבאמת היה חסר משהו, הרי אי-אלה ניסיונות של בריחה נעשו. זו הייתה הסיבה הטובה ביותר לתת לנו לעמוד עד שהחסר היה נמצא! ומאחר שהיינו המיפקד האחרון, ועם עמידתנו לא היו מפסידים שום דבר בהספק העבודה, לא היו משחררים אותנו עד שהבעיה הייתה באה על פתרונה. הם היו הולכים, ונותנים לנו לעמוד שם כמה שרצו, עד שבאיזשהו שלב מאוחר של היום, היה בא משהו להודיע על שחרור.

וכך הם היו עוברים וסופרים את החמישיות של העומדים במיפקד, "כולם אנשים", רובם ככולם בני-אדם טובים ומהוגנים, ביניהם מכובדים ביותר, וכמה היה רגע זה של הספירה, וכל המעמד כולו, שחזר על עצמו יום אחר יום במשך תקופה כה ארוכה – מביש ומשפיל עד תהום. ואפילו לאדם הנבון ביותר, שהבין וידע כי כעת הצו הוא לנסות ולהישאר בחיים, וצריך לחיות עם ההשפלות – היה זה אחד הניסיונות הקשים ביותר של המחנה, אשר ללא ספק שבק את האנשים, גם מבחינה פיזית וגם מבחינה נפשית, וכרסם הרבה בכוח העמידה שלהם.

לי זכורים היטב כמה מן המיפקדים, שנמשכו במשך כל היום ממש. באחד המיפקדים האלה שחררו את הילדים, ואלה הלכו ובחירוף נפש הביאו מעט אוכל ואפילו גם כיסאות למבוגרים ולזקנים, בזמן שהגרמנים הלכו ונוחו והשאירו את הנוכחים במיפקד לבדם, בהיותם בטוחים שאיש לא יעז לעזוב.

אולם במיוחד זוכרת אני את המיפקד האחרון שלי. זה שהיה למחרת מותו של אבי ז"ל ב-22 בדצמבר 1944, בקור עז, וכשאני הלכתי אליו, כאשר אני עדיין

בתוך ההלם הקשה של אבדן אבי היקר ביום הקודם, וכאשר יחד עם זה כבר נשאתי בתוכי את מחלת הפרא טיפוס, שעתידה הייתה לתקוף אותי באותו יום.

ואמנם, מיד בתחילת אותו מיפקד איבדתי את הכרתי, וחזרתי לצריף, כשאני חולה מאוד, יותר לא הלכתי למיפקדים, כי עד ששוב עמדתי, בקושי, על רגליי, כשלושה חודשים אחרי אותו יום – לא היו יותר מיפקדים! כי לקראת סוף המלחמה התרופפו הסדרים – לגרמנים באותו זמן כבר היו דאגות אחרות מאשר לספור את היהודים.

אשר לעיסוקם של הילדים: בשבילם אורגנה על-ידי הגרמנים מה שהם קראו "העסקה". אנשים זקנים, שלא היו מסוגלים לעבוד, קיבלו הוראות "להעסיק את הילדים, כדי שלא יסתובבו ולא יפריעו" לגרמנים – אבל היה איסור מפורש, שהדבר ייעשה בדרך של לימוד או מעין בית-ספר.

ואמנם זכור לי מעט מאוד מאותן פעולות. יותר זכורה לי הפעילות, שנערכה באותו מסווה של "העסקה" בשעות אחר-הצהריים על-ידי אנשים צעירים, מתאימים יותר. אלה, למרות עייפותם וליבם הכבד, ניסו, אחרי עבודתם בחוץ, גם ללמד משהו באותה מסגרת חיצונית של "העסקת הילדים", ובימים המיוחדים – ימי חג ומועד – גם לתת משהו בענייני היום. פעולות אלה היו מתנהלות בליווי שמירה, ובהתקרב הסכנה היינו יושבים עם החומרים והאמצעים שמותרים היו.

וכך עברו החודשים הראשונים במחנה בעגמומיות ובקדרות, כאשר האנשים התייאו יותר ויותר מן המצב, ואולי כבר התחילו לשכוח באילו הבטחות ותקוות הגיעו למחנה.

ואז הגיע חג הפסח – החג אשר אותו "חגגתי" פעמיים במחנה, כאשר בין שתי הפעמים האלה התרחשו כל אותם דברים אשר החריבו את עולמי, והשפיעו על המשך חיי לתמיד...

בפסח ראשון זה עוד הייתה משפחתנו שלמה. הוריי היו עדיין בחיים, אף כי אבי כבר היה חולה, ושכב בצריף החולים. אפילו כמה מצות נמצאו בידינו בליל סדר זה. מצות, אשר חלקן הובא על-ידי כמה מן האנשים בבואם למחנה, וחלקן נאפה בסכנה גדולה, מקמח ומים במקום סתר, על-ידי מספר בחורים צעירים. כמו כן הגיעו מעט מצות למחנה באמצעות הצלב האדום. באופן זה קיימנו בלילה ראשון של פסח תש"ד את מצוות אכילת מצה, ולא אכלנו לחם באותו ערב. התיישבנו חבורות-חבורות על המיטות לומר את ההגדה, והספקנו להגיד חלק ממנה, כאשר התפרץ גרמני לצריף, והפסיק לנו בגסות את החוויה הזאת.

למחרת ביקרנו אצל אבי בצריף החולים, שם היה אחד הרבנים הדגולים שלנו, הרב אהרון דוידס זצ"ל, הי"ד, שגם הוא בא לשם.

כדי לבקר את החולים ביום ראשון זה של אותו פסח, ועודד את רוחם. הוא בירך עבורם את ברכת "המוציא" על לחם משנה, שאותו הוא הרכיב

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

מחתיכת מצה ומחתיכת.... לחם! והוא עצמו, הרב, לקח, בדמעות בעיניים, ראשון – את הלחם לפיו, ואחר- כך חילקו לחולים. וכאשר אלה, בתדהמה, שאלוהו מדוע כך, השיב להם: "אתמול בערב הייתה המצווה לאכול מצה, היום המצווה היא להמשיך לחיות!" ואת המצווה הזאת הוא סימל על-ידי כך, שהוא הרב, בעצמו, אכל מן הלחם – בעצם היום הראשון של פסח!

ואמנם רוב האנשים במחנה, גם שומרי המצוות, אכלו חמץ בפסח, כשם שאכלו טריפה במשך כל הזמן, כדי לקיים את נפשם. וזאת על-פי הצו האלוהי: "וחי בהם". כחומר כמצווה ושחכמינו פירשוהו: "ולא שימות בהם". זוהי גדולתה של היהדות!

והנה, עבר חג "החירות", וזו לא באה. אבל זמן קצר אחרי החג קרה הדבר, אשר לגבי קבוצה קטנה של כל הרבים, שהיו מובטחים על כך, הפך ימים אלה אמנם לימי חירות, ובתחילה גם אנחנו היינו ביניהם. אולם, לא עמד לנו מזלנו עד הסוף, ועל הטרגדיה, שקשורה לפרשה זו לגבינו, ולגבי עוד קומץ קטן של אנשים חסרי מזל כמונו- אספר בהמשך.

ובכן, באחד הימים, כשבועיים אחרי אותו פסח תש"ד, עברה הקריאה במחנה: על כל אלה, אשר להם "ניירות פלשתינה", להתייצב ב"כיכר המיפקד", על משפחותיהם וניירותיהם!

כאשר הגיעו בהתרגשות רבה כל המאושרים, הם נצטוו להסתדר בחמישיות, כמו במיפקד. **התברר שהיו למעלה מאלף איש!** הגיע מפקד המחנה, הודיע שמדברים על החלפה, והקריא רשימה של 300, מתוך האלף. זה היה הסינון הראשון, אשר עדיין לא פגע בנו. שמנו נכלל בין המקוראים! וכן לא נכללנו בשינוי הרשימה, עליו הודיעו למחר היום.

ואכן היינו בין אותם המאושרים, אשר עברו באותו יום המחרת על מיטלטליהם למחנה קטן, סמוך, בין שני צריפים בלבד – נפרד מן המחנה הגדול. צעד אחד לחירות! כדי לסמל את ההבדל שנקבע אז עתה בינינו לבין הנשאים שם, ראינו באותו יום דרך גדר התיל את כל אנשי המחנה הגדול עומדים במיפקד עד הערב – וכעדות הסופרת קלרה-אשר-פינקהוף, "בכינו על כך", שם בעברה השני של הגדר...

אשר לנו, אבי, שהיה חולה עדיין ומוטל בצריף החולים, לא היה איתנו מפאת המהירות שבה בוצעה ההעברה ממחנה למחנה. והנה, למרבה הפלא, עוד נס זה קרה לנו: כאשר הבריא, הועבר למחנה הנפרד. וכך היינו שוב יחד, ארבעתנו.

אפשר להגיד, שהיו אלה הימים "הטובים" האחרונים שהיו להוריי בחייהם, באותם שבועות בהם היה נראה כי התמזל מזלנו, וסוף הגאולה לבוא, ובקרוב!

וכאשר ניהלנו, אם כי עדיין תחת משטר הגרמנים, חיים שקטים יחסית ונסבלים יותר, באווירה אופטימית ובתקוות גדולות....

בתקופה זו של חמשת השבועות בהם היינו אותו מחנה נפרד, התחילו האנשים כבר להכין את עצמם באופן ממשי לקראת ארץ-ישראל, למדו עברית באופן נמרץ, וכל מי שיכול היה לתרום מדיעותיו, והיו בינינו כאלה, תרם ולימד.

וכך הייתה תקופה זו במידה מסוימת תקופת הבראה, לאחר מה שעבר עלינו עד אז, ומבלי לדעת – לגבי דידנו אנו – שזה היה כאין וכאפס לעומת מה שעוד היה נכון לנו. **בתקופה זו גם חל יום הולדתי ה-11**, האחרון שזכיתי לחגוג יחד עם הוריי, ואמנם קצת חגגנו אותו. המתנה שאמי יכלה לתת לי אז, הייתה.... פרוסת לחם עם ריבה, אבל מאחר שחשבנו כי סוף הצרות קרוב, לא בכינו ע כך.

לימים, כאשר הכרתי את בעלי, התברר כי באותם ימים ממש, חגג הוא פה בארץ-ישראל את הבר מצווה שלו כרוב עם. אם כי לפי דבריו, אף זאת כאשר גם בארץ נודע יותר ויותר על הדברים הנוראים המתרחשים מעבר לים.

והנה, כאשר עבר זמן, וגם במחנה זה כבר התחילו לפקפק האם היום הנכסף עוד יבוא אי-פעם, אז, ביום השני של שבועות תש"ד, ביום קיץ מזהיר, הם הגיעו, הגרמנים "הגבוהים", דהיינו בעלי הדרגות הגבוהות. נקראנו למיפקד, ושוב הוקראה הרשימה.

הפעם הייתה זו הרשימה הגורלית, על כל המשמעות שאפשר להכניס למילה זו, גורל לחיים ולמוות ממש! וכבר מיד מההתחלה, כאשר הרשימה הייתה מסודרת לפי סדר האלף-בית, הורגשו החיסורים, והמתח הגיע ממש להתפוצצות, כאשר ההקראה נמשכה, וחסרו שמות לאורך כל הרשימה, 51 מתוך 300! ואז התברר גם אסוננו, גם שמנו לא נקרא, בפעם הזאת האחרונה, הסופית...

אינני יודעת אם יש טעם לנסות ולתאר את כל מה שעבר על אותם האנשים, אשר עמדו באותו יום יפה שם בחוץ, ושאר חייהם היו תלויים ממש, פשוטו כמשמעו, במוצא שפתיו של אותו רשע, מפקד המחנה בכבודו ובעצמו, אשר קרא את הרשימות, אשר קוצצו ו"בושלו" בחלונות הגבוהים בברלין, בצורה מכוונת ביותר. ידוע הוא, שככל שיכלו, הם נתנו לאנשים זקנים לנסוע. אנשים אשר חלקם חזרו מיד אחרי המלחמה להולנד, וחלקם נפטרו תוך זמן קצר, לאחר כל מה שעברו עד לשלב זה של המחנה. בחורים צעירים נמחקו לחלוטין מן הרשימה, ואם ידעו על "ציונים" השתדלו גם למחוק אותם.

קשה מאוד לנסות ולבטא במילים את מה שעבר על אותם האומללים ששמותיהם לא נקראו, ואשר הבינו יפה מאוד שבזה נגזר גורלם, נגמר החלום, נגוזה התקווה להצלה....

אמי אמיצת הלב, אשר ניסתה עד הרגע האחרון לעשות את מה שניתן היה לחשוב עליו בנסיבות שנוצרו, שמה את נפשה בכפה, וניגשה למפקד הגדול, השמן והמפחיד! ואל יהי הדבר קל בעיניכם, זו הייתה גבורה, שלא כל אחד היה

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

מעז לבצע אותה. היא שאלה אותו מה יהיה איתנו, והוא הבטיח לה שאם יהיו עוד החלפות, נהיה ברשימה. אבל לנו היה ברור היטב שהעניין אבוד. **וכך נותרנו 51 אנשים מוכים, שבעומדם על פתח הגאולה נדחפו באכזריות חזרה, לתוך הזוועה – על כל המשתמע מכך....**

מכל מה שעבר עלי באותה תקופה נוראה, פרשה אומללה זו, לעולם לא אוכל להשלים עימה, ולומר, כמו שאדם אומר על דברים שהיו, ועברו מזמן: טוב, הגיע הזמן להשלים עם זה, זה היה לפני כל-כך הרבה שנים.

גורל מר ואכזרי כזה, מזל ביש נורא כל-כך, קשה לתאר גדול ממנו. אין לי כיום כל ספק, שאכזבה נוראה זו, מכה קשה זו, היוותה את מכת המוות לכוח העמידה של הוריי, שברה את רוחם, וקבעה את גורל חייהם. יתרה מזאת, פלא הוא שעוד החזיקו מעמד, ועמדו בסבלם בחודשים הנוראים במחנה שבאו אחרי פרשה זו: אבי עוד שבעה חודשים, ואמי –תשעה, עד אשר החזירו את נשמתם לבורא. וכך קרה להרבה משותפינו לגורל זה.

הביטוי לכך היה כבר בהליכה בחזרה למחנה הגדול, מיד אחרי קריאת הרשימות – קבוצת אנשים המומים, שבורים ושפופים, אשר תיכף ומיד זכו מחדש ליחס המשפיל של הגרמנים, באשר הם כבר לא היו חומר החלפה, ולא היה צורך לחשוש ממה שיספרו לאחר שישוחררו. הבריטים ביטלו את הסכם ההחלפה, "האוסטאוש", בלחץ האוכלוסייה האזרחית בבריטניה - נגד שחרור יהודים במקום חיילים בריטים שבויים.

עד יומי האחרון אראה לנגד עיניי את התמונה של אותה קבוצה אומללה בעוזבה את מה שכונה "מחנה התקוות" מלווה במבטי.

רחמנות והשתתפות בצער מכל הלב מצד כל אלה שהיה להם יותר מזל, ואשר עמדו חסרי אונים לעזור כהוא-זה לחבריהם ולמכריהם. ובכמה מקרים גם לקרוביהם ואפילו לבני משפחה ישירים, אשר הוחזרו למחנה הנורא. ואמנם, עם רובם לא התראו יותר אחרי המלחמה. כי רבים מאלה, אשר חזרו באותו יום שבועות עצוב למחנה הגדול, ובעיקר המבוגרים שבהם, לא עמדו בסבל שנפל עליהם מחדש, ולא עברו את המחנה בחיים. ביניהם חברים ומכרים שלנו, הורים של בנים ובנות, אשר אחרי המלחמה מצאנו את עצמנו איתם יחד, כולנו באותו גורל – להמשיך את חיינו בלי הורים, בלי בית, בלי משפחה.....

ואם אפשר היה לחשוב, שאותם חמישה שבועות של "הבראה" במחנה הנפרד לפחות חיזקו אותנו קצת ונתנו מעט כוח להמשך הסבל – למרבה הצער, אפילו נחמה פורתא זו אי-אפשר היה למצוא. כי פרט למכה הרוחנית הכל-כך קשה שקיבלנו, התברר שגם נזק מעשי ניכר לנו במקום רפאים זה, החיים היו תלויים במקום טוב יותר בצריף ובעיקר במקום עבודה זה או אחר. וכך אמנם קרה שכאשר חזרנו, דחפו אותנו לצריפים המלאים והדחוסים באיזשהו מקום שעוד נמצא עבורנו – בשעה שלפני כן היו לנו מקומות "טובים", באשר היינו בין ראשוני הבאים למחנה.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

אבל חשוב מזה היה מקום עבודתה של אחותי, וייתכן שהנזק כאן היה גורלי ממש. זמן קצר לפני שהועברנו כמועמדים להחלפה למחנה הקטן, היא הצליחה לקבל עבודה במטבח, אשר אפשרה לה – אף כי כמובן בסכנת נפשות – להביא מעט פריטי אוכל, שהחיו את נפשנו, פשוטו כמשמעו. את מקום העבודה הזה במטבח היא לא קיבלה בחזרה עם שובנו למחנה. לאחר זמן עוד התברר, שאותו "גרמני של המטבח" דווקא רצה אותה בחזרה, אבל לא מצא אותה, והיא כמובן לא ידעה על כך. כן, אלו היו הדברים אשר קבעו חיים ומוות, שם באותו גיהנום....

וכך נכנסנו לתקופה שאני קוראת לה התקופה "השנייה" במחנה, כי בעיני רוחי נחלק משך השהות במחנה לשתי תקופות – זו שלפני פרשת ההחלפה, וזו שלאחריה, אם לבטא זאת באופן ציורי, זו הראשונה נראית לי בעלייה מסוימת, והשנייה, התקופה שלאחר המעבר בחזרה למחנה הגדול ועד לסוף השהות בו – בירידה מתמדת, עד שהגיעה לשפל המדרגה לתחתיות שאול. ובוודאי עוד רבים הרגישו כך, באשר פרשת ההחלפה והפסקתה גרמה לשינוי מהותי בתנאים וביחס לאנשים במחנה. כי מרגע שידעו הגרמנים כי לא תהיינה יותר החלפות, ואיש לא ייצא עוד מן המחנה – לא הייתה להם יותר שום סיבה לשמור על יחס אנושי כלשהו. ולכן כל מה שקרה מאז, הלך ונעשה רק גרוע יותר ויותר.

אחד המאורעות הזכורים לי מאותה תקופה שוב קשור באחד מימי המועד שלנו, ימים אשר נבחרו בכוונה תחילה על-ידי הגרמנים כדי לבצע בהם פעולות מיוחדות. **אחת הפעולות האהובות עליהם, אשר אמנם בוצעה גם בימים אחרים, הייתה המקלחת. כפי שהזכרתי גם בהקשר לפעולת הבידוד שלנו בהגיענו לוסטרבורק, היו הגרמנים, "אוהבי הניקיון וההיגיינה" – מאוד דואגים לניקיונם. ולכן, מדי פעם, הייתה מגיעה ההוראה ללכת למקלחת. זה היה כנראה תענוג מיוחד לגרמנים עצמם, בפרט לאלו שהיו ממונים על ביצוע פעולה זו. כי פירוש ההוראה היה שכולם ביחד היו צריכים ללכת למין בית-מרחץ, שהיו בו מקלחות רבות, והיו צריכים להתקלח קבוצות-קבוצות, תחת עינם הפקוחות של הגרמנים! ואם לא די בכך, לאחר מכן נדרשו לעבור לפני הגרמנים גברים ונשים אחד-אחד – עירומים כביום היוולדם – כדי להיבדק אם הם נקיים! אין צורך להרבות המילים כדי לתאר את עומק ההשפלה ואת הבושה הצורבת, שנגרמו בכך לאנשים אשר ניהלו תמיד חיים צנועים ומהוגנים.... ואמנם היו כאלה אשר היו מוכנים לסכן את נפשם בכל עונש אפשרי, כי לא היו מסוגלים לעבור השפלה זאת.**

וכאשר עוד עלה בדעת הגרמנים הרעיון הגאוני, לבצע "חגיגה" זו ביום הכיפורים האחד שבו היינו במחנה, בידעם היטב את האיסור להתרחץ ביום זה – הרי אין אדם אשר היה שם איתנו, שאינו זוכר אותה התעללות ואני זוכרת אותה במיוחד, כאשר בפעם ההיא גם אנחנו סיכנו את נפשנו ולא הלכנו, אמי ואני. זאת משום שלאמי הייתה הרעלת דם קשה לאורך כל זרועה, כמובן הודות לתנאי החיים במקום, והמקלחת היוותה עבודה סכנה ממשית.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

לעולם לא אשכח את פחד המוות אשר היינו שרויות בו כאשר שכבנו תחת השמיכה ללא ניע וללא זיע, שעה שעבר בצריף הגרמני, שתפקידו היה לבדוק אם כולם הלכו. הוא עשה זאת על ידי כך שהיכה במקל על המיטות כדי לראות אם לא מתחבאים בהן "משתמטי מקלחת". ורק נס הוא, שמאחר שלא יכול היה להכות על כל המיטות הרבות, על שלוש קומותיהן – פסח גם על מיטתנו, וכך ניצלנו מאיזה עונש נורא שלבטח היינו מקבלות בעוון אי-הליכה למקלחת!

אבל את הרגשת הפחד שהרגשתי באותם הרגעים בהם הסתובב הגרמני בצריף, אותה אזכור לעולם.

באותו יום כיפור בבוקר, עוד לפני פרשת המקלחת, הצליחו כמה חבורות של אנשים לקיים איזושהי תפילה, וזאת עם שמירה קפדנית ביותר מפני גרמנים מתקרבים. תפילות אלה אמנם עברו בשלום, כעדות אלה שזוכרים אותך. אבל כאשר מיד לאחר מכן הגיעה אותה הוראה ללכת למקלחת, גרם הדבר להרגשת זעם מרה ביותר אצל רבים מאנשינו, ולכוונה ברורה לא למלא את ההוראה בפעם הזאת. הדבר נודע לאנשי ההנהגה שלנו, ואלה ראו חובה לעצמם ללכת מאחד לשני, ולשכנע את האנשים להתגבר על רגשותיהם וללכת למקלחת למרות קדושת היום – כדי לא לסכן את נפשותיהם, בכל מלוא מובנן ומשמעותן של מילים אלה....

לי זכורה במיוחד תפילה אחרת, שאורגנה בשביל הילדים בשמחת-תורה של אותה שנה באחד הצריפים. גם בתפילה זו הועמדה שמירה מעולה, אולם בפעם הזאת היא לא הועילה. באמצע התפילה פרצו הגרמנים פנימה, הפסיקו בגסות את התפילה והענישו את האחראים לה.

ניסיונות נוספים מסוג זה ככל הנראה לא נעשו יותר לאחר מקרה זה.... בין כה וכה נסתיים או חודש החגים, אותה תקופת שיא בקדושה ובחגיגות בחיי עם ישראל, בזמנים טובים. והנה כאן, באותם ימים רעים – תקופת קדרות, עגמומיות ושחור במחנה שלנו, ובכל המחנות האחרים רבים באשר הם היו שם.

וכך הגענו לחודש אוקטובר 1944, תחילת החורף השני, החודשים האחרונים שבלינו במחנה. וזוהי אמנם התקופה הנוראה ביותר שעברה עלינו בכל ימי חיינו.

אותם חודשים של סוף שנת 1944 ותחילת שנת 1945, אשר בהם כבר התקדמו בעלות הברית מאוד במלחמתן נגד גרמניה, ואשר בהם השחרור כה קרוב היה – הם החודשים, שבהם בתוך המחנה המצב הלך ורע מיום ליום. רעב, קור בלתי נסבל, ניוון הולך וגובר, ומעל הכל ייאוש מוחלט – החלו לתת את אותותיהם. ואז התחילה התמותה הגדולה. הרבה אנשים שהצליחו להחזיק מעמד עד עתה, בהבינם, בחשיבה הגיונית, שסיוט זה מוכרח להיגמר בקרוב, זה לא יכול עוד להימשך זמן רב – לא עצרו כוח יותר.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

הם הרי ראו את מטוסי בעלות הברית בשמים, דבר זה אי-אפשר היה להסתיר; זכרו את החדשות מהחזית, שאיתן הגיעו למחנה, ומשהו מן המשהו מהמתרחש בחוץ הצליח בכל זאת להסתנן למחנה. הכל ביחד הצביע בהכרח על סוף קרוב. אבל כאשר "ארכה השעה ואין קץ לעת הרעה", הסבל נמשך מיום ליום, פרצו מגפות בזו אחר זו, פראטיפוס, טיפוס הבהרות, מחלת הרעב, הקור נעשה קשה מיום ליום, **קור שלא הייתה כל הגנה ממנו**, לא בלבוש ולא במגורים, ושהשפיע גם על התנאים הסניטריים הבלתי אפשריים; ומעל הכול, כוח התנגדות הלך ופחת – אז, או-אז... יותר ויותר אנשים נכנעו לגורלם, והשיבו את נשמתם לבוראם....

זוהי התקופה, אשר בה הרבה ילדים התייתמו מהוריהם, לפעמים, ולא במקרה – משני ההורים, בהפרש זמן קצר ביותר. בעקבות מות אחד ההורים, נשבר גם כוחו של ההורה השני – והילדים נשארו לאנחות, לבדם במחנה הגדול, לבדם לגורלם....

הייתי יכולה לתת כאן רשימה של ימי זיכרון של הורי מכרים ומכרות שלי היום כאן בארץ – אז, ילדים איתי במחנה – ואשר כולם חלים באותם חודשי טבת, שבט ואדר תש"ה הנוראים. ביניהם מקרים של הפרש של חודשיים בין מות ההורים, של שבועיים ואף של יומיים, כן אלה היו באמת ימי עצב וצער, שלא יישכחו מלבנו לעולם....

וכל זאת, כאשר ידוע היום, ואין בכך שום ספק יותר – שאפשר היה לסיים את המלחמה מהר יותר, לולא חישובים וחשבונות רבים של המעצמות, אשר השיקול של הצלת היהודים מהשמדה לא היווה גורם עבורן בקביעת תוכניות המלחמה שלהן.

למרות ידיעתם הברורה של מפקדי הצבאות דאז, כל יום נוסף של השהיה, פירושו גזר-דין מוות בטוח ועינויי תופת למאות אלפי יהודים בכל מיני מקומות נוראים, לא השפיע מידע זה על שינוי תוכניות המלחמה, על מנת לנסות ולשחרר תחילה את המקומות אשר בהם מחנות המוות, ואפילו לא עדי להפציץ את דרכי התחבורה אליהם, את מסילת הרכבת, מרחוק. הדברים נחקרו ביסודיות, וידועים היום לכולם, ואין שום ספק יותר שאכן אלה היו פני הדברים.

אנחנו, שהיינו שם במחנות, יודעים היום, לאחר ששמענו וקראנו גילויים רבים שנתפרסמו במשך השנים על ההתחרות בין המעצמות, מי יגיע ראשון לברלין – על הסיבות שבגללן לא יצאה לפועל העיסקה של "משאיות תמורת דם"; על ההסברים הבלתי מוצדקים לכך שלא הפציצו את מסילת הברזל לאושוויץ, על עוד ועוד חשבונות שהיו; ועל כל מה ששמענו במשפט אייכמן – כי החודשים האלה, אשר בהם נעשו אותם חשבונות, הם אותם חודשים אשר בהם נפלו רוב הקורבנות במחנות. בודאי במחנות ההשמדה, אבל גם במחנות האחרים, אשר בהם כוח הסבל של האנשים, גם של אלה שלא היו נתונים להשמדה ישירה, הלך והתמעט, עד אשר כשל לגמרי. וככל שהמלחמה הייתה מקדימה להיגמר,

וכפי שהתברר יכולה הייתה להיגמר כך – היו ניצלים עוד אנשים רבים. והיה משתנה גורלם של כל בני הדור הצעיר המיותם, אשר התייצב אחרי המלחמה להתחיל חיים חדשים בכוחות עצמו, ללא הורים, ללא בית, ללא מגן....

גם אני הייתי בין אלה שאיבדו את הוריהם בחודשים גורליים אלה. גם הוריי היו בין הקורבנות של אותה תקופה אחרונה, שבה לא היה להם יותר לא כוח פיזי, וכנראה גם לא כוח התנגדות לכל-כך הרבה סבל, השפלות וצער, שהיו מנת חלקם שם.

בתחילת חודש דצמבר 1944 החמיר מצבו של אבי. הוא סבל מדיזנטריה קשה, ממחלת הרעב, אשר בה מצטברים מים בדידים וברגליים, וכן בגד בו גם לבו. ניסינו להקל עליו את סבלו ככל שיכולנו. נתנו לו מהאוכל שלנו, כיבסנו לו את כותונות שלו באמצעי היחיד שעמד לרשותנו מים קרים כקרח, כדי שיהיה לו יותר נעים. עשינו כל מה שאפשר היה לעשות בתנאים הקיימים, אבל לא עלה בידינו להצילו, וכוחותיו עזבו אותו.

באחד מימי דצמבר הוא הועבר למה שנקרא "צריף הזקנים". היות שלא קראו לזה "צריף החולים", טרם הבנתי במה מדובר. אבל בלכתי בבוקר יום חמישי, ה' בטבת תש"ה, ה- 21 בדצמבר 1944, לבקר אותו במקומו החדש, ראיתי בדרך מראה שהתחיל להיות שכיח ביותר במחנה באותם הימים – הלוויה, קטנה ועגומה. עגלה, ועליה ארון – לפחות ארון היה עדיין, מאוחר יותר גם זה לא היה – וקומץ אנשים דווים, מן המקורבים ביותר שעוד היו בחיים, ובשלב זה של המחנה עוד נתנו להם ללוות את המת עד לגדר המחנה.

עד לרגע שבו ראיתי הלוויה זו, עדיין לא חדרה למוחי המחשבה, שגם ההורים שלי עלולים למות. עדיין חייתי בתחושה הנורמאלית של כל ילד, שמחשבה זו אינה עולה על דעתו, וגם אינה צריכה לעלות. אבל באותו רגע ממש, אשר אותו אזכור כל ימי חיי, וכן את המקום, שהייתי יכולה להצביע עליו, לו היה המחנה קיים עתה כפי שהיה אז, וכן את המראה של אותה הלוויה, שנחרת בזיכרוני, ואשר למחרת חזר על עצמו בשבילנו – באותו רגע איבדתי לתמיד את הביטחון שיש לילד בתנאים רגילים, בהם מחשבות של דאגה אינן חודרות לתוכו, לתוך ראשו, לתוך נפשו, כאשר הוא חוזה לבטח בצל כנפי הוריו.

הלכתי לצריף, שם שכב אבי, ומצאתיו במצב של גסיסה. לאתר כמה שעות הלך לעולמו.

למחרת היינו אנחנו אלה שהלכנו שם אחרי העגלה עם הארון – עד לגדר המחנה. הלכנו אמי, אחותי ואני, ועוד כמה מכרים טובים, שיכלו עדיין ללכת. אם לחפש עוד אי-אלו נקודות של ניחום, אזי אפשר אולי לומר, כי היה זה עבורו קץ אנושי במידת האפשר. עד הרגע האחרון היינו על ידו, אשתו ושתי בנותיו, אמרנו "שמע ישראל", ואפילו, עד כמה שזכור לי, הוא נקבר בתכריכים, שהבאנו איתנו מהולנד.

את שמו, אליהו חיים ובקיצור אלי, וזכרו הנצחתי בשם בני הגדול אליאב נ', וכן עשתה אחותי לאה עם בנה בכורה, אליהו נ'.

לאחר ההלוויה חזרנו למקומנו בצריף, ועשינו ניסיון לשבת "שבעה", אם בישיבה או בשכיבה על המיטה, אולם הניסיון נסתיים עוד באותו היום. וזאת משום שאמי, שהייתה תמיד החזקה במשפחה, ואשר גם במצב עגום זה במחנה הצליחה לשמור על המורל – עכשיו, לאחר מותו של אבי, נשברה גם היא, כוחותיה הנפשיים והפיזיים עזבוה, ולמחרת ההלוויה נפלה למשכב, אשר ממנו שוב לא קמה, וגם אני, כפי שסיפרתי לעיל, שבתי באותו יום למחרת ההלוויה, חולה מן המיפקד, לאחר שהתעלפתי שם, ונשכבתי במיטה – וכך נפסקה ישיבת ה"שבעה" שלנו עוד בטרם עברה יממה מאז שהתחילה.

ובזה גם התחילה פרשת המחלות שלי, פרשה שנמשכה כמעט ברציפות מאותו יום עצוב, למחרת הלווייתו של אבי ז"ל – ועד אשר יצאנו בדרכנו חזרה להולנד, בדיוק חצי שנה לאחר מכן. התברר שיש לי פארטיפוס הוא טיפוס הראש וטיפוס הבטן, ולמרבה הצער והכאב, תקופת המחלה הזאת היא הפרדה בין מות שני הוריי. באותם שישה שבועות של המחלה זכיתי בפעם האחרונה שאמי תטפל בי, וזאת למרות שהיא עצמה הייתה כבר במצב ירוד ביותר. מאידך, היה זה גם בשבילה הדבר האחרון שזכתה היא לעשות בשבילי עלי אדמות. וגם זאת היא עשתה בידיים ריקות, באשר לכל תרופות או אמצעי ריפוי לא היו בידה, ואפילו מדחום הגיע לידינו רק לעתים רחוקות ביותר. התרמיל, שבו היו לנו מעט תרופות שהצלחנו להכין לפני צאתנו מאמסטרדם, אבד לנו במהומה הגדולה שהייתה עם הגיענו לברגן-בלזן, כאשר נצטוונו לשים את כל מיטלטלינו במקום איסוף כדי למסור להם את כל חפצי הערך.

את אחת הפעמים המעטות האלה, בהן עברה מישהי עם מדחום, אני זוכרת. היה זה יום אחד אחר-הצהריים, לאחר שכבר שכבתי חולה כמה שבועות, ואמרתי שאני כבר מרגישה יותר טוב. מדדתי חום, והיה לי 39.6 מעלות, ומכך אפשר ללמוד, מה היה המצב קודם לכן, כאשר לא הרגשתי "יותר טוב".

אני גם זוכרת, שבין כל אפשרות להתרחץ במים חמים, ובוודאי הייתה סכנת נפשות בכך, לו היו רוחצים אותי במצב של חום כה גבוה במים קרים, הרי שבאין ברירה רחצו אותי ב.... קפה שחור, שאותו היו מחלקים בבוקר. ואם קפה זה לא כל-כך היה, לפחות זה היה מעט חם. כך בוודאי עשו גם אחרים. אבל המצאה זו וניסיונות אחרים לשמור בדרך כלשהי על ההיגיינה כמובן לא הצליחו למנוע את התקדמות הזוהמה ככל שעבר הזמן. ומצב זה אמנם הביא בערך בתקופה זו להתפרצות מחלת טיפוס הבהרות, אשר הלכה והחמירה עם הזמן. גם אמי, למרבה הצער, לקתה באותו זמן במחלה, אשר הייתה קשרה במצב זה, ואשר קירבה את קיצה.

המצב בצריף, בו היינו משוכנים באותו זמן – הגרמנים היו מעבירים אותנו כל הזמן ממקום למקום – היה ממש מחריד. לכלוך, סרחון, רעש- מקום נורא. דבר

זה כנראה הפריע לי במיוחד שהייתי חולה. עובדה היא, ודבר זה אני זוכרת בביטחון, שלא יכולתי לאכול שום דבר במשך כל היום. ורק בחצות הלילה הייתי מסוגלת לאכול דבר אחד שבאותו זמן הביאו מן ההונגרים שהגיעו בינתיים למחנה הסמוך והוא נקניק. אמי הלכה בכוחותיה האחרונים לגדר המחנה, ושוב בסכנה חמורה שמא יתפסוה הגרמנים – והחליפה לחם שלנו בנקניק שלהם. מהר מאוד הייתה צריכה אחותי להחליף אותה בתפקיד זה ערב אחר ערב. ואני רואה לפני עיניי את הצריף הענק, אשר בשעות היום היה הומה מצללי אדם – שקט יותר וריק מאנשים, באותן שעות לילה בהן הייתי אוכלת את מעט הנקניק הזה, שתודות לו, מתברר, נשארתי בחיים....

וכך החלמתי לאט-לאט, חרף התנאים וללא כל טיפול רפואי, מהמחלה שלי. אבל זו השפיעה לרעה על מצבה של אמי, שהיה בלאו הכי כבר בירידה מתמדת באותו זמן. ואמנם, כאשר עבר המשבר אצלי, והחום התחיל לרדת – הורע מצבה אצלה. עד כדי כך, שהיה צריך לקחת אותה ל"בית-החולים", כפי שהעזו לקרוא לאותו המקום באותו זמן כמובן לא ידענו זאת, אחרת לא היינו נותנות לה ללכת לשם, והיינו מנסות לטפל בה בעצמנו.

אבל היות שלא ידענו, וחשבנו שהיא תזכה שם לטיפול כלשהו – היא אמנם הלכה לאותו "הבית-חולים", והיה זה המקום האחרון בו הייתה. אני לא ראיתי אותה יותר מאז שהלכה למקום זה, ומבלי לדעת זאת נפרדתי ממנה, כאשר בדיוק באותו זמן שוב היינו צריכות לעבור לצריף אחר – ואותה כבר לא העבירו, כי הבטיחו לקחת אותה עוד באותו יום ל"בית החולים".

ובכן אני מגיעה לספר כיצד ראיתי אותה בפעם האחרונה, והדבר קשה לי מאוד. וכך היה הדבר: **היות שלא יכולתי בשום אופן ללכת בכוחות עצמי**, היה מישהו צריך להעביר אותי. לצורך כך הביאה אחותי Heftling – כך נקראו האסירים ממחנה ההשמדה הסמוך לנו – אשר הסכים לקחת אותי על הגב תמורת חתיכת לחם. מצבם של אלה היה גרוע אף ממצבנו-אנו, שהיה בכי רע, וחלק מהם היו מסתננים למחנה שלנו ומסתובבים בתקווה למצוא לעצמם משהו לאכול. הם היו נראים חסרי צלם אנוש.

אבל באותו רגע שהוא רצה להרים אותי, **הגיע קאפו אחר, מאותם "שוטרי בני-ישראל" שהעמידו הגרמנים עלינו באותו זמן**, היכה אותו על הגב, והוא ברח על עוד נפשו בו, וכל זה לנגד עינינו המבוהלות. אבל מאחר שלא היה כל פתרון אחר להעברתי, ולא הייתה כל אפשרות להישאר במקום, לא הייתה לאחותי ברירה אלא להביא אסיר אחר – ולקוות שהפעם זה יעבור בשלום. וכך היה. בא אחר, הסתכל סביבו בפחד, לראות אם אין קאפו בסביבה – ומהר מהר לקח אותי. אי-אפשר לשכוח את מראה קומתו הכפופה ופניו המיוסרות המטורפות מפחד אימים.

זה היה הרגע שבו אמרתי שלום לאמא שלי, וכך ראיתי אותה בפעם האחרונה, שוכבת באותה מיטה עלובה בצריף הגדול והחשוך, ההולך ומתרוקן – מבלי לדעת, שזוהי פרידתי ממנה לעולמים...

כך, במהירות ובפחד, על גב אותו איש, הלכנו לצריף האחר, בעוזבנו מאחורינו את אמא, אותה הבטיחו לקחת עוד באותו יום ל"בית-החולים". אבל לפי מה שהתברר למחרת, לא לקחו אותה, והיא שכבה כל הלילה ההוא לבדה בצריף הריק. ומי יודע מה עבר עליה באותו לילה, ועד כמה גם זה השפיע לרעה על מצבה הרעוע בלאו הכי....

אחרי אותם יום ולילה נוראים היא נשארה בחיים עוד כשבועיים, אבל מצבה הלך ורע. לקראת הסוף עוד חלתה במחלת האימפטיגו. זוהי מחלה זיהומית, שהיא מסוכנת מאוד גם בתנאים רגילים, כי היא אוכלת את עורו של החולה. וזוהי אמנם המחלה, אשר כילתה את גופה והשחיתה את צורתה. עד כדי-כך, שכאשר אני ביקשתי לראות אותה עוד פעם, אחותי חשבה שמוטב שלא אעשה כן. בתחילה לא רציתי לקבל עצה זו. לכן היא הביאה למיטתי את אחד ממדריכי הנוער שלנו, שלמה סמסון – כיום חבר קיבוץ שלוחות וזוכר את המקרה – אשר יחד עם מעטים אחרים ניסה עוד לפעול משהו בשטח החינוכי והיהודי אצל הילדים והנוער, במיוחד בתקופה הראשונה של המחנה. המדריך, שהכיר אותי, עזר לה לשכנע אותי לא ללכת לראות את אמא, כדי שאזכור אותה כפי שהייתה. עלי להודות לה ולו על פעולת שכנוע זו, כי עד היום עומדת לפניי דמותה, כפי שאני זוכרת אותה מן הימים הטובים, וכפי שהיא נראית בתמונה העומדת על יד מיטתי יחד עם תמונת אבא, בכל מקום בו הייתי מאז התחלתי את דרך הנדודים אחרי המלחמה ועד היום בביתי שלי....

ואז קרה לי דבר דומה לזה שקרה לי לפני מות אבא. שוב, בתחילה לא עלתה בראשי המחשבה, כי גם אמא עלולה ללכת מאיתנו, אבל באחד הימים האחרונים לחייה, כשאר אחותי חזרה לצריף מ"בית החולים", מישהו שאל אותה לשלום אמא. ואז היא סיפרה, שאמא קיבלה "זריקה" ושהיא מאוד עייפה. באותו רגע, ומבלי להבין את הקשר עם הזריקה, ידעתי שזה הדבר, והיה ברור לי שנגזר הגורל. עד כדי-כך בטוחה הייתי, זה היה כאילו כבר קרה.

כאשר שוב נשארתי לבד, שכובה במיטה העלובה, שם בצריף הגדול והנורא – בכיתי אז בכייה גדולה ומרה, בכייה ארוכה, למשך שעות, ממש ללא הפסק. בכייה אשר זכורה לי מכל הבכיות הרבות, אשר בכיתי מאז ועד היום, ואפילו עד עצם הרגע הזה, שבו אני כותבת שורות אלה, ומעלה מנבכי הזיכרון רגעים קודרים עד תהום אלה.

כאילו שבאותם רגעים, ששכבתי לבדי בצריף, תפסתי את משמעות הדבר שקרה לי. כאילו שאז הבנתי בחוש את הפירוש המעשי של המוות לגבינו – שהוא אבד לעולמים, באופן סופי, ללא כל אפשרות להיתלות עוד איזו תקווה שהיא, שעשויה לשנות עובדה זו, שאולי בכל זאת זה עוד יסתדר.

את הנקודה הזאת תפסתי אז לתמיד, והיא שגרמה לי לאותה בכייה, אשר ביטאה את הצער והיגון העמוקים שהיו בתוכי, ואשר לאחר מכן השפיעה לתמיד על השקפת עולמי, במובן המילולי ביותר של מושג זה, על האופן שבו אני רואה את העולם ואת הנעשה בו.

אותם צער ויגון עמוקים היו מנת חלקו של כל אחד מאיתנו, שהיה שם באחד ממחנות המוות. ילדים על הוריהם, שאבדו להם, והוריהם על ילדיהם, שראו אותם בסבלם וצרתם, ואין לאל ידם להושיע להם.

כמות הצער והכאב, שנאצרה בתקופה בלתי אנושית זו, אין לה גבול ואין לה קץ, לא תוכל הארץ להכילה כל ימי הדור הזה. ולכן אין מקום לדבר, לא על שכחה, לא על כפרה, ואפילו לא על נקמה...

ימים מעטים לאחר מה שתיארתי לעיל, אמנם נכנעה אמי לגורלה. וביום שני, ו' באשר תש"ה ה-19 בפברואר 1945, הלכה לעולמה. אותה נפש יקרה אשר כה הרבה צדקה עשתה בחייה, ולא נתקיים זה מאמר חז"ל: "צדקה תציל ממוות".

אמרתי לעיל כי מחלתי הפרידה בין מות שני הוריי, ואכן צעדי הראשונים לאחר המחלה היו ללוות את אמי בדרכה האחרונה. ובתוך כל הצער הזה על האובדן, היה עוד צורך לדאוג להשגת זוג נעליים על המיטה ונגנבו. כאשר כבר נמצא זוג נעליים, תמורת פרוסת לחם – התברר שאפילו מעד אחד אין באפשרותי לעשות, והיה צורך "להתאמן" בהליכה, כדי שאוכל להגיע למקום ההלוויה. וכן הלכנו ביום שלישי, למחרת היום שאמא נפטרה, שלוש שנים דוויות, אחותי, חברה אחת של אמא שעדיין הייתה אז בחיים, ואני – כאשר הן סוחבות אותי ביניהן – למקום אשר בו אמרו לנו לעמוד כדי לראות את העגלה עוברת.

שלוש שעות נתנו לנו לעמוד שם ולחכות, ואלמלא צלחת מרק שהגיחה פתאום מאחוריי, ונדחפה לידי כמעט בדרך נס בדיוק כאשר עמדתי על סף העילפון – גם רגע אחרון זה של הפרידה היה נלקח ממני. לבסוף הגיעה העגלה ועליה הארון. הלכנו אחרי הארון כמה צעדים, ובזה נפרדנו לתמיד מאמנו האהובה, אשר זכרה היקר.

אני נושאת בתוכי אז, ולאור דמותה העומדת לפניי תמיד, אני מנסה ללכת כל ימי. את שמה וזכרה הנצחתי בקוראי לבתי הבכורה חנה תחי' בשמה, וכן עשתה אחותי קלרה עם בתה הבכורה – חנה רחל תחי'.

מצבה לזכרם של ההורים ז"ל ושל שלוש אחיות של אמי, אשר גם הן נספו בשואה, הי"ד, הקמנו על קברה של אחות אמי, אשר נפטרה בשיבה טובה בארץ, ונקברה בבית-הקברות בחיפה.

"יהי זכר כולם ברוך וינוחו על משכבם ויעמדו לגורלם לקץ הימים" ת. נ. צ. ב. ה.

אחרי כל זה נשארנו אפוא אחותי ואני לבדנו – שתינו במחנה הגדול והאכזר. חזרנו למקומנו בצריף ול"חיינו", בידיעה שצריך להמשיך את החיים האלה

ולנסות להחזיק מעמד, ביחד – בזמן שעוד נותר. כי לגודל הטרגדיה, באותו זמן שבו נפטרה אמה שלנו, במחצית השנייה של חודש פברואר 1945, כבר אי-אפשר היה שלא להרגיש את הסוף הקרב ובא.

מטוסים בריטיים ואמריקאים בשמים הפכו למחזה של יום-יום – למורת רוחם של הגרמנים, שהיו ממהרים להשמיע אזעקה ולהכניס את האנשים לצריפים, לבל יראו בעיניהם את גאולתם ההולכת וקרבה בשמים...

בתופעה הזאת קשורה אחת הפרשיות האחרונות הזכורות לי מן המחנה. ומעשה שהיה כך היה: באחד מימי חודש מרס אותה שנה, כאשר התחלתי כבר קצת להתהלך בחוץ, היינו שתינו בחוץ, בשטח שבין הצריפים – כדי לשאוף אוויר. אחותי נכנסה לרגע לצריף לקחת משהו, והנה הופיעו מטוסים ונשמעה אזעקה. האנשים התחילו להיכנס לצריפים, והגרמנים הופיעו לבדוק אם אנחנו עושים זאת מספיק מהר. גם אני כמובן התכוונתי ללכת לצריף, אבל לא יכולתי לעשות זאת כל-כך מהר כמו כולם.

והנה נתרוקן השטח סביבי, אין אנשים חוץ ממני. וכבר אני רואה – הולך ומתקרב לעומתי גרמני, שהתכוון לקחת אותי ולהכניסני לצריף. באותו רגע נתקפתי בהלה כזאת ופחד כזה, שחברו בי יחדיו הפיזיולוגיה והפסיכולוגיה, וכאילו נצמדתי, נדבקתי לאדמה. לא הייתי מסוגלת להזיז רגל ממקום עומדי... באותו רגע הגיחה אחותי מן הצריף והיא הצליחה להגיע אליי לפני הגרמני ולמשוך אותי פנימה וכך ניצלתי ממגע ידו של הגרמני המשוקץ.

אולם בד בבד עם ההרגשה של התקרבות הקץ – גברה גם ההידרדרות במצב המחנה. התקוות, שהתחילו לפרוח באותם הימים, כבר לא הועילו לאנשים רבים, אשר הגיעו לקצה גבול כוחותיהם הפיזיים והנפשיים – ושום דבר לא הצליח יותר להחזיקם בחיים. **מה גם שבאותם הימים פרצה בכל עוצמתה מגפת טיפוס הבהרות - מחלה שמקורה בזיהום, המועברת על-ידי כינה, והיא מידבקת מאוד וקטלנית מאוד.**

מחלה אפידמית זו, שהייתה פועל יוצא בלתי נמנע החיים בלתי אנושיים במחנה, הפילה עוד חללים רבים באותם שבועות אחרונים במחנה. ואז גם הגיע הזמן, שבו לא נראו יותר ה"עגלות עם הארונות", לכל מת ומת, אלא גוויות נערמו ערימות על פני שטח המחנה, ומשם נלקחו ישירות ל"טיפול" האחרון. וכך לא היה לאנשים שאיבדו את יקיריהם בשלב זה של המחנה אפילו אותו זכר של הלוויה, שלו אנחנו לפחות עוד זכינו.

את טיפוס הבהרות "לקחנו" איתנו בצאתנו מן המחנה, והוא עוד הפיל חללים רבים במשך השבועיים שבהם שהינו ברכבת, וגם אחרי השחרור. רובנו, כמעט כל אחד מאיתנו, עוד הספיק לחלות במחלה. אלה שאלה שחלו בה אחרי השחרור, לפחות זכו לטיפול רפואי – של הרוסים. ואם כי לא היה זה הטיפול העדין והמשובח ביותר. בכל זאת הצליחו רבים להתגבר בעזרתו על המחלה ולהתרפא ממנה, ואספר על כך בהמשך.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

וכך הגענו לשבוע האחרון של שהותנו במחנה, הוא שבוע פסח תש"ה, הפסח השני שבילינו במחנה, ואשר בין שני פסחים אלה התרחשו כל אותם המאורעות, אשר החריבו את עולמנו ושינו לתמיד את חיינו.

כסמל לכך אפשר לציין את העובדה, כי היה זה החג הראשון שאותו "חגגנו" בלי הורים, בלי משפחה, ואם זה תמיד עצוב להיות בלי הורים, הרי בימים מיוחדים, בימי חג ומועד – זה עצוב ומורגש שבעתיים.

כדי להרגיש זכר כלשהו לאווירה משפחתית, הלכנו אל מיטתו של אחד ממכרינו, אשר היה חולה גם הוא, ישבנו איתו ועם בני משפחתו שהיו שם, ואמרנו יחד משהו מן ההגדה. גם תפוח-אדמה היה בידנו, והוא שימש לנו זכר לקערת הסדר. כידוע, הברכה שמברכים על תפוח-האדמה או על הצנונית בליל הסדר – מכוונת גם למרור! ואכן, מן הסמל הזה, הקור בליל הסדר, קיבלנו שפע רב בתקופה מרה זו. בפעם הזאת כבר לא הפריעונו הגרמנים כמו בשנה הקודמת, אבל גם כבר לא היינו "שלמים" כמו אז, לא אנחנו ולא רוב המשפחות....

כן, זה היה ליל הסדר, וזה היה פסח, חג החירות, ואלו אמנם היו הימים האחרונים ממש של השעבוד במחנה! כי אחרי אותו ליל סדר תש"ה – הדברים התפתחו במהירות רבה!

היום הראשון של אותו פסח היה ב- 29 במרס 1945, וב- 7 באפריל כבר לא היינו במחנה! באותם הימים נשמעה במחנה יותר ויותר המילה רכבת. התברר כי הגרמנים הודיעו שכולם צריכים להתכונן לצאת מן המחנה – לרכבת, שמטרתה הייתה, כפי שנודע לנו אחרי המלחמה, מחנה טרזיינשטדט. שם עוד הכינו במיוחד עבורנו תאי גזים....

את הדבר הזה אז כמובן לא ידענו. מה שכן נודע היה שהגרמנים, בראותם את התקדמות האמריקאים והבריטים, החליטו לסגת ולהפקיר את המחנה. ומובן שהם לא היו מוכנים לכך, שאסירי המחנה ישוחררו כל-כך בקלות ובמהירות.... לפיכך ציוו על כולם לצאת מן המחנה וללכת לתחנת הרכבת של Celle – אותה תחנה, אשר הגענו אליה שנה ורבע לפי כן, עם כל ציפיותינו הטובות.

בתחילה עוד חשבנו כי ההחלטה היא בידינו, ומי שלא ירצה לצאת – יוכל להישאר במחנה. ולכן אנשים התחילו להתלבט, האם לצאת לאותה רכבת, שלא ברור לאן מועדות פניה ומה היא צופנת בחובה – או להישאר במחנה ולחכות בו לשחרור. אולם חיש מהר התברר, כי הגרמנים דורשים את יציאת כולם, ובסופו של דבר הם הוציאו את האנשים בכוח ובאיומים. ואז כמובן התעוררו הבעיות של החולים והחלשים, אשר בשום אופן, אף אם היו רוצים בכך בכל ליבם, לא היו יכולים לעשות את הדרך, שנמשכה שעותיים וחצי בבואנו למחנה במצב גופני פחות או יותר תקין. ואילו כעת, לאור מצבם הכל-כך ירוד של האנשים, היא עתידה להימשך זמן רב הרבה יותר.

אז. בשעות האחרונות אלה של המחנה, התרחשו טרגדיות נוראות, של אנשים אשר היו צריכים להשאיר מאחוריהם את יקיריהם, אשר יחד עמם עמדו בכל תלאות המחנה ויחד עימם הצליחו לשרוד בחיים עד כה – משום שאלה בשום פנים ואופן לא היו בכושר הליכה, ותחבורה כמובן לא הייתה. אלה שהיו מוכנים להקריב עצמם, ורצו להישאר עם קרוביהם – באיומי אקדח גירשו אותם לצאת לדרך.

כך קרה, שהלכו אבות או אמהות עם חלק מילדיהם, והיו מוכרחים להשאיר מישהו מן הילדים, או להיפך – ילדים, שהיו צריכים להשאיר מאחוריהם הורים, ובני זוג שהשאירו האחד את השני.

אנחנו לקחנו איתנו להולנד אחרי השחרור ילד בן שמונה, אשר אמו נשארה חולה במחנה, ומיד בהגיענו להולנד נודע לנו שהיא אמנם לא החזיקה מעמד. וכך היה גורל רוב-רובם של אלה שנשארו במחנה לאחר עזיבת הגרמנים. כמעט כולם חולים וגוססים, ללא כל עזרה, ללא כל מזון, למשך שישה ימים – עד אשר הגיעו הבריטים, אשר שחררו את המחנה ביום ה-13 באפריל 1945.

ועל מה שהם והאמריקאים, שבאו אחריהם, מצאו שם, ובכל המחנות הסמוכים באזור ברגן-בלזן, כבר שמע וראה העולם מאז ועד היום, ולעולם אי-אפשר יהיה למצות את תיאור הזוועות עד תום...

גורל כזה של הישארות במחנה היה צפוי גם לי, כאשר אני ממש לא יכולתי ללכת, לא שעתיים, ולא שעה, אפילו לא עשר דקות. וכאן שוב עמדה לי תשייתה של אחותי היקרה, ואין זו מליצה כלל כאשר אני אומרת, שאני חייבת לה את חיי. בשבועות האחרונים של המחנה, לאחר שנסתיים, למרבה הצער, תפקידה לטפל באמא – היא התחילה לעזור לאחת המשפחות המחנה, אשר אספר אליה ילדים שנשארו לבדם לאחר מות הוריהם, וטיפול בהם ככל שאפשר היה. אנשים אלה הצליחו ליצור קשר כלשהו עם הגרמנים, והם השיגו עבור הילדים, לקראת אותה יציאה מן המחנה, דבר בלתי ייאמן – משאית, כדי להביאם לתחנת הרכבת! לאחותי נודע על כך בזכות עבודתה עם אותה משפחה, וברור היה לה, כי הצטרפותנו לאותה משאית תהיה הסיכוי היחיד של שתינו, יחד, להגיע לרכבת הנכספת.

וכך, באותו בוקר אביבי של יום 17 באפריל 1945 אספנו את מעט מיטלטלינו, אשר עליהם הצלחנו לשמור במשך כל תקופת המחנה, והלכנו לעבר המשאית הגואלת – אשר בה כבר ישבה אותה משפחה עם ששת ילדיה שלה, ועם כל הילדים האחרים, אשר התקבצו אליהם.

ביקשנו, וקיבלנו רשות לעלות, למרות שהרכב היה מלא ודחוס, ובפתחו שכב הילד הקטן של המשפחה, חולה מאוד עם חום גבוה, אשר אולי גם חיו ניצלו הודות לרכב זה. עלינו על המשאית, וזו יצאה לדרך. ועם יציאתה משטח המחנה נסתיים סופית פרק המחנות עבורנו!

דב ברגמן

מחנה המוות ברגן-בלזן

דב ברגמן (בוביק), היה בן 13 כאשר פרצה מלחמת העולם השנייה.
בגיל 14 התייתם מאביו וגורש לגטו וילנה עם אמו ליה.

אחיו הבכור יוסף נפל בקרב בעת שירותו בצבא האדום.

דב עבר את ארבע שנות השואה בגטו וילנה וכן במחנות ריכוז באסטוניה, בפולין ובגרמניה. תחנתו האחרונה בשואה הייתה במחנה ברגן-בלזן.

מיד עם שחרורו חזר לוויילנה לחפש את משפחתו אך לא מצא נפש חיה. הוא שב לפולין והתמסר לפעילות ציונית. פעל בנושאי העפלה מטעם תנועת "דרור" בפולין ובאוסטריה.

בשנת 1948 עלה ארצה עם אשתו ובתו והשתתף במלחמות ישראל.

את קורותיו בשואה כתב בספרו: **"השמים נאטמו מעלינו"** [7].

מחנה המוות ברגן-בלזן

למרות התנאים הקשים שכבר סבלנו מהם בכל המחנות, כשנפתחו שערי ברגן-בלזן ידענו שהפעם הגענו לגיהנום. הקרקע הייתה זרועת גופות מתים, כמו אחרי קרב גדול ונורא. לא יכולנו לצעוד בלי לדרוך על גוויות. גם האסירים החיים נראו כגוויות מהלכות. **מסתבר שלכל רע יש רע ממנו.** אם עד כה האמנתי שאוכל להישרד, הפעם נראה היה שאפסה כל תקווה.

ברגן-בלזן לא דמה לאף מחנה אחר. זה לא היה טרבלינקה שאליו הובאו אנשים לחיסול בתאי גזים, גם לא אושוויץ או מיידנק, שחלק מיושביהם נשלחו לתאי הגזים וחלק עבדו בפרך עד לסלקציה הבאה ושלט בהם סדר רצחני.

בברגן-בלזן לא היה צורך בתאי גזים. התנורים לא הספיקו לשרוף את כל המתים במחנה. לפיכך, היה המקום מלא גוויות שהתגלגלו בכל מקום, נערמו ליד הצריפים ובתוכם, ואלו שנותרו בחיים עסקו בפינוי הגוויות. בברגן בלזן לא היה צורך בסלקציות. כולם יחוסלו בסופו של דבר.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

השמיים נאטמו מעלינו

טכנולוגיית המוות של הנאצים קרסה המחנה הזה והמוות שלט בכל. מיום ליום גדל מספר הגוויות באלפים. מסביב למחנה היו גדרות תיל חשמליות, מגדלי שמירה ושמיים קודרים, למרות שהאביב כבר החל. אני וארבע חברי, שליוו אותי כמעט לאורך כל הדרך במחנות הריכוז, הוכנסו לצריף שכל החלונות בו היו הרוסים.

שני קאפואים עם מקלות דחפו אותנו דרך הדלת לתוך הצריף ללינת לילה, עד שהצריף התמלא ולא היה יותר מקום להכניס אליו אנשים. אחר כך סגרו את הדלתות ונשארו לעמוד שם בצפיפות, מאות בני אדם. ראשונים התמוטטו החלשים, ואחריהם כל השאר. כך נוצרו ערימות של אנשים, אחד ליד השני. כאשר נפתחו הדלתות עם בוקר וניתנה הוראה לצאת לעבודה, היינו כרוכים זה בזה ברגליים ובידיים, גם בשל אלו שכבר לא זו כיוון שנפחו את נשמתם בלילה. אחת מרגלי הייתה תפוסה מתחת לגוויה.

הורו לנו לאסוף את המתים ולערום אותם ליד קירות הצריף, כדי לפנות מקום לאנשים בלילה הבא. ריח של מוות שרר בכל המחנה. עם התקדמות צבאות בנות הברית ניסו הנאצים לטשטש את מעשיהם. הם כרו בור ענק לטמון בו את הגוויות, ועלינו הטילו לגרור את הגוויות לעבר הבור.

כל אחד חייב היה לגרור גוויה לבד. המרחק לבור היה רב ובקושי נשאנו את רגלינו. אלו שניסו לסחוב גוויה ביחד – הוכו. חיפשנו גוויות קלות יותר. היו שם גוויות ששכבו ימים רבים וכבר התפוררו. צבען היה ירוק-כחול וכשמגענו בהן היה עורן לח וחלק כעור של צפרדע. המגע בהן היה מצמרר. ההוראה הייתה להחזיק ברגלי הגוויה כשראשה נגרר על הקרקע. כשהגענו לבור, נותרו רק פניה. הקרקפת הייתה נהרסת בדרך.

הקאפו הורה לנו להשליך את הגוויות רחוק ככל האפשר, כיוון שגוויות רבות כבר נעלמו ליד הבור. היה עלינו לאחוז בהן שניים ביחד, אחד ברגליים ואחד בראש, לנדנד כל גוויה ולהשליך אותה הרחק מדפנות הבור. פעם ראיתי איך עפה אחת הגוויות יחד עם האיש שהשליך אותה. הוא נפל לתוך הבור, לא יכול היה לצאת ונקבר בין הגוויות.

בששת הימים האחרונים לא חילקו יותר מזון. אכלנו כל מה שאפשר, כולל קליפות תפוחי אדמה שמצאנו על הקרקע שעליה נגררו הגוויות. ליד המטבח לשעבר הייתה ערימה של סלק סוכר שעליה שמר חייל אס.אס. מי שניסה לקחת סלק, נורה במקום.

אבל האסירים לא נרתעו. אחד היה נרצח, בעוד השני היה תופס סלק. וגם אז לא תמיד זכה לאכול ממנו. אסירים אחרים היו חוטפים ממנו את השלל, וכך אחד היה שודד את השני, עד שהסלק הגיע לידי של האסיר

החזק ביותר, שאכל אותו בפינה נסתרת. חתיכת סלק הייתה שווה יותר מחיי אדם.

חיילי האס.אס נהגו לצאת מדי פעם ולירות באסירים כמו במהלך ציד. יום אחד כשהחלו היריות, רצתי עם חברי רובקה לחפש מסתור. קפצנו דרך פתח החלון לתוך הצריף שהיה מלא גוויות שהגיעו עד גובה החלונות, ויצאנו מצידו השני של הצריף. לפתע הבחנתי שרובקה רועד וממלמל משהו. שאלתי אותו אם קרה לו משהו, והוא אמר, "בוביק, האנשים שדרכנו עליהם עדיין חיים. הם נשמו". הבחור הנאיבי הזה דאג לשלומם של אחרים ותמיד חשש שמא הוא גורם למישהו נזק. הוא לא הבין שהיו אלו גוויות שהתנפחו, וכי כל דריכה עליהן שיחררה אוויר ונשמעה כמו נשימה.

המשכנו לגרור גוויות, דרכנו על גוויות, שכבנו לידן והפכנו בעצמנו לגוויות מהלכות. ספרנו את הרגעים שנותרו לנו. בתוך שעות או ימים גם אנחנו היינו הופכים לגוויות.

השחרור

בבוקר ה-15 באפריל 1945 הושיבו אותנו במגרש, ולהפתעתנו הרבה, חילקו לכל אחד פרוסת לחם וגבינה לבנה. ברקע נשמעו רעמי תותחים. השעה הייתה 12 בצהריים.

לפתע שמענו רעש מעבר לגדרות התיל, ולאחר זמן קצר ראינו טנקים חולפים ליד הגדר. על הטנקים היה כוכב לבן בן חמש זרועות. ידענו שעל הטנקים הרוסים מצויר כוכב אדום. היות ובמשך שנים לא שמענו חדשות, לא ידענו מה קורה בחזיתות ולא היה לנו מושג למי שייכים הטנקים האלו.

אחד הטנקים פרץ את שער המחנה ויחידה של חיילים נכנסה פנימה. אחר כך הודיעו ברמקולים שהמחנה שוחרר על ידי הצבא הבריטי. מפקד היחידה בדרגת מייג'ור, היה רב יהודי. אבל איש לא יצא מגדרו. לאף אחד לא היה כוח. בגטו חיכינו לשחרור, רצינו לצאת לרחובות העיר בשמחת ניצחון. אבל כאן היו אנשים שאיבדו את הרצון לחיות ואשר דבר כבר לא יכול היה לשמח אותם, אפילו לא חלוקת מזון.

חלק מהאנשים לא יכלו לעמוד על רגליהם כדי לקבל את פני המשחררים, והיו כאלו שלחשו לעצמם, "שוחררנו, שוחררנו", ונפחו את נשמתם. בשקט, ללא אף מילה נוספת.

מייד החלטתי לצאת לחפש מזון. ברור היה לי שהוא נמצא במחסני האס.אס. נגשתי למחסן, וכשנכנסתי לתוכו, ראיתי מה שחלמתי עליו במשך כל השנים: אצטבאות עמוסות כיכרות לחם. עמדתי שם כמכושף. לא ידעתי מה לעשות באוצר הזה. לשבת ולכול מיד או לקחת? החלטתי לקחת כמה כיכרות שאוכל ולהביא לחברי. העמסתי על ידי שש כיכרות ויצאתי לדרך. התחלתי להתקדם, ומייד קפצו עלי אסירים וחטפו ממני כיכר אחר כיכר. לא יכולתי

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

לשמור ולו כיכר אחת. הכל נלקח ממני. חזרתי למחסן ולקחתי כיכר נוספת, הסתרתי אותה מתחת לבגדים וחזרתי אל חברי.

בחיפוש בכיס מכנסיו של קצין אס.אס מצאתי אולר מתקפל גדול. היה זה הנשק הראשון שלי לאחר השחרור.

המשכתי לחפש מזון, והגעתי לדיר חזירים שהיה שייך לאס.אס. היו שם חזירים ענקיים, גדולים כסוסים, שכל אחד מהם עמד בתא נפרד. הגרמנים האכילו אותם טוב יותר מאשר אותנו. מצאתי מוט ברזל כבד והחלטתי להכות בו על ראש אחד החזירים.

המוט היה כבד ולא היה לי כוח לשאת אותו. הנחתי אותו על כתפי, טיפסתי על המחיצה וזרקתי אותו על ראש החזיר. המוט נפל על הקרקע ואני שבתי והרמתי אותו. שוב חזרתי על התהליך, אבל החזיר המשיך לעמוד שם, כאילו לא בו מדובר.

לאחר מספר מכות, כשאני מותש כולי, התמוטט סוף-סוף החזיר ונשכב על האדמה.

מעולם קודם לכן לא הרגתי בעל חיים ולא היה לי מושג כיצד עושים זאת. ניסיתי לדקור אותו בסכין בלבן, אבל שכבת השומן עליו הייתה כה עבה, שהסכין לא הביא לתוצאות המבוקשות. החזיר המשיך לצרוח, וגם לחיות. עתה החלטתי שחזיר בלי ראש ודאי לא יוכל להמשיך לחיות. התחלתי לחתוך את ראשו מסביב, טורח קשות, ועדיין לא מצליח להשיג את התוצאה.

לפתע נפתחה הדלת ולדיר נכנס בחור רוסי. הסברתי לו מה אני עושה, והוא פרץ בצחוק. לעולם לא תצליח במשימה, אמר לי, וסיפר שהוא ממוחה לשחיטת חזירים.

הוא עשה זאת פעמים רבות בכפר ממנו בא, והיה מוכן לסייע לי, בתנאי שנתחלק בבשר. שמחתי מאוד ותוך זמן קצר היה החזיר לא רק מת, אלא גם חתוך ומוכן להעברה. הבעיה הייתה איך לקחת את חתיכות הבשר בלי שיחטפו אותן מאיתנו.

ביקשתי ממנו שישמור על הבשר, ואני הביא את חברי, שישמשו שומרים. חברי הצטרפו אלי, ואני הרמתי חתיכת בשר ענקית, שבקושי הצלחתי להרים. החברים הקיפו אותי, אחד מהם אחז בסכין וכל מי שניסה להתקרב, נתקל בסכין השלופה ובאיום על חייו.

הצלחנו להעביר את הבשר ליד הצריף בו גרנו, לקחנו כד ענקי מהמטבח, מילאנו אותו מים והדלקנו תחתיו אש. עוד בטרם בושל הבשר כראוי התנפלו עלינו, חתכנו ממנו חתיכות ואכלנו. קשה לומר שזה הוסיף לבריאותנו, אבל לראשונה מזה שנים אכלנו בשר בלי הגבלה.

בינתיים החל הצבא הבריטי לחלק מזון בשפע, בעיקר עתיר שומן. הכוונה הייתה טובה, אבל אחרי שנים של תת-תזונה, **אנשים התנפלו על המזון העשיר והחלו למות.**

13 אלף אסירים מתו לאחר השחרור, חלקם מתשישות וחלקם בשל המזון העשיר מדי שאכלו. רק אז הבינו הבריטים שהחלוקה הנדיבה מדי מסוכנת, והחלו להגביל את כמוניות המזון ולספק לנו מזון דל קלוריות, לאכזבתנו הרבה.

צוות האס.אס של המחנה, כולל המפקד, נעצר כולו, והבריטים הורו להם לפנות במקומנו את הגויות לבור. עם זאת, ובניגוד לנו, נתנו להם משאית שהובילה אותן. החיילים הבריטים שמרו על הנאצים שלא נפגע בהם. כמה הצטערתי שלא שוחררנו על ידי הרוסים. הצבא האדום לא היה נוהג בנאצים בכפפות של משי, שהרי הם עצמם סבלו מהם לא מעט. 20 מיליון אזרחים וחיילים סובייטים נהרגו במהלך המלחמה בידי הנאצים. הבריטים לעומתם, התייחסו אליהם כג'נטלמנים, ואנחנו רמינו נקמה. רצינו לראות אותם סובלים בשל מה שעשו, ולא רק מבצעים את העבודה האיומה שעד כה הטילו עלינו. מה גם שהגרמנים היו בריאים וחזקים, נהנו ממזון טוב ונעזרו במשאיות להובלת הגויות.

באחד הימים הביאו הבריטים את תושבי הסביבה הגרמנים, להראות להם מה עוללו חבריהם במחנה הזה. הם עמדו והתבוננו בדממה במתים ובאסירים. לפעמים סובבו את ראשם בגועל, אבל איש מהם לא השמיע מילה בגנות השלטון. כולם טענו שלא היה להם מושג מה קרה במחנה. לא היה להם חלק בכך. האשמה כולה בנאצים. אבל כולנו ידענו שהם משקרים. איך אפשר היה להסתיר מחנה כל כך גדול, עם עשרות אלפי מתים, בלי שתושבי הסביבה יידעו על כך? בשתיקתם, תמכו במנגנון המפלצתי של השלטון הנאצי. הבריטים התמימים חשבו שהזעזוע שייגרם להם כשיראו את הגיהנום הזה הוא עונש חמור דיו. אבל אחר כך החזירו אותם לבתייהם, לחיות בנוחיות.

יומיים אחרי השחרור ביקרתי במחנה הנשים. **מה שנתגלה לפני זעזע אותי עד עמקי נשמת.** נשים ללא שיער, שלדים מהלכים, שבקושי רב יכלו לקום ממקומן. אלו היו האמהות שלנו, האחיות, שלא יכולתי לראות בסבלן. אולי משום שבכל אישה ראיתי את אמי וליבי נקרע לגזרים. חזרתי משם מעורער כולי, כאילו רק עתה הבנתי סוף-סוף את הזוועה במלואה.

הבריטים השאירו אותנו בתוך המחנה מחשש שהמחלות שלקינו בהן יתפשטו בקרב האוכלוסייה האזרחית, וכיד למנוע מעשי שוד ונקמה בגרמנים. במגדלי השמירה עדיין נשארו חיילים הונגרים בשרות הנאצים גם לפני השחרור וזה צרב לנו מאוד.

שבוע לאחר השחרור החלטנו שדי לנו בחיי המחנה. אנחנו חייבים לצאת, ויהי מה.

יום אחד הסתננו החוצה והגענו לעיר הקרובה ביותר, צלה, מצאנו שם וילה יפה וריקה ברחוב ארטילרי שטרסה 144, והתמקמנו בה. הווילה הייתה שייכת לקצין נאצי. על הקירות היו תלויות תמונות של מפקדי צבא, תמונות משפחתיות, וכמובן, תמונת הפיהרר. הסרנו את כולן והשלכנו אותן לפח הזבל. את הריהוט המשובח, שולחנות מעץ מהגוני, כיסאות מרופדים, השארנו על כנו. נראה שדיירי הבית נהנו מרמת חיים גבוהה.

הבעיה העיקרית הייתה כיצד להשיג מזון. הבריטים חילקו לחם על פי תלושי מזון והגרמנים עמדו מדי יום בתור לפני המאפייה, לקבל את מנת הלחם שהוקצבה להם.

ברגע שהיינו מתקרבים לתור במדי פסים, כל התור היה זו. פחדו מאתנו, ואולי חששו להידבק במחלות שהבאנו מהמחנה.

מדי יום נהגנו לצאת מהבית ולחפש מזון בבתי הגרמנים. ראינו אותם מציצים מאחורי וילונות או מחלונות בעליות הגג, מסתתרים ועוקבים בפחד אחר השלדים המהלכים בבגדי פסים. ודאי ראו אותנו בעבר לא פעם, חולפים ברחובותיהם המטופחים בדרך לעבודה. בתוך ליבם ודאי הצטערו שלא הספיקו לחסל את כולנו, כדי שלא נטריד אותם יותר ונזכיר להם את העבר.

יום אחד הגענו לביתו הגדול של בעל אחוזה, ופגשנו שם את בעל הבית החדש, שבוי רוסי מזוקן שמוצאו מאחד הכפרים הנידחים ברוסיה. הבחור קיבל אותנו בזרועות פתוחות והזמין אותנו להצטרף אליו לארוחה. גרמניה צעירה הגישה לנו אוכל ושתיים נוספות רחצו את רגליו בקערה. תרגישו כמו בבית, תקבלו כאן שירות טוב, אמר לנו, **אבל אנחנו לא יכולנו להפוך בבת אחת ממושפלים למשפילים.**

נשמתנו זעקה לנקמה, אבל לא יכולנו להפוך לסוג כזה של מנצחים. אנחנו היינו מנוצחים.

בסיבוב נוסף בעיר עברנו יום אחד ליד בית גדול ושמענו נגינת פסנתר בוקעת מתוכו. הלכנו בעקבות הצלילים והגענו למרתף. בפינה חשוכה ישב גרמני קשיש וניגן. הבית היה ריק. נראה שהצעירים ברחו והוא נשאר לבד. האיש לא סובב אלינו את ראשו וגם כשעמדנו לידו המשיך לנגן. אולי חשב שאלו רגעיו האחרונים, אולי דעתו נטרפה עליו אחרי שכולם עזבו. הפגישה המוזרה הזו העבירה בנו צמרמורת. יצאנו משם, ועדיין המשכנו לשמוע את הצלילים הנוגעים ללב הפסנתר.

כל אותם ימים חשתי שחומי עולה ויורד לסירוגין. חבל היה לי להפסיד כל רגע של חופש ולכן לא עשיתי דבר בעניין. עד שיום אחד עלה חומי ואני התמוטטתי ולא יכולתי לקום מהמיטה. חברי הזעיקו אמבולנס צבאי של הבריטים, והרופא, לאחר בדיקה קצרה, קבע שיש לי טיפוס. שמעתי זאת במעורפל. מייד החזירו אותי למחנה, לבית החולים שהוקם עבור האסירים המשוחררים. אחרי יומיים

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

בבית החולים כבר הייתי בריא. כנראה שממילא כבר עמדתי על סף החלמה. אבל מנות המזון הקטנות שקיבלנו הותירו אותי רעב.

שכני למיטה, רוסי שגם הוא כבר הבריא, החליט לארגן לנו תוספת מזון. מחלון חדרנו בקומה השנייה ראינו את מחסני הצבא הבריטי שהיו מלאים מזון. הרוסי התגנב לתוכם וחזר עם בלוק גבינה צהובה. בתוך שעה חיסלנו שני קילו גבינה ונשארנו בחיים. חברי, שבאו לבקר אותי בבית החולים, קבעו שאני בריא והגניבו אותי החוצה. חזרתי לבית בצלה.

אני וחבריי, ראובקה טורנברג מווילנה, ליבל בקר מאושמינה, שנייקה פרסק מינובה שבליטא, ואברמקה נמזר מווילנה, שעברנו את כל הדרך במחנות ביחד, תמכנו זה בזה לכל אורך הדרך ותמיד חילקנו בינינו את קליפות תפוחי האדמה או סלק הסוכר שגנבנו מהפרות, המשכנו להיות ביחד. אין ספק שללא הקשר החזק הזה בינינו והעזרה ההדדית, לא היינו שורדים, למרות כל מאמצינו.

המשפחות של כולנו הושמדו ונותרנו בודדים בעולם. במשך שנים היה עלינו להתמודד עם רעב, עבודה קשה, ועם סכנת השמדה שארבה לנו בכל פינה. החברות בינינו נוצרה במהלך אותן שנים כמעט במקרה, אבל המציאות הקשה הפכה אותנו למעין משפחה, שנתנה לנו כוח לשרוד בתנאים הקשים. הקשר החזק והאמונה שלנו זה בזה היו הכרח קיומי שלא איכזב. הברית הבלתי כתובה בינינו גרמה לכך שכל אחד מאיתנו דאג לחברו. התחלקנו במעט המזון שהישגנו ולא פעם התאפקנו יום שלם לא לגעת באוכל רק כדי להתחלק בו בערב עם החברים. קשה לי היום להבין מאין מצאנו את הכוחות הנפשיים לתמוך זה בזה. חיינו בעולם שבו לא היה עוד ערך לחי אדם ובזמן שאב גנב מבנו את פרוסת הלחם האחרונה.

כל אחד היה שם זאב בודד, שהתמודד עם תנאים בלתי אפשריים. מהיכן מצאנו את הכוחות לדאוג גם לזולת – אין לי מושג. אבל אין לי ספק שהידידות שנרקמה בינינו תרמה לא מעט לעובדה שכולנו שרדנו.

את רובקה טורנברג הכרתי עוד בגטו וילנה, כשהיה חברי למשחקה כדורסל. לימים היה שותף שלי בתנועה הציונית עד העלייה לארץ. הוא הקים משפחה, גידל שלושה בנים ונפטר בגיל צעיר מניתוח בראשו.

אחרי מותו, בנו אפי, בחור נהדר, נווט בחיל האוויר, ממשיך את המסורת ומשתתף עם אשתו בכל המפגשים שאנו מקיימים לציון יום השחרור, והוא חלק מהמשפחה. שניקה פרסקי עם אשתו מרים נתקעו בברית המועצות מאחר והייתה להם אזרחות ליטאית. הם הגיעו ארצה אחרונים. תעתועי הגורל: דווקא זה שלא רצה לחזור לברית המועצות ורצה מייד אחרי השחרור לחפש דרך לארץ-ישראל נשאר אחרון. למשפחה שני בנים ונכדים. ליבל בקר יליד אושמיאני, למד ב"ריאלי" גימנסיה בשפת יידיש בווילנה. הוא נישא לשרקה שהייתה גם מדריכה בתנועת "דרור" בפולין. עם בואם ארצה הצטרפו תחילה לקיבוץ לוחמי הגטאות. אשתו נפטרה בגיל צעיר והאירה אחריה כאב עמוק לכל

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

אוהביה וידידיה. ליבל מתנחם בבת, בן ונכדים שממלאים לו בגבולות האפשר את אובדן שרקה. אברמקה נמזר עם אשתו ושתי בנותיהם עלו ארצה. הקשר איתם התרופף משום מה, וחבל.

ניצולים במחנה ברגן - בלזן, לאחר השחרור [2]

אסירים משוחררים ממחנה ברגן-בלזן [2]

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

מנדי גור (גרובר)

מסע המוות מברגן-בלזן לברגן-בלזן

מנדי גור גרובר, חבר קיבוץ דליה נולד בעיירה ביסטרציה אשר בטרנסילבניה (רומניה) שעברה לשלטון ההונגרים במלחמת העולם השנייה. בשנת 1944 נאסר ע"י הגרמנים שכבשו את הונגריה וצורף למשלוח הראשון שגורש לאושוויץ.

אחרי חודשים רבים של סבל במחנה הריכוז בויטגירסדורף הוא הגיע לברגן-בלזן. הוא נדד בצעד מוות שיצאה מברגן-בלזן ואחרי נדודים ובגלל תנאי המלחמה חזרה צעד מוות למחנה.

מנדי מתאר את קורותיו וייסוריו בספרו: **"נשארתי בחיים"** [8].

בהקדמה לספרו הוא כותב:

"סיפור זה אינו רק סיפורי שלי. הוא סיפורם של הרבבות הרבות שיחד נאבקנו שם בזוועות – והם אינם יכולים לספר עוד, כי פתיל חייהם כבה. ואני, שהייתי עמם יחד ועברתי כמותם את הנוראות וזכיתי להישאר בחיים – אני שסחבתי את גוויותיהם – אני מספר את סיפורם. כפי שאני מספר, כך גם הם היו בוודאי מספרים".

מסע המוות מברגן-בלזן לברגן-בלזן

בדרכים

התחלנו לצעוד בדרכי שלזיה, לא הרחק אזור הסודטים שבגבול צ'כוסלובקיה, כשאנו מוקפים בשומרים רבים עם כלביהם המפחידים. הקור היה עז והשלג עמוק. צבא גרמני רב שרץ באזור ועסק בקדחתנות בהקמת מכשולים לעצירת התקדמותו של הצבא האדום. עברנו דרך העיירה הצ'כית פרשניץ.

האזור הוא הררי. עלינו וירדנו בדרכים ספרנטינות שהמו מגרמנים בהולים, אשר ברחו מערבה מפני הרוסים. הם סחבו את המטלטלים שהצליחו לקחת איתם בעגלות עם סוסים, או בעגלות ללא סוסים. הסתכלנו בסיפוק רב בגרמנים הנסים בבהלה.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

לקראת ערב הגענו לכפר אחד המאוכלס גרמנים. אכסנו אותו בשלושה מתבנים אשר בחצרות האיכרים. המתבנים היו סגורים ומלאים בקש ובחציר לא כבושים. שכבנו די צפופים, אך היה נעים לשכב על הקש שחימם אותנו.

בבוקר יצאנו שוב לדרך. כוונת הגרמנים הייתה להביא אותנו לאיזו תחנה, משם נמשיך את מסענו מערבה ברכבת. אחרי צעידה של כשעתיים הופיע רץ על אופנוע ומסר הודעה למפקד המסע. עצרנו את הצעידה וחזרנו על עקבותינו למתבנים שבכפר. למחרת, שוב חזרה התמונה: צעידה של שעתיים וחזרה לכפר. ניסינו לנחש מה פשר הדבר. אולי הרוסים התקדמו כבר באותו נתיב בו אמורים היינו לצעוד? עקבנו בדריכות אחרי כל הסימנים, אולי נבין משהו, אולי תתגלגל לידינו איזו שעת כושר. אבל הגרמנים שלטו בנו ביעילות ולא חסכו באמצעים, כאילו בנו היה תלוי גורל המלחמה.

נשארנו תקועים במתבנים שבכפר כשבוע ימים. ברשות החיילים ששמרו עלינו לא היה מזון עבורנו, אבל הם לא נתנו לנו לגווע מרעב. הם החרימו פרה, שחטנו אותה וחילקנו את הבשר לשלוש החצרות. בישלנו את הבשר בסיר גדול על כיריים מאבנים שהתקנו לשם כך, וכל אחד קיבל מנה קטנה, אך בעלת ערך רב. החיילים החרימו גם תפוחי אדמה וחילקום בינינו, ובכל זאת הרעב החל להציק.

יום אחד כשל סוס אחד משל הפליטים הגרמניים ושבר רגל. הסוס נורה למוות. החיילים התירו לנו לקחת את בשר הסוס. למראה הבשר הטרי יצאה נפשם של כמה פליטים גרמניים וביקשו נתח כלשהו, אך אנשינו לא הסכימו והשומרים לא התערבו. קיבלנו נתחים הגונים ובישלנו אותם בסיר. מעולם איני זוכר בשר טעים יורת מהבשר ההוא.

אבל מה שאירע לי היה מוזר עוד יותר. בוקר אחד הופיע חייל מבין השומרים ואמר שהאיכר שבחצרו אנו מתאכסנים מבקש שני חייטים לתפור מעיל לבתו. יוסף פ. ואני נבחרנו למשימה והחייל הביא אותנו לביתו של האיכר. מה שהתרחש במשך יומיים כאן עמד בסתירה למה שתיארנו לעצמנו ולמה שהתרחש בחוץ.

משפחת האיכר – הבעל, האישה ובתם בת ה-11 ידעו מי אנחנו. בבית שימשה כמשרתת נערה רוסיה יפהפייה, אחת מבין אלפי הבנות מבני עמה שהוגלו לגרמניה כדי לשרת בבתי הגרמנים. הנערה עשתה את עבודתה בשקט ולא הירבו לשוחח עימה. אנחנו החלפנו מבטים סקרניים אך לא העזנו להחליף דברים. כל אחד חשב בוודאי על גורלו של השני ועל התקווה המשותפת.

משפחת האיכר, למרבה פליאתנו, התעלמה מהעובדה שהיינו יהודים ואסירי מחנה ריכוז. הם קיבלו אותנו באדיבות טבעית (אן, אולי, לא כל כך טבעית...). מסרו לנו את העבודה, רשמנו את המידות ודיברנו באורח חופשי עם הבת.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

הסבנו יחד לשולחן בעת הארוחות. איני יודע מה אכלו אז, הגרמנים במקומות אחרים, אבל אשת האיכר הגישה ארוחות חגיגיות ממש, שלא נפלו כלל מהארוחות הטובות שבישלה אמא בבית. אפילו בחלום לא העזנו לתאר לעצמנו מאכלים כאלה.

הגורל חומד לו לצון... שני יהודים אסירי מחנה ריכוז, יושבים ליד השולחן עם משפחה גרמנית בביתה, אוכלים ארוחה דשנה כמו בימים הטובים, ובו בזמן מתדפקים על הדלת גרמנים כשרים, פליטים שנאלצו לעזוב את בתיהם מפחד הרוסים, ומושיטים יד לקבל קצת לחם והאיכר מסרב. הוא דורש מהם לבל יטרידוהו והם מסתלקים בידיים ריקות. האין זה מוזר?... מה הביא את משפחת האיכר להתנהג כך? האם הם פעלו כלפינו מתוך רגש אנושי אמיתי או שמא עשו הצגה לעיני הנערה הרוסייה, כדי שיוכלו לטעון בבוא הרוסים: אנחנו היינו טובים, אנטי נאצים. לעולם לא אדע.

יומיים נהנינו מהכנסת האורחים הטובה, גמרנו לתפור את המעיל וחזרנו למתבן. אחרי חנייה של שבוע בכפר, יצאנו שוב לדרך. עם ערב הגענו לבית חרושת לאווירונים, בו נפסקה העבודה רק לפני זמן קצר. הכניסו אותנו בין המכונות המשוכללות וסגרו עלינו את הדלתות למשך הלילה. באין ברירה עשינו את צרכינו לתוך המכונות המסובכות והמבריקות. עם בוקר חששנו לתגובת הגרמנים, אך הם מיהרו ויצאנו שוב לדרך. לקראת הצהריים הגענו לתחנת רכבת. שם חילקו לנו אוכל: כיכר לחם אחת וקופסת קונסרבטים לשלושה אנשים. העלו אותנו לקרונות מסע ללא גג. הצפיפות הייתה רבה. ישבנו על רצפת הקרון כשרגלינו מקופלות, כי לא היה די מקום ליישרן.

הרכבת יצאה לדרך. היה זה מסע שנמשך שבעה ימים ושבעה לילות. אוכל לא קיבלנו ולא הירשו לנו לרדת מן הקרונות. ישבנו עם הרגליים מקופלות כשהשלג יורד עלינו והקור הולך וגובר. כשהגענו לדרסדן נקלענו לתוך הפצצה אווירית של האמריקנים או של האנגלים. הרכבת נעצרה. ההתפוצצויות העזות זעזעו את הסביבה. להבות התנשאו אל על והאירו למרחוק. פיח התעופף באוויר ונשר גם עלינו. פחדנו שמא ניפגע גם אנחנו, אך המזל שיחק לנו הפעם.

המשכנו במסע כשמצבנו הולך ומחמיר. הרטיבות, הקור והרעב הציקו לנו יותר ויותר. חשנו כאבים ברגליים בגלל התנוחה הלא נוחה. חלפו יום ולילה ועוד יום ועוד לילה. החלשים ביותר החלו למות. היו מתים בכל הקרונות. פעם ביום נעצרה הרכבת כדי להוריד את גופות המתים שהושארו בצידי הדרך. מיום ליום היו יותר מתים והמצב היה מדכדך. לא ידענו לאן מוביל מסע זה, פחדנו שמא כולנו נמות ברכבת.

נוסף לכל אלה באה עלינו מכה חדשה: כינים. עד אז לא ידענו צרת כינים מהי, אבל עתה הן שרצו על גופינו בהמוניהן ומצצו את דמנו ללא רחם. ממחסני

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

מחנה הריכוז אותו עזבנו לקחתי, בין היתר, זוג פאטס, לחזק את הרגליים. עתה התרכזו המוני כינים מתחת לפאטס. התחלתי לגר מעל לפאטס עם עקב הברזל של הנעל הצבאית. זה גרם לי תענוג רב והמשכתי ביתר שאת עד שהרגשתי כאב חד. ואז שמתתי לב שכתם דם כיסה את הפטאס. הפצע הזה עשה לי הרבה צרות: דווקא עכשיו התרכזו שם הכינים. הפצע העלה מוגלה וזה הטריד והדאיג אותי באופן רציני.

אחרי שבעה ימים ושבעה לילות, כשרבים מבינינו נשארו מוטלים בצידי הדרכים, ואנו מורעבים, הקור בעצמותינו ורגלינו כואבים וחלשות – נעצרה הרכבת איפה שהוא בצפון מערב גרמניה, על יד צלה, באזור הנובר. ירדנו מהקרונות ובשורה ארוכה צעדנו לכיוון בלתי ידוע. היה זה מצעד מוות איום. כל כמה צעדים דרכנו על גופת אחד מאנשינו שלא עמד לו הכוח להמשיך וללכת. הדרך הייתה קשה, השלג גבוה ואנו חלשים ומורעבים. ידענו שליפול – פירושו מוות, ובכל זאת רבים היו הנופלים. השארנו אותם מוטלים מאחורינו, בשלג, באפיסת כוחות, כשגורלם נחרץ.

ברגן-בלזן

לבסוף, הגענו לשער של מחנה אחד: ברגן-בלזן. היינו כבר באושוויץ, ראינו הרבה, שמענו הרבה, **ובכל זאת הוכינו בהלם למראה ברגן-בלזן**. היה זה כאילו נכנסנו לעולם אחר, שדוגמתו לא המציאו בני האדם בדמיונם אפילו בסיפורי הזוועה הפרועים ביותר. **היה זה עולמו וממלכתו של מלאך המוות**. שטחים נרחבים היו מכוסים באלפי גוויות, מסודרות זו על גבי זו. לאן שפנו עינינו – רק גופות. מוות בכל מקום.

את הלילה עשינו בצריף אחד, בצפיפות רבה. בבוקר השכם הוציאו אותנו לחצר וערכו מסדר ספירה. ואז נגלה לעינינו מחזה שזעזע אותי, ולעולם לא אוכל לשכוח אותו: אנשים מתים מהלכים. כך התרשמתי אני. החברים שלנו שנפלו בלילה הקודם בדרך מאפיסת כוחות ונשארו מוטלים בשלג, נאספו במשאיות והובאו לחצר זאת. הם הונחו על האדמה המושלגת בחזקת מתים, אף כי רובם היו עוד בחיים; הם סבלו רק מאפיסת כוחות. אבל לגרמנים כבר לא היה חפץ בהם, כי לא יכלו לעבוד יותר, בכל אופן לא מייד.

אני הכרתי את האנשים הללו. היו אלה חברינו שחיו איתנו כל העת באושוויץ ובויסגורסדורף. הם לא היו חולים. אילו היו מכניסים אותם לבית ונותנים להם מעט אוכל חם, הם היו מתאוששים. אבל השכיבו אותם על האדמה הקרה בעודם בחיים. פשוט, רצחו אותם. רובם גם מתו עד הבוקר. אחדים עוד חיו כשסידרו אותו למסר הספירה והם רצו להיאחז בחיים: החלו לזחול וניסו להיכנס בינינו.

ראיתי בחור אחד צעיר, בחור גבה קומה: אני רואה אותו ממש לנגד עיניי. הוא הצליח לקום על רגליו ולהתקרב אלינו; הגיע ממש על ידי. פניו היו כפני מת: לבנות וקפואות, אך בעיניו היה עוד ניצוץ של חיים. הוא ראה אותנו, רצה להיות בינינו. האיש רצה לקום מערימת המתים. רצה לחיות. אך בסופו של דבר, הוא קרס תחתיו ומת ונגרר בחזרה לערימה.

למרות כל מה שעבר עלינו, מצבנו היה טוב לעומת דיירי ברגן-בלזן. למזלנו הגדול הוחלט עוד באותו בוקר להוציא אותנו לעבודה במקום אחר. וכך יצאנו הפעם מממלכת מלאך המוות. שמחנו מאוד. לא ידענו אז שעתידים אנו לחזור הנה שנית, למצב עוד יותר מזויע.

היו בינינו שני יהודים מלודז' שהיו קפאוס הגונים, כמו רובם במחנה ויסטגירסדורף. לא חסר להם שם מזון, לא עבדו קשה ומצבם הגופני היה טוב מאוד. הם היו, באמת, יוצאי דופן בהשוואה אלינו. אמרו עליהם שהם גם מסתירים זהב. היהודים הללו חששו להצטרף אלינו כשיצאנו לעבודה במקום אחר. מתוך שיקולים שלהם העדיפו להישאר בברגן-בלזן. אולי חשבו שבעזרת הזהב יוכלו לשחד את מי שצריך ויהיה להם טוב במקום הזה. לעולם לא אוכל להבין מה גרם להם להחליט כפי שהחליטו. הם לא היו אנשים טיפשים. להיפך. הם עשו רושם שלפני מאסרם היו בני אדם עשירים היודעים לגלגל עסקים. אבל הפעם הם טעו טעות גורלית, כאשר החזירו אותנו בשנית לברגן-בלזן חיפשנו אחריהם. אותם כבר לא מצאנו, אך היה מי אשר ידע מה עלה בגורלם. פשוט מאוד, הם היו במצב טוב מדי: שמנמנים, בולטים מאוד בין דיירי המחנה.

ברגן-בלזן היה מחנה גדול עם אלפי אנשים בני אומות שונות – לא רק יהודים: הרבה רוסים, פולנים ועוד, שמצבם היה איום ונורא. בברגן-בלזן מתו אלפים רבים מרעב, מחולשה, מטיפוס. היה כאלה שאיבדו את צלם האדם ונאחזו בכל מה שניתן, אפילו בקניבליזם. שני היהודים הללו היו פשוט אובייקטים יותר מדי, מגרים והם נרצחו ונאכלו.

הילדסהיים

הגענו להילדסהיים, מרחק לא רב מברגן-בלזן. איני יודע בדיוק את מספר האנשים כשיצאנו מויסטגירסדורף, אבל אני יודע בוודאות שלא היינו פחות מ-800. עתה היינו רק 500. זה מה שנותר אחרי התלאות מאז עזבנו את המתבנים שבחצרות האיכרים בכפר שבאזור הסודטים.

השמחה שהתעוררה בי כשיצאתי את ברגן-בלזן דירבנה את חושיי, ליבי נפתח מחדש למראה הילדסהיים, עיר יפיפיה, אשר שמרה על סגנונה הישן. רחובותיה היו רחבים והבניינים נטו כאילו אל הרחוב, כי כל קומה בלטה החוצה

לעומת זו שמתחתיה. כל בניין היה מעשה אומנות לעצמו, עם שפע קישוטים, פסלים ופסלונים.

עוד פעם נפלתי שבי ליפי המקום. התקשיתי להסביר לעצמי: עיר שכולה מראה תרבותי – כיצד הפכו בניה למפלצות? כיצד קרה שהעם הגרמני שקע עד שפל תחתיות כזה? אגב, באותו שבוע של נסיעה ברכבת עברנו חלק ניכר של גרמניה לרוחבה. ראינו ערים רבות ורובן הרוסות מהפצצות מן האוויר, ואילו הילדסהיים נותרה שלמה, כאילו בני הברית חסו על יופייה, על ערכה התרבותי-אומנותי.

במרכז העיר התנוסס "הקונצרט-האוס", היכל הקונצרטים החדש והמפואר. מעודי לא ראיתי בניין כה יפה. התמקמנו בנוחות באולם הגדול, שעל רצפתו פוזר קש. קיבלנו גם אוכל כלשהו. מאז שעזבנו את ויסטגירסדורף הייתה זאת הפעם הראשונה שהלכנו לישון בבית מוגן מפני קור ועם קצת מזן בקיבה. ישנו שינה נפלאה עד הבוקר.

אחרי מיפקד ספירה ענייני וללא טקסים מיותרים יצאנו לתחנת הרכבת. תחנה זו הייתה צומת מרכזית, ממנה הסתעפו מסילות לכל הכיוונים ודרכה עברה האספקה לכל החזיתות. כשהגענו למקום התגלו לעינינו סדום ועמורה: הרס בל ישוער. על פני כל השטח נפערו בורות עמוקים על ידי פצצות אדירות, קרונות למיניהם מרוסקים לכל עבר, פסים שלבשו מיני צורות דמיוניות שהזכירו ציור אבסטרקטי פרוע: צמד פסים התרומם לגובה של כמה מטרים, בחצי קשת, ובקצהו תלוי לו, כאילו באוויר, חצי קרון.

מצאנו את עצמנו בחברתם של כמה אלפי איש שרוכזו כאן מכל עבר: שבויי מלחמה אנגליים וצרפתיים, כושים ויהודים ומה לא. כולם הובאו לתקן במהירות את התחנה, כי הוצאתה מהשימוש הייתה קטסטרופאלית לגרמנים; את זאת ניתן היה לנחש לפי המאמצים שהשקיעו בתיקונה. מטעם זה לא היה איכפת להם לשכן אותנו ב"קונצרט-האוס" היפה, ובלבד שנוכל לעבוד.

הגרמנים זירזו אותנו בכל כוחם. פרקנו את הפסים העקומים, סילקנו אדני עץ שתמכו פסים שבורים, פינינו שרידי קרונות, מילאנו את הלועות הענקיים, יישרנו את האדמה והתחלנו להניח פסים חדשים. והגורל זימן לנו "פלא" ממש. דפקנו במקושים באדמה ופתאום התגלתה לעינינו מין חומר חום, כעין זכוכית. היה זה סוכר נקי. קרונות עם מזון היו מוכנים להישלח לחזיתות כשפגעה בהם הפצצה כבדה ומהחום הגדול נמס הסוכר ונוצרו גושים עצומים. במקום אחר מצאנו תפוחי אדמה שנזרקו מן הקרונות וניצלו בחום וטעמם נפלא. גילינו עוד מין חומר צהוב: היו אלה ביצים מטוגנות בגושים גדולים וחמים עדיין. אנחנו היינו מורעבים, חלשים, ואכלנו ככל שיכולנו ומכל אשר מצאנו. זה גרם, בלי ספק, לצבירת כוח כדי לעמוד במבחנים החמורים הצפויים.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

אם בויסטגירסדורף חשבתי על אבותינו שבנו ערי מסכנות במצרים, הרי עכשיו זכרתי את המן ואת השלו שאכלו במדבר. לגרמנים לא היה איכפת שאנו אוכלים מכל אשר מצאנו בתשפוכת; הם הקפידו רק לבל ניקח דברים שלמים. **היו עימנו אב ובנו בן השש-עשרה, יהודים מיוגוסלביה. הבן לקח קופסת שימורים שלמה והגרמני האחראי הבחין במעשה, בלי היסוס הוא ירה באקדחו בנער והרגו לעיני האב ולעיני כולנו.**

מצאנו גם שקים עם תפוחי אדמה. את אלה נהגו הגרמנים לאסוף. כשעסקנו פעם בסתימת בור גדל, לא עמדנו בפיתוי. ברגע שלא היה שומר בקרבתנו זרקנו כמה שקים לתחתית הבור וכיסינו אותם מהר באדמה. היה לנו סיפוק רב שהצלחנו, ולא במשהו, לחבל במאמץ המלחמתי של הגרמנים....

העבודה התנהלה בקדחתנות, אך לא בלי הפרעות רציניות מצד "האויב" – חיל האוויר של בנות הברית. יום-יום היו חגים מעלינו מטוסים, פעם או פעמיים או שלוש, ואז נשמעה אזעקה. ההוראה הייתה שבמקרה כזה יש להניח את כליה עבודה ולרוץ למקום די מרוחק שנקבע מראש, יחד עם השומרים עלינו. כך זה היה שבוע ועוד שבוע. אבל המטוסים לא הפציצו אף פעם. הם באו, כנראה, לסייר, לצלם, לבדוק את המצב, להניח לגרמנים להתאמץ, ולהנחית את המכה כשעבודת השיקום תושלם.

ההתקדמות הייתה רבה, אך נותר עוד הרבה לעשות עד להפעלת התחנה. הריצות בעת האזעקות גרמו לנו סבל רב. כי רגלינו כאבו עוד מהמסע בן השבוע ברכבת. הצענו לשומרים על הקומנדו שלנו שלא נרוץ כל כך רחוק, אלא לגשת לפארק הקרוב לתחנת הרכבת, כי ממילא לא מפציצים. להפתעתנו הרבה הם הסכימו מייד, כי גם הם התעייפות מהריצות.

באותו יום עבדנו כרגיל. מראה התחנה השתנה מאוד: בלי בורות, בלי גרוטאות. פה ושם התחיל להניח פסי רכבת חדשים, ופתאום, אזעקה. רצנו עם השומרים לפארק הקרוב. ממש תענוג. ישבנו בין העצים ונחנו כשעה. מטוסים עברו בגובה רב וטרטור מנועיהם מילא את חלל האוויר. בתוך הפארק היו גם מקלטים עבור הגרמנים, כמובן, ועל יד כל פתח עמד שוטר. לפתע הופיע להק אווירונים בטיסה נמוכה. שמחתי לראותם מקרוב יותר, הרי אלה ידידינו ותקוותנו. אחד המטוסים צייר מעגל עשן מעל לראשינו. עוד התבוננו בשמחה בידידינו כשנשמעה שירקה ופיצוץ אדיר מאחורינו.

כולנו מזרקנו על פנינו בעוצמת ההדף. בן רגע החל מטר של פצצות. האזור הפך לגיהנום. מבלי לחשוב הרבה רצנו בבהילות אל המקלט הקרוב. למזלנו, הוא היה ריק מאדם. התעלמנו מהשוטר שניצב בכניסה. הייתי רוב לראשונים שנכנסו פנימה; אלה שבאו אחרינו כמעט ש"קפצו ראש" אל תוך המקלט, כי ההפצה הייתה איומה. הפצצות נפלו בכל מקום. המקלט התמלא באנשינו

ובשומרים עלינו. מעוצמת הפיצוצים הזדעזע כל המקלט. פתאום פיצוץ אדיר, אש, מפולת אבנים ומלט, וכתם שמים נראה למעלה: פגיעה ישירה פערה חור בתקרת המקלט. נשמעו צעקות. אנשים נפגעו. ברחו משם. הגנתי על ראשי בשתי ידיי מפני גוש הבטון הנופלים.

כשהיינו בחוץ, שקטה ההפצצה. המראה היה נורא: אש ומים התנשאו לגובה. צינור מים ראשי נפגע והמים פרצו בעוצמה לגובה רב ומסביב עלו להבות אל על. נפגעו הרבה אנשים, ביניהם לא מעט גרמנים. הרס מוחלט. התחנה הייתה הרוסה לגמרי. כל מה שטרחנו לשקם במשך שבועות היה כלא היה. באחד המקלטים עבור הגרמנים, בשטח התחנה, הייתה פגיעה ישירה ושמונים איש מצאו את מותם. אנשינו פינו אחר כך את ההריסות, קשה היה לזהות איזה חלקי גוף שייכים למי.

המכה שהנחית חיל האוויר של בנות הברית על צומת הרכבות בהילדסהיים הייתה חמורה ביותר. את זאת אפשר היה ללמוד מהתנהגותם של הגרמנים. הם עשו מעשה ללא תקדים: בנוסף להמוני השבויים ואסירי המחנות, הם גייסו מספר רב מתושבי העיר כדי לפנות במהירות את ההריסות, לשקם את צומת המסילות ולאפשר קשר רכבות לחזיתות, שם החמיר המצב מיום ליום. היה זה ניסיון נואש ובלתי הגיוני, כפי שהמשך המלחמה היה בלתי הגיוני. אלפים רבים ניגשו שוב לעבודה, כשאחראים מדרבנים אותם בצורה היסטורית. נזדמן לי לעבוד סמוך לתושבי הולדסהיים. הם היו כמוכי הלם. תמונת המציאות החלה להתברר להם בכל אכזריותה. הם הבינו ש"הרייך השלישי" על כל חלומותיו עומד להתפורר.

חלפו הימים של התרוממות הרוח, של הזיות על גדולתו של העם הגרמני, של ניצחונות והבטחות הפיר, של "גרמניה מעל לכל". התברר להם שהפירר הוביל אותם להרס, למוות, לקלון, להטבעת אות קין על מצחם עד סוף הדורות בעד הפשעים המחרידים שביצעו. הם לא היו צריכים לדבר; הבעת פניהם גילתה זאת בצורה ברורה, אבל אחדים מהם אף דיברו, והם אמרו כמעט אותן המילים שרשמתי קודם לכן.

בגמר יום העבודה היינו שבים ל"קונצרט האוס", שהפך בשבילינו למחנה: היינו אסירים ושמרו עלינו. תושבי העיר המגויסים לעבודה היו שבים לבתיהם, למשפחותיהם. הילדסהיים היפה לא סבלה עדיין אפילו משריטה קלה – פרט לפגיעות בתחנת הרכבת שמחוץ לעיר.

הקומנדו שלנו השתכנע בצורה מוחשית שלא כדאי להישאר בקרבת התחנה בעת האזעקות. למחרת ההפצצה עליה סיפרתי, רצנו עם השומרים דרומה. התברר שגם אזור זה נפגע אתמול, וטרם הספיקו לסלק את כל הנפגעים. בין היתר נחרת בזיכרוני חייל איטלקי אחד אשר שכב מת בתעלה כשפצצת זרחן

תקועה באחוריו וגופו כאילו ניצלה בחום. פצצות הזרחן לא היו גדולות, אבל עוצמת החום שלהן הייתה רבה. ראינו פצצה שנפלה בדיוק על פס מסילה וניתק אותו לשניים.

עברנו עוד מספר ימים, ובכל יום כמה אזעקות. העדפנו לרוץ צפונה, מקום שטרם נפגע מהפצצות. שם היה בית העלמין היהודי וניכר עדיין שהיה פעם מטופל מאוד. למדנו מכך שבהילדסהיים הייתה בעבר קהילה יהודית גדולה ומבוססת. עתה לא נותר ממנה שריד ופליט.

בתוך בית העלמין היהודי הציבו הגרמנים תותחים נגד אווירונים, אבל בימים ההם כבר לא באהל ידי ביטוי ההגנה האנטי אווירית הגרמנית. כוחות האוויר של בנות הברית פעלו ללא הפרעה.

העבודה התנהלה בקצב מטורף. יום אחד, שוב אזעקה. רצנו צפונה, אל בית העלמין היהודי, שכבנו בשוחה אחת. היינו שקטים: אפילו אם תהייה הפצצה – בנו היא לא תיפגע. לפתע הופיעו מטוסים רבים, עיגול עשן צויר בשמים, והחלה הפצצה אדירה. השמים שהיו קודם כחולים, ללא כתם ענן, התקדרו והשמש הפכה לכדור אדום כהה. רעש ההתפוצצויות הרעיד את החלל כולו. כולנו נתפסנו בבהלה – יהודים אסירים, שבויים, אזרחים גרמניים וחיילים, והתחלנו במנוסה, כדי להתרחק מזעם הפצצות. הייתה לנו תחושה שבכל רגע עלולים להיפגע. כך רצנו מרחק רב, עד שההפצצה פסקה.

לא הובילו אותנו בחזרה לעבודה, אלא למקום מגורינו. כשהגענו העירה מצאנו הריסות מעשנות. העיר נהרסה כולה, במכה אחת. לא ראינו אף בית שלם, קשה היה להבחין היכן היו הרחובות. השומרים התקשו למצוא את ה"קונצרט-האוס". במקומו מצאנו גל חרבות המעלה עשן ואיש לא נותר בחיים מבין אלה שהיו בפנים הבניין: סגל הרופאים מבין האסירים ואנשים חולים, עובדי המטבח וכל צוות השומרים הגרמניים שהופקדו על המחנה הזה. אולי זה קצת משונה שאני כותב על צוות רופאים ועל חולים המטפלים בהם, אחרי כל מה שסיפרתי על ברגן-בלזן. אך יש לדעת שבהילדסהיים, בשל החשיבות הרבה שייחסו הגרמנים לעבודתנו, הם אפשרו אפילו מותרות כאלה.

לא היה היכן לשכן אותנו. הובילו אותנו אל מחוץ לעיר, או מחוץ למה שהייתה פעם עיר, על יד נהר ושם, על האדמה הרטובה, ללא שמיכות או כל כיסוי אחר, נאלצנו להעביר את הלילה.

היה זה בחודש מרס 1945, אומנם ראשיתה אביב, אבל שם, בצפון גרמניה, הלילה היה קר מאוד והקור חדר לעצמותינו, ובבוקר צריך היה לצאת לעבודה. הגרמנים טרם ויתרו על תוכניתם. הם התעקשו בצורה היסטורית לשקם את התחנה. כאשר עברנו על פני הריסות העיר, התגלו לעינינו מראות זוועה. הוציאו מהמקלטים ומהמרתפים גופות אנשים שמתו מחום ומעשן וסידרו אותן בשורות על האדמה: שורות-שורות של אנשים צלויים, מנופחים. היו אלה תושביה

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

הגרמניים של עיר החמד הילדסהיים, שהפירר הבטיח להם ניצחון ושלטון על העולם כולו...

בערב חזרנו לישון על שפת הנהר, עייפים ורצוצים. ואז בגדה בי בריאותי: חליתי בדלקת שקדים – אנגינה. סבלתי מצרה זו עוד לפני מחנה הריכוז, אך הפעם המצב היה חמור יותר. חשתי שהחם עולה והיה לי ברור שאם אשכב על האדמה הרטובה והקרה – זה יהיה הסוף שלי. אבל הייתי גם עייף מאוד וחלש ובגלל החום הגבוה לא הייתי מסוגל לעמוד על הרגליים. מצאתי חתיכת קרטון ומקלון. ישבתי על הקרטון והשענתי את ראשי, בעזרת ידי, על המקלון, וכך עברו עלי כמה לילות, כשבמים עבדתי עבודה קשה מאוד. שקדי התנפחו עד כי לא יכולתי להוציא הגה מגרוני. הייתי מודאג. ידעתי שאם לא אתאושש במהרה, דיני יהיה נחרץ. בוקר אחד קמתי והשתעלתי לתוך כף ידי שנתמלאה מוגלה. שמחתי ששקדי נפתחו ונתעוררה בי התקווה שאצליח להתגבר ואומנם הוקל לי. אך הייתי חלש מאוד ובקושי רב הצלחתי איך שהוא לעבוד וללכת, מבלי שהגרמנים ישימו עין עלי.

עזיבת הילדסהיים

מעל לשבוע ימים לנו על שפת הנהר ובוקר אחד, במקום לצאת לעבודה, סידרו אנחנו בשורה לקראת מסע חדש. תגבורת שומרים נוספה למלווים שלנו. אכן, אחרי המאמצים המטורפים, ויתרו הגרמנים על שיקום תחנת הרכבת. הסתבר שהחל שלב חדש וחמור בהתפוררות ה"רייך השלישי". מצבם של הגרמנים הלך והידרדר מיום ליום.

נזכרתי בשיחה עם גנרל ה-ס.א. שישב על ידי בתחתונים בעת שתיקנתי את מכנסיו. הוא אמר: אם אנחנו ננצח, אתם תישארו בחיים; אם נפסיד, אתם לא תחיו יותר.

הגענו לשלב שהגרמנים עומדים להפסיד. למעשה, הם כבר הפסידו את המלחמה. אבל בדומה לאותם פושעים המפחדים מפני העונש לכשייתפסו, הם המשיכו לזרוע הרס ומוות, ומי יודע מה יהיה גורלנו – גורל היהודים שבידיהם? שוב התעורר הרושם שאנו בראש דאגתם. הם נהגו בעצבנות רבה ויחסם נעשה נוקשה יותר, וכשאנו מוקפים בשומרים רבים וקפדניים יצאנו שוב לדרך: השלב הקשה ביותר שידענו מעולם.

רבים מחברינו שהיו עימנו בבוקר בו התחלנו לצעוד לא זכו לראות את יום השחרור. הם נפלו בדרך עד לאותו יום – ויש גם אשר מתו אחריו. צעדנו עייפים וחלשים. אני הייתי תשוש מאוד אחרי האנגינה הקשה ואחרי הלילות על שפת הנהר. לפעמים לא עמד בי הכוח ללכת. חבריי תמכו בי, אבל בזהירות רבה, כדי שהשומרים הגרמניים לא ישימו לב לכך. כאשר התקרבו אלי,

עשיתי מאמצים ללכת ללא עזרה. כל אלה אשר כשלו ונפלו נורו למוות ונשארו בצידי הדרך.

כך צעדנו עד רדת החשיכה. ואנו בשדה פתוח. פקדו עלינו לשכב על האדמה; מי שיתרומם יירה למוות. בקרבתי שכב נער רוסי. משום מה הוא התרומם קמעה, ונפל מת מפגיעת כדור. הייתי חלש מאוד. נשכבתי על הצד הימני ונרדמתי כה עמוק עד כי לא התעוררתי במשך כל הלילה. בבוקר, כשהגרמנים החלו לארגן אותנו להמשך המסע, התעוררתי אומנם, אך לא יכולתי לקום על רגליי. כל חצי הגוף הימני היה כאילו משותק משכיבה על האדמה הקרה והלחה במשך כל הלילה. הייתה לי הרגשה מוחשית מאוד: זה הסוף שלי. אם לא אצליח ללכת, יירו בי כדור וגופי יירקב כאן, בצידי הדרך, איפה שהוא בצפון גרמניה.

המחשבה הזו דרבנה אותי למאמץ עליון. קמתי בעזרת חבריי והתחלתי לשפשף בכל כוחי את חצי הגוף הימני ולנסות להניע את זרועי ואת רגליי. למזל, ארגון המסע השתהה והצלחתי במאמצי, אם כי לא בצורה מושלמת. אבל יכולתי להצטרף למסע בעזרת חבריי. אחרי זמן מה של הליכה נעלם השיתוק; החולשה עוד התמידה. צעדנו כל היום. עם ערב הגענו לכפר אחד. דחסו אותנו, בעמידה, לתוך מתבן אחד וסגרו עלינו את השער. החל לילה של עינויים. המון האדם העומד צפוף ודחוס על רגליו התחיל להתנועע כמו גלי הים. חולשתם ועייפותם של האנשים שכבר לא יכלו לעמוד על רגליהם, אבל גם לא יכלו ליפול בשל הצפיפות – יצרו את תנועת הגלים המזוהה. מצבי היה רע מאוד. עמדתי באמצע ההמון והגלים טלטלו אותי מצד אל צד. הרגשתי שאין בכוחי לעמוד. השתוקקתי להיות שרוע על האדמה שמשכה אותי. השיקול שעלולים לדרוס אותי למוות כבר לא פעל. משכתי את עצמי כלפי מטה עד שהצלחתי להוריד את גופים לארץ, בין רגלי החברים. דרכו עלי – על גופי ולפעמים על פניי. אבל אני הרגשתי איזו שלוה מתוקה בהיותי על אדמת המתבן. לא חשתי כלל שדורכים עלי; הייתי מעבר לתחושה של כאב.

בא הבוקר ואני עוד בין החיים ואפילו קצת יותר מאושר. כאשר הסתדרנו להמשך המסע נמצאתי על יד איש מבוגר יותר, כבן 50, רופא יהודי מבודפשט בשם דוקטור שיינפלד, אישיות מכובדת במפלגות השמאל בהונגריה. התיידדנו במשך הזמן, היינו די צמודים, ואף עזרתי לו ככל שיכולתי. אמר לי דוקטור שיינפלד: "הבט על השמש הזורחת מעלינו. האם אין היא מתביישת? איך היא יכולה לזרוח בכל יופייה כאשר על פני האדמה מתרחשים דברים כאלה?"

המשכנו במסע עד אחרי הצהריים. הגענו למחנה צריפים מגודר היטב, עם מגדלי שמירה. עוד מחנה ריכוז אחד ושמו אלם, על שם הישוב שבקרבתו. הוכנסנו פנימה. הגרמנים רק ספרו אותנו, בפנים, במחנה, כמעט ולא חשנו בנוכחותם. הכל התנהל בפיקוד הקאפוס שבמקום.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

מחנה הריכוז אלם

במחנה אלם היו הרבה אסירים פוליטיים, גרמנים מלידה, אשר "בילו" זמן רב במקום: קומוניסטים או אנשי שמאל וליברליים, שהמשטר הנאצי לא סמך עליהם. הקאפוס העמידונו בשורה, בדקו אותנו ושדדו כל מה שהתחשק להם. **לפניי ניצב קאפו אחד, בחור יהודי מפולין**, והסתכל ארוכות בנעליי. היו אלה הנעליים הצבאיות הטובות שהשגתי בעת שעזבנו את מחנה ויסטרגירסדורף. לנעליים הייתה חשיבות רבה במסעות שלנו וכן בעבודות שעשינו פה ושם. נעליים גרועות עלולות להיות למכשלה. הקאפו חשק בנעליי והציע לי להתחלף בנעליו – ובתמורה ייתן לי תוספת מרק. הסתכלתי בנעליו: הן היו גדולות ממידות רגליי וקרועות לגמרי. הקאפו פנה אלי בצורה אדיבה כמעט, אבל הבנתי, כהרף עין, שכל סירוב מצדי יהיה ללא הועיל, והוא ייקח את נעליי בכוח; ואז אשאר גם בלי נעליים וגם מוכה. בדלית ברירה הסכמתי להחלפה. הקאפו עמד בהבטחתו ונתן לי פעמיים או שלוש תוספות למנת המרק הרגילה.

בטרם שהקאפוס שחררו אותנו מ"מסדר השדידה", התעניינו אם יש בינינו קאפו שהתעלל בנו. אחדים מבינינו הצביעו על פ. הוא הוצא מן השורה והחלו להרביץ בו. היה זה איש גבוה וחזק, המסוגל לספוג אף מכות נמרצות; אף הם לא הירפו ממנו למרות צריחותיו האיומות. אפשר היה לשמוע כיצד נשברות צלעותיו. הקאפוס המשיכו להכות בו עד שנפח את נשמתו, ואחר כך תלו את גופתו בשירותים.

הם לא עשו זאת בשל טוב ליבם כלפינו, אלא מחשש שמא יסכן את מעמדם, ואולי גם כדי לרמוז לנו מי הם, להוכיח את מעמדם וכוחם - למען דעת איך להתייחס אליהם.

הייתי המום למראה המקרה הזה, ואז נזכרתי בחלום שחלמתי ביום השני באושוויץ, כאשר הקאפו פ. שהומת כאן "תפס" תפקיד והתנהג כלפינו בגסות רבה. והנה, החלום הזה התאמת לנגד עיניי, אם כי לא בפרטיו: לא אני ולא חבריי פגעו בו, גם המכרה היה כאן, אף כי טרם ראינו אותו אנו נכיר אותו במהרה.

שיכנו אותנו בצריפים עם מיטות ונשכבנו עליהן. לרגע חשנו בטוב. אך חיש מהר התחוויר לנו שבמיטות שרצו אלפי כינים גדולות ומטופחות שכמותן לא ראינו. הן התנפלו עלינו ומצצו את דמנו. קשה היה לשאת זאת.

אחרי זמן קצר חילקו אותנו לשתי קבוצות עבודה, לשתי משמרות ביממה. יצאתי עם משמרת הלילה, משש בערב עד שש בבוקר. הלכנו ברגל והגענו לשדה פתוח, ללא כל צמחייה. השדה היה זרוע בורות גדולים שנגרמו על ידי הפצצות.

תהינו מה רצו להפציץ כאן, הרי אין שום מבנה בשטח. הגענו לפתח דרכו ירדנו לעומק כלשהו. ואז התברר לנו מה העניין ומה חיפשו הפצצות בחוץ.

בעומק ניכר מתחת לאדמה מצאנו אולמות עצומים חצובים בסלע. הגרמנים התכוונו להקים כאן תעשייה חיונית, שתהייה מוגנת מהפצצות. קודמנו כבר עשו מלאכה רבה ואני הצטרפנו להמשיך בה. רבים מהאסירים שעבדו כאן מתו או נחלשו והיו למזלמנים. סיפרו לנו סיפורי זוועה על החיים מתחת לאדמה, על המשטר הנוקשה. הכל נראה לנו עתה די מוחשי.

התחלנו מייד בעבודה. היו שם גם פועלים גרמניים חופשיים שהפעילו קומפרסורים, קדחו בסלע ופוצצו סלעים. אנחנו, האסירים, סחבנו את האבנים לקרונות אותן דחפנו בידיים עד לפתח.

הדי המתרחש בחוץ השפיעו גם על המצב פה, מתחת לפני האדמה. העובדים הגרמניים כבר לא גילו התלהבות רבה בעבודתם; הם עשו הכל בעל כורחם. בשיחות עימנו הם לא הסתירו את אכזבתם מהפיר שהוביל את העם הגרמני לאסון נורא. באווירה הזאת כבר לא נעשתה מלאכה רבה. משטר העבודה נתערער. היינו מסתתרים מדי פעם במחילות החשוכות. בשש בבוקר התחלפו המשמרות.

במשך היום לא נתנו לנו הרבה מנוחה. ערכו מסדרי ספירה ממושכים וכאשר שכבנו במיטות לנוח, סבלנו מהתנפלות הכינים. המזון היחידי שקיבלנו כאן היה מין מרק דליל. לכן היינו רעבים מאוד ונחלשנו עוד יותר. בסך הכל יצא לנו "לבלות" באלם רק עשרה ימים, ועל אף העובדה שלא הצטרפנו לעשות מאמצים רבים בעבודה, נחלשנו מאוד. לרבים מאנשינו התנפחו הרגליים בגלל הרטיבות שבמעמקי האדמה.

עוזבים את אלם

יום אחד פונה המחנה באלם, ושוב יצאנו למסע רגלי. שומרים מצוידים בנשק אוטומטי שמרו עלינו משני צידי השורה. עברנו דרך רחוב צר של עיירה גרמנית. על יד חנות לחלב, על המדרכה, היו כמה כדי חלב ריקים. פתאום הבחנתי שמישהו שצעד שתי שורות מאחוריי ניצל רגע של אי תשומת לב השומרים, תפס בידו כד ריק והחל ללכת בטבעיות בכיוון הנגדי. ראיתו מתרחק. היה זה הצעיר הנחמד שניסה לברוח כאשר היינו במחנה הריכוז בויסגירסדורף, נתפס ונדון למוות, והתהלך שם כמה חודשים כאשר צל עמוד התלייה רודף אחריו. בעת שיצאנו בבהילות מהמחנה ההוא, החליף הצעיר את בגדיו, ופסק הדין הנורא נשכח משום מה. עכשיו הוא ניסה שוב לצאת לחופשי והתפללתי שיצליח. יותר לא שמעתי עליו.

כעשרים שנה אחרי המקרה, פגשתי גבר נאה שהתארח אצל חברים בקיבוצי. שום דבר לא משך במיוחד את תשומת ליבי. אפילו דיברנו פעם – פעמיים זה עם זה. כעבור שנתיים שוב נזדמנו יחד וכשמבטי פגש בו הרגשתי לפתע שאני מכיר אותו; בן רגע זיהיתי את הנער הצעיר שהסתלק עם כד החלב ונעלם מאחורינו, בעת שהמשכנו במסע המוות. התוודעתי אליו וגם הוא מזכר בי. הייתה זאת פגישה נרגשת.

ואז הוא סיפר לי שהצליח לחזור להילדסהיים החרבה והסתתר בין ההריסות. בשעתו הוא דאג להטמין מזון שמצא בתחנת הרכבת המופצצת. כאשר אזל לו המזון נאלץ לחפש אוכל למחייתו, הסתנן בין תושבי המקום וקיבל אוכל-סעד שחילקו לאוכלוסיית המקום. כך הצליח להחזיק מעמד עד לשחרור הילדסהיים על ידי כוחות בנות הברית.

המשכנו ללכת יומיים. הדרכים היו עתה מלאות באסירי מחנות ריכוז שונים. כולנו התקדמנו לאותו כיוון, אך לא ידענו לאן מובילים אותנו. אנשים שנפלו בדרך, לא ראינום שוב. היינו רעבים ותשושים. פעם הייתה אזעקה. השומרים עצרו את הטור וציוונו לשכב בצידי הכביש. בשדה שעל ידיו צמחה חיטה. הגבעולים הירוקים היו בגובה של כעשרה סנטימטרים. כאשר קמנו מהשדה, הוא כבר לא היה ירוק. אנחנו אכלנו את כל הירק. לא נותר דבר.

מדי פעם בפעם עצרנו למנוחה קצרה. היינו יושבים בצידי הכביש בעת שטור אחר של אסירים חלף על פנינו. אחר כך היינו ממשיכים לצעוד. באחת ההפסקות צעק משהו שישב לידי לעבר הצועדים והתעניין מניין הם. חייל גרמני ששם לבל מעשה, בא לכיוון שלנו כשבדיו אלה עבה. החייל חשב שאני הוא זה שצעק, והנחית מכה על ראשי. כהרף עין הזזתי את הראש וקצה האלה שרט שריטה עמוקה בין העין והאוזן. לו היה פוגע בראש, הייתי מת בו במקום. פניי נתכסו בדם, אך לא היה לי זמן לשים לב לפצע. המשכנו לצעוד...

בממלכת מלאך המוות

בסופם של דבר הגענו בחזרה לברגן-בלזן. למחנה שהגדרתי אותו קודם כ"ממלכת מלאך המוות". הגרמנים ריכזו עתה את כל אסירי מחנות הריכוז שהיו פזורים במחנות העבודה. **המפגש עם ברגן-בלזן בפעם השנייה,** אחרי שכה שמחנו בפעם הקודמת כשהוציאו אותנו משם לעבודה, היה קשה ביותר עבורנו, מה גם שהמצב היה עכשיו כפל כפליים גרוע יותר. הימים שעשינו בברגן-בלזן עד לשחרור, וגם אחרי השחרור לאלה שנותרו בחיים, מה שעבר עלינו ומה שראינו – הכל היה מעבר למה שבני אדם מסוגלים לתפוס. אספר מה שקרה בין ה-8 ל-15 באפריל 1945.

הגענו לברגן-בלזן לפנות ערב. עברנו ספירה רגילה והובילו אותנו אל חצר ובה צריף גדול למגורים. בדרך ראינו שוב את השטחים הנרחבים המכוסים בגופות

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

של אסירים שמתו. המימדים היו עכשיו עוד יותר מבהילים. ראינו גם הרבה צריפים מלאים כמעט עד לתקרה בגופות על גופות, אלפים-אלפים.

בברגן-בלזן לא היה קרמטוריום. בשל כך לא יכלו הגרמנים להיפטר מהגופות. התמותה הייתה גדולה מאוד, ממש מדהימה. אנשים מתו מחולשה, מרעב, מטיפוס. לא מעט נרצחו במכות, ויש אשר נדרסו למוות בצריפים לתוכם דחסו את האסירים בצורה רצחנית-פראית.

מצב הגרמנים בחזיתות כבר היה בכי רע. במקום המחשבות על כיבוש העולם, הם התחילו לחששו לאפשרות שגם ברגן-בלזן תיכבש על ידי כוחות הנלחמים בהם והעומדים לנצחם. **מכאן ניסיונם להסתיר את עקבות הפשע האיום, כדי שהכובש לא יגלה אותם.** לשם כך הם גייסו את כל אוכלוסי המחנה שעוד עמדו על רגליהם.

כפי שאמרתי, ריכזו אותנו בחצר מגודרת ובה צריך גדול. לפני רדת החשיכה הופיעו אנשי הקאפו – רוצחים איומים – ובשטים בעלי כמה רצועות ומשקלות בקציהן גרשו את האנשים לתוך הצריף, תוך הרבצות פראיות, ללא הבחנה. כדי להימלט מהמכות הנוראיות ניסו אנשים אפילו לטפס על הקירות. כך נתמלא הצריף במספר כה רב של אנשים, עד שבבוקר, אלה שהיו למטה נדרסו למוות. אנחנו היינו קבוצה די גדולה שהחזקנו ביחד ועזרנו אחד לשני. בכוח משותף הצלחנו להישאר בחיים.

בבוקר, כשהוציאו אותנו מהצריף בו השארנו את מתינו, ציוו עלינו להתחיל בעבודה: לאסוף את הגופות המונחות בשטחים ובצריפים. צריך היה לגרור אותן לאורך הרחוב הראשי של המחנה, מרחק של קילומטר. שם, בסוף הדרך, נכרה בור ענקי, ארוך, רחב ועמוק, ולתוכו הצטרכנו להטיל את הגופות, אחת על השנייה. ואם הזכרתי את המושג "ממלכת מלאך המוות", הרי שאנו הפכנו לעובדיו.

ומעתה והלאה אנחנו נעסוק רק במוות. רבים-רבים מבינינו יצטרפו אליו או שנהייה קרוב-קרוב אליו. כאן הייתה ממלכת המוות.

התחלקנו לצוותים של ארבעה כדי לגרור גופה אחת. קרענו רצועות משמיכות, קשרנו אותן לידיים ולרגליים של הגופה וגררנו אותה על הארץ עד לבור ושם היינו משליכים אותה פנימה. מהשפשוף על האדמה כמעט ולא נשאר בשר על גבו של המת.

גררנו מהבוקר עד הערב, אלפים רבים. עבדנו בגרירת אלפי גופות, כמו נמלים: מהערימות עד לבור. המונים גרו לכיוון הבור. המונים חזרו בידיים ריקות כדי לקחת עוד גופות. נאלצנו להיות כל הזמן בתנועה. כאשר עמדנו או הלכנו לאט מדי, משכנו את תשומת ליבם של השומרים הגרמניים שעמדו במגדלים, ואז הם פתחו עלינו באש. מי שנפגע, נגרר גם הוא לבור.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

היינו חלשים מאוד ורעבים. אוכל לא קיבלנו בכלל.

מתוך ערימת הגופות היינו בוחרים גופה קטנה ככל האפשר, כדי לחסוך בכוח. הסתכלתי בפניהם המעונים של המתים: חיפשתי קרובי משפחה. המתים היו מכל הסוגים: גברים מבוגרים, נערים, נשים, נערות צעירות. כולם הובאו הנה על ידי הפושעים הנאציים על לא עוול בכפם. החטא היחידי שלהם היה כי נולדו יהודים והנאצים החליטו שיש להשמיד את כל היהודים. איזה מוות משפיל היה מנת חלקם של הרבבות הללו: אפילו בתוך תוכו של הגיהנום הזה, כשגם אני הייתי, גופנית, קרוב יותר למוות, התקוממה בי נפשי למראה הזוועה המבישה.

גררנו נערות יהודיות צעירות שבפניהן המעוותות מייסורים ניכרו עדיין תווים של יופי וחוץ. נערות יהודיות צנועות – חייהן נקטפו בצורה כה אכזרית, כה משפילה. קשרנו את הרצועות לידיהן ולרגליהן וגררנו את גופותיהן הערומות דרך רחובו הראשי של המחנה, בין אלפי אנשים, והשמש זורחים בשמים, מעלינו. אבל השמים שתקו. השמש שלחה את קרניה המאירות והחמות מעל לתהלוכת המוות, אדישה לפשע שהאנושות לא ידעה כמותו. הייתה זאת השפלת המושג אדם. על אף שהגרמנים הכריזו על עצמם כעל גזע עליון, ואנחנו היינו בעיניהם גזע נחות, הרגשתי בוושה להשתייך לאותו סוג של יצורים, יצורי אדם...

את הכל אני זוכר, **אבל יש דברים שאני זוכר טוב יותר**. אני יכול לשכוח מראה אחד בתהלוכת המוות הזאת: איש הלך עם הזרם, עם הגוררים לכיוון הבור; לא בצוות של ארבעה, אלא לבדו. הוא החזיק בידו רצועה של שמיכה הקשורה לרגלו של תינוק בן יומו וגרר אותו על הארץ. הה, תינוק מסכן! היכן נפל בגורלו להיוולד, לצאת לאוויר העולם? רק יצא מרחם אמו וכבר מצא את עצמו בגרוע שבמדורי הגיהנום. וכך איתרע מזלו שימות ביום היוולדו וייגרר על האדמה הטמאה של ברגן-בלזן, בתהלוכת גרירת המתים המחרידה והמבישה.

ואמו – כמה מר היה גורלה ללדת את ילדה פה, בממלכת מלאך המוות. מדוע הוטל עליה עונש כה איום? במה חטאה היא? הכאב זועק עד לשמים, אך השמים אינם עונים. היכן אלוהים? כיצד יכול הוא להביט בשוויון נפש איך מתעללים בבניו של עם שהאמין בו ובטח בו? היכן הוא?

עם ערב ריכזו אותנו בחצר המגודרת ושוב הופיעו המפלצות עם השוטים ובחמת זעם דחסו אותנו אל הצריף ומילאו אותנו, הרבה-הרבה מעל לכושר קיבולו. ובשנית עבר עלינו ליל סיוטים של לחימה אכזרית בינינו על מקום שיאפשר לנו להישאר בחיים עד למחרת היום. ובעצם, לשם מה רצינו כל כך להישאר בחיים? הרי ידענו שבבוקר נמשיך בגרירת הגופות. מצבנו היה בכי רע. מזמן לא בא אוכל אל פינו. ספגנו מכות

והרגשנו שגרוע מזה לא יכול להיות. חשנו את עצמנו בתחתית התחתיות של השאול.

אבל לחיים יש חוקים משלהם. כל עוד האדם חי, הוא רוצה להישאר בחיים ונאבק לשם כך. לו הגרמני היו שולטים, חס וחלילה, בכל העולם, חושב אני שלא היינו נלחמים על החיים. אך ידענו שיש עולם אחר ושמתינהל אבק איתנים להכריע את המפלצת הנאצית, וזה נתן לנו את הכוח להילחם למען חיינו, על אף המצב בו היינו נתונים. האמנו באנושות אחרת, של חופש ואל אחווה.

ושוב, מבוקר עד ערב, גררנו את הגופות אל הבור. עם בוא הערב נחרדתי כשנזכרתי במלחמה האכזרית שהפילה בלילה הקודם חללים רבים בתוך הצריף, ושגם הערב אין מנוס ממנה. החלטתי שבין שתי סכנות חמורות שאורבות לי, אבחר בזו שיש עימה סיכוי מסוים להצליח. הצעתי לחברי הקרובים לי ביותר לא להישאר במשך הלילה בצריף, אלא להסתתר בחוץ. ידעתי היטב שחיילים גרמניים מפטרלים בשטח כל הלילה, ואם יתפסו אותנו לא יהססו לירות בנו בו במקום. אבל נותר הסיכוי שאולי לא יגלו אותנו. חבריי, ברובם, דחו את ההצעה ורק אחדים בלבד טיפסו יחד איתי בחשכה דרך החלון החוצה. עוד לאור היום ראיתי שמאחורי הצריף היו מונחים גרוטאות ושברי כלים שונים. כאן הסתתרנו. שכבתי כל הלילה מאחורי ארון שבור, שמעתי את צעדיהם וקולותיהם של החיילים שעוברים מפעם לפעם ממש על ידי, בלי להשגיח בי. הם גם לא גילו את שאר חבריי. לפנות בוקר חזרנו דרך החלון אל הצריף. עבר עלינו לילה של פחד וחרדה, אבל ללא מאבק אכזרי על מקום, וללא סכנה להימחץ או להידרס. המשכנו לנהוג כך גם בלילות הבאים.

יום אחד המשכנו בגרירת המתים. אוכל לא קיבלנו כלל והרעב החל להציק לנו בצורה חמורה ביותר. הגענו לדרגה כזאת שאכלנו קוצים יבשים ואף חיטטנו בכיסיהם של המתים המלובשים, אולי נמצא פירורי לחם.

בקצה המחנה, לא הרחק מהבור בו היטלנו את המתים, הייתה ערימת האשפה של המחנה. היה מסוכן לגשת לשם, כי המקום היה קרוב לגדר החיצונית והיה גלוי לעיני השומרים. אבל הסתכנו וחיפשנו בערימה קליפות תפוחי-אדמה או סלק בהמות חצי רקוב, הכל כדי לא למות מרעב. בינתיים הביאו הגרמנים חיילים הונגריים נאמנים כדי לשמור מסביב למחנה, מבחוץ. הללו השתוממו, בוודאי, למראה היצורים שחיטטו בערימת האשפה המסריחה וחשבו אותם למין חולדות, כי החלו ל"השתעשע" ולירות בנו כמו בעכברים. כמה אנשים נפגעו ונשארו מוטלים על ערימת האשפה. הגענו למסקנה שהסכנה לגשת לערימה גדולה יותר יתר מסכנת הרעב, והפסקנו בכך.

אבל הרעב הלך וגבר ויחד עם זאת פחת הפחד מסכנות. הגענו למצב בו לא היה לנו כבר מה להפסיד. אם לא נאכל משהו, ממילא נמות. זו הייתה ודאות שאין לפקפק בה. אם נסתכן ונמות, הרי זה אותו דבר כאילו לא הסתכנו ומתנו. להסתכן בתקווה שנצליח – היה הסיכוי היחידי להישאר בחיים. הנכון הוא שאז, במצבנו, לא עשינו ניתוח כה מפורט. אבל גם לא היה צורך. בשעת סכנה חמורה כזאת יודע יצר הקיום לערוך חישובים ולהוציא מסקנות בזמן הקצר ביותר. לא רק יחיד מסוגל לזה, אלא גם קבוצות גדולות הנמצאות באותו מצב יכולות להגיע להבנה ולשיתוף פעולה, מבלי אפילו להידבר ביניהן.

רוצה אני לספר את אשר קרה לנו בעת גרירת הגופות, ברחובה הראשי של ברגן-בלזן. בצידו האחד של הרחוב היה מטבח המחנה. בימים האלה הוא כבר לא פעל. בין הכביש והמטבח הייתה ערימה גדולה של סלק בהמות, ממנו היו עושים מרק ב"ימים הטובים", כשעוד חילקו אוכל. על הערימה שמרו שני חיילים גרמניים חמושים בנשק אוטומטי. עלה הרעיון, בצוות שלי ובצוות שהיה בקרבתנו: לערוך התנפלות המונית על ערימת הסלק. היה בזה חישוב של הרבה ידיים חוברו יחדיו. זו הייתה האפשרות היחידה להשיג מעט מזון, בידיעה שאחוז מסוים ימות בו-במקום, וזה נראה לנו סביר, כדי להינצל ממוות ברעב קרוב לוודאי.

עיבדנו תוכנית: כשנגיע עם הגופות מול ערימת הסלק נעצור ונעמיד פנים שאנו מחזקים את הרצועות בהן קשרנו את ידי ורגלי הגופה. 8 אנשי הצוותים ושתי הגופות נגרום לפקק תנועה ואז, באופן פתאומי, נתנפל על ערימת הסלק. ברור היה לנו שלא נהייה יחידים ; כל ההמון שיתאסף יעשה כמונו.

התקדמנו על הכביש בדיוק מול ערימת הסלק נעמדנו לרוחב המסלול ועצרנו את התנועה. וכפי שחשבנו, הגרמנים לא הספיקו לעמוד על כוונתנו ותוך רגעים ספורים נקהל באותו מקום המון אדם עם הגופות. ואז, פתאום, עזבנו את הגופות ורצנו ישר אל הערימה. בן רגע עשו כמונו כל האסירים שנעצרו.

מרגע זה איני יודע יותר מה קרה עם ההמון. כל כולי הייתי מרוכז במה שאני עושה ובמה שקורה לי. הגעתי בריצה לערימה ותפסתי סלק אחד די גדול, כשצורר מהנשק האוטומטי של חייל גרמני פוגע בסלק שמלפניי ונתזים ממנו מכים בפניי. במהירות רבה דחפתי את הסלק מתחת לחולצתי ורצתי מהמקום בזריזות. תוך כדי הריצה עשיתי חישוב של קלוריות: כמה ימים אוכל להחזיק מעמד מאכילת הסלק הזה. הייתי מאושר.

נוצרה אנדרלמוסיה רבה. כמה אנשים נפגעו ונשארו מוטלים על יד הערימה. לא היה ביניהם מישהו מחבריי. מיהרנו לתפוס את הגופות ולהסתלק לכיוון הבור. המהומה שקטה. גם אלה שנפגעו נגררו אל הבור.

בזאת טרם פתרתי את כל הבעיות. להיות אחד מן האסירים עם סלק גדול היה לא פחות מסוכן מעצם ההתנפלות על הערימה. אולי אפילו יותר מסוכן: יכלו להרוג אותי ולקחת את הסלק. לבסוף, עם כמה חברים שלי, אכלנו את הסלק. בכל זאת אכלתי נתח גדול ואני משוכנע שזה הציל את חיי.

המבחן החמור של האנושיות

בברגן-בלזן היו אסירים מכל ארצות הכיבוש. ניתן היה להבחין כיצד בני עמים שונים מגיבים על המצב. אני מדבר על יחידים, אלא על תופעה כללית שהסתמנה בקווים די ברורים.

הרוסים היו הכי חזקים מבחינה גופנית, הפולנים קצת פחות: הדרומיים – איטלקים ויוונים – היו הכי חלשים. היהודים עמדו איפה שהוא בין שתי הקבוצות האחרונות. אבל גם בין היהודים היו הבדלים בכושר העמידה הפיזית: יהודי איטליה ויוון, למשל, היו חלשים מהיהודים שבאו ממזרח וממרכז אירופה.

ההבדלים בין העמים התגלו גם בצורת ההתנהגות. אפשר לומר שהרקע התרבותי בא לידי ביטוי במצב האכזרי שלא היה עוד כמוהו מעולם. ככל שלעם הייתה תרבות יותר עתיקה, יותר עמוקה, מידת ההידרדרות הייתה פחותה.

מסוכן לדבר בהכללות, אך אי אפשר להתעלם מהעובדה שהייתה כאן מין מעבדה ניסיונית ענקית, אכזרית ואיומה, כשרבבות בני אדם הגיעו למצבים חמורים וקיצוניים כאלה ששום יצור אנוש לא התנסה בהם. ואז נחשף מה שיותר ברגע המכריע מכל אנושיותם. מקובל לחשוב שבמצב חמור וקיצוני עלול האדם לאבד את צלם האנוש והתנהגותו ותגובותיו יושפעו רק על ידי האינסטינקטים החייתיים החבויים עמוק, מתחת לקליפת התרבות העוטפת אותם, וכאשר מדובר לא ביחיד, אלא בהמון בני אדם, כשהפרט אינו רואה עצמו אחראי ישיר למעשיו, ניתן להניח שאז כל הסייגים נופלים ונעלמים.

אך סייג ברור וחד משמעי קיים, והוא היווה, למעשה, נקודת אור שבקעה מן האפילה האיומה בה היינו שרויים. ההמון העצום הזה לא איבד את אנושיותו אף בשלבים החמורים ביותר של קיומו הפיזי ולא הפך לחברת אוכלי אדם. תופעה כזאת הייתה קיימת פה ושם בברגן-בלזן. אנחנו, גוררי הגופות מצאנו מקרים בהם חלקה העליון של הבטן היה פתוח. הסברה הייתה שהכבד נאכל.

אני הייתי בקרב חברה יהודית וכפי שסיפרתי, עמדנו על סף מוות מרעב והיינו מוכנים לסכן את חיינו ועשינו מעשי נואשים כדי להשיג אוכל. היה זה הדבר הרציונאלי ביותר, כי אחרת המוות היה בטוח. ובכל זאת, אני לא פגשתי בין כל האנשים הרבים שהייתי במחיצתם אפילו שמץ של מחשבה של קניבליזם. עצם הרעיון עורר שאט נפש. ואני מעז לומר שזה היה אחד המאפיינים שלנו בחוג הגדול של היהודים שאני הייתי אחד מהם.

בינתיים התקדמנו "בעבודה". הצריפים שהיו מלאים בגופות הלכו והתרוקנו. בשכבות למטה, הגופות היו כבר בתהליך שלהתפרקות. כל היום אחזנו בהן בידינו ולא היו כלל מים לרחוץ את הידיים. הייתי מודאג בעיקר לגבי שעות הלילה, כאשר אני עלול לגרד בלא יודעין את גופי שהיה מלא בכינים, ועל ידי כך יחדרו לתוכי חיידקי ההתפרקות. הדבר היחידי שיכולתי לעשות היה להטיל את נזליי, במידה שהיו לי, לתוך כפות ידי וכך להתנקות, בעיקר באזור הציפורניים.

הניסיון לברוח

לא ידענו מה צפוי לנו. החלה מנקרת השאלה: האם הגרמנים יפנו גם את המחנה הזה, כפי שפינו את שאר המחנות, כך שלא נשתחרר עם כיבוש המקום על ידי צבאות בנות הברית? בחבורה שלנו החלטנו שהפעם ננצל את ההזדמנות לברוח. הסיכון שבבריחה נראה היה לנו עתה קטן יותר מכל אפשרות אחרת: ממילא לא היה לנו כבר מה להפסיד. התחלקנו לחוליות בנות שלושה אנשים, כשביניהם אחד הדובר גרמנית רהוטה. כך הקפדנו שחלשים יצורפו לחזקים ביותר.

יום אחד הופסקה העבודה בגרירת הגופות בשעות המוקדמות של אחרי הצהריים ורוכזנו בחצר שלפני הצריף. לפתע שמעתי שבמקלחת זורמים מים. כזאת לא קרה מאז שהגענו לברגן-בלזן. מיהרתי לשם ועם המון האנשים נדחפתי לרחוץ את גפי בגדיי נפלו למים ותליתי אותם על הגדר לייבוש. שהיתי שם זמן מה. כשחזרתי לחצר לא ראיתי את חבריי בין המון האדם. נתקפתי פחד וחרדה והתחלתי להתרוצץ בין האנשים למצוא את בני חברותי. היה לי ברור שבלעדיהם לא אוכל להחזיק מעמד. לפתע הבחנתי ביושקו צילנר, איש מבוגר מבודפשט, לשעבר סגן אלוף בצבא ההונגרי בעת שלטונו של בלה קון, כשהוא שוכב ופניו כבושות באדמה.

יושקו, היכן כולם? שאלתי.

כולם ברחו, אמר יושקו, הם הסתננו לתוך טרנספורט של אנשים שווייצריים העומדים להשתחרר.

אז מדוע אתה פה? שאלתי.

אני מבוגר מדי ואין לי עוד כוח. החלטתי למות כאן. כזאת הוא השיב לי וכבש את פניו שוב באדמה.

לא יכולתי לעזור לו. עזבתיו והמשכתי להתרוצץ, אחוז ייאוש ותקווה, אולי אצליח גם אני להצטרף לחבריי. לבסוף ראיתי בחצר אחרת טור ארוך של אנשים לבושים אזרחיים, מסודרים ליציאה מן המחנה. התקרבתי לגדר והבחנתי בין האנשים הללו גם את חבריי. כאילו טירוף אחז בי: אני מוכרח להגיע אליהם!

מצאתי חור בגדר. על ידו ניצב שומר רוסי, איש מבין האסירים. ביקשתי שייתן לי לעבור. אחרי תחנונים הוא ניאות וברגע שהביט הצידה, עברתי לחצר השנייה.

בתוך ערימת בגדים שהייתה שם מצאתי סרבל אזורי ולבשתי אותו מייד מעל לבגדיי. מיהרתי להסתנן אל בין שורות האנשים. לרוע מזלי הבחין בי האחראי על הקבוצה השוויצרית וציווה עלי לחזור מידי אל מעבר לגדר. כל תחנוני היו לשווא. הוא בשלו: עברו יותר מדי אנשים ובסופו של דבר ייפגעו האזרחים השוויצריים. הוא איים שימסור אותי לידי הגרמנים. ניסיתי להתחכם: יצאתי מן השורה, התרחקתי קצת, וחזרתי לשורה במקום אחר. אבל האחראי לא הניח לי. בינתיים הבחינו הגרמנים במתרחש ופתחו באש אוטומטית ישר אל שורת האנשים. התחילה ריצה מבוהלת ויחד עם חבריי חזרנו לחצר שלנו.

אחד מחברינו לא חזר. היה זה השניידר-קאפו בויסטגירסדורף, יוסף פ. זמן רב לא ידענו מה עלה בגורלו. אחרי המלחמה נודע לי שהוא הצליח להגיע לשווייץ עם האזרחים ששחררו. גדולה הייתה שמחתו של יושקו צילנר. הוא לא נשאר לבדו. יושקו הצליח להישאר בחיים והשתחרר בבוא היום.

מותו הטרגי של ד"ר שיינפלד

הלילה עבר ככל הלילות הקודמים. האנשים הוכנסו לצריף בעזרת השוטים ונדחסו, נדחסו פנימה. אני וכמה מחבריי יצאנו דרך חלון קטן ולנו בחוץ. בבוקר המשכנו לגרור את הגופות.

לשם שינוי, הביאו הגרמנים משאית מלאה גופות ממקום אחר. היו אלה אנשים בעלי מראה נורמאלי, פניהם מלאים ולבושם האזרחי מסודר. לא היו אלה אנשים שמתו מרעב, אלא גרמנים שנורות למוות מטעם ביטחוני כלשהו. גם אותם הטלנו לבור.

דומה שהרעב כבר לא הציק לנו. אני חושב שניטלה ממני כל תחושה. כאילו ירדה עלי מין שלווה מוזרה. היה זה, כנראה, שלב קרוב מאוד למצב בו שום דבר אינו מציק יותר. אבל גררנו את הגוויות ללא הפסקה, כמו נמלים, הלוך ושוב, אלפי גוויות, כשיריות הגרמנים נעשות תכופות יותר, כי לא היה בנו כבר כוח ללכת מהר.

הרופא היהודי המבוגר, דוקטור שיינפלד מבדפשט, ניגש אלי. מראהו היה נורא. הוא אמר לי כי אינו יכול עוד להחזיק מעמד. הוא מבקש שאצטרף אליו לחפש קליפות בערימת האשפה. אמרתי לו שאני מצטער, אך איני רואה שום אפשרות לגשם לשם, כי בסביבה שורצים חיילים הונגריים היורים להנאתם. יעצתי לו וביקשתי שייניח לרעיון הזה: זוהי התאבדות בטוחה. דוקטור שיינפלד פנה אז גם לאחרים מחבורתו, אך גם אלה לא נענו לו. ואז הוא הלך לבדו לערימת האשפה המרקיבה של ברגן-בלזן כדי לנסות להציל את חייו. מייד פגע בו כדור שנורה בידי חייל הונגרי, פאשיסט שונא יהודים. דוקטור שיינפלד נשאר מוטל על ערימת האשפה כשהשמש האביבית שולחת את קרניה ישר אליו.

דוקטור שיינפלד היה זה שאמר לי אחרי ליל הזוועות במתבן הסגור, בראשית מסענו הנורא: "הבט על השמש הזורחת מעלינו. האם אין היא מתביישת? איך היא יכולה לזרוח בכל יופייה כאשר על פני האדמה מתרחשים דברים כאלה?" בודפשט, בירת הונגריה, נקרא היום רחוב של שמו של דוקטור שיינפלד, לציון זכרו.

יום השחרור

בוקר חדש בא כמו כל בוקר, כאן בברגן-בלזן. ועוד יום בחיים – זה הרבה מאוד. קשה לתאר אורכו של יום כאשר הכוחות אוחלים מרגע לרגע, כאשר מרגע לרגע מתקרבים אל המוות.

ניגשנו שוב לגרור את הגופות של הבור. מה נתן לנו כוח להחזיק מעמד? במשך כל הימים הנוראיים הללו שמענו מרחוק הדי ירי תותחים. אמרנו זה לזה: כאשר נשמע קול ירי מכוונת ירייה, יש סיכוי שבאותו יום נשתחרר, אם הגרמנים לא ירצחו אותנו נפגש ברגע האחרון.

ובבוקר הזה, אחרי שהספקנו לעשות סיבוב או שניים, כשהיינו קרובים לבור, הגיע לאוזנינו קול ירי של מכוונת ירייה, ומקרוב. פרצה שמחה ספונטאנית. הנחנו לגופות והתחלנו להתחבק עם מי שהיה קרוב ביותר, לא חשוב עם מי. אפילו שלא ידענו איש את שפת רעהו. המילים לא היו נחוצות: הבינונו זה את זה, כי השמחה הייתה משותפת, יצא לי להתחבק עם צרפתי. אך השמחה לא ארכה זמן רב.

הגרמנים, בראותם את המתרחש, פתחו באש אוטומטית חזקה מכמה כיוונים. חזרנו מייד אל הגופות והתחלנו לנוע. גררנו לבור גם את הנפגעים האחרונים. דומה כי הגרמנים השתמשו הפעם בכדורי דום-דום, כי הפגיעות היו שונות מהרגיל. על ידי נפגע איש צעיר בראשו ונותרה לו רק מחצית הגולגולת. מוזר, כמעט ולא זב ממנו דם. איש אחד נפגע בכך ידו: כל כף היד הייתה מרוסקת. והמשכנו לגרור את הגויות. הדי הירי מנשק קל הלכו וגברו. כבר התרגלנו אליהם, אך נאלצנו לנוע עם הגופות, כי הגרמנים ירו עלינו. וכך זה נמשך עד הצהריים. שעות אלו נראו בעיני כנצח. הייתי חלש מאוד ובקושי הצלחתי להחזיק את גופי על הרגליים ולגרור את הגויות.

בצהריים הופסקה העבודה. ריכזו אותנו בכיכר הגדולה והפרידו בין היהודים ובני יתר העמים. דבר זה עורר בנו חששות כבדים: הנה עומדים לרצוח אותנו, את היהודים, לפני שיצליחו לשחרר אותנו. הובלנו לחצר אחרת, בקצה המחנה, קרוב לגדר החיצונית עם מגדלי השמירה. שום מבנה לא הפריד בינינו ובין המגדלים.

ציוו עלינו להסתדר בשורות: עומדים לחלק לנו אוכל. הדבר היה תמוה בעינינו. חשדנו בכוונות הגרמנים. האוכל אומנם הגיע: כף גבינה לבנה לכל אחד. מזכרתי בתזמורת אשר בכניסה לאושוויץ ובסידורי הולכת השולל המתוחכמים של הנאצים וליבי חרד מאוד. הנה עומדים להרדים את ערנותנו על ידי חלוקת אוכל ופתאום יתחילו המגדלים לירוק אש ולחסל אותנו. מזכרתי גם בדבריו של גנרל ה-ס.א., כאשר תיקנת את מכנסיו: "אם אנחנו ננצח, אתם תישארו בחיים. אם נפסיד, אתם לא תחיו"...

ובעת שאני מהרהר בכל אלה מגיע לפתע לאוזניי רעש מנוע בלתי מוכר. עוד אני מנסה להבין מה פשר הדבר והנה מופיע על ידי הגדר, בחוץ, טנק גדול מימדים, טנק אנגלי. החיילים הגרמניים ירדו בבהלה מהמגדלים. "הנה זכינו", חשבתי, "נשארו בחיים". פרצה מהומת שמחה עצומה. האנשים התחילו להשתולל ולצעוק. אבל זה היה מעט מוקדם מדי. היה זה טנק יחיד שפרץ קדימה והמשיך בדרכו. החיילים הגרמנים חזרו למגדלים ופתחו באש על ההמון המשתולל משמחה. חשבתי אז בליבי: יהיה זה טיפשי לעבור את כל מדורי הגיהנום ודווקא עכשיו להיהרג, כאשר זמן מועט מפריד מהשחרור הבטוח. שכבתי מייד מאחורי קפל קרקע שהגן עלי מכיוון המגדלים. לא ראיתי את המתרחש. אחרי זמן מה פרץ אל תוך המחנה טנק אנגלי וברמקול חזק הודיעו לנו, בכמה שפות, שאנחנו משוחררים. אל לנו להתפרע. ידאגו לנו בכל, יתנו לנו אוכל ויחזירו אותנו לביתנו.

הכוח האנגלי שהגיע עסק בלכידת הגרמנים. המגדלים טוהרו. בבת אחת הפכנו מאסירי מחנה ריכוז, "הפטלינג", שחייהם לא נחשבו, לאנשים חופשיים. השתחררנו מהעבדות הנוראה ביותר. הגרמנים נתפסו כולם ואיש כבר לא ירה עלינו. לא היה כבר ממה לפחד.

אין מילים לבטא את רגשותינו באותם רגעים. אני גם לא מנסה לעשות זאת. אני ממשיך לספר את סיפורי.

מברגן-בלזן המשוחררת לשבדיה – לשיקום

עם השחרור

השעה הייתה קרוב לארבע אחרי הצהריים כאשר האנגלים השתלטו לחלוטין על מחנה הריכוז בברגן-בלזן. התחלנו להתרוצץ בכל מקום. אנשים פרצו את המטבח והוציאו החוצה סיר גדול עם מרק. רבים נדחפו לקבל מן התבשיל. גם אני רציתי להתקרב לסיר, אבל מישו עבר על ידי בתנופה ונגע בי. מצאתי את עצמי שרוע על האדמה. הסתבר לי שאם לא אוותר הפעם על המרק, ידרסו אותי למוות. התרחקתי בזחילה מהמקום. החלטתי לא לסכן את חיי בצורה טיפשית. האנגלים הודיעו ברמקול שלפנות ערב יחלקו אוכל בצורה מסודרת.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

חיפשנו בינתיים מגורים מתאימים. מצאנו צריך עם מיטות של ממש, מסודרות בשתי קומות. יחד עם אחד מחבריי, בחור צעיר שמצבו הגופני היה קצת יותר טוב משלי, תפסנו מיטה אחת והרגשנו נוחות רבה לשכב כך בשניים. הצריפים הללו עם המיטות שימוש, כנראה, סוג מיוחס של אסירים, בעלי מעמד עדיף. אולי היו אלה האזרחיים השוויצריים שהזכרתי קודם.

שמענו שנפרצו מחסנים גדולים עם בגדים, בגדיהם של יהודים שנלקחו למחנות הריכוז. הגעתי גם אני למקום ובחרתי שלוש חליפות יפות מבד טוב, המתאימות בערך למידותיי, זאת אומרת למידות שלי שנשארו בזיכרוני, כפי שהייתי בטרם שנאסרתי; עדיין לא ידעתי כיצד אני נראה עכשיו. החליפה אחת לבשתי מייד ואת יתר השתיים ועוד מיני דברים שאספתי, הטמנת בפינת המיטה. חשבתי לעצמי: "יהיה לי עם מה להגיע הביתה".

ידעתי בוודאות שהוריי אינם עוד בחיים, אך לא ידעתי מה עלה בגורל אחיותיי, אבל עכשיו, בלהט השחרור, התעלמתי מכל אלה. נדמה היה שהסיט נגמר ועתה ישוב המצב לקדמותו. כמובן שלא היה כל יסוד הגיוני למחשבה כזאת, אך עתה שלטו הרגשות המתפרצים. ארך זמן כלשהו עד שהרגשותינו התאימו את עצמן למציאות.

לפנות ערב החלו האנגלים לחלק אוכל: מנה יפה של מרק וקופסת שימורי בשר של חצי ק"ג. האנגלים התנצלו שאין עדיין לחם כי הקרבות בעיצומם, מחר נקבל. ועוד הזהירו אותנו שלא נתנפל בבת אחת על קופסת השימורים, שמא זה יזיק לנו.

וכאן עשו האנגלים שגיאה גדולה, אך אין להאשיםם בכך. הם היו עדיין בתוך הקרב והמציאות שנתגלתה לעיניהם בברגן-בלזן הדגימה אותם. זה היה מעל לכל מה שהם תיארו לעצמם קודם, מעל למה שמוח אדם בכלל יכול לדמיין לעצמו. עם כל רצון הטוב, היחידות הלוחמות ששחררו אתונו לא היו מצוידות באמצעים ובידע כיצד לטפל בנו.

שימורי בשר במשקל של חצי ק"ג **היו ממש קטלניים עבורנו**, כי הקיבה והמעיים שלנו היו מצומקים ומיובשים. לאמיתו של דבר מצבנו חייב אשפוז דחוף בבית חולים ומתן מזון בהשגחה רפואית קפדנית. אולי היו צריכים, במקרים מסוימים, להזין אותנו באינפוזיה.

ואנו אכלנו לא רק את הבשר שנתנו לנו. פרצנו עוד כמה מחסנים וזללנו מכל הבא ליד. התוצאה הייתה שאנשים התחילו למות כמו זבובים. היו אנשים שאכלו מרק עד שנפלו ליד הסיר ונפחו את נשמתם.

אף אני, למרות ששמעתי אז אזהרת האנגלים, לא עמדתי בפני הפיתוי, הריח הנפלא של הבשר המשומר שיכר אותי. אכלתי בבת אחת את כל הבשר והייתי בטוח שזה ייתן לי הרבה כוח. התוצאות לא איחרו לבוא – אצלי ואצל כל השאר.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

התחלנו לשלשל בצורה נוראה. כל הלילה רצו האנשים לשלשל לפני הצריף. אחדים לא חזרו למיטותיהם: הם מתו בו במקום והיו מוטלים על האדמה המכוסה בצואה. עד הבוקר נוצר לפני הצריף מעין תל, שכבה על גבי שכבה, ערבוביה של גופות המתים, צואה ובגדים מטונפים. אני החלפתי במשך הלילה את כל שלוש החליפות שהכנתי לעצמי. בבוקר כבר לא היה לי מה ללבוש.

התעוררתי לפני עלותה שחר. קלטתי ידיעה שבשטח המחנה נתגלו תפוחי אדמה שהגרמנים אכסנו בתוך בור האדמה. לבשתי בגד כלשהו והלכתי עם רבים אחרים למקום המטמון. מצאתי שמלה, קשרתיה למטה בחבל ומילאתי אותה בתפוחי אדמה יפים. אחזתי בשרוולים וניסיתי להגיע עם השלל היקר אל חבריי; אך כוחותיי לא הספיקו אפילו להזיז את המשקל הזה. לא השתהיתי זמן רב, גם חבריי הגיעו. הם העריכו מאוד את זריזותי ובכוחות משותפים סחבנו את השמלה הגדולה לקרבת הצריף. אכלנו תפוחי אדמה לא מבושלים, כי לא היה בנו הכוח להמתין. כאשר שקטה קצת הלהיטות, התפנינו ל"מותרות". מאבנים שמצאנו התקנו תנור, מחלונות ומדלתות ששברנו הבערנו אש ובתוך פח גדול התחלנו לבשל תפוחי אדמה.

הריח הנפלא שהפיץ התבשיל משך אלינו הרבה אורחים, ביניהם גם כאלה שהיה להם מה להציע כחליפין בעד תפודים מבושלים. אחד מהם הציע קופסה גדולה עם שומן מאכל תמורת כמה תפוחי אדמה מבושלים. קיבלנו את ההצעה. היינו משוכנעים שהשומן ייתן לנו הרבה כוח ושמחנו על העסקה הפנטסטית שעשינו. אחרי שקילפנו את תפוחי האדמה המבושלים החזרנום לפח, שפכנו לתוכו את כל השומן וערבבנו במקל את התבשיל שהפיץ ריח משגע. אכלנו את תפוחי האדמה בתענוג רב ובאמונה שאנחנו נהייה עתה יותר חזקים. מצב רוחנו היה מרומם.

מישהו השיג סכין גילוח והתגלחנו ללא מראה, כי לא הייתה לנו כזאת. עברתי אחר כך ליד צריף אחד בו נשתמרו השמשות בחלונות. מבטי נפל על שימשה אחת וראיתי דמות של בן אדם זקן, גבוה כלשהו ורזה, רק עצמות, עור פנים כהה ומקומט. הייתי סקרן לדעת מי זה והסתכלתי אחורה: איש לא היה מאחוריי. הבטתי שנית בשימשה ונוכחתי לדעת שזה אני בעצמי. נבהלתי מפניי. הייתי אז בחור צעיר, כבן עשרים ואחת. מעט הכוח שאחזתי בציפורניים עד לרגע ההוא, כדי להישאר בחיים, נטש אותי בבת אחת. לא יכולתי לעמוד על רגליי וללכת. זחלתי על האדמה עד לצריף ונשכבתי במיטה. משם לא ירדתי אלא לשלשל. את זאת עשיתי כל הזמן אחרי הארוחה ה"חגיגית" עם השומן, כשחשבתי שהוא ייתן לי הרבה כוח. התוצאה הייתה לגמרי הפוכה.

אנשים שהחזיקו מעמד לאורך כל הדרך הייסורים עד לשחרור מתו עכשיו בהמוניהם. התל לפני הצריף התרחב והתרומם. כבר לא יכולתי ללכת.

הייתי זוחל עד לערימה ובחזרה למיטה. פחדתי נורא שמא אשאר גם אני מוטל על התל מלפני הצריף, ואתכסה בסמרטוטים, בגופות ובצואה. פתאום אחזה באנשים התרגשות רבה ויצאו החוצה. גם אני הזדחלתי עימם. לעינינו נתגלה מראה מדהים: הגרמים מובילים לבור את הגוויות שלא הספקנו אנו לגרור. כל אנשי ה-ס.ס. שנתפסו ובראשם מפקד המחנה, **הפושע הגנרל קרמר ושותפתו אירמה גרדה** וכל צוות המפקדים עושים את העבודה שאנחנו עשינו עוד אתמול. אבל לא כפי שאנו נאלצנו לעשות. אותם הכריחו לתת כבוד לקורבנות. הגרמנים סידרו יפה את הגוויות על רכב ובליזוי חיילים בריטיים הובילו אותן לבור. הגרמנים הניחו בעדינות את הגופות לתוך הבור. המון האסירים המשוחררים יצא מגדרם מהתרגשות שזכו ליום הזה ולמראה הזה.

עברו עוד כמה ימים ומצבי לא השתפר. חבריי הביאו לי אוכל. הרגשתי רע מאוד. הייתי שוכב ומרגיש שפתאום אני גדל וגדל והופך לענק ממש. אחר כך הרגשתי שאני קטן וקטן, כמעט ולא נשאר ממני דבר. חשתי כאב ראש נורא. חומי עלה. ידעתי שאני חולה מאוד. גם חברי הרגישו ברע. אך הוא היה חזק ממני ויכול היה עדיין להתהלך.

האנגלים עשו מאמצים עצומים להשתלט על המצב. הם הביאו אזרחים גרמניים מהסביבה כדי לנקות את הזוהמה שנצטברה במחנה. קבוצה של גרמנים נאלצה לנקות את חזית צריפנו ולסלק את התל היום שנוצר שם. מעניין היה לראות את פרצופיהם כשנפגשו פנים אל פנים עם תוצאות הפשע של בני עמם. הגזע העליון הפך אחרי התבוסה לתולעים זוחלות על הארץ. הם איבדו לגמרי את כבוד האדם שלהם, אם הייתה להם אי פעם תכונה כזאת. טענותיהם היו: "אנחנו לא ידענו"; "לא תיארנו לעצמנו"; אנחנו לא היינו נאצים" – והיו מוכנים להשפיל עצמם עד עפר בפני המנצח. רק עם שהתנהג כמותם בעת שהשתלט ביד רמה על אחרים יכול היה להתנהג כך בשעת תבוסה. אין פלא שהעם הגרמני קיבל את מנהיגותו של היטלר והלך בהתלהבות אחריו.

יום אחד, כאשר הרגשתי יותר טוב, הלכתי עם חברי לצריפי הנשים, אולי נגלה שם את האחיות שלנו או קרובות משפחה אחרות. אני חושב שאילו פגשתי את אחיותיי לא הייתי מכיר אותן והן לא היו מכירות אותי. בהיותי בחצר צריף הנשים בא לי לשלשל ועשיתי את צרכיי כפי שעשו זאת גם הנשים שם. זה היה טבעי; לא הרגשנו שום בושה. בלא תוצאות משמחות חזרנו לצריף שלנו, למיטה.

נודע לנו שהצלב האדום האנגלי מפנה אנשים לבתי חולים. לא ידענו תחילה לפי איזה קריטריונים הם פועלים. התברר לנו שהם, פשוט, התחילו בקצה אחד של המחנה, מבלי לערוך קודם מיון מקיף של כל המשוחררים. אני וחברי, שכני למיטה, ערכנו חשבון: אם הפינוי ילך בקצב הנוכחי, תורנו יגיע אולי בעוד

שלושה שבועות. ואני הרגשתי שזה עלול להיות מאוחר מדי. חברי עשה עוד ניסיון. הוא הלך למרפאה והרופא קבע שהוא חולה בטיפוס. הציע לו לחזור ולצרף ולהמתין לתורו לפינוי. כאשר חברי סיפר לי על כך, היה ברור שגם אני חולה בטיפוס, כי הרי שכבנו שנינו באותה מיטה, ואני הייתי במצב גרוע משלו. אחרי שיקול דעת החלטנו שאם ברצוננו לחיות, עלינו לעשות משהו: יש להתערב באופן פעיל בגורלנו, שמא נאחר את המועד...

היציאה מהמחנה

מבלי לומר דבר אחד, עזבנו, חברי ואני, את הצריף שלנו; השארנו כל מה שהטמנו בקצה המיטה. הלכנו לאזור הצריפים מהם מפנים את המשוחררים. עשיתי את דרכי במאמץ רב. הצצנו מבעד לחלון האחורי ובלשנו אחרי הסדרים. ראינו אנשים השוכבים על הרצפה כשהם ערומים ומכורבלים מתחת לשמיכות. התפשטנו חיש וברגע מתאים נכנסנו דרך החלון, נשכבנו על הרצפה והתכסינו בשמיכה שמצאנו שם. אחרי כמה דקות הרגשתי שידיים חזקות אווזות בי ומניחות אותי על אלונקה.

בדרך מהצריף עד לאמבולנס שמעתי שהנושאים את האלונקה מדברים הונגרית. הזיתי את השמיכה מעל לפניי וראיתי שאלה הם חיילים הונגריים. הרהרתי בליבי עד כמה הגורל יכול להיות מוזר: הונגרים מסרו אותי לדי הגרמנים בבדפשט, כששילחו אותי לאושוויץ, והנה עכשיו, כשאני עומד לצאת את שערי מחנה הריכוז ברגן-בלזן, ועם זאת לסיים סופית את תקופת מחנות הריכוז בגרמניה – הונגרים הם אלה הנושאים אותי על האלונקה. אומנם אלה הם הונגרים השבויים בידי הבריטים והם עושים מה שמצווים עליהם. לא הרגשתי כלפיהם שום חיבה. אולי היו אלה ההונגרים שהשתעשעו בירות עלינו, לפני כמה ימים, על יד ערימת האשפה?

הכניסו אותי לאמבולנס צבאי בריטי ולידי עוד מישהו על אלונקה. חשבתי, לתומי, שזה חברי וקראתי בשמו. אך התאכזבתי לראות איש שלא הכרתיו כלל. האמבולנס נסע רחק קצר בלבד והגענו למחנה שהאנגלים התקינו כדי לטהר-לנקות את המשוחררים שהוצאו מברגן-בלזן. היה זה אולם גדול ובו הרבה שולחנות. על כל שולחן שכב איש אחד ונשים גרמניות שגויסו על ידי האנגלים רחצו את המשוחררים במים חמים, סבון ומברשת.

חייל הונגרי הרים אותי בקלות, כאילו הייתי ילד קטן והשכיב אותי ערום על אחד השולחנות. שתי גרמניות צעירות ניגשו אלי. אפשר היה להבחין בקלות שעשו את מלאכתן לא בלי רתיעה; אבל לא הייתה להן כל ברירה, הן החלו לרחוץ את גופי שהיה דומה יותר לשלד אדם, שפשפו את עורי הכהה, המקומט, המיובש והמלוכלך במים וסבון ובמברשת. העור התקלף. הגרמניות עשו את עבודתן ללא אהדה והשתדלו להתרחק ממני ככל האפשר. מבטן אמר גועל

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

ושנאה. כשהשתעלתי, הן קפצו אחורה לבל תידבקנה משלד אדם זה. הן היו צעירות, בריאות ויפות, אבל הן עוררו בי גועל. לא היה, אומנם, גוף מבחיל ולהן גוף פורח, אבל נשמתן הייתה פי כמה מבחילה מגופי שלי.

בגמר הרחצה העבירו אותי למה שהיה קרוי בית חולים. היה זה גוש בניינים אשר שימש קודם כמגורים לקצינים גרמניים. באולם אחד, על הרצפה, היו פרושים מזרונים, ועל כל מזרון, לא רחב ביותר, שכבו שני אנשים ולכל אחד שמיכה. הלבוש היחידי שקיבלנו היה חולצה שהגיעה קצת למטה מהטבור. שותפי למזרון היה חייל רוסי שנפל בשבי והשתחרר זה עתה. מצבו היה קשה ממצבי. הוא שלשל כל הזמן והלכלוך הגיע גם אלי. מצב לא נעים אפילו בנסיבות ההן, אבל לא היה מה לעשות. שכבנו קרובים אחד לשני ושוחחנו מעט ברוסית, הדומה ליוגוסלבית שלמדתי בבית הסוהר ההונגרי. דיברנו רק על נושא אחד: הוא סיפר לי על האוכל הטוב שהגישו בצבא האדום, ואני סיפרתי לו על המאכלים בבית הוריי. את שמו לא ידעתי ואף הוא לא שאל לשמי.

למחרת היום, בעת שיחה בינינו, התעוותו לפתע פניו, הוא נשם תוך מאמץ ונשמתו פרחה. צר היה לי עליו. הוא ידע, בוודאי, ייסורים רבים ועתה, אחרי השחרור, בא הקיץ. לו ידעתי, לפחות, את שמו וכתובתו כדי להודיע למשפחתו מה עלה בגורלו. מי יודע כמה זמן עוד קיוו אימו ואביו ובני משפחתו אולי ישוב הביתה? חייל נעדר אחד מבין מיליונים רבים ששילמו בחייהם בעד טירופו של העם הגרמני. האם העולם ישכח כל זאת? האם יסלח העולם?

נשארתי לבד על המזרון. הפכתי אותו ושכבתי על הצד היבש. מצבי הוקל. טיפלו בנו רק כמה אחיות. תרופות לא היו. אך עצם השכיבה ופיקוח כלשהו עזרו למי שעוד יכלו לעזור.

באחד הימים התעניינה אחות אחת, יהודייה, אם יש בינינו חייט שיוכל לקצר את חצאיתה. מייד הצעתי את עצמי. היא הזמינה אותי לחדרה. כרכתי את השמיכה מסביב מותניי וקשרתיה בחוט. תיקנתי את החצאית והאחות גמלה לי בצלחת מלאה עם גולש בשר. נהייתי מן המאכל, אך השכר יצא בהפסד, כי השלשול התגבר וחלה נסיגה במצבי. רק אחרי כמה ימים השתפר שוב.

יום אחד נשמעו, לפתח, רעמי תותחים, ומקורב. ליבי קפא מרוב בהלה. האם חל מפנה במלחמה והגרמנים עומדים לכבוש בחזרה את האזור? הייתה זאת הרגשה נוראה. חייל הונגרי פרץ אז לחדר ובישר בשמחה שירי התותחים בה לצידן את סיום המלחמה. היה זה ב-8 במאי 1956. בן רגע חלפה חרדתי ובליבי גאתה שמחה גדולה מאוד.

שלושה שבועות חלפו מאז כניסתי לבית החולים ולא ידעתי כלום על גורלו של חברי הטוב. שוב כרכתי את השמיכה סביב מותניי ויצאתי לחצר הגדולה והיפה, עם מתקנים לשעשועים אשר שימשו את הקצינים הגרמניים עד לפני זמן

מועט. היה שם גם אולם קולנוע גדול ויפה. עמדו להתחיל בהקרנת סרט ונכנסתי גם אני לאולם שהיה מלא אנשים. "תלבושתי" המיוחדת לא עוררה תשומת לב כלשהי, כי עוד רבים היו כמוני.... איני זוכר את שם הסרט, אך אני זוכר את ההודעה ברמקול לקהל, לפני התחלת ההקרנה: ביקשו בצורה מנומסת להשתדל, ככל האפשר, לא לשלשל על הכיסאות, אלא לצאת החוצה מבעוד זמן.

למחרת היום פגשתי את חברי ושמחנו מאוד זה עם זה. גם הוא היה באותו גוש בניינים ומצבו היה די טוב, אף הוא חיפש אותי אך ללא הצלחה. חברי השיג לי מייד זוג מכנסיים, דבר ששיפר בהרבה את הופעתי ואת הרגשתי.

בינתיים גוייס צוות גדול של רופאים. הגיעו מתנדבים מהרבה ארצות והחלו לבדוק את האנשים בצורה שיטתית. כשהגיע תורי להיבדק, מצבי היה כבר יותר טוב. התהלכתי באופן חופשי והרגשתי הייתה משופרת. רק השלשול לא פסק. סיפרתי לרופאים על מחלת הריאות ממנה סבלתי בבית הסוהר. הרופא שבדק אותי בקפידה הניח ידו על כתפי ואמר: היה לך מזל! הריאות בריאות וזו רק שאלה של זמן עד שתבריא לגמרי. הרופאים צדקו. מצבי השתפר בהתמדה, אך זה ארך שנה עד שהיציאה התייצבה.

אחרי בדיקת הרופאים הוחלט להוציא אותי מבית החולים, יחד עם אחרים במצבי – כדי לפנות מקום לחולים אחרים.

יציאתי בתור בריא

הועברנו לגוש בניינים אחר, בקירבת מקום. שם רוכזו אלפי נשים וגברים שיכלו כבר לשרת עצמם. התחלנו לקבל צורה נורמאלית. פגשתי הרבה חברים מהחבורה שלנו, אנשים שלרובם היה עבר משותף: ישיבה בבית הסוהר בגין השתייכות לארגון מחתרתי. התגלו עוד אנשים בעלי עבר דומה. מייד החלה התארגנות במגמה להגיע במהירות הביתה, כדי לסייע לחיזוקו של המשטר החדש אשר הוקם במדינותינו. אלה מחברינו שהגיעו כבר למקומותיהם, ברומניה ובהונגריה, קיבלו תפקידים חשובים; עליהם אפשר היה לסמוך. חבר שלי, למשל, בן גילי, נתמנה מייד כמפקד המשטרה בעיירה. הוא זכה לטפל בשונאי ישראל, הנאצים אשר בביסטרצה, שסייעו בצורה פעילה לאסוף את כל היהודים לגטו לפני שילוחם לאושוויץ, להשמדה. מדובר בעיקר בסאקסים שלנו. באותם ימים גם אני רציתי מאוד לחזור הביתה ולתרום לביסוס המשטר **וגם לנקום באלה שהיה לי איתם חשבון נוקב**. ידעתי שאת הוריי כבר לא אמצא, אבל קיוויתי לפגוש את אחיותיי.

למעשה, כבר לא היה זה בית של ממש. אחרי שהוגליתי משם בצורה כה אכזרית וכמעט כל הקהילה היהודית הוכחדה – אף אם אחדים שרדו בחיים. אבל בית אחר לא היה לי. אי אלו הרגשות קשרו אותי לביסטרצה, כי גם

נולדתי, שם גדלתי, שם נמצא הבית בו גרנו. היה זה טבעי שרציתי לשוב לשם. אבל באותם הימים, כאשר כמעט כל אירופה הייתה גל של הריסות והרכבות הושחתו, איש לא יכול היה לעזוב את אזור ברגן-בלזן; היה עלינו לחכות להזדמנות נאותה.

בינתיים נוצר קשר בין אנשינו והשלטון החדש בהונגריה, שנודע לו על הפוטנציאל האנושי המצוי בברגן-בלזן. יום אחד הגיע אלינו וואש זולטאן, שר בממשלת הונגריה, בליווי כמה קצינים סובייטיים גבוהים. הם היו אורחינו. התאספנו כולם וסיפרנו על כל מה שעבר עלינו. וואש הירצה לנו על המצב בהונגריה והדגיש שחשוב מאוד שנגיע בהקדם הביתה. בו במקום הוסכם עם הקצינים הסובייטיים שהצבא האדום ישלח רכב כדי להסיע אותנו למקומותינו. שמחתי מאוד. כבר ראיתי את עצמי בדמיוני כיצד אני מגיע שוב לביסטריצה, על אפם ועל חמתם של שונאי היהודים, כיצד אני מתמנה לתפקיד חשוב ופורע את החשבון הנוקב. אולי גם אפגוש את אחיותיי. אחזור לבית הוריי, אך הוריי לא יהיו שם. את מי אמצא בבית? אולי גרים שם אנשים אחרים, אולי בזזו אותנו? וכל היהודים – גם הם לא יהיו עוד. פחד וכאב התערבבו במחשבה לחזור לעיר הולדתי.

אני נוסע לשבדיה

והנה פשטה שמועה שכל מי שרוצה יכול להירשם לנסיעה לשבדיה, להבראה. ובאמת הוקם משרד של הצלב האדום השבדי למטרה זו. אני לא התייחסתי לנושא, כי הרי צריך להגיע רכב של הצבא האדום לקחת אותנו הביתה. בין המשוחררים שבחברותנו הייתה רופאה אחת מקלז', דוקטור סולג'י. דעתה הייתה שונה. היא הצביעה עלי ועל צעיר נוסף ואמרה: "אתם שניכם, מצבכם הגופני ירוד מאוד. אל לכם לנסוע הביתה עם הרוסים. סעו קודם לשבדיה ונצלו את ההזדמנות להבריא על חשבון הקפיטליסטים. אחרי שתשובו לאיתנכם תבואו הביתה ותוכלו לפעול במרץ במפלגה". קצת נדהמתי מדבריה, אך לא היה מקום לוויכוחים: היא צדקה בעמדתה.

הסתכלתי בבחור השני. לא היכרתיו קודם. הוא היה בן 22, בשנה מבוגר ממני, ורזה מאוד. שמו היה טיבי מילר. נוצר בינינו קשר ולא ידעתי אז שאנו נהיים חברים טובים ונבלה ביחד זמן רב בשבדיה.

כעבור כמה ימים הופיעה שייכה ארוכה של אמבולנסים של הצלב האדום האנגלי. כל אלה שנרשמו לנסיעה לשבדיה התבקשו לקחת את מטלטליהם, אם היו להם כאלה, ולעלות על האמבולנסים העומדים לצאת לדרך. טיבי ואני לא היינו רשומים, אך הייתה לנו הוראה והצטרכנו לבצע אותה. לא היססנו הרבה עמדנו בקרבת השיירה ובעוד שהאחרים התעסקו ברשימות השונות, ניצלנו את ההזדמנות ועלינו על אמבולנס אחד. ובזה נגמר העניין. אנו בדרך לשבדיה.

כאשר גלגלי האמבולנס החלו לנוע, ניתקתי את עצמי סופית מאדמתה המקוללת של ברגן-בלזן והייתי בדרך לעזוב את הארץ שהפושעים המחרידים של בניה הכתימו את דפי ההיסטוריה האנושית בכתמים שחורים משחור. הייתי בדרך לעולם אחר, אחר לגמרי.

בדרך עברנו את הנובר ההרוסה, את המבורג ההרוסה והגענו לנמלה של ליבק. שטחים נרחבים ליד החוף היו מכוסים במוקשים ימיים גדולים שנימשו מהמים. במימי הנמל ובסביבתו נזקרו חלקים של אוניות מלחמה שטבעו – עדות למה שהתרחש במקום הזה. עלינו על אונייה שבדית בדרך למחוז חפצנו.

חיילי ס.ס במחנה ברגן - בלזן אוספים גופות של אסירים לאחר השחרור [2]

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

דולי פרידלר (קוץ): שחרור המחנה ברגן-בלזן

דולי פרידלר, היא ניצולת שואה מהעיר לודז'. שירה
התפרסם באלבום הכולל רישומים של בעלה ברק פרידלר.
השיר מתאר את שחרור מחנה ברגן בלזן
ב- 15 באפריל 1945.

זֶה הָיָה בְּחֻמְשָׁה עֶשֶׂר בְּאַפְרִיל,
אֶת הַיּוֹם הַהוּא לֹא אֲשַׁכַּח לְעוֹלָם,
הַיִּיתִי חוֹלָה בְּטִיפּוֹס חֲמוֹר וְחֻלְשָׁה
וְאִפִּילוֹ לֹא חֲשַׁבְתִּי עַל אֲכָל.

זֶה הָיָה בְּמַחֲנֶה בְּרֶגֶן-בִּלְזֵן,
שֶׁהֶגְרַמְנִים עָזְבוּ יוֹם לִפְנֵי בְּחֻפְזוֹן,
הֵם לֹא הִגְשִׁימוּ לְהַשְׁמִיד אֶת כָּל הָאֲסִירִים
וְלָכֵן הִשְׁאִירוּ מֵאַחֹר רַבִּים בְּחַיִּים.

אַחֲרֵי לֵילָה מְלֹא בְּאִימַת-מוֹת וְיִסוּרִים,
מִפְּצָצוֹת, יְרִיּוֹת, כְּמוֹ גַּם מִשְׂרָפוֹת,
הִתְבַּהֵר לָנוּ בְּקֶר שְׁקֵט
עֲבוּרָנוּ, הַגְּבוּרִים שֶׁשָּׂרְדוּ.

אֲךָ הֵיינוּ יוֹתֵר מִיָּדֵי מְדַכְדְּכִים, כְּדֵי לִשְׁמַח,
אֲךָ הֵיינוּ יוֹתֵר מִיָּדֵי חֲלָשִׁים, כְּדֵי לְהַגִּיב,
כַּעַת חֲכִינוּ בְּאֲדִישׁוֹת לֵנֶס,
שְׁכָל רֵגַע אֲמוֹר הָיָה לְהִתְרַחֵשׁ כָּאֵן.
וְכִבֵּר שֶׁמַּעֲנוּ אֵיךְ גִּ'יפִים מְגִיעִים

וּבִתּוֹךְ הַגִּ'יפִים יֵשְׁבוּ חִילִים בְּרִיטִים,
הֵם הָיוּ הָרֵאשׁוֹנִים מִשְׁלֶשֶׁת בְּעֵלוֹת הַבְּרִית,
שֶׁהִגִּיעוּ לְמַחֲנֶה הַהַשְׁמָדָה.

הֵם יָצְאוּ לֹאט מֵהַגִּ'יפִים,
כְּמָה מֵהָאֲסִירִים הִבִּיאוּ לָהֶם פְּרָחִים,
הֵם לֹא יָכְלוּ לְהַבִּין,
לְמָה הֵם בּוֹכִים וְלֹא צוֹחֲקִים.
הֵם נִמְצְאוּ בְּתוֹךְ יַעַר,
שֶׁעַל אֲדָמָתוֹ שָׁכְבוּ גּוֹפּוֹת מֵתִים,
הֵם רָאוּ יָדִים, רַגְלִים, רִאשִׁים,
הַמְרָאָה הָיָה קֶשֶׁה מִנְשׁוּא.

והסֵרֶחֹן הִיה בְּלִתי נִסְבֵּל,
הֵם הִרְגִישׁוּ כְּאִלוֹ הֵם עֹמְדִים לְהַחֲנֹק,
הֵם צִלְמוּ מֵהֵר אֶת הַסִּצְנָה הַזֹּאת,
כָּלֹם לֹא נֶעֱלַם מֵעֲדֶשֶׁת הַמַּצְלָמָה וּמַעֲיִינֶיהֶם.

אִז הֵם נִתְּנוּ אֶת הַפְּקֵדָה, לְחֹפֶר בֹּרוֹת,
וְחִילִים גִּרְמָנִים אֵלְצוּ לַעֲשׂוֹת אֶת הָעֲבוּדָה,
הֵם הָיוּ צְרִיכִים לְקַבֵּר אֶת הַמֵּתִים בְּקִבְרֵי-הַמּוֹנִים.
לְהַשְׁמִיד אֶת כָּלֵנוּ, לֹא הִצְלִיחַ לָהֶם,

אֲנִי הַחוֹלִים, צָפִינוּ בַּסִּצְנָה מִבְּעַד לְחִלּוֹן.
הֵיינוּ מִרְתָּקִים לְמִטָּה כְּכֹר שְׁבֻעוֹת אֲרוּכִים,
רוֹבִינוּ הֵיינוּ עֵדִין צְעִירִים מְאֹד,
אֶךְ שֶׁרָדְנוּ יוֹתֵר מִיְּדֵי שְׁעוֹת טְרָגִיּוֹת.

כְּמַעֵט לֹא יָכֵלְנוּ לְתַפֵּס אֶת מַצְבֵּנוּ הַנוֹכְחִי,
הֵיינוּ סוֹף סוֹף חִפְשִׁיִּים וַיִּכְלְנוּ לְהִתְחִיל לַחְיוֹת,
אֶךְ עֲכָשׁוּ הַגִּיעָה הַהִבָּנָה, שֶׁכְּבֹר אֵין לָנוּ אֶף אֶחָד,
שֶׁלְּגַמְרֵי חֲסֶרֶת טַעַם, הִיתָה הַשְּׂאִיפָה לְשֶׁרֶד אֶת הַמִּלְחָמָה.

כָּל הַמִּשְׁפָּחוֹת שֶׁלָּנוּ נִכְחָדוּ,
אֶף אֶחָד לֹא דָאָג לְשִׁלּוּמֵנוּ,
נִשְׁאַרְנוּ לְגַמְרֵי לְבַד, מְלֵאִים בְּתַמוֹנוֹת נוֹרָאִיוֹת,
מַעֲשֵׂי הַזֹּעֵעוֹת שֶׁהִתְרַחֲשׁוּ בְּדֶרֶךְ הַיִּסּוּרִים שֶׁלָּנוּ!

הַ- "Via Dolorosa" "שֶׁלָּנוּ נִמְשָׁכָה כְּמַעֵט שֵׁשׁ שָׁנִים
וְרַק מַעֲטִים הִצְלִיחוּ לְהִמָּלֵט מִהַמּוֹת,
עֲכָשׁוּ הֵיינוּ חִפְשִׁיִּים אֶךְ עִם נִשְׁמָה פְּצוּעָה,
קָשָׁה יֵהִיָּה לְהִתְחִיל מִחֲדָשׁ.

מחנה ברגן-בלזן שוחרר ע"י הצבא הבריטי ב- 15 באפריל 1945 עדויות מעת שחרור המחנה

דריק סינגטון

הקצין הבריטי הראשון בברגן-בלזן

כניסתו למחנה ב-15 באפריל 1945

"אם נסכים לעקוף את המקום זה, בבלזן, עלולים הגרמנים למסור לנו ללא קרב את הגשר ליד ווינזן" – אמר הלוטננט. אותה שעה ניתחנו את המבצעים המלחמתיים תוך עיון במפה ליד מטה מפקד הדיוויזיה שלנו. היה זה ב-12 באפריל 1945. עשב כבר בצבץ ועלה בתעלות שבצידי הדרכים, ואבק התאבך על הכביש, כמו בנורמנדיה. "מה זה בלזן?" – שאלתי. "בלזן היא מחנה ריכוז. שם שוררת, כנראה מגפת טיפוס והיטלר שיגר נציג אישי לשם משא ומתן עם בידוד המחנה". "יש דברים בגו". "... העניין אינו חלק, לגמרי לא חלק..."

יצאתי ממטה הדיביזיה במכונית שהייתה מצוידת ברמקול. המכונית הייתה מקולקלת קצת לאחר הטלטולים בין וונלה ואלר. התעניינתי יותר בכוונותיו של מפקד הבריגאדה ה-159, שהורה לנו לדבר אל האויב באמצעות רמקולים, מאשר בדיונים הסודיים על מחנה ריכוז שבדרך.

כעבור ארבע שעות, כאשר עמדתי בחצרו של איכר, שבה התמקם המטה של הבריגאדה ה-159, הבחנתי בכותפות האדומות של קצין בכיר של הקורפוס השמיני. הוא התהלך בחצר יחד עם קצינים אחדים, ובתוך הקבוצה היה גרמני במדים אפורים-כחולים. את הגרמני הזה פגשתי אחר כך בתפקידו כמפקד הצבא בברגן-בלזן.

בשעת ארוחת הצהריים אמר לי הבריגדיר: "סבורני, שעליך להצטרף אל מחלקתנו, ולהתקדם עם הרמקול שלך, ולדבר אל כל כפר לפני שאנו פותחים בהתקפה".

"אפשר לנסות", השיבותי והרהרתי על השגרה הידועה: כתיבה בחיפזון בעיפרון בפנקס ; קריאות צרודות ברמקול ; רעם תותחים ורעש התפוצצויות... אני עצמי מוטל שרוע וחובק את אמא אדמה...

למחרת נקראתי אל הבריגדיר. "המקום הזה, ווינזן, ישמש לנו נקודת מבחן", הוא אמר. התקדמנו ישירות בדרך מאובקת לעברו המזרחי של הנהר אלר. נסענו בשורה אחת עם טנקים מדגם שרמן, אשר חרקו ורעמו. ייתכן שווינזן הייתה המבחן, אך לא למחלקת התעמולה הפסיכולוגית. לדברי מפקד הגדוד הייתה ווינזן "עניין מדבק".

בשעה חמש נכנס הטנק הראשון שלנו לקו האש של תותח בן 88 מ"מ, שהיה חבוי בין עצים בפיתול הדרך. חיל הרגלים שלנו התרוצץ כל הערב ביער. הם הבעירו שיחים וירו בחפירות שבין העצים, במקום שהאויב עוד ארב לנו. משוכנסנו לשטח פתוח ביער, בכוונה ללון שם, שמענו יריות תותחים וראינו להבות ואדמה מתבקעת. השתטחנו על גחוננו...

למחרת בבוקר מצאנו את גופתו השרופה של חייל ליד מכונית משא, שנפגעה בפגז של תותח. המשאית בערה. נעלי החייל היו קשורות היטב לרגליו, אבל בגדיו היו שרופים. ראינו את הבשר הערום, אשר השחיר מהאש... שתים עשרה שעות נמשך כיבוש ווינזן.

חיפשנו ומצאנו את ראש היחידה המקומית. הוא היה ביתו – זקן דומם בעל גב כפוף ושערות שיבה. על השולחן היה מונח כינור. שתי נשים חיוורות, שהיו בחדר, בכו כנראה לפני כניסתנו. הן ציפו למאסרו... ליד הכניסה למטה הבריגאדה עצר אותו קצין מטה: "זה עתה הגיעה יחידה מהדיוויזיה. הם רוצים, שתתקדמו מייד עם הרמקול שלכם לעבר בלזן..."

הקולונל טיילור, אשר פיקד על הרגימנט האנטי-טנקי ה-63, קיבל את התפקיד המפקד של מחנה בלזן. הוא היה טרוד מאוד כאשר ביקרתיו במטהו. ביער אשר בדרך בין שווארמשטדט ווינזן. שישים אלף "אסירים פוליטיים", קבוצה של אנשי ס.ס. ומגפת טיפוס – תפקיד לא קל....

הוא הראה לי העתק של הסכם בין גנרל הקורפוס השמיני ובין מפקד הצבא הגרמני בבלזן. על סמך ההסכם הזה צריך היה ליצור "אזור ניטרלי" סביב בלזן. נאסר לירות מתוך המחנה או לתוכו. בטליון של חיל רגלים גרמני ורגימנט הונגרי נועדו להישאר בלזן, כדי למנוע בריחה המונית מהמחנה. כחמישים אנשי ס.ס., אנשי מינהלה ולא חיילים, צריכים היו לחכות למפקד הבריטי ולמסור לידו את המחנה.

ההוראה, שקיבלתי מהקולונל טיילור, אמרה, כי עלי להתקדם עם הטנקים הבריטיים הראשונים להיכנס למחנה ולשדר הודעות ברמקול. היה עלי לומר

לכלואים, כי אף על פי ששוחררו מידי הגרמנים, אין עליהם לעזוב את המחנה, כדי שלא להפיץ מחלת טיפוס. כן הוטל עלי להודיע להם, כי הרגימנט ההונגרי, שסייע ל-ס.ס., יהיה נתון למרות הבריטית, אך ישמור גם להבא על המחנה. כן נתבקשתי לבשר למשוחררים, כי חומרי מזון ותרופות יובאו לאלתר למקום. נדברנו לפגוש את הקולונל טיילור עוד באותו ערב בברגן, במקום שהוא חיפש קולונל גרמני, שהיה אחראי לאזור בלזן.

בשעה שתיים עשרה בצהריים יצאנו לדרך, עברנו את ווינזן ופנינו לצפון מזרח. בדרך הדבקנו שורה ארוכה של טנקים, מכוניות סיור ותותחים. לאחר שיחה עם קצין האינטליג'נס של הרגימנט, שהוציא גופו מתוך הטנק וצעק בקולי קולות, כדי להתגבר על רעש כלי השריון, הצטרפנו לשורה. השדות נעלמו ובמקומם הופיעו יערות של עצי אורן ריחניים משני צידי הדרך. חיל הרגלים הוסיף לירות לתוך השיחים, שמא עוד מסתתרים שם גרמנים. לפתע צעק אלי קצין האינטליג'נס:

"שני גרמנים ממחנה הריכוז הולכים בכיוון שלנו. הצל מפיהם כל מה שאפשר". עצרנו את שני הגברים. שניהם לבשו בגדים אזרחיים. כל אחד מהם נשא חבילה קטנה. שאלתי לזהותם.

"אני מאלואס. נאסרתי בשנת 1943 על סירובי לשרת בצבא הגרמני". "אני מגובן. לאבי היה בית מרחץ, שנסגר משום ששימש מקום מפגש של סוציאל-דמוקרטים".

הם הוחזקו זמן מועט בבלזן. יחד עם עוד שש מאות גרמנים הוצאו על ידי ה-ס.ס. מן המחנה ונשלחו ברגל. הם התחבאו ביער. משהגיעו הבריטים למקום מחבואם, יצאו החוצה והתייצבו לפנייהם. הם אמרו לי, כי גבול האזור הניטרלי מסומן בבהירות בסימנים לבנים: "סכנה – טיפוס". כעבור חמש דקות ראינו את הסימנים הראשונים. שני רבי-טוראים, אחד גרמני והשני הונגרי – ההונגרים לבשו מדים אחרים – באו לקראתנו. הגרמני הושיט לי פתק, ועליו כתב: "לתשומת לב מפקד חילות הברית". הייתה זו הזמנה של המפקד הגרמני בבלזן לפגישה עם מפקד הגייסות הבריטיים. ה"שרמנים" המשיכו בדרכם ואנו נסענו אחריהם.

בפיתול הבא של הדרך ראינו את הכניסה למחנה. מוט חסם את הדרך, ומשני הצדדים ניצבו צריפי משמר. קצינים אחדים, לבושים יפה, המתינו לנו ליד הכניסה. פנינו למחנה. לפי הכותפות הכרנו בתוך הקבוצה אנשי ס.ס., קצין הונגרי וקצינים של הצבא הגרמני.

הקבוצה הצדיעה בעת שיצאתי מהמכונית. שאלתי אחד מהם "האופטשטורמפירר", על המתרחש במחנה. היה זה גבר בעל מבנה גופני איתן, פנים שמנות ולחי מצולקת. הוא השיב במתינות: "כרגע הם שקטים".

"אני אכנס פנימה ואשדר הודעה ברמקול" – אמרתי לו.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

הקפטן ההונגרי פסע צעד קדימה ואמר בקול רווי כאילו ידידות:
 "אני לא הייתי נכנס לתוך המחנה, יום-יום מתים שבעים אנשים מטיפוס בהרות".
 בעל הפנים השמנות – היה זה יוזף קראמר – הוסיף בחיפזון:
 "הם שקטים כרגע. אך יהא זה בלתי נבון להסתכן בגרימת המולה".
 מזכרתי, כי תכליתו של ההסכם הייתה למנוע מגפת טיפוס מאחורי קווי הצבא
 הבריטי. החלטנו לחכות לקולונל טיילור. בינתיים שוחחנו עם הגרמנים
 וההונגרים. שאלתי את קראמר לטיבם של הכלואים בבלזן.
 "הומוסקסואליסטים, פושעים מועדים וקצת חוקרי מקרא". הייתה תשובתו, ותוך
 כדי כך סקרני בקפדנות, כדי לעמוד על תגובתי.
 "אה, כן, יש לנו בני ערובה", הוא השיב בנימה ידידותית.
 "כמה יש לכם בסך הכל?"

"ארבעים אלף במחנה כאן וחמישה עשר אלף בצריפים שעל הכביש".

הטנקים הבריטיים עברו בינתיים על פני שערי המחנה ברעש ובהמולה. קצין
 גרמני, בעל עורף של פר ושפם אדום, העיר:
 "יש לי אחיינים באנגליה. ייתכן שאפגש איתם". הוא צחק בקול רם.
 כעבור דקות אחדות נעצר לידינו הג'יפ של הקולונל טיילור. ביקשתיו לאשר את
 הוראתי על כניסה למחנה.
 "היכנס ושדר את הודעותיך", הוא אמר והמשיך בדרכו לברגן.
 הוריתי לקראמר לפתוח את השער. הוא הסתכל בי ואמר:
 "אינני יכול לעשות זאת בלי פקודה של הצבא הגרמני".
 רמזתי בידי, כי עליו להרים את המוט – המוט התרומם...
 "התייצב על כבש מכונית", פקדתי עליו. הוא ציית, הפעם בלי מחאה.
 "אתה תדריכנו במחנה ותראה לנו מקומות מתאימים לשידור הודעות", אמרתי
 לו.

עברנו דרך מגרש ריק ליד השער. לאחר מכן נודע לי, כי רק לאנשי ס.ס. היה
 מותר המעבר ממקום זה. במרחק של מאתיים יארד מהשער הייתה גדר עץ
 שזורה תיל דוקרני, אשר הזכירה לי כניסה לגן חיות. המראות שמאחורי הגדר
 הזכירו ליעוד יותר את הדימוי הזה. שורות של צריפי עץ ירוקים וריחות כמו
 בכלובי קופים... עשן כחול וקודר נישא בין הצריפים. לעיתים קרובות ניסיתי
 לתאר לעצמי את מראהו של מחנה ריכוז, אך בדמיוני לא נצטיירה מעולם תמנה
 כמו זו שנתגלתה לפניי בבלזן.

לא העליתי מעולם בדמיוני המון כה רב של אנשים ליד גדרי תיל. ראשיהם המגולחים ובגדי הפסים של כלואי המחנה היו כה בלתי אנושיים...

כבר היה לנו ניסיון של קבלות פנים נרגשות וידידותיות בצרפת, בבלגיה
 ובהולנד. בפריס חיבקו ונישקו אותנו והמטירו עלינו דברים תודה. בכפר פלמי
 העמיסו למכוניתנו אגסים ועגבניות. אנשים מאושרים כיבדונו בבירה קרה. אבל

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
 המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

התשואות של האנשים בבלזן, אשר עדיין פקפקו אם אומנם יצאו לחירות – אנשים שהיו לפנים קצינים פולניים, איכרים אוקראיניים, רופאים הונגריים וסטודנטים צרפתיים, ודוכאו באכזריות כזו – נגעו הרבה יותר ללב. צריך הייתי להסתיר את דמעותיי. גבר ליד הכניסה לאחר הבלוקים, לבוש חליפה כחולה-כהה, בירכנו בחיוך. בשעה שהרמקולים שלנו שידרו את ההודעות, ניגשתי אל האיש ותקעתי לו כף.

"אני הולנדי", הוא סיפר. "עבדתי ב'ניווה רוטרדמשה קואנט'. הוא היה גבר גבה קומה בעל שיער אדום. אחרי כן נודע לנו, כי הוא נלחם לפנים בשורות הבריגאדה הבינלאומית בספרד והיה מן הדמויות ההרואיות במחנות הריכוז הגרמניים.

המשכנו לנסוע במחנה, והמוני אסירים יצאו מתוך הבלוקים, קראמר התכוף אלי ואמר: "הנה מתחילה ההמולה".

לפתע החל חייל גרמני יורה מרובהו באוויר, מעל ראשי האסירים. נחפזתי אליו ופקדתי שיחדל לירות. אקדחי היה דרוך, אך החייל ציית ללא שהיות. כתריסר דמויות, לבושות בבגדי המחנה, הסתערו להפתעתי על האסירים והחלו חובטים בהם במקלות וברצועות. לא תפסתי את המתרחש. האם לפנינו פושעים שאין להשתלט עליהם בדרכים אחרות? מדוע הם נותנים גוון למכים? בדרך היה מוטל אדם רזה שניסה להתחמק מהמכות שהומטרו עליו בלי רחם.

כעבור זמן נודע לי, כי המכים היו ראשי הצריפים, שעשו את מלאכתם של אנשי ה-ס.ס., וכי ההמון ביקש להתפרץ אל המטבח שמעבר לכביש. לא תפסתי אז, כי רעב מחריד הוא שכיוון את חיי המחנה.

עברנו על פני המטבח ונכנסנו דרך שער אל הקטן שבין שני מחנות הנשים. המוני נשים, בבגדי אסירים, צרו על הכביש. אחת מהן צעקה אלינו בצרפתית: **"אתם חייבים להוציאנו מכאן. המחנה הזה הוא ללא נשוא..."**

ניגשתי אליה. היא סיפרה לי, כי במחנה הנשים כלואות ארבע מאות נשים צרפתיות, כולן אסירות פוליטיות. "אתם חייבים להוציאנו מכאן..."

חזרנו ונסענו אל השער הראשי. **המוני אסירים בירכונו בתשואות חן. גבר מעונה, שצעד על קביים, השליך לפתע את קביו ובעמדו על ברכיו אמר תפילת הודיה בעת שמכוניתנו עברה על פניו. פנינו שמאלה וסרנו למחנה הנשים הגדול. גם שם נעצרנו ושידרנו הודעות. תוך שניות ספורות הקיפו מאות נשים את המכונית. הן בכו וצרחו בקולות היסטריים, בלי כל שליטה על עצמן. אי אפשר היה לשמוע את שידורי הרמקולים. בבלוק זה צמחו עצי לבנה צעירים. הנשים קטפו ענפים ועלים מהעצים וזרקו לעבר המכונית... ענף אחד נפל על כתפו של קראמר. הוא סילקו ברוגזה...**

נסענו אל השער הראשי. קראמר קפץ מהמכונית. אמרתי לו: "הפכת את המקום הזה לגיהנום".

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

"הוא נעשה כך בימים האחרונים", הייתה תשובתו.

לאחר שעברנו מרחק של חצי מיל, ראינו בתי בטון של בית ספר לשריון. תריסר בתים כאלה שימשו כמחנה נוסף לחמישה עשר אלף אסירים ממחנה דארא שליד נורדהאוזן. חמישה ימים בלבד לפני השחרור הם הובאו למקום מפקד הצבא הגרמני באזור הכניס את האסירים לבתי הבטון יחד עם שומריהם מה-ס.ס.

במפקדה נעשה ניסיון לקיים טכס ופגישה רשמית של שני הצדדים. קולונל האריס, מפקד הבטליון הגרמני, שנשאר לשמור על המחנה, וקולונל שמידט, שראיתו בחצר שליד שווארמשטדט, שוחחו עם קולונל טילור. שני הקולונלים הגרמניים היו לבושים יפה ומילאו תפקיד של אפטרופוסים על ההסכם עם האנגלים בעניין בלזן. דקות מספר לאחר שהצטרפתי לקבוצה, הגיע רופא צבאי בריטי, הוא הודיע:

"במחנה נפלו קורבנות אחדים".

הטלפון צלצל, קפטן גרמני השיב ואמר לנו:

"נראה כי הופעת רמקול במחנה היא שגרמה להתקוממות".

קולונל טילור שאל:

"מי יורה במחנה? לפי ההסכם היו צריכים להישאר שם רק אנשי מינהל מה-ס.ס. ולהם אסור לשאת נשק".

"אולי יש להם אקדחים", השיב קולונל שמידט ומשך בכתפיו. קולונל טילור ציווה על הקולונלים הגרמנים לכת מיד למחנה יחד איתנו.

קראמר הופיע והצדיע בעת שעברנו את השער.

"הגד לו, כי אנשי ה-ס.ס. חייבים למסור את נשקם תוך חצי שעה".

הורה הקולונל טילור, עשיתי כמצווה.

"בלי נשק לא אוכל להיות אחראי למחנה", השיב קראמר.

"אומנם לא", אמרתי לו, "אבל אתה יכול להראות לקצינים הבריטים כיצד מתנהל המחנה".

"בלי נשק אינני יכול להיכנס למחנה", התגונן קראמר.

"קולונל טילור אמר לי:

"הגד לו, כי הוא יכול לפי שעה להחזיק נשק, אבל על כל אסיר הרוג ישלם איש ס.ס. בחייו".

שאלתי את קראמר, לשם מה דרוש לו נשק במחנה. תשובתו הייתה, כי הנשק נחוץ להגנה על מחסני המזון.

"כה מזון יש לכם?"

"לשני ימים".

"מה אכלו האסירים?"

"מרק לפת בבוקר ומרת לפת בערב. לחם – כאשר היה מצוי".

"מה מצב אספקת המים?"

"צינורות המים המובילים מהאנובר נהרסו בפצצות. במחנה יש רק ארבעה מיכלים עם מים עומדים".

קולונל טיילור ציווה לקראמר להראות לנו את משרדו. הוא הכניסנו לתוך צריף. לאחר שישבנו, נשתפרה הרגשתו של קראמר. הוא נעשה שוב מפקד המחנה, ישב בהרווחה והשעין את מרגליו על מסעד כורסתו. **הקולונל טיילור תבע את הניירות האישיים של ארבעים אלף האסירים.**

"הושמדו", השיב קראמר.

"על ידי מי?"

"לפי פקודה של משרד הכלכלה הראשי בברלין".

"לא שרד מאומה?"

"אולי כמה אלפים".

"תן לי מיד את האלפים הללו".

קראמר יצא מהחדר וחזר עם איש ס.ס. שנעמד דום, ידיו צמודות אל קפלי מכנסיו. קראמר הורה לו לעשות משהו, והוא צעק בקולי קולות: "כן אדוני האופטשטורמפירר".

הוא הצדיע, הקיש עקב בעקב ועזב את החדר. כעבור דקות מספר הוא חזר והודיע, שלא מצא שום מסמכים.

הרופא הראשי של המחנה הבריטי השני, בריגדיר גלין-יוז, הצטרף אלינו וכולנו יחד יצאנו מהמשרד לסיור במחנה. ברגע זה בא אלינו במרוצה קפטן גרמני, שכבר ראינוהו במחנה, וסיפר:

"מסתערים על המטבחים".

"הבנה נלך לראות מה מתרחש שם", אמר קצין בריטי. הלכנו. בקבוצתנו היו שישה קצינים בריטיים ומספר סמלים בריטיים. קראמר והקפטן הגרמני הלכו לפנינו. כאשר עברנו את שער-התיל הגבוה, נתחדשו מחיאות הכפיים. מאות אנשים בבגדי פסים, בדומה לפיזמות, הסתובבו על הכביש. אחדים צעקו באנגלית "האו דו יו דו" ו"גוד סיוו דהי קינג"... בתשואות הורגשה התאפקות מסוימת. הדבר היה מובן נוכח הטרור והמוות אשר עדיין שררו במחנה. מרחוק נשמעו יריות...

המטבח היה צריף ארוך ובו שישה דוודים גדולים. זה היה המטבח אשר "הסתערו עליו". כשנכנסנו פנימה, היה שם רק מפקח אחד, איש ס.ס.

"אינני רואה שנערכת הסתערות על המטבח", הערתי.

מפקח ה-ס.ס. הרים את המכסה של דוד אחד והצביע על המרק שבתוכו. מרחק של שלושים סנטימטר הפריד בין המרק לבין הקצה העליון של הדוד.

"את השאר הם לקחו", הוא הלשין בפנינו.

"וזה קרוי אצלך הסתערות על המטבח"...

רשמתי לעצמי את שמו של המפקח ועזבתי את המטבח.

"זוהי ההתקוממות שלך?" שאלתי את קראמר.

"לא, נערכה התקפה גם על תפוחי האדמה".
"קחני לשם", הוריתי לו.

קראמר הובילנו שוב דרך שער התיל. ליד השער ניצב כבשן קטן עשוי מלבנים עם ארובה דקה. משמאלנו היה מחנה הנשים הקטן. מצד ימין היה גן מכוסה תבן. אישה כחושה, עטופה שחורים, בעלת פנים צהובות ועיניים שחורות נוצצות, עמדה על ברכיה וחיפשה תפוחי אדמה תחת התבן.
קראמר פנה אלי:
"הנה רואות עיניך".

הרופא הראשי הצביע על הארץ: "האיש הזה חולה מאוד". ואני ראינו אדם מוטל על הקרקע, ופניו שותתים דם. "יש לקחת אותו באלונקה", אמר הרופא. פניתי אל איש ה-ס.ס. ואמרתי: "לך והבא אלונקה – מהר". הוא הלך. לפתע שמענו צעקה מהגן. על התבן שכב אדם שהתייסר בכאבים נוראים. הוא התפתל והתעוות. הוא התרומם קצת, אך נפל ונשאר מוטל ללא הגה. מייד ראינו עוד אחד מתענה קשה ועוד רבים כמוהו.
הסמל ס. ניגש אלינו.

"מדוע לא ישא קראמר את אחד הקורבנות הללו?"

"קח את האיש הזה והביאהו לבית החולים" פקדתי על קראמר. הוא הסמיק, הטה את ראשו לאחור ונסוג צעדים מספר. הוא עדיין הרגיש את עצמו כמפקד המחנה.

"קח את האיש הזה והרם אותו", חזרתי על פקודתי ושלפתי את אקדחי. קראמר התכופף אל האיש השוכב. החזקתי את אקדחי מול גבו. הוא נטל את החולה על כתפו והלך עמו.

אירעה טרגדיה איומה. האנשים האומללים הללו נורו כחיות ביום השחרור. בתחילה הרהרתי, כי האסירים צריכים היו לגלות סבלנות עוד שלוש שעות, עד שנקבל לידינו את המחנה, אך לאחר מכן נוכחתי לדעת, כי לא תפסנו את המצב במחנה לאשורו. האנשים הללו היו כה מורעבים עד שאיבדו את כושר המחשבה שלהם. מילים כ"חופש", "מחר", "סבלנות" ניטלה משמעותם אצל האנשים הללו. הרעב עשה בהם שמות. פעם בהם רק הרצון לאכול ולהישאר בחיים.

לא רק "גנבים" נרצחו ביום ההוא. כעבור ימים אחדים סיפרה לי אישה יהודייה מהונגריה, כיצד ידידה שלה, אישה מסלובקיה, שנכלאה על השתתפות במרד הסלובקי בשנת 1944, נורתה בעינה בעת טיול לדי המטבח במחנה הנשים. האישה הסלובקית מתה באותו לילה. היא אמרה לפני מותה: "אילו אירע הדבר שבוע קודם... היום אינני רוצה למות.. אך טוב לדעת שכולכם חופשיים..."

כשחזר קראמר אל גן תפוחי האדמה, בקרבת הכבשן, היה המקום מלא נשים. חיילים בריטים רמזו להן, שיחזרו לצריפיהן, שלוש נשים חיוורות בעלות עיניים גדולות קראו לעברנו:

"לילה טוב ילדים" .. היה זה כאילו טקס מוזר של נעילת אסיפת עם...
עשן התאבך השמימה מבין שני צריכים במחנה הנשים. מדורות קטנות דלקו גם
בבלוקים אחרים. נשים ישבו ליד האש והוסיפו שבבים.
"מה הן מבעירות?" שאלתי.
"את הצריפים שלהן", השיב קראמר.
"מדוע?"
"חופש", הוא אמר, "עוד מעט יהא המחנה כולו נתון בלהבות".

בדרך חזרה פגשנו את חיילי הרגימנט האנטי-טנקי ה-63 שלנו. רצינו את
המשמר הבריטי הראשון במחנה, כבר היה חושך...

מחשבות שונות התרוצצו במוחי בלילה ההוא וגזלו שינה מעיניי. מדוע לא נמלטו
קראמר וחמישים אנשי ה-ס.ס. שלו? מה הניע אותם לחכות לנו? כלום אל הבינו,
שצפוי להם עונש מוות? היו להם הזדמנויות למכביר כדי להסתלק.
ייתכן כי אדוניהם וקציני הצבא הגרמני ייחסו חשיבות להסכם איתנו ופיתו את
הפורעים המטופשים הללו, כי יצילו את עורם על ידי שיתוף פעולה עם הבריטים
וסיוע לטיהור מחנה הטיפוס.

תקוותם כי יוכלו לשתף פעולה איתנו, מעידה אף היא על המנטאליות של אנשי
ה-ס.ס. הם לא הבינו כלל את מושגי הצדק המערביים. יחסם האכזרי במשך
שנים לגבי זולתם הקהה את מושגיהם על טוב ורע. כעבור זמן נודע לנו, כי
קראמר היה בוחר את המועמדים לתאי הגזים באושוויץ, היה עומד ליד תא הגז
ושולח ברמיזה נשים חלשות וילדים קטנים אל המוות, ואילו גברים כשירים
לעבודה היה מחזיר למחנה.. נחירי אפו לא היו רגילים כנראה למשהו אחר
מאשר ריח המוות....

ייתכן, כי תורת הגזע בבתי האולפנה של הימלר שינתה לחלוטין את פרצופם
של אנשי ה-ס.ס. לא היה להם כל רגש של רחמנות לגבי יהודים בפרט ולגבי
יריבים פוליטיים בכלל. הם לא הגיבו תגובה אנושית כאשר רצחו אישה יהודייה
יפה, או כאשר אנשים חפים מפשע גוועו ברעב.

על אף ניסיונו של קראמר להזעיק אותנו, נתברר, כי בליל ה-15 באפריל לא
הייתה התקפה מרוכזת מצד האסירים על אנשי ה-ס.ס. וגם לא הייתה בריחה
המונית מהמחנה. ייתכן כי האסירים היו חלשים מדי, אך בעיקר השפיעה
האמונה, שהבריטים יביאו לא רק חופש, אלא גם מזון ונחמה. [9]

כאשר נתבקשתי לכתוב מאמר על בלזן בשביל ספר שיסקור את מצב המחנה בעת השחרור ולאחריו, נתתי הסכמתי ברצון. מבקש אני לנצל הזדמנות זו, כדי לשבח לא את המשחררים ולא את העסקים הסוציאליים, אלא את אנשי המחנה עצמם, את אלה שנשארו בחיים – ועד היום הזה אינני יודע כיצד חוללו את הפלא הזה. **גבורתם הנפשית ואורך רוחם שימשו לכולנו מופת של אומץ לב ומסירות.**

בלזן, כפי שנראתה ביום שחרורה, תוארה מני אז הרבה פעמים. בני אדם הם בעלי זיכרון קצר, אך מובטחני, כי אלה שהיו בבבלזן בשעות הראשונות שלאחר השחרור לא ישכחו את הרושם הזה כל עוד תהייה רוח חים באפם.

אני רואה לנגד עיניי המוני אנשים, שעוד עצרו כוח להתהלך, ושאיפה אחת בהם: למצוא קצת מים ומשהו לאכול. בימים האחרונים שלפני השחרור לא היו במחנה לא לחם ולא מים.

אני רואה לנגד עיני את גדרי התיל ואת מגדלי השמירה של ה-ס.ס. אנשי המשמר חייבים היו להניח את נשקם. לפי הסכם עם הנאצים בעת כניעתם. אבל לא היה זמן לפרוק את הנשק, והם רצחו באכזריות גברים ונשים משוחררים בעת שהאומללים הללו חיטטו בערימת תפוחי אדמה. אותה שעה, ועל אף הטרגדיה שנגולה לפנינו, שמחנו לראות, כיצד האנשים המשוחררים הללו מתחילים להבין, כי הם באמת חופשיים! החיילים הבריטיים לא האמינו למראה עיניהם, כי אומנם ייתכן כדבר הזה, הם היו נדהמים ונבוכים מחיזיון התופת.

ערימות של גופות מתים התגוללו במחנה בכל אשר פנינו. ערימה אחת כזאת, במחנה הנשים, הייתה בגובה רב ובאורך של שבעים שמונים יארד. התמונה הזאת, עם כל אימתה, הייתה חיוורת לעומת המראות שנתגלו בצריפים של המחנה. רק אז, בראותנו את המתרחש בפנים, הבינונו, איזה תפקיד קשה מוטל עלינו. אנשים חיים שכבו יחד עם מתים; לא היה זכר לסידורי היגיינה; מים לא היו; השלדים החיים אף לא אספו כוח לקום וליטול את המזון המועט שהובא להם.

היה זה מדכא לראות את האנשים האומללים הללו, לשמוע את קולותיהם החלושים... אחדים תפסו בקושי, כי מנצנצת להם איזו תקווה. בצירוף אחד מניתי עשרים נשים מצטופפות בשטח של שלושים וחמישה רגל מרובעים. **היו צריפים שבהם הוחזקו כאלף אנשים בשטח המספיק לשמונים – מאה**

איש. אז הוברר לנו, מדוע נעלמו בבלזן מנהגים ומושגים אנושיים רגילים. היצר היחיד היה להישאר בחיים ; אחדים מהקורבנות איבדו כל רגש אנושי, אף לגבי בני משפחתם. אחדים אכלו בשר אדם, כדי להישאר בחיים....

כארבעים אלף אנשים חיים היו במחנה בעת שחרורו. כעשרת אלפים מתים היו מוטלים לא קבורים. סיפרו לנו, כי שבעה עשר אלף איש מתו לפני בואנו. הקברים ההמוניים העידו, כי לא הייתה הגזמה בסיפור הזה. קבר אחים אחד עוד היה פתוח ולא מלא כולו... מבין החיים היו זקוקים לפחות עשרים ושמונה אלף נפגש לריפוי בבית חולים, ואפשר היה לשער, כי עשרת אלפים מבין החולים אין להם סיכוי להישאר בחיים....

לא ארחיב את הדיבור בתיאור הפרטים האיומים ולא אפרט את האמצעים שנקטו, אך אני מזכר, כאילו היה זה אך תמול שלשום, איזה רגש של חוסר ישע תקף אותי: כיצד ניגשים להקלת הסבל במצב זה? כיצד להציל את הנותרים בחיים?...

רצוני לומר פה מילה אחת על אותם המשוחררים, אשר למרות היותם כלואים במחנה במשך חודשים ארוכים, שמרו על מנהגיהם הרגילים ועל חוש של אחריות. הם עצמם הצילו חייהם של רבים בעבודה מסורה. הם לא דאגו לעצמם והקדישו כוחותיהם לחלשים מהם. ואחר השחרור הם נעשו עוזרינו. בלעדי עזרתם לא היינו יכולים להתקדם. אינני מזכיר שמות, אך אם השורות הללו יגיעו אל בני בלזן, הם ידעו, למי הכוונה.

על הסיוט של השעות והימים הראשונים בבלזן האצילו נספר רגעים אנושיים. בעת סיור באחד הצריפים נלווה אלי קצין צעיר, שפקד על יחידת הצבא במחנה, לפתע שמענו קול רפה: "דומני, שזהו מר דיק?"... הדוברת הייתה אישה צרפתייה, אשר שימשה פעם עוזרת בית אצל אמו של הקצין הזה... למרבה השמחה הייתה האישה הזו בין בעלי הסיכויים להבריא.

אי של אנושיות בתוך התוהו ובוהו היה צריך הילדים במחנה. רבים מבין המבוגרים ויתרו לפני השחרור על פרוסת לחם, כדי להחזיק בחיים את הילדים.... חיש מהר הופיעו הסימנים הראשונים של שיבה לקיום תקין. נשים ונערות החל לגלות התעניינות בהופעתן החיצונית. מסרק היה בחזקת אוצר ממש...

באחד הצריפים מצאתי אישה רופאה, מבין המשוחררים, טרודה ביילוד תינוק של אישה מהמחנה. הרופאה הגניקולוגית הזאת חוללה פלאים בצריך הנשים בתנאים קשים. אף מים לא היו שם.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

המצב נשתפר קצת כאשר רוקנו את מחנה הריכוז והעברנו למעלה מארבעה עשר אלף חולים לבית חולים ארעי אשר הוקם בצריפים במרחק של מיל ומחצה מהצריפים הנגועים. החולים הראשונים הועברו לבית החולים ב-21 באפריל. ב-21 במאי הועלו באש הצריפים של מחנה הריכוז הישן.

הריני מזכר בחתונה הראשונה בבלזן, שאליה הוזמנתי במיוחד, נהגי הצבא ואנוכי הזכרנו אחר כך לעיתים קרובות את הערב העליז הזה של אותם הימים הקשים. שמחתי מאוד לפגוש במרוצת הזמן את הזוג וילדיהם בעת ביקור במדינת ישראל. פגשתי בישראל עוד ידידים ותיקים מבלזן. אחדים הכרתי אישית, אחרים מתוך ניסיון כללי במחנה, אך כולם באו להתראות כידידים. הייתה לי הרגשה של חדווה וסיפוק לרואת את האנשים הללו חיים בתנאים תקינים, בין אחיהם, עושים עבודה, קונסטרוקטיבית במולדתם.

בלזן מהווה ניסיון שאין לשכחו. מי שנתנסה בכך, ודאי נזדכך ומיטיב להבין את זולתו. אנו למדנו בבלזן סבלנות ונכונות לעזור לזולתו. בבלזן עמדנו על ערכו של כושר עמידה נפשי ועל כוחו של חזון המרום אנשים בתנאים המחרדים ביותר ומסייע להם לצאת בשלום מכל פגע.

רק אנשי המחנה יודעים ומבינים פירושו של סבל. אנו היינו עדים בלבד לאחר המעשה. [10]

חיילי ס.ס. במחנה ברגן - בלזן אוספים גופות של אסירים לאחר השחרור [2]

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

אלקס ל. איסטרמן משוחררים – אך לא בני חורין

אלה שנפל בחלקם – ולמרבה הצער הם היו מעטים מאוד – לראות את התלאות והניסיונות מהירים של שרידי יהדות אירופה, ואלה שהיה מתפקידם לעזור לעקורים להתאושש ולרכוש מחד שאת כבודם האנושי, יזכרו תמיד את בלזן.

אינני כותב פה על סבל גופני, על מעשי אכזריות ועל התעללות במחנות הריכוז, על עינויים ורעב שהובאו לעולם בידי פריצי החיות של היטלר, בני "גזע האדונים". על הזוועות הללו נכתבה כבר ספרות אימים שלמה ובהשוואה לכך נראה הגיהנום של דאנטה כתופעה ענוגה ורכה. אך לא אכתוב על המאמצים העצומים והמזהירים לרפא את החולים ולחבוש את הפצעים. המאמצים הללו, בניגוד לאכזריות הנאצית, מהווים תופעה מעודדת של רחמנות אנושית כלפי סבל אנושי. **רצוני רק לכתוב בקצרה על מאבקם של היהודים, אשר שרדו בחיים לאחר ההשמדה הנאצית, למקום תחת השמש כיהודים, בתוך חברה של גברים ונשים חופשיים. אני כותב על אומץ רוחם ועל היאבקותם העקשנית, עד שהמערכה הוכתרה בניצחון.**

המאבק החל ביום השחרור, ב-15 באפריל 1945, כאשר יחידות צבא בריטיות נתקלו באקראי בחיזיון של תמונות בעתה שדוגמתן לא הייתה ידועה בהיסטוריה עד היום ההוא – אלפי גופות נרקבות והולכות, אלפי חולים ומעוני רעב וצללים של בני אדם מוכי חולי – ואלפי גברים ונשים נועזים, שגילו כושר עמידה גופני ורוחני במשך שנים של טרור וסבל.

הקולות החלושים של הגברים והנשים הללו, אשר סברו, כי הם נידונו לאבדון, כאחיהם ואחיותיהם באושוויץ, בבוכנוולד, בראוונסברוק ובמחנות תופת נאציים אחרים, הדהדו עד שמי עליון כמו במקהלת אדירים, מתוך הכרת טובה על שחרורם. אך לאחר ששככה סערת ההתרגשות שקמה עם הגאולה, והחל להתבהר התוהו ובוהו של המלחמה, נתמלאו השרידים צער וחימה, כי לגביהם עדיין היו קיימים הגבלות, סייגים ומכשולים. הם גילו כי אומנם שוחררו, אך עדיין אינם בני חורין.

השלטון הצבאי, ולאחר מכן האדמיניסטרציה האזרחית בגרמניה הכבושה, גילו תוצאה חדשה של המלחמה ובעיה חדשה, שלא הייתה ידועה מתוך ניסיון קודם ושלא תוארה בספרי הרשומות. הם גילו סוג חדש של בני אדם: קורבנות אזרחיים של המלחמה, אנשים שנעקרו משורשיהם. לעיתים התייחסו אליהם באהדה ובהתפעלות, לעיתים בלעג ובשנאה. היו אלה גברים נשים וילדים, אשר

אויב אכזרי עקרם מארצותיהם ומבתיהם. שדד את רכושם ומאודם, כלאם בבתי סוהר ובמחנות, עינה ושיעבד אותם ורצח את אהובי נפשם. לאחר המלחמה הם נעו ונדו חסרי בית, חולים ומרוששים, ונהרו אל נקודות הריכוז באזור הבריטי ובאזור האמריקני שבגרמניה.

עד שנת 1946 רווחה השערה, כי מספרם מגיע לרבע מיליון, בעיקר אנשים מרומניה, פולין, הונגריה. רובם הגדול היו יהודים ונקודת הריכוז הגדולה ביותר הייתה בלזן עם אוכלוסייה רשמית של חמישה עשר אלף, אך בזמנים מסוימים היו שם עשרים וחמישה אלף – הרבה יותר מכפי שצריכים היו להימצא שלפי הסטטיסטיקה הרשמית. שלטונות הכיבוש לא תפסו את משמעות השלב הזה של מלחמת העולם השנייה. הם ראו לנגד עיניהם רק את הבעיה המוחשית של תמיכה ושיקום. פירושו של דבר: מזון, תרופות, דירות – לפי האפשרות הקיימת בארץ הרוסה של אויב מנוצח. השלטון סבור היה, כי יש להגביל את החופש של העקורים והתלושים הללו עד אשר יוחזרו לבתיהם. בעיה קשה, אך פתרונה פשוט – סבור היה השלטון בתחילה.

גם העקורים היהודיים לא ראו את התסבוכת הכרוכה בבעייתם. גם להם הייתה פוליטיקה פשוטה – אך שונה מזו של השלטון. הם ראו את עצמם לא רק בקורבנות אזרחיים של מלחמה, אלא גם כשרידים של המלחמה הנאצית נגד העם היהודי. הם לא היו פליטים במובן המקובל, הואיל ומשפחותיהם נרצחו ובתיהם ומוסדותיהם נחרבו. לא היה להם לאן לשוב. הם גם לא רצו לשוב. הם חדלו מלהיות פולנים, הונגרים או רומנים. הם היו רק יהודים, בנים של עם אשר היטלר ניהל נגדו את המלחמה האכזרית ביותר בתולדות האנושיות. כניצולי מלחמה זו סבורים היו, כי חבים להם לא רק תמיכה חומרית, כמו לפליטים, אלא גם חופש וזכות לחשל את עתידם על פי דרכם הם. דרכם הובילה לא לאירופה אלא לארץ ישראל, הבית היהודי הלאומי, ואחר כך מדינת ישראל.

המושגים השונים על דמותם ומטרותיהם של העקורים היהודיים גרמו לסכסוך חמור, שנמשך חמש שנים, בין שלטון הכיבוש הבריטי בגרמניה ובין הוועד המרכזי של היהודים המשוחררים באזור הבריטי, שמקום מושב היה בבלזן ומנהיגו המוכר היה יוסף רוזנזאפט, דמות חדשה לאחר השחרור, איש בעל קומה נמוכה ואינטליגנציה רבה, בעל כישרון עצום בהנהגה ובארגון, ובעל עוז להכריז ולהגן על הזכויות והחופש של בוחריו – עובדה אשר הפליאה ולעיתים הרגיזה את השלטונות.

השלב הראשון של הסכסוך נבע מרצונם של יהודי בלזן להתארגן כקהילה בלתי תלויה, בעלת מוסדות אוטונומיים, סוציאליים ודתיים, ובעל זכות להכריז על מדיניות ציונית ולדגול בה, הייתה זו תופעה

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

חדשה. חסרת תקדים, בתולדות היחסים בין פליטים מוגנים ובין שלטון הכיבוש.

האנגלים בגרמניה התנגדו להנחה, כי העקורים היהודיים הם יהודים בלבד, בלי כל לאומיות נוספת, ולא רצו להכיר בוועד המייצג של הקהילות היהודיות באזור הבריטי, אך העקשנות גברה על חוסר התקדים – והשלטון ויתר בסופו של דבר.

לאחר הכרה זו החלה פרשה של ויכוחים בעלי אופי מדיני וסוציאלי. העקורים היהודיים עמדו על זכותם להיות מוכרים כנשים וגברים חופשיים ולארגן את חייהם בבלזן ובמקומות אחרים. אני מזכיר בדוגמה מיוחדת במינה של אומץ לב שגילו יהודי בלזן בהגינם על זכויותיהם:

בספטמבר 1945 כינס הוועד היהודי המרכזי ועידה של היהודים המשוחררים באזור הבריטי. אני ייצגתי אז את הקונגרס היהודי העולמי בבית הדין הצבאי בלונבורג, אשר שפט את ראשי מחנה הריכוז הנאצי בבלזן. הוועד היהודי הזמין אותי לוועידה. השלטון הבריטי אסר לקיים את הוועידה. מהוועד המרכזי נאמר לי, כי הוועידה תתקיים על אף האיסור. בדרך לוועידה הופתעתי לראות, כמעט בכל קטע של שניים שלושה מילין, הודעות מודפסות – "אל הוועידה הבלזנית", וחוץ לסימון הכיוון של המחנה.

משהגעתי למחנה, הובילוני אל אוהל ענקי, שבו התכנסו כאלפיים צירים מכל חלקי האזור הבריטי. רבים מהם הלכו ברגל מרחק ניכר; אחרים נסעו בדרכים שונות. היה זה בימים של מצוקת תחבורה בגרמניה ושל איסור על אזרחים להשתמש בכלי הסעה ממונעים. הוועידה נמשכה יומיים תמימים – ללא הפרעות!

הוועד היהודי המרכזי הצטרף אל הקונגרס היהודי העולמי והקונגרס שימש מאז ואילך כגוף מתווך ומקשר עם הפוריינ אופיס הבריטי בכל הסכסוכים ביחס לשאלות שהיו תלויות ועומדות בין הוועד היהודי ובין שלטון הכיבוש הבריטי. הסכסוכים הללו נמשכו, כאמור, חמש שנים. אך בדרך כלל רחש הפוריינ אופיס אהדה והבנה למצוקת יהודי בלזן.

בייחוד גילו אהדה לבחינות האנושיות שלה בעיות הפוליטיות והסוציאליות, שעליהן התנהל הוויכוח בין היהודים ובין השלטון – הקטור מקניל, שהי המיניסטר המדינה בפוריינ אופיס, ולורד הנדרסון, שהיה סגן מיניסטר, ונשא באחריות לענייני האזור הבריטי.

היו גם אחרים בפוריינ אופיס אשר הבינו את הצרכים היהודיים, אך שני האישים הנזכרים ירדו לעומק משמעותה של הבעיה היהודית ונשתכנעו, כי אין לפתור אותה בתקנות, הוראות ושגרה רשמית. הם היו מוכנים תמיד להטות אוזן לטענותינו והשתדלו ליישר הדורים. מקניל ציווה לשחרר את "דרומית", בניגוד לרצון השלטונות הבריטיים בגרמניה. "דרומית" הייתה, כידוע, אונייה ישראלית,

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

אר השלטונות האמריקניים והאנגליים אסרו עליה להפליג מברמן עם מטען של יהודי בלזן.

לורד הנדרסון נתחבב על יהודי בלזן כאשר בא למחנה לנהל פגישה של קצינים בריטיים גבוהים עם נציגים של יהודי בלזן. אין זה חשוב כלל כעת, איזו שאלה עמדה אז על סדר היום, אבל הגישה האנושית סייעה אז להפיג הרבה מרירות שנצטברה בלב היהודים.

הייתה לי הזכות להיות פעיל בשתי הפרשיות הדרמטיות הללו, ואין בפי די מילים בשביל לשבח את הסקוטי המוכשר מקנל, שמת בדמי ימיו, ואת האנגלי הצפוני הנדרסון, שנתגלה כבן נכבד של המדינאי ההומאני הגדול ארתור הנדרסון.

לא פעם העירה קריאה טלפונית של יוסף רוזנאפט את חברי המנוח נח בארו ואותי משנתנו בלילה. הנה נתעוררו קשיים בשל סירוב הוועד היהודי לתת לשומרים לא יהודיים מזוינים להיכנס למחנה. הנה פרץ סכסוך סביב גידור המחנה בתיל דוקרני. הנה קמה התנגדות של הוועד היהודי לחיפושים במחנה אחרי נשק מוסתר וסחורות בלתי חוקיות. הנה נתגלע סכסוך עקב אסיפות מחאה נגד מדיניותו של בוין בארץ ישראל.

מאות בעיות הצריכו משא ומתן, גמישות ואורך רוח. ובכל אחת מהן היה כרוך העיקרון של זכויות וחופש. בדרך כלל ניצח הוועד היהודי במערכותיו עם השלטון. לעיתים נצטברו רוגז ומרירות אצל שני הצדדים, אך לבסוף החלו האנגלים לרחוש כבוד ליהודי בלזן ולמנהיגם רוזנאפט, והכירו, כי ביסוד כל הסכסוכים הללו אינה נעוצה מרדנות סתם ולא מדיניות של להכעיס, אלא רוח בת חורין, אשר הנאצים לא הצליחו לדכאה, ואומץ הלב של הכלואים עוד גבר עם האכזריות הנאצית.

האנגלים הבינו במרוצת הזמן, כי המדובר לא היה בקטנות, אלא בעקרונות יסוד של חופש מדיני וזכויות אדם. על אף המרירות של הסכסוכים נגזזו לאט-לאט האיבה וחוסר האימון, ושני הצדדים החלו להבין זה את זה. האנגלים אף החלו להתפעל מעוז הרוח ומהעקשנות של היהודים במאבקם לזכויותיהם. יהודי בלזן גילו אופי חזק וקשיות עורף – סגולות שהאנגלים יודעים תמיד להעריכן.

תולדות בלזן הן לא רק היסטוריה של קדושים, קברי אחים בשדות גרמניה ומצבה נישאה על פני הקברים. זוהי גם היסטוריה של גברים ונשים אמיצי לב, שראו את המוות מקרוב, יצאו בשלום ונאבקו לחופש ולצדק. ההיסטוריה של המערכה הזאת תחייה לנצח. [11]

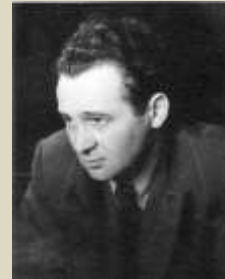
גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

רפאל אולבסקי שלושתנו היינו בוכים ("דריי האבן מירנעוויינט...")

רפאל אולבסקי כתב את זיכרונותיו מהשואה בספרו: **"הדמעה"** [12], שיצא לאור ע"י ארגון שארית הפליטה מהאזור הבריטי (ברגן-בלזו) בישראל. זכויות היוצרים לספר שייכים לבניו אריה אולבסקי ויוכי ריץ-אולבסקי ariolew@gmail.com

רפאל אולבסקי
תרע"ד-תשמ"ב 1914-1981

בן למשפחת רבנים מכובדת מחסידי גור, תלמיד ישיבה שהפך למורה ציוני ועיתונאי. גויס כפרש בגדוד מובחר בצבא הפולני, לחם בגרמנים, נפצע ונפל בשבי. נמלט מהשבי הגרמני, חזר לעיירת הולדתו, ולבסוף הצטרף לחבריו והפך לאסיר מחנות עבודת הכפייה והריכוז הנאצים בתקופת השואה.

השתחרר במחנה **ברגן-בלזן**, הפך עד מהרה לאחד ממנהיגי הניצולים, והתמסר לפעילות למען שיקומם האישי והתרבותי של אנשי שארית הפליטה בגרמניה שלאחר השחרור. מן הלוחמים להנצחת לקחי השואה. כעיתונאי וסופר הוא העלה בסיפרו **"הדמעה"** את זכר החיים בעיירתו שבפולין, על האפרוריות והצבעוניות של אנשיה; את הימים שבטרם השואה; את מוראות התקופה במחנות ואת התקווה והשיקום שלאחר השחרור. ציוני מסור ויהודי גאה בכל נפשו ומאדו.

הוא נולד כרפאל-גרשון, בנו הבכור של הרב יהודה-אריה אולבסקי ז"ל בכ"א אדר תרע"ד 19.3.1914 בעיירה קטנטונת בשם **אושנצ'ין** שבפולין.

בילדותו ובנעוריו למד ב"חדרים" ובישיבות, אולם הוא החליט לפרוש מלימודי הרבנות והיה מורה בבית-ספר דתי, פעיל למען קק"ל ויו"ר חוג סיפורות. כתב מאמרים בשבועון האידי שבעיר המחוז **וולוצלבק** בחתימת "ר. רבוס", ושימש כתב **למכון המחקר היהודי "ייווא-YIVO"**.

בנובמבר 1937 גויס לשירות-חובה בצבא הפולני, ושרת בדרגת טוראי ראשון כעוזר לרב צבאי בגדוד פרשים נבחר – "הגדוד השני של הפרשים הקלים הרוקיטנים" (2 פולק שבוֹלִימְרוב רוקיטנְסקי) בעיר סְטְרוֹגְאָרד. משם עבר ל-גְרוֹדְזִינְץ. שמו בצבא היה "פֶּלִיקס", ולסוסתו קראו "דוליי". בתחילת 1939 קיבל אות הצטיינות בקליעה למטרה. בגדוד הגן על יהדותו ואף היכה פולני שתקף אותו על יהדותו, מעשה אשר הביא לו כבוד בעיני החיילים.

בראשית המלחמה בספטמבר 1939 נלחם גדוד הפרשים הפולני בטנקים הגרמניים, ונחל מפלה. רפאל נורה ונפצע בקרב, נפל בשבי הגרמני אך הצליח להימלט בו-בלילה, תוך סיכון של עונש מוות. הוא חזר לאושנצ'ין, וחי עם אמו בגטו היהודי בעיירתו.

בשנת 1941 חוסלה קהילת יהודי אושנצ'ין בגירוש למחנות השמדה. רפאל אולבסקי גורש למחנות עבודת-כפיה שונים עד הגיעו ל**אושוויץ**, שם נחרת על זרועו המספר A144354. עם נסיגת הגרמנים, הוא הוצא ל"מצעד המוות" דרך כמה מחנות-ריכוז עד ל**ברגן-בלזן**, שם שוחרר ע"י הצבא הבריטי ב-15 באפריל 1945.

כל משפחתו נספתה בשואה מלבד אחיו הרב ישראל-משה. השניים נפגשו באורח נס לאחר השחרור ב**ברגן-בלזן**, ומצאו כי שניהם שכנו בבלוקים סמוכים מבלי לדעת איש על אחיו.

בהיותו אחד מהמנהיגים הבולטים במחנה העקורים **ברגן-בלזן** לאחר השחרור, הוא נשלח ע"י הוועד היהודי המרכזי עם אחיו הרב לעיר צ'לה בגרמניה כדי לארגן את החיים היהודיים בה, ולסכל את המזימה להחזיר את יהודי פולין למולדתם הישנה. **רפאל נבחר ליו"ר הקהילה היהודית הראשון בצ'לה לאחר השואה.**

ב-15 בינואר 1946 נשא לאישה בבית הכנסת בצ'לה את **רחל** בת יהודה-אריה **זלמנוביץ'** (לשעבר **אסירת אושוויץ שניגנה בתזמורת הנשים** בבירקנאו). הרב שהשיא את רפאל ורחלה היה **אחיו, הרב ישראל-משה אולבסקי**, שהפך להיות הרב הראשון של צ'לה לאחר השואה.

בשנת 1947 נולדה בתם **יוכבד**, אחת הילדות הראשונות שנולדו במחנה העקורים לאחר השחרור.

בצ'לה יזם, ערך והוציא לאור (יחד עם שני חברים) את "**אונדזער שטימע**" – **כתב-העת היהודי העצמאי הראשון של שארית הפליטה באזור הבריטי בגרמניה לאחר השחרור**. הבנין ליד בית הכנסת, ששימש כבית ספר יהודי עד למלחמה, הפך למשרד הקהילה היהודית החדשה ומשרד הרבנות בהנהגת אחיו הרב, ומשם פעלו שניהם לארגון ושיקום החיים היהודיים בצ'לה.

העבודה המסורה של השניים נמשכה כחמש שנים, אם כי לאחר זמן מה נקרא רפאל לחזור למחנה העקורים **ברגן-בלזן**, שהיה מחנה העקורים הגדול ביותר באירופה והתנהלו בו חיים קהילתיים יוצאי-דופן. גם משם המשיך לתמוך בקהילה היהודית החדשה של צ'לה.

הוא נבחר לחבר **בועד היהודי המרכזי** של המשוחררים באזור הבריטי בגרמניה, וניהל בו את מחלקת התרבות והוועדה ההיסטורית. נחשב מאז ומתמיד לאחד המנהיגים הבולטים של הניצולים.

השתתף ביסוד הסתדרות ציונית אחידה בגרמניה ב-12.12.1945, ונשא את כרטיס החבר מספר 1. יזם הקמת אוניברסיטה עממית ב**ברגן-בלזן**.

היה פעיל מאוד בהסתדרות הציונים הכלליים באזור הבריטי בגרמניה, וסגן יו"ר הוועד למגבית לטובת ההגנה בארץ-ישראל.

פעל עם חברי הבריגדה היהודית ובעזרת קצינים יהודיים מקנדה למען "עליה ב", והיה פעיל במטה האנייה "**אקסודוס**" בעת החזרתה להמבורג בגרמניה. היה זה קולו שהושמע מעל גבי תקליט בחוף המבורג שנתן הוראות לאנשים על גבי האנייה.

עסק רבות באיסוף חומר תעודתי והיסטורי בגרמניה. בהיותו הוא ואשתו רחל ציונים מסורים, עלתה המשפחה לישראל באפריל 1949 באנייה "עצמאות" דרך צרפת. בנם, אריה, נולד בישראל בשנת 1950.

בישראל התמסר לפעילות למען שארית-הפליטה, והיה **ממייסדי ארגון שארית-הפליטה מברגן-בלזן בישראל, וכיהן כיו"ר הארגון במשך שנים רבות עד למותו.**

בעזרת לימוד עצמי רכש רפאל מומחיות לעניין השילומים מגרמניה, זכה לקבל היתר ממלכתי מיוחד כמשפטן, ונתמנה מטעם שר-המשפטים לחבר ועדת-החקירה הממשלתית לתביעות פיצויים על עבודות-כפייה בגרמניה.

היה חבר מועצת **"יד ושם"**; חבר ועדת הארגונים של שרידי השואה; **יו"ר איגוד אסירי בונה-אשוויץ; נשיא ועד אשוויץ בישראל;** יו"ר ועדת הביקורת של הארגון העולמי של לוחמים יהודיים, פרטיזנים ואסירי-המחנות; **וסגן-הנשיא וחבר הוועד הפועל של הברית העולמית של ניצולי ברגן-בלזן.**

היה פעיל בחיים הפוליטיים בישראל והיה בין יוזמי גח"ל (גוש חרות ליברלים) מטעם המפלגה הליברלית בישראל. שרת בצה"ל, השתתף במלחמת סיני, וקיבל אות מבצע קדש. בעל עיטור לוחמי המדינה, ואות הלוחם בנאצים.

כעיתונאי כתב בעיתונים האידיים שיצאו בברגן-בלזן בגרמניה, והיה חבר התאחדות העיתונאים והסופרים היהודיים באנגליה. כתב גם בעיתונים אידיים בישראל, ופרסם מאמרים בעיתונות בעברית.

היה לו כושר ארגון אדיר, והוא יישם אותו לארגון כנסים גדולים ועולמיים של ניצולי ברגן-בלזן. הוא היה איש טוב-לב, חם ואנושי. הכיר אישית וזכר בעל-פה את שמותיהם של אלפים מאלה שהשתחררו איתו בגרמניה. הוא עזר להם ונתן צדקה בסתר. הם ראו בו דמות מנהיג ואב, והעריצו אותו.

הוא לא היה דתי אלא מסורתי, וחינך את ילדיו לסובלנות וכבוד לערכי עם ישראל והיהדות. הוא היה ציוני בכל נפשו ומאודו וילדיו גדלו בבית ששרתה בו אוירה ציונית. הוא ראה בכל אדם בן-אדם. תמיד חיפש את הטוב שבכל אדם. התהלך עם אצילים ורוזנים כמו עם פשוטי עם. התייחס בכבוד לכל אדם ללא קשר למוצאו, השכלתו ומצבו הכלכלי. הוא היה אח מסור ואוהב ולמרות שאחיו היה רב חרדי, הם שמרו על קשר הדוק ואוהב ביניהם. נפטר בישראל בכ"ח חשוון תשמ"ב 24.11.1981.

סיפרו הדוקומנטרי והאוטוביוגרפי **"הדמעה"** הופיע בשנת 1983 בהוצאת ארגון שארית הפליטה ברגן-בלזן בישראל.

ילדיו יוכבד ואריה תרמו את התיעוד ההיסטורי ואוסף העיתונות של שארית הפליטה שאסף במשך כל השנים **לאגף על שם רחל ורפאל אולבסקי במוזיאון משואה, תל יצחק.**

במאי 2006 הונצח שמו בשלט זיכרון בבית-הכנסת בצ'לה לצד אחיו האהוב, הרב ישראל-משה אולבסקי, הרב מצ'לה. בספר אודות ארכיון עמנואל רינגלבלום בהוצאת המכון ההיסטורי היהודי בווארשה [1997] מופיע תצלום **מכתב שכתב עם חבריו ממחנה עבודת הכפיה מוגילנו** ב-16 ביולי 1942.

הארכיון של המוזיאון של אשוויץ-בירקנאו שלח בשנת 2006 לילדיו תיעוד מדהים – דרישת-שלום מן הגיהנום עצמו: **דף מיומן המרפאה באשוויץ**, שם מתועד אשפוז ב-23.3.1944 כמופיע בספרו "הדמעה"...

בשנת 2008 הגיע מארגון **ITS** בגרמניה **כרטיס דואר שלו ממחנה מיטלבאו** מינואר 1945.

וכך הוא כתב:

עמד אז בוקר **החמישה עשר באפריל, אלף תשע מאות ארבעים וחמש**. קודר, כאילו מתוך הר געש מפויח, התפרץ היום אל הבלוק הבלזאני, וחשף את הפנים הנפולים, שהתגוללו על הדרגשים. לידי שכב יעקב טופולסקי – חצי מוזלמאן. כל אותו ליל הלא נשמעו אנחותיו, והתחלתי חושש למה שעלה גורלו, אך בהפציע השחר, זע כלשהו והתיישב על מיטתו, משלשל את רגליו הנפוחות למטה, כמשתחרר ממשא כבד, שאותו נשא כל הלילה. סמוך לקומו נחלש, ובראשו סבבה סחרחורת רעב. רצה לשוב ולשכב, אלא שלא היה בכוחו להרים את רגליו.

ככל שמרחיק מבטי, אני רואה צללים, ואני בתוכם. אחדים נעים, אחדים שוכבים קפואי תנועה; אצל אחד תבחין בקצה הראש, ואצל אחר – ברגל יחפה; מאחד היצועים תולה יד, ואצבעותיה מרחפות מעל הרצפה; צל אחד עטוף עד מעל לראשו בקרעי שמיכה, וחברו שרוע ערום למחצה. הרעב מייסר ומציק: זה חמישה ימים מרעיבים הגרמנים את ה"לאגר". חבל לקו מהדרגש, כי אין תקווה קלושה למצוא ולו פירור מזון. מאות ידיים כבר בחנו את האשפה שמסביב למטבח, העמיקו לחפור באדמה, ולא העלו אפילו קליפת תפוח אדמה רקובה.

התכרבלתי במעיל האסירים הארוך, וחלמתי על תפוח אדמה גדול, מבושל בקליפתו. אני מקלף אותו ואוכל, אוכל בתיאבון ומקלף, כבר שבעתי, אך עדיין נותרה פרוסה גדולה. למי אתן אותה? לטופולסקי? לשמוליק? להרשל? למושקוביץ או לפלוצקי? לפתע עטו עלי כולם, וכל אחד צועק: "רפאל! אתה החבר הטוב ביותר שלי – תן לי את הפתוח!" אני נאבק איתם וליבי אינו עימי, ואני צועק מחלומי: "מחצית התפוח לחצי המוזלמאן, ליעקב טופולסקי! אתם, אתם חזקים ומסוגלים להתהלך. ראיתי איך גררתם הבוקר את שמוליק ממיטתו, כדי שיגלח אתכם. אבל זה עם רגליו הנפוחות, מי ישיעו?" "מה נצטעקת כל כך? – אני חש שמנערים אותי בכתפי – פסקת "דין תורה" בשנתך? קום, כבר אחרי צהריים".

וסמוך לכך, הזיז עצמו שכני לדרגש כלפי, משך ברגלי ועורר אותי בצעקה: "רפאל, רד מהמיטה! בוא נצא לאפל פלאץ". מה קרה לך, רפאל? אתה, שמשך כל העת ממוגילנה, בונה ודורה אלריך עד בלזן, היית אופטימיסט; יום ולילה נחמת אותנו, עוררת והבטחת, שנאריך ימים על פני הגרמנים – וערב הגאולה אינך יוצא לקראת השחרור?"

קמתי מיצועי, וניגשתי לחלון. סביב היה הכל שומם ושקט. אין רואים גרמני או קאפו.

מה זה עלה על דעתך? – כעסתי עליו – איזה חג ממשמש ובא אצלך? איזה מין ערב הגאולה - - -

בבת אחת נדמה לי, ששמעתי קול נחנק הבא ממרחקים. בכל פעם התקרב הקול ונעשה צלל ורם. **רמקול, או שופר הוא זה המריע בתרועה גדולה – אתם משוחררים?!**

רפאל, שמעת? – מטלטל אותי הרשל בדש מעילי, עיניו נוצצות ורגליו הצבות רועדות תחתיו.
"שמא אין זו אלא תחבולה של ה-ס.ס., למשוך אותנו החוצה? – שואל מושקוביץ בספקנות.

ושמוליק ממשיך:
וכשנצא, יערכו הבנדיטים הללו סלקציה, ויבחרו בבעלי המלאכה: מסגרים, נגרים, חייטים וסנדלרים, ואת השאר ישלחו אל התנור...
נו, וכשיחלקו כיכר לחם לארבע נפשות, לא תצא? הלא כנשר תעוף, כדי להיות ראשון!
משהו בכל זאת מתרחש – יצא נגדו פלוצקי – הרוצחים נעלמו הלילה, נמלטו מהמחנה כעכברים טובעים!
ואולי שוכבים הם בבתיים, ואורבים לנו עד שנצא, ואז יהרסו את המחנה להרגנו ביריות?
חברים, שמעו – מתערב פלוצקי – אמש התגנבתי דרך החלון הקטן אל מרתף הקנטינה, ומצאתי אוצר: שני קלחי הקולרבי, שאותם אכלנו, אני נשבע, שלא ראיתי אף איש ס.ס. אחד!

בדרגשים ניכרה תנועה. אלו שנותר בהם עוד כוח זינקו ורצו יחפים החוצה. גרודניצקי חזר מייד. כבר מרחוק נענע בראשו, מחזיק בצווארו, כחפץ לומר משהו אך קולו בוגד בו. ומייד התפרץ בצעקה משונה:
בואו, ראו! טנק באפל פלאץ! והצוות מדבר בשפה זרה, ודאי אנגלית. שמעתי אותם אומרים להולנדי הגבוה מהכבל קומדו "האו אר יו". חברים, שמעתי בת קול, בת קול מטנק של פלדה!
ומה הכריזה בת קול זו? – שאלתי.

"חופש! חופש אמיתי מעבדות, חופש מנגושי ה-ס.ס., מהרוצחים, הקאפו ושאר השרצים. המבינים אתם? אדם חופשי הנני!"

רפאל! – תפס אותי הרשל בידי ומשכני החוצה – הבט, טנקים נעים לתוך המחנה. הם עמוסים ודאי בכל טוב. אנו מזלזל ונשתה עבור כל השנים שבהן רעבנו! ואתה, רפאל, קאצטניק ותיק שכמותך, נכדו של הרב מאושנצ'ין, אינם רוצה להאמין? אינך שומע את הקול המהדהד, הברקים והרעמים – משוחררים! זוז כבר! בוא ונקבל את פני המשחררים, החיילים האנגליים. עד שנלחמו להגיע

לכאן, לבלזן הנידחת, כדי לשחרר מחנה של אלפי יהודים, הרי שלמו בקרבנות. קום מהר וניפול על צווארם.

זרוע שלובה בזרוע וצעד אחר צעד, התקרבו שנינו לטנק העומד. בתחילה פחדתי ממנו. וכי מהו טנק? כלי משחית ויורק אש, הורס וגורף אנשים מתחת לשרשרותיו. אך ככל שהתקרבו, חשתי חמימות כלפי הענק הדומם, ולא ידעתי מדוע. התחלתי ללטף את הנק, לחבקו בשתי ידי ולנגב את האבק מעליו. הוא היה חם, ונדמה היה שבקרבו פועם לב. האומנם? הכיצד? היש לטנק לב, החש ובא לעזרה בעת צרה? ואילו אני, הן שבוי הייתי בידי אנשים שליבם לב פלדה... על הטנק ניצב חייל חמוש וחבוש קסדה לראשו. אך בקושי נראו עיניו השחורות כפחמים ואפו הארוך. הוא החזיק בידו רמקול, כמו, להבדיל, משה רבנו את לוחות הברית, וקרא ללא הרף בגרמנית ובהולנדית:

חופשיים אתם!

נו, רפאל, עכשיו אתה מאמין שזו אמת, שאנו משוחררים? – חגג הרשל בצהלה – זה לא חלומך על מחצית התפוח, זה נכון ויציב! עמדתי נדהם והבטתי סביב. הרי הכל נראה כמקודם. ערמות של אלפי מתים, שדעכו מרעב, השתרעו סביב הבלוקים, כתמול שלשום. איש לא הזיז. איש מהם לא ניגש לטנק. הבלוקים לא נפלו, ואיש לא הצית אותם. גדר התיל לא נקרעה, רק החייל ניצב על הטנק, רעום ומעורר:

חופשיים אתם!

איך זה הגעתי אל הטנק? עדיין לא הבנתי, איזה כוח תומך בי, שאני אווז בו בחזקה? הגבורתי היא זו אם כוח אבות אבותיי או שמא זוהי ירושה מדודי, ר' אברהם-נח ניימן, **רבה של אושנצ'ין, ששתל בי את האמונה והביטחון בריבונו של עולם. תפילות קורעות שערי שמים – נהג להזכירני על כל צעד ושעל. אמת, לא ניצבתי מול פריצי החיות שטופי הדם ורובה בידי, אך תפילות אמרתי....**

הרשל, זו אמת! – קראתי – תפילות קורעות שערי שמים! אנו חופשיים!

מרגע זה דומה שהיקום נשתנה. השמיים מעל בלזן התבהרו, והפכו כחולים. הציפורים מלינבורג-היידה, שאתמול ארבו לערמות המתים, התעופפו כעת שבעות, וריחפו בהמולה מעל ראשינו. הן נחתו על גדר התיל ובישרו לנו טובות. הכל קם והתעורר. כל עץ יבש וגבול שחון התעוררו משנתם ונאבקו לחיים חדשים, לראות כיצד יהודי המחנה צועדים דרך ים הדמעות; לראות כיצד חצי גוססים, חלולים, קמים הם לתחיית המתים, מזנקים מהדרגשים ושרים שבח והלל למשחרר, שלא בא לאיטו רכוב על חמור, אלא נע ברעש על שרשרות הפלדה....

איני יודע עד מתי הייתי עומד שם שקוע בהרהורי על הטנק, אלא שלפתע הניח החייל האנגלי את הרמקול מידיו, שח כלפינו ומבטו חוקר, וקול שבור ובכייני התפרץ מגרונו:

עמך? יהודים? - שאל - געוואלט, ריבוננו של עולם!
כן, עמך! - נדנו בראשינו - יהודי? באמת חייל יהודי?
החייל, כנראה, לא יכול לעזוב את הטנק, ולכן התכופף עד שהגיע בידיו אלינו, ובכי כבוש מחלחל בגרונו. בראותנו זאת, פרץ גם בנו מעיין הדמעות, מעיין שיבש מזמן; כבר שכחנו כיצד בוכים. החייל התנפל עלינו עד שקסדת הפלדה שלראשו כיסתה גם את ראשינו, הוא לא יכול יותר להתאפק ועיניו מלאו דמעות. ושלושתנו פרצנו בבכי תמרורים...

צריף מס' 211 במחנה ברגן - בלזן לאחר השחרור [2]

יוסף רוזנפוט בלזן שלנו

יוסף רוזנפוט נולד בבנדין, זגלמביה שבפולין בשנת 1911.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה הועבר לגטו בבנדין. עבר דרך ייסורים במחנות מוות ומשם הוא מגיע למחנה ברגן-בלזן.

כאשר הצבא הבריטי שחרר את המחנה, החל להתבלט כמנהיג היהודים המשוחררים. היו לו סגולות ארגוניות ורצון כביר לסייע ולייצג את ניצולי התופת לפני הצבאות של בנות-הברית.

את כוחו, זמנו ומרצו הוא מקדיש למען הצלת יהודים מציפורני מלאך-המוות אחרי התלאות הרבות שעברו עליהם. אירגן את הנציגות של היהודים המשוחררים בגרמניה - הועד המרכזי ונבחר כיו"ר.

הופעתו הגאה והאמיצה בפגישותיו ושיחותיו עם אישים רמי-מעלה נציגי הצבא והשלטונות האזרחיים של בנות הברית, וביניהם שר החוץ הבריטי דאוו ארנסט בוויין, הביאו תמיד לתוצאות הרצויות והמקוות.

ברגן-בלזן, או בקיצור בלזן, הוא סמל כפול בקורותינו ובקורות האנושיות בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה, לא רק שם של עיירה בצפון גרמניה.

השם "בלזן" מעורר פלצות בליבות יהודיים. בלזן נחרתה בתודעה היהודית כאחד המקומות הארורים ביותר בגרמניה, שבו טמונות עצמותיהם של רבבות קרבנות יהודיים. מחנה בלזן האכזרי חקוק בזיכרונם של יהודים, ושל בני עמים אחרים בעולם כולו, כמחנה של רעב, שהוציא אנשים מדעתם, ושל זוהמה בל-תיאמן, אשר הביאה בעקבותיה מחלות חדשות לבקרים ומגפות מדי יום ביומו. בלזן נעשתה סמל ההתאכזרות של אדם לאדם.

אולם, בלזן הוא גם המחנה המשוחרר שלאחר ה-15 באפריל 1945, המסמל את התקומה וההתחדשות, את "תחיית המתים" של השרידים. בלזן נתנה אחת הדוגמאות היפות ביותר של פעילות יהודית ציבורית מאורגנת בהיסטוריה החדשה ומהווה מופת של מאבק למען זכויות היהודי והאדם.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

אנחנו, אשר נאחזנו בחיים עד נשימתנו האחרונה, זכינו להיות בני חורין, נאלצנו מייד לאחר השחרור ובמשך חודשים לאחר מכן, לגייס את שארית כוחותינו הגופניים והרוחניים למאבק מבודד למען זכויות יסוד.

בימים ההם, ובעבור זמן, נאמר לנו מצדדים שונים, שעלינו לשכוח את פרשת בלזן שלפני השחרור. ברור, שאיננו יכולים לזכור את התקפה ההיא במשך כל עשרים וארבע שעות היממה. אנו בשר ודם, והשיכחה שולטת לעיתים בבני אדם, אך לא נוכל לשעות לעצה היעוצה לנו, שנמחה את בלזן מזיכרוננו. בלזן תישאר תמיד חלק בלתי נפרד מישותנו.

בטרם אגש לחלק העיקרי של מאמרי – לתת מושג ולשרטט כמה תמונות אופייניות של החיים בבלזן ושל מאבקנו המדיני – עלי להבהיר תחילה, כי אין זו היסטוריה מלאה של החיים היהודיים בבלזן, ואף לא אפס קצה. אלו היו פרשיות אחדות בלבד, אשר נחרתו בחריפות יתרה בזיכרוננו, בהלך רוחי ולבבי ויש להן שייכות ישירה לפעולות הניצולים. זוהי חובתנו של עד ראה, ובייחוד עד במעמדי, לקבוע את העובדות ולסייע ככל האפשר להיסטוריון בעתיד.

ההיסטוריון ייגש כנראה להערכת התקופה הזו כבר לאחר שדורנו יחלוף וייתם. חובתנו היא להשאיר לו חומר גלם למען לא ייכשל במושגים ובתיאורים בלתי נכונים.

בלזן שוחררה ב-15 באפריל 1945, בשעה שלוש ושבע דקות אחר הצהריים. יד הגורל הייתה, ושלושה חיילים יהודיים נמצאו בטנקים הבריטיים אשר שיחררו את המחנה מידי הנאצים. זה היה מגענו הראשון עם העולם היהודי.

אנחנו, שוכני המחנה המתים למחצה, צללים ולא בני אדם, לא נטינו להאמין, כי אומנם בא השחרור. הכל נראה לנו כחלום מתוק שלאחריו חזרת המציאות המרה. ואכן, במובן מסוים היה זה בתחילה חלום בלבד.

הצבא הבריטי המשיך במסעו עטור הניצחון עד סוף המלחמה, 8 במאי 1945. במחנה נשארו ביומיים הראשונים לשחרורו – ב-15 באפריל וב-16 בו – אנשי ס.ס. הונגריים, והם עוד הספיקו לרצוח ביומיים אלה 72 יהודים ו-11 לא יהודים על "פשעים" כגון לקיחת קליפות תפוחי אדמה מן המטבח או קצת ירוקת מן המרתף. את העובדות הללו קבעה אחר כך ועדה בראשות הקפטן דריק סינגטון. אך תביעתנו להעמיד את הרוצחים לדין הושבה ריקם. והם מתהלכים חופשיים עד היום הזה.

מבחינה פסיכולוגית היו השנים 1945 ו-1946 מרות מאוד, במובן מסוים. למרבה האירוניה, הן היו קשות יותר משנות השהייה בגיהנום אושוויץ ובלזן.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

באשוויץ ובבלזן פיעמה בנו תקווה. אנשים חיים אינם מאמינים בחדלונם, אלה שנאחזו בכוחותיהם האחרונים בחיים, זכו להגיע ליום הפרדות... והנה בא היום הנכסף של קומץ השרידים – אנו ראינו עולם חדש, אך קר וזר. היהודים החופשיים באו אליו אך כעבור חודשים אחדים, ורבות יהודים משוחררים נפחו את נשמתם בלי שזכו אף לומר "בוקר טוב" או "שלום" לעולם היהודי החופשי.

משבאו אחינו סוף-סוף (ורק כנציגים של ארגוני סעד), הם ראו אותנו כנושא של רחמים וכאנשים לא נורמאליים, פראים למחצה.

למרבה הצער שכחו אחינו, כי אנו אנשים בעלי עבר; כי אנו לא חונכנו בבבלזן, באשוויץ, במאידנק. לפני השואה היו לנו בית וסביבה ואהבת אם ורוך! אנו למדנו בבתי ספר ובאוניברסיטאות ובישיבות... מה כאבה לנו השיכחה הזאת.

עוד יותר נפגענו למשמע התיאורים של רבבות יהודים אשר נהרו אלינו ממזרח, ביניהם פרטיזנים במספר רב. הקשבנו לסיפורים שלהם על חייהם במעמקי רוסיה ועל שובם בקרונות בקר לפולין, במקום שקידמו את פניהם בפרעות קילץ, האזנו לדו"חות שלהם על יחס אכזרי ועל השמדת של יהודים, כיהודים, גם במחנות פרטיזנים – וגזו האחרון שבחלומות הפז שלנו.

והנה אנו בבבלזן שלאחר השחרור. סוף-סוף חופשיים בעולם חופשי, כביכול, אך חלפו חודשים אחדים בטרם נראו הסימנים הראשונים של סיוע יעיל. עובדה היא, כי בעולם כולו לא נמצא רופא ילדים יהודי נודע, מנתח או גניקולוג, שיתנדב לבוא לבבלזן ולעמוד לימיננו – על אף כל פניותינו. היינו אנוסים להיזקק לעזרתם של רופאים ואחיות גרמניים, אשר האנגלים שלחו למחננו. עד היום הזה מהדהדים באוזני הנחי והתחנונים של חולינו, אני עדיין חש את אימתם וזעזועם, משנודע להם, כי יטפלו בהם רופאים גרמניים. אך מה נותר לנו לעשות? שמונת אלפים ניתוחים, רובם מסובכים, בוצעו בידי מנתחים גרמניים. מנתחים יהודיים לא היו לנו. יותר מאלפיים ילדים יהודיים נולדו במחנה – בהם ובאמותיהם טיפלו רופאים ואחיות גרמניים. לא הייתה ברירה בידינו. הרופאים והאחיות שבין המשוחררים התייצבו מיד למילוי תפקידם אם כי הם עצמם היו תשושים ורפי אונים, רובם יצאו לשבדיה עם משלוחי חולים.

אנו יודעים את כל הקשיים שהיו כרוכים בתחבורה ובהשגת רישיונות בימים ההם של כיבוש צבאי, אך אין זו הפרשה כולה. מדוע בכל זאת לא באו היהודים החופשיים אלינו? יהודים מארצות החופש יכלו לפלס דרך אלינו, אילו רצו זאת באמת ובתמים. במקרה הגרוע ביותר היו מחזירים אותם הביתה. ייתכן שבמתכוון היו מסיחים דעת מנוכחותם והיו נותנים להם לעבוד באין מפריע. אך כאמור, הם לא באו

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

גם מאוחר יותר, כאשר לא היו שום מכשולים, והייתה אפשרות לנסוע באין מפריע, באו אלינו רק נציגים רשמיים של מוסדות יהודיים, אך לא יהודים סתם, חדורים שאיפה לראות את אחיהם המשוחררים, את שארית הפליטה של ההשמדה הגדולה ביותר בתולדות העם היהודי.

ראשית פעולתנו המדינית בבלון חלה בזמן שבמחנה עוד השתוללו הרעב והמוות. מחלות ומגפות קיפדו את פתיל חייהם של אלפי יהודים, שנגאלו זה עתה מן הערפד צמא הדמים קראמר וכנופיותיו. המצב היה נואש. החופש החל לזרוח בשביל היהודים המעונים והמורעבים, אך מלאך המוות לא הפסיק את קציר הכיליון.

58 אלף גברים ונשים שוחררו בידי האנגלים בבלון, אך כ-28 אלף איש מתו לאחר השחרור. בייחוד מטיפוס ומשחפת. לא היה להם שום סיכוי של הצלחה, אם כי צבא השחרור עשה הכל כדי להושיעם.
בתנאים כאלה התחלנו בעבודתנו.

הטרגדיה של הקדושים, אשר הומתו בידי ה-ס.ס. ההונגריים ביומיים הראשונים שלאחר השחרור, שימש לנו אות להתארגנות.

ב-18 באפריל, שלושה ימים לאחר השחרור, **הוקם הוועד הזמני הראשון של המחנה – בבלוק 88 שיצאו לו מוניטין. כל אנשי המחנה שעצרו כוח לעמוד על רגליהם, בחרו בוועד, אשר ניגש מייד לעבודה.**
התרכזנו בארבעה שטחי פעולה: שיקום גופני של הניצולים; איחוד משפחות השרידים; מלחמה מדינית למען זכויותינו; שיקום רוחני.
חיפוש הקרובים היה אחד הפרקים הטרגיים והמזעזעים ביותר בפרשה זו. יש להרחיב את הדיבור עליו בהזדמנות אחרת.

מיד נתברר, כי יש לשים את הדגש בפעולה המדינית, אף על פי שהמוות עוד השתולל במחנה בלי רחם. מייד פרצו הוויכוחים הראשונים בינינו ובין האנגלים. דרשנו תעודות שחרור בשביל היהודים הגרמניים ובלוקים מיוחדים בשביל משוחררים יהודיים - אך פנינו הושבו ריקם. כאשר נימת דיבורנו נעשתה נועזת יותר, נתמלאה בקשתנו.

כעבור ימים אחדים פרץ ויכוח חדש. דרשנו זכות לבדוק את תנאי החיים בעיירה צלה. במרחק 27 ק"מ מבלון, לאחר שהאנגלים ביקשו להעביר לשם 2,800 גברים מבלון, האנגלים ויתרו גם בפרט זה נוכח עמידתנו התקיפה.
רוב חברי ועד המחנה עברו לצלה. בבלון נשארו אחדים ממייסדי הוועד, וביניהם כותב השורות הללו.

אז בא תור הוויכוח הגדול עם האדמיניסטרציה האנגלית על לינגן ודיפהולץ. אלו הן שתי עיירות גרמניות בקרבת הגבול ההולנדי. בשבילנו הן היו זירה של מאבק גדול על זכויות יסוד. הואיל ובלזן הוקמה מלכתחילה על ידי הגרמנים כמחנה צבאי, סברו אנגלים "מרחיקי ראות", מסוגם של אלה המכונים את המלחמה הבאה בשיטות של המלחמה הקודמת, כי יש לנצל את מחנה בלזן לצרכים צבאיים, וכי עלינו לעקור מהמקום. הם הציעו לנו ללכת ללינגן ולדיפהולץ, והבטיחו לנו סטאטוס של מחנה של הצלב האדום, וסיכויים טובים יותר להגירה. כן הוגד לנו, שתנאי החיים בלינגן ובדיפהולץ יהיו נוחים כל עוד נשהה בגרמניה.

הרבנים הצבאיים בצבא הבריטי, יהודים טובים כרב ד"ר ישראל ברודי, הרב יצחק לוי, הרב א. הרדמן והרב א. גולדפינגר, האמינו לתומם בכל אשר הוגדר להם, ושידלו אותנו לקבל את ההצעה. אנחנו, לדאבון לב, היינו מנוסים יותר בצרות, ותבענו להראות לנו את המקום בטרם נזוז.

כשסיירנו שם, נתאשרו חשדותינו. הייתה שם שממה – בנינים ישנים וחרבים, בלי אור, בלי מים, לא מקום למגורי אדם. (עד היום הזה איננו תופסים, כיצד אפשר היה להציע לאנשים רצוצים לחיות בתנאים כאלה). דרשנו מן האנגלים, שישנו את החלטתם. אך בינתיים כבר היה משלוח אחד של אנשי בלזן בדרך ללינגן ומשלוח שני היה וכן לנסיעה. אנו עיכבנו את השיירה השנייה והחזרנו את הראשונה. החוזרים תפסו את הבניינים שהוכנו בשביל הצבא הבריטי.

כותב השורות הללו, שהיה יושב ראש הוועד ונשא באחריות למרי זה – החזרת השיירות הראשונה הייתה בניגוד לפקודות ברורות של שלטון הכיבוש – הועמד לדין צבאי. שוחררתי לאחר משא ומתן ממושך ומייגע. בזה נשברה החזית המדינית נגדנו.

בריגדיר גנרל גלין יוז, הרופא הראשי של המחנה הבריטי השני, אשר הופיע בבלזן בשעות הראשונות שלאחר כניסת הצבא הבריטי, רכש את ליבנו. עוד בפגישה הראשונה עם הבריגדיר השתכנענו, כי לפנינו לא רק גנרל, רופא צבאי ואדמיניסטרטור, אלא גם הומניסט גדול. בריגדיר גנרל גלין יוז וקולונל ג'ונסטון, אף הוא רופא צבאי, ניהלו מערכת הצלה נואשת – והצילו חיים רבים. הצלב האדום הבריטי, קבוצת רופאים שוויצריים מתנדבים וסטודנטים לרפואה מאוניברסיטאות שונות באנגליה, בהנהלתו של ד"ר מייקלג'ון, טיפלו אותה שעה במסירות רבה בחולי המחנה. באותו זמן נעשתה גם העבודה ההומניטארית הגדולה של הצלב האדום השבדי בראשות הרזן פולקה ברנאדוט. ששת אלפים חולים קשה הועברו מבלזן לשבדיה לשם ריפוי והבראה בבתי חולים שבדיים. תמיד נהייה אסירי תודה לעם השבדי ולממשלת שבדיה על עזרתם זו.

הנסיעה לשבדיה הייתה כרוכה בחוויות מזעזעות. רבים מבין החולים לא רצו בשום פנים להיכנס לאמבולנסים של הצלב האדום, על מנת לנסוע מבלזן

לנמל ליבק, כי הם מזכרו, שבאמבולנסים כאלה, מסומנים בצלב אדום, היו הגרמנים מובילים אנשים לתאי הגזים...
לא כל החולים זכו להגיע לשבדיה. 72 מתו בדרך לאוניה – ואנו הבאנו אותם לקבורה בבית העלמין היהודי העתיק בליבק.

בפרק על המאבק לזכויותינו יש לומר מילים אחדות על אישיותו של הקולונל רוברט סולומון ז"ל, היועץ לעניינים יהודיים ליד המפקדה האנגלית בגרמניה. עוד תבוא השעה להעריך את אישיותו ונדיבות ליבו, אך גם כאן אין אני פטור מלהביע רחשי כבוד ותודה לידיד גדול ושותף לפעולה.

אף בימי בוויין, כאשר התמרמרות הגיעה לשיאה, קיבל בוויין לראיון את כותב השורות הללו ואת הקולונל סולומון, וכתוצאה מן השיחה עלתה לארץ ישראל שיירת הילדים השנייה, מחוץ למכסה של 1,500 סרטיפיקטים לחודש. שיירת הילדים הראשונה הפליגה לארץ ישראל, עוד במאי 1946. השיירה כללה 1,000 ילדים, ביניהם 105 מבלזן. 105 ילדי בלזן באו משני מעונות הילדים הידועים, שטופחו באהבה מופלאה ובעמל רב בבית וורבורג אשר בבלנקינזה שליד המבורג ובלונבורג. ניהול שני מעונות הילדים היה למופת ולדוגמה. בעת ביקורינו שם נתמלאנו תמיד סיפוק וחדווה למראה הילדים אשר חיו מחדש את ילדותם, תוך שחוק ומשחק.

*

אני מגיע לפרק הבלתי נשכח של השיקום הרוחני. פתיחת את בית הספר הראשון שלנו, ילדינו למדו שוב לשחק ולצחוק. מורים מתוכנו ערכו תוכנית הוראה. הם הכינו ספרי לימוד.
לעולם לא אשכח את חגיגת החנוכה הראשונה של הילדים, בט"ו בשבט סיפרו המורים לראשונה לילדים על ראש השנה לאילנות ועל ערכו של החג.
אין אנו כעת אנשים מרי נפש. אך יוגד נא, כי באותו ט"ו בשבט, תשעה חודשים לאחר השחרור, כאשר העולם כבר ידע הכל עלינו, לא השיגה ידנו להעניק לילדים את הפירות המסורתיים. היינו מוכנים להביא קורבנות למען ילדינו, אבל פירות לא היו אז בגרמניה. לא היינו באים בטרוניה על חוסר מצרכים אחרים, אבל היינו זכאים לקבל כתשורה מספר תיבות תפוזים בשביל הילדים במחנה. לא נשחית מילים נוספות על עובדה מעציבה זו.

*

לעולם לא אשכח את לידת העיתון הראשון שלנו (למען ההיסטוריה: ההוצאה הראשונה של שארית הפליטה באידיש). לא אותיות דפוס, לא מכונת כתיבה ולא הקטגורף לא היו ברשותנו. אף לא נייר. אבל שלושת החברים, אשר נטלו על עצמם לבצע את הרעיון הדמיוני של חידוש המילה היהודית דווקא בבלזן, הוציאו את העיתון לאור. הם היו טרודים במלאכתם זו יומם ולילה; אחד מהם העתיק את כל העיתון בכתב ידו; השני התרוץ אנה ואנה להגיש כמה ק"ג נייר; השלישי כיתת רגליו על איזו נקודה שבסביבת בראונשוויג כדי לשכפל שם את העיתון. אף עתה קשה לתאר את הישגם של שלושת החברים – ואת הרגשות

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

שלנו כאשר החזקנו בידינו, בעיניים דומעות, את הגליון הראשון של העיתון הראשון של שארית הפליטה באידיש – "אונזער שטימע" (קולנו).

והיכן תמצאנו, בכל ההיסטוריה היהודית, משל ודוגמה לתיאטרון היהודי הראשון שלנו לאחר השואה, שהוקם באוהל המרחק של שלושה מטרים מבית העלמין ומקברות האחים? ... קבוצה של אנשי בלזן, בהנהלתו של חבר קשה עורף, הכינה בתנאים אלו את ההצגה הראשונה, שנתקיימה בעת הקונגרס הראשון של שארית הפליטה בבלזן, ב-26 בספטמבר 1945.

בפרשת ההישגים התרבותיים משתלבות עשרות ההוצאות בשפות שונות, ביניהן ירחון בגרמנית בשביל הקהילות היהודיות, ועל אלה יש להוסיף את מועדוני הספורט, הסתדרויות הנוער, האוניברסיטה העממית, שיעורי הערב, הספריות והמפעל הביבליוגרפי המיוחד במינו, שקנה לו שם וזכה לתהילה בפני מומחים כמבצע חשוב לא רק בתנאים שלנו. על כך יש להרחיב את הדיבור בהזדמנות מיוחדת.

*

אחד מעקרונותינו הפוליטיים, וביטוי לרגשותינו, היה, שרגלם של הגרמנים אינה צריכה לדרוך במחנה. השלטונות הגרמניים לא התערבו ולא באו כלל לבלזן. מחנה בלזן היה מעין חטיבה "אקסטרטוריאלי" על אדמת גרמניה עד שאחרוני המחנה, כאלף איש, עברו בספטמבר 1950 לאופיוור שליד ווילהלמסהאפן. אלף יהודים אלה שהו באופיוור עד הגירתם ב-15 באוגוסט 1951, ובזה נסתיימה פרשת העקורים היהודיים באזור הבריטי.

*

נשאר שם קברי אחים ויורשה לי לשאול: עד מתי יעמדו המצבות שעל קברי קדושינו במקום שהן עומדות? כמה מאמצים ועמל השקענו, כדי להשיג כתובת בעברית ובאידיש על האנדרטה הבינלאומית הניצבת במרחק של שלוש מאות מטר ממצבת הזיכרון היהודית ומקברי האחים! ביקשנו להבטיח הגנה בינלאומית למצבת הזיכרון, אך בשטח זה נסתיים מאבקנו בכישלון, שהסב לנו עוגמת נפש רבה. ייתכן שהקונגרס היהודי העולמי הקדים לוותר, ולנו לא הספיקו הכוחות כדי להוסיף ולהילחם לבדנו.

ארגונים יהודיים ויהודים בתבל כולה אל להם להתעלם מהקברים הללו ואל ישכחם לנצח.

בשבילינו יש לקברים אלה משמעות מיוחדת! יש לנו זיכרונות וסנטימנטים משלנו.

באמצעות ספר זה אני שולח פריסת שלום לכל החברים מבלזן באשר הם שם. הבה נדליק את נר התמיד שלנו לזכר קרובינו ויקירינו. הבה נאמר את הקדיש שלנו לזכר קדושינו. [13]

ארגון שארית הפליטה ברגן-בלזן בישראל

כתובת הארגון: רחוב יהודה הלוי 143, ת.ד. 8199 תל-אביב 61081
דוא"ל: irgun.bergen.belsen.israel@gmail.com

לאחר עלייתם בשנים 9-1948 של פעילים מהוועד היהודי המרכזי והוועד המקומי במחנה העקורים בברגן-בלזן, הם החליטו להקים בארץ ארגון, שיהווה כתובת לבעיותיהם בכל הקשור לקליטתם והגנת זכויותיהם. בין היוזמים היו **הרב ד"ר צבי הלפגוט-עזריה, רפאל אולבסקי, רחל בן-צבי, חיים פוסלושני, ירחמיאל זינגר, רוטשטיין, עו"ד ד"ר טיבור הירש, הלה ברלינסקי ודב זלמנוביץ'.**

הודות להיכרותם עם ד"ר נח בארו מהקונגרס היהודי העולמי, הם קיבלו רשות להשתמש בחדרי הקונגרס, ששימשו כתובת למפגשים, ישיבות ומשרד לרישום החברים. כעבור זמן העתיקו מושבם למשרדי חברם עו"ד ד"ר טיבור הירש ברחוב החלוצים 2 בתל-אביב.

הארגון נקרא **ארגון שארית הפליטה מהאזור הבריטי בגרמניה ברגן-בלזן**, והתחיל את פעילותו ברישום החברים החל מהשנים 50-1949. בשנת 1950 נרשם רשמית כארגון שבין מטרותיו היו: לזכור, להנציח את העבר, לשמור על אינטרסים של החברים, לפעול בשמם כדי להבטיח זכויותיהם וכן לעזור לחברים בכל המובנים. נבחרה הנהלה בת תשעה חברים, מועצה ארצית וכן וועדות.

יוסף רוזנפוט, שהיה יו"ר הוועד היהודי המרכזי בברגן-בלזן, נבחר במרוצת הזמן לנשיא הארגון, והיה מעורב בכל הנעשה ואף יעץ ועזר להגשים את מטרות הארגון.

עם הזמן מנה הארגון אלפי חברים ששילמו דמי-חבר שנתיים, שהיוו בסיס פיננסי לאחזקת הארגון. החברים מצאו אופן קשובה אצל הפעילים, שניצלו את יכולתם וקשריהם כדי לעזור לחברים. מדי מספר שנים התקיימו בחירות, התחלפו ההנהלה, המועצה והוועדות, ורבתה הפעילות. הוקמה קופת גמילות חסדים שיסודה בתרומות החברים, בהקצבה חד-פעמית של הסוכנות היהודית לא"י, ובעזרה כספית מד"ר הדסה רוזנפוט, שהילוותה כספים לחברים תמורת ערבות.

בראש הארגון בישראל עמד תחילה **הרב ד"ר צבי עזריה [הלפגוט]**, ולאחר שנתמנה לרב בגרמניה, נבחר רפאל אולבסקי, שעמד גם בראש קופת גמילות חסד. רפאל אולבסקי הנהיג ביד רמה את הארגון עד לפטירתו בשנת 1981. אחריו כיהן כיו"ר הארגון חיים פוסלושני, ולאחר פטירתו נבחר דב זלמנוביץ' כיו"ר עד לפטירתו בשנת 2006. כיום מכהן בתפקיד היו"ר אריאל יהלומי [דיאמנט].

עם הסכם השילומים והפיצויים בין גרמניה לישראל הקים הארגון מחלקה לתביעות פיצויים אישיים מגרמניה בראשות **רפאל אולבסקי** והיועץ המשפטי **עו"ד ד"ר טיבור הירש**. הארגון גבה שכר טירחה מהחברים בשיעור של 10% מהם שולם שכר טירחה לעו"ד בגרמניה ובארץ, ואחוז אחד עד שניים קיבל הארגון למימון הוצאותיו, ובהן שכר הפקידים והכתבניות. במרוצת השנים, כאשר בשלו התביעות והמימון כלל את תרומות החברים לאחר שקיבלו את כספי הפיצויים, התאפשר לארגון לרכוש דירה בת ארבעה חדרים, שיועדה למועדון החברים ולחדרי משרד בבנין חדש ברחוב יהודה הלוי 143 בתל-אביב.

האולם שהיה מצויד בשולחנות וכסאות, ספריה וטלוויזיה, איכלס עד שמונים חברים ושימש להתכנסויות ופעילויות מגוונות כגון מסיבות, הרצאות, אזכרות, תפילות ולימוד ומקום לעיון ולקריאה. הספריה כללה ספרים בכל הלשונות, שעניינם זיכרונות והיסטוריה מתקופת השואה.

במקביל הקים **יוסף רוזנפוט** בארה"ב גוף שנקרא **הברית העולמית של ניצולי ברגן-בלזן** שהוא היה נשיאו, **ושמעיה [סם] בלוך** שימש כמזכיר כללי. הארגון בישראל היה הגוף העיקרי של הברית העולמית, וקיים שיתוף פעולה פורה ופעילות הדדית בכל התחומים כדי לזכור ולהנציח את ברגן-בלזן. שני המרכזים האלה ופעילותם הברוכה הביאו לתודעת העולם את ברגן-בלזן כמחנה ריכוז וכמחנה עקורים ידוע, שפעל בגרמניה לאחר השחרור במשך חמש השנים 1945-1950.

הארגון בארץ פעל במשך כל ימות השנה (פרט לשבתות וחגים) מדי יום משמונה בבוקר ועד שש בערב בענייני פיצויים או סידורים אחרים, ובערבים התקיימו ישיבות ההנהלה, המועצה, הוועדות, קופת גמילות חסד ופעילות תרבותית אחרת. לעיתים קרובות ביותר הפך הארגון לבית שני עבור חבר בודד ללא חברים או קרובי משפחה, שרצה לשפוך את ליבו או להעלות חוויות וזיכרונות משותפים.

במסגרת הגשמת מטרות הארגון, נערכה מדי שנה ביום השחרור ב-15 באפריל או ב-ב' באייר [התאריך העברי המקביל] **עצרת זיכרון** רבת-משתתפים. העצרת התקיימה באולמות גדולים וכללה תוכנית עשירה כיאה ליום זה. ראשי

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

הממשלות, שרים, ח"כים או ראשי ארגונים מקבילים ומרצים ידועי-שם נטלו חלק בעצרות זיכרון אלה. לצידם נאמו גם פעילי הארגון, יושבי הראש, ויוסף הונזפט שהגיע מחו"ל כדי להשתתף באירוע זה. העיתונות דיווחה על כל אירוע בהרחבה מתוך הכרה בחשיבותו ומאחר שלעיתים היה החשוב ביותר מבין עצרות הזיכרון בישראל. מכל עצרת זיכרון נשארו קלטות או סרטים שמנציחים את האירוע, נואמיו ומשתתפיו. כיום נמצא חלק מהם במרכז התיעוד החדש באתר הזיכרון בברגן-בלזן בגרמניה.

חברי הארגון היוו קבוצה גדולה, שנקשרה בקשר גורלי דומה וחיות משותפות במשך קיום מחנה העקורים ברגן-בלזן. אנשי ציבור רבים ובהם שרים, ח"כים, עיתונאים, סופרים ואנשים מפורסמים אחרים נימנו עם אוהדי הארגון, ותמכו במטרותיו ובפעילותו הברוכה בישראל.

חברי הארגון נתבקשו להדליק נר זיכרון ביום השחרור, שהיה גם יום הזיכרון השנתי. הם קיבלו חומר הסברה שוטף על נושאי השואה, והארגון עודד אותם לספר, לכתוב ולהעביר זיכרונות ככל יכולתם לדורות הבאים. במקביל, לפעמים באותו יום בשעות הבוקר, נערכה עצרת זיכרון מטעם הארגון ב"מרתף השואה" בהר ציון וב"אוהל יזכור" של "יד ושם" בירושלים.

במסגרת ההנצחה הוקמה **על הר ציון** מצבת-שיש ברחבה שלפני הכניסה ל"מרתף השואה". שהוענקה לארגון ע"י משרד הדתות בראשות המנכ"ל הרב ש"ז כהנא ז"ל. המצבה עוצבה בדומה לזו שעל קבר האחים בברגן-בלזן. לשם הקמת המצבה הובא ע"י ד"ר צבי עזריה אפר משטח מחנה הריכוז ברגן-בלזן כסמל לאפר קורבנות השואה.

גם ב"יד ושם", עם הקמת "אוהל יזכור", הוטמן אפר מברגן-בלזן תחת הכיתוב המציין את שם המחנה, ובכך החלה מסורת ארוכת שנים של עריכת טקסי זיכרון והדלקת "נר תמיד" באתר זה ע"י ארגון שארית הפליטה.

בכל המקומות והעצרות הושם דגש על השתתפות החברים בהדלקת נרות, אמירת קדיש, הנחות זרים, הקראות וכדומה, כדי לבטא בהם את הרגשת החבר בהתייחסות האישית והפרטית שלו עם קרוביו הניספים בשואה.

יחד עם קק"ל ניטע **יער בלזן** באשתאול במבואות ירושלים, ולעיתים נערכה שם התכנסות. בכניסה ליער מקדם את המבקרים לוח אבן טבעית עם הכיתוב "יער בלזן".

מבצע ארצי מיוחד היה פעילות מצד ארגוננו לקבוע שמות **לרחובות "קדושי השואה" או "קדושי בלזן" בערי ישראל**. בערים **אשדוד, הרצליה, חולון, כפר סבא, נתניה, עכו, עפולה וקרית חיים** קיימים רחובות הנושאים שמות אלה.

הנצחה מיוחדת הם **ספרים** שהופיעו במשותף עם הברית העולמית ובנפרד ע"י ארגון שארית הפליטה. הופיעו הספרים "בלזן" בעברית, יידיש ואנגלית; ספר-אלבום "חורבן ותקומה" בעריכת סם בלזן; "פרקי שואה ושארית" מאת ד"ר צמח צמריון; "העיתונות של שארית הפליטה" מאת ד"ר צמח צמריון; ספר השירים "קראתיך ירושלים" בפולנית ובעברית מאת צ'סלב שלזק; "לידער פון ים המוות" מאת א' סוצקובר; "ספר הגבורה" למשרד הביטחון; הספר "הדמעה" מאת רפאל אולבסקי ז"ל; "כך זה קרה" ביידיש ועברית; "כ'טו

דערמאנען" ביידיש מאת גלוטשטיין; "לידער פון חורבן און לידער פון גלויבן" ביידיש מאת אהרון צייטלין. במקרים מסוימים ניתנה עזרה כספית להוצאת לאור של ספר בידי אחד החברים.

בכל עשרה בטבת נערכה במועדון הארגון תפילה בציבור ולימוד משניות ביום הקדיש הכללי, ונאמר קדיש ע"י החברים באולם המועדון.

גם **במרתף השואה** בירושלים התקיים ביום זה לימוד משניות לעילוי נשמות הקדושים, תפילת קדיש והדלקת נרות בפינת הזיכרון המיועדת לברגן-בלזן או ליד השלט של ברגן-בלזן באתר.

בנוסף לקופת גמילות חסדים שהילוותה כספים לחברים, פעלה ליד הארגון ועדה לסיוע סוציאלי לחברים נזקקים או חולים, ופעמיים בשנה - בראש השנה ובפסח - חולקו כספי סעד לנצרכים. במקרים מסוימים חילק הארגון **מלגות**, בעיקר למי שלמדו באוניברסיטאות ולא יכלו לממן את שכר הלימוד או לקראת פרסום עבודת דוקטורט.

התכנסויות רבות משתתפים ליד שולחנות ערוכים התקיימו בעיקר ביולי או באוגוסט במלון "השרון" בהרצליה או ב"בית סוקולוב" בתל-אביב לציון יום השחרור או לרגל הופעת ספרים. המסיבות במלון "השרון" נערכו במימון יוסף רוזנפוט או הברית העולמית, והארגון טיפל בפרטים הטכניים והתקשורתיים. באירועים במלון "השרון" השתתפו אישי ציבור רבים וחברי ממשלה, ודיווח מלא פורסם בעיתונות. באירוע להופעת "ספר הגבורה" השתתפו - בנוסף לאנשי ציבור וממשל - גם אלופי צה"ל ואנשי משרד הביטחון, מאחר שתוכן הספר נסב על גיבורי המלחמות, בעיקר ממלחמת ששת הימים, ומקבלי צל"שים.

"בית סוקולוב" ובמיוחד מזכיר אגודת העיתונאים משה רון עזרו לנו בענייני סופרים ועיתונות. בגינה של בית העיתונאים ערכנו מסיבה להופעת ספריו של צמח צמריון "פרקי שואה ושארית" ו"עיתונות שארית הפליטה בגרמניה".

לשמירת הקשר עם החברים ולפעילות תרבותית למענם שימש **מועדון הארגון**, שבאולמו נערכו אספות ומסיבות בעיקר בימי שלישי בשבוע, שבהם הופיעו מרצה, זמרים ונגנים. ההרצאות היו מגוונות ונסבו על מכלול נושאים מעניינים כהיסטוריה כללית ויהדות, ציונות, חסידות, שואה ונושאים אקטואליים.

דגש מיוחד ניתן לבני דור-ההמשך לשלבם עוד בגיל צעיר. מדי שנה בחנוכה ערך הארגון מסיבה לדור השני עם חידונים והגרלה. גם יוסף רוזנפט ערך מסיבה מיוחדת במלון "השרון" כדי לגבש את הצעירים. בכל האירועים נעשה מאמץ ליידע את הצעירים על חשיבות תודעת השואה. הארגון הישראלי עם הברית העולמית הוציאו ספר עם מאמרים של בני דור-ההמשך לצד תמונותיהם. יש לציין כי שילוב דורות-ההמשך לא סר מסדר יומנו ובשנים האחרונות איפשר הארגון השתתפות חנים של נולדי בלזן במשלחת לאתר ההנצחה בברגן-בלזן, למען שילובם בפעילות הארגון.

הקשר עם הקהילה היהודית בהנובר טופח למען שתי מטרות מרכזיות. הראשונה, כדי שנציגיה במקום יהיו אחראים מטעמנו ובהסכמתנו לשמירת אתר הזיכרון ובעיקר קבר האחים והמצבה באתר; והשנייה, כדי לאפשר באמצעותם ביקור משלחת ועריכת טקסי זיכרון ליד המצבה. משנת 1990 הקשר הוא ישיר איתם ומאפשר לצאת במשלחת גדולה של משתתפי עצרת זיכרון בשיתוף עם יהודי הסביבה וקהילות נידרזאקסן, מדי מספר שנים. הטקסים והנחת זרים ליד המצבה הם מרגשים ובהם נשמעת השפה העברית וכמובן תפילות מסורתיות.

בשנת 1975 במלאת שלושים שנה לשחרור ברגן-בלזן יזם רפאל אולבסקי הבאת לוח-שיש מישראל, שהוצמד לגוף המצבה המקורית מיום השנה הראשון לשחרור. על השלט נכתב: "אבן מקיר תזעק" (חבקוק), "הנני יסד בציון אבן" (ישעיהו), וכן טקסט.

הארגון היה תמיד בקשר עם ארגוני אחים-לסבל כגון ארגון אסירי הנאצים וארגון יוצאי יוון, שבחלקם נימנו גם עם משוחררי ברגן-בלזן. הקשר עם הארגונים היה הדדי על בסיס זהותי, רעיוני ופעולתי דומה. בנוסף היה הארגון מיוצג בארגונים ומוסדות אחרים כגון נציגות במועצת "יד ושם" עם ארגון הלוחמים והפרטיזנים, וכן במרכז הארגונים, בארגון עובדי כפיה ואחרים. חברינו השתתפו בישיבות ואירועים שונים, ונעזרו במידע ויעוץ רלבנטיים לקיום מטרות הארגון.

במרוצת השנים, עם פטירתם של רוב חברי הארגון ופעיליו, ובעיקר לאחר פטירתו של החבר רפאל אולבסקי, ואחריו גם של החבר חיים פוסלושני, ועקב יישום מוצלח של רוב מטרות הארגון שהוצבו עם היווסדו, הצטמצמה מאוד פעילות הארגון. לאחר שגדלו המיסים וההוצאות בתקציב הארגון, ההכנסות התמעטו ותמותת החברים עלתה, מימש הארגון, לאחר מו"מ ארוך ומייגע, את

הסעיף בתקנון הקובע, כי בעת חיסול הארגון במתכונתו הנוכחית יש למסור את נכס הארגון, דהיינו הדירה, ל"יד ושם" או לעירייה. לפני מספר שנים נמסרה הדירה למחלקת הרווחה בעיריית תל-אביב. כיום קיים שם מוקד לקשישים עם מועדון ע"ש ארגון שארית הפליטה ברגן-בלזן. הארגון ממשיך לקיים את פעילותו בחדר המשמש לפעילות משרדית של הארגון ובאולם המועדון, שבו פינת הנצחה לארגון ופועלו. הספרים שבספריה חולקו בין ספריות ציבוריות, ותיקי הפיצויים נמסרו לארכיון באתר הזיכרון בגרמניה.

בשנת 2004 בהתאם לצו הנדרש, נרשם הארגון כעמותה תחת אותו שם עם הנהלה מצומצמת, המונה חמישה חברים, בהם שלוש נשים מדור-ההמשך של נולדי ברגן-בלזן. הפעילות הנוכחית כוללת היום לפי תקנותיה, את ההנצחה, קשר עם החברים וקשר עם אתר הזיכרון בגרמניה.

בשנת 2005 קיימנו 3 אספות עם חברים וקיימנו ביקור באתר הזיכרון בגרמניה לציון 60 שנה לשחרור המחנה, פעילות שוטפת ושיבות הנהלה.

בשנת 2006 ביקרנו בסיוור מודרך במוזיאון החדש של "יד ושם" למשך יום שלם. לציון יום השחרור ה-61 קיימנו עצרת זיכרון בחולון, אספה כללית של החברים ופעילות שוטפת בכל המוסדות.

באוקטובר 2007 יצאה משלחת לאירוע לציון פתיחת המוזיאון ומרכז התיאטרון החדש באתר הזיכרון בברגן-בלזן. במשלחת השתתפו ניצולים מהמחנה, ובני הדור השני והשלישי.

בשנת 2008 חגגנו את חג החנוכה עם הסטנדאפיסטית יעל קפיטולניק.

בשנת 2009 התקיים טקס אזכרה לציון יום השחרור באפריל, ובחודש מאי ביקר כאן יו"ר עמותת אתרי הזיכרון של נידרזאקסן, ד"ר האבו קנוך. בנובמבר נערך מפגש חגיגי עם תוכנית אמנותית וכיבוד, ובדצמבר חגגנו באירוע חנוכה שמח.

בשנת 2010 ביקרה בישראל שרת החינוך של נידרזאקסן, האחראית על אתר הזיכרון בברגן-בלזן, נפגשה עם הנהלת הארגון והתרשמה עמוקות מפעילותו. באפריל 2010, במלאת 65 שנים לשחרור בלזן, יצאה לגרמניה משלחת גדולה ובה ניצולים ובני הדור השני והשלישי, לחוויית מסע, שייתכן שהייתה הפעם האחרונה שבה הניצולים ביקרו באתר המחנה לשעבר. הארגון הנפיק באמצעות דואר ישראל גיליון בולים חגיגי ומיוחד, שחולק רק למשתתפי המסע. עקב האירוע של ענן האפר הוולקני מאיסלנד באפריל 2010 התעכבה חזרת

המשלחת לישראל, ואת יום העצמאות תש"ע חגגו הניצולים וילדיהם בבית הכנסת בהנובר באירוע מרגש, עליז ושמח שייזכר בליבם.

בספטמבר 2010 נערך אירוע לכבוד ראש השנה ובו השתתף לראשונה מי שהיה אז סגן-הרמטכ"ל וכיום הרמטכ"ל, רב-אלוף בני גנץ, בן למשוחררת בלזן.

בנובמבר 2010 התקיים סיור של הניצולים וילדיהם בירושלים בעקבות הצנחנים משחררי העיר העתיקה.

הקשר עם המועצה של אתרי הזיכרון בנידרזאקסן בגרמניה מתקיים במשך כל השנה. אין לארגון כל הכנסות פרט להקצבה חד-שנתית של הקרן או גביות חד-פעמיות מהחברים המשתתפים בפעולה הדורשת כסף כגון השתתפות סימלית לביקור המודרך ב"יד ושם". כל היתר, כולל אדמיניסטרציה שוטפת, טלפון, מיסים, צרכי משרד, דואר, זרי-פרחים בברגן-בלזן וכיו"ב הן הוצאות המוטלות על הארגון. יש לציין כי הארגון משתדל לחסוך בהוצאות אלה. ההנהלה פועלת על בסיס התנדבותי.

בארגון רשומים כיום יותר מ-340 חברים: ניצולים דור ראשון, בני דור שני ודור שלישי וכן אוהדים וכדומה.

הרמטכ"ל רב-אלוף בני גנץ הוא חבר בארגון עם בני משפחתו.

מאז שנת 2007 ועד היום נרשמו יותר מ-150 חברים חדשים בארגון! חברים נוספים נרשמים מדי חודש. [המידע נמסר ע"י הנהלת הארגון]

החיים הדתיים-הרוחניים בברגן-בלזן

יפה אליאך: ליל הסדר בברגן-בלזן

שבועות מספר לפני חג הפסח הגיעו טרנספורטים חדשים לסקטור הנתינים הזרים במחנה ברגן-בלזן. בין הטרנספורטים היה אחד מבוכניה והסביבה ובו מספר רב של חסידים בעלי נתינות דרום-אמריקאית וארצישראלית.

כשבעים איש, רובם מטרנספורט בוכניה התארגנו ופנו בבקשה אל מפקד המחנה, רודולף הס, כי במקום מנת הלחם הזעומה הניתנת להם יום-יום, תינתן להם כמות הקמח והם עצמם יאפו מצות לקראת חג הפסח הקרב.

כל אחד מבין שבעים האנשים חתם את שמו על כתב הבקשה. כדובר הקבוצה נבחר הרבי מבלז'ב, רבי ישראל שפירא, אחד מוותיקי המחנה, אשר נהירין היו לו נוהלי המחנה על כל תקנותיהם וגזירותיהם.

הרבי נפרד מידידיו ובלוויית משמר של שני אנשי ס.ס. נלקח אל מפקד המחנה רודולף הס. עם כומתת האסירים ביד וכתב העצומה, עמד הרבי לפני איש ה-ס.ס. המפקד הנאצי קרא בעיון את הכתוב, הסתכל ברבי בחיוך לגלגלני ואמר שיעביר את הבקשה לברלין וינהג בהתאם להוראות שתבואנה משם.

עברו ימים אחדים ותשובה עדיין לא הגיעה מברלין. בין החותמים על הבקשה שררו מבוכה ודיכאון. הם שגו בכך שבודדו עצמם משאר העצורים במחנה. הם ידעו עוד מזמן שהותם בגטו, כי הגרמנים הועידו את חגי ומועדי ישראל כימי פורענות ליהודים, ובחתימתם את שמם, סיפקו למעשה לגרמנים רשימה מוכנה ל"סלקציה" מבלי שהללו יצטרכו לנקוף אצבע. ככל שהתאחרה התשובה המיוחלת מברלין – כך גברו החששות.

נותרו ימים אחדים בלבד לפני חג הפסח והתשובה עדיין לא הגיעה. והנה כאשר הכל היה נראה כאבוד – נקרא הרבי בדחיפות להתייצב לפני רודולף הס. שוב נפרד הרבי מידידיו ועשה את דרכו בין גדרות התיל אל מפקד המחנה. עם כומתת האסירים בידו עמד שנית הרבי לפני המפקד הנאצי.

"הגיעה התשובה מברלין" – אמר המפקד ולא הוסיף עוד מילה אחת. פניו של הרבי החווירו. המפקד המשיך: "ברלין, כרגיל, נוהגת בהגינות כלפי היהודים,

וגם הפעם אין גבול לרוחב הלב של העם הגרמני בכל הקשור לשאלת היהודים. אתם יכולים לאפות את הלחם היהודי המיוחד לחג הפסח".

הס ליווה את הרבי עד לדלת, שם כבר חיכו לו אסירים מסקטור אחר, על מנת לעזור לחסידים לבנות את התנור לאפיית המצות. הם שבו לסקטור של הנתינים הזרים מפולין ומיד החלו לבנות את התנור בקפדנות, מחשש שהמפקד הס עלול לשנות את דעתו בכל רגע. וכך נאפו ממנת-הקמח הזעומה יום-יום כמה מצות, מצות שרק במעט הזכירו את המצות שנוהגים היו אבותינו לאפות במשך אלפי שנים. למרות זאת שמחו שבעים האיש, חתומי הבקשה, כי לעת עתה הכל מתנהל למישרין וכי הילדים הנמצאים במחנה ילמדו לדעת שגם כאשר החרב מונחת על צווארו – דבק האדם היהודי במנהגי אבותיו.

הגיע ליל הסדר, איצטבאות, שעליהן ישנו, שימשו כשולחן וככיסאות ה"הסבה" גם יחד. סיר מרופט היה ל"קערה", שלוש מצות מאותן מצות יקרות שנאפו במסירות נפש כה גדולה, היו מונחות זו על גבי זו, ותפוח אדמה מבושל אחד, ביצה וחרוסת לא היו בנמצא. רק במרור לא היה מחסור, הוא ניבט מכל העיניים. הרבי מבלז'ב "הסב" בראש ה"שולחן" וסביבו הצטופפו כמה ילדים ומבוגרים. בצריף היה חושך. אור ירח חיוור וכסוף השתקף בפנים החיוורות של המסובים. דמעות התגלגלו בחשאי על הלחיים הנפולות ואולי עשו את דרכן אל המלאך הממונה על נאד-הדמעות, אולי תתמלא המכסה וסוף-סוף יבוא הקץ לסבל הנורא!

הרבי מבלז'ב החל לומר את ה"הגדה" מתוך הזיכרון ולספר ביציאת מצרים.

"הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים. כל דכפין ייתי ויכול. כל דצריך ייתי ויפסח, השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל, השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין".

הצעיר בילדים שאל בקול ילדותי, צלול ותמים ובמנגינה המסורתית את ארבעת הקושיות.

"מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה כולו מצה".

כנהוג החל הרבי להסביר את דברי ההגדה. אולם אותו לילה אפל בברגן-בלזן היו למילות ההגדה העתיקות משמעות מיוחדת במינה.

'לילה' – אמר הרבי – פירושו ליל גלות, חושך וסבל. 'בוקר' משמעותו גאולה, תקווה ואור. "מדוע שונים סבל זה, לילה זה, שואה זו מכל התלאות והצרות אשר פקדו את העם היהודי בעבר?" איש לא השיב לשאלת הרבי.

ורבי ישראל שפירא המשיך: "מה נשתנה סבל זה, שואה זו מכל הלילות, מכל הצרות שפקדו את אבותינו בעבר?" "שבכל הלילות אנו אוכלים חמץ ומצה,

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

הלילה הזה כולו מצה". בעבר בכל הלילות הארוכים בגלות אנו היהודים אכלנו גם חמץ וגם מצה. חמץ, פירושו לחם שתפח, מצה פירושה לחם שטוח ללא כל גובה, בעבר, בלילות-הגלות, היו לנו גם ימים של התרוממות הרוח, רגעים של יצירה, אבל הלילה הזה, בתקופת השואה, כולו מצה. אנו נמצאים בשפל המדרגה, בעמק-הבכא, ללא כל התרוממות, ללא כל מרגוע".

"אבל אל נא תתיאש, ידידי הצעירים" – המשיך הרבי בקול נסוך ביטחון – "כי תקופה זו היא אתחלתא דגאולה. כתוב בהגדה, 'עבדים היינו לפרעה במצרים'. המילה 'עבדים' היא ראשי תיבות של 'דוד בן ישי עבדך משיחך'. אנו עבדים במחנות ההסגר הנאציים ובגטאות. אנו שראינו את הרגעים האפלים ביותר בתולדות האנושות. אנו שראינו את שקיעתה של אירופה הנאורה – עוד נזכה ונראה את אור הגאולה. כי בטרם יבוא האור הגדול יהיה חושך מוחלט, כפי שנאמר על ידי נביאנו זכריה: 'והיה לעת ערב יהיה אור' והנביא ישעיהו אמר: 'העם ההולכים בחושך ראו אור גדול יושבי בארץ צלמוות אור נגה עליהם'. אלינו, ילדים יקרים, נתכוונו הנביאים כאשר ניבאו מה שניבאו. אנו היושבים בגיא צלמוות, נחה ונזכה לראות את אור הגאולה".

הסדר נגמר. אי-שם למעלה בשמיים הירח כוסה בעננים שחורים. הרבי נשק לכל ילד במצחו והבטיח להם כי הקץ ללילה האפל ביותר בתולדות האנושות בוא יבוא ולעם היהודי, הטוב שבעמים, תבוא גאולה שלמה.

הילדים חזרו לצריפים, עבדים צעירים בעידן חדש, עויין וחרש לכל צעקותיהם. אולם כולם בטוחים היו כי בהד צעדיהם על אדמת ברגן-בלזן הרוויה דם, הם שומעים את קול פעמי המשיח. [14]

הפגנה של אנשי שארית הפלטה במחנה העקורים ברגן - בלזן (Bergen - Belsen). המפגינים, יהודים דתיים, נושאים דגל ועליו סימן מגן דוד ולוחות הברית, וכן ספרי תורה עטופים בטליתות. משמאל נראה חייל בריטי. צולם ב - 1946 או 1947. [2]

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

מנחם שמעוני (אמיל נוימן)

תפילות מברגן בלזן

מנחם שמעוני (לשעבר אמיל נוימן) נולד בשנת 1927 בקרקוב שבפולין. הוריו היו אנשים דתיים - אורתודוקסים. בילדותו עבר עם משפחתו לבודפשט, בירת הונגריה. מנחם ומשפחתו שהו בהונגריה בזמן המלחמה.

ב 1944, בזמן הכיבוש הגרמני, הצליחה המשפחה לעלות על "רכבת קסטנר" שנסעה מבודפשט והגיעה למחנה ברגן-בלזן בגרמניה. בברגן-בלזן הכין מנחם בעל פה את לוח השנה העברי לשנת התש"ה (5705 לספירה היהודית ו- 1944/1945 לספירה הנוצרית). בלוח השנה ציין את החגים והמועדים ואת פרשות השבוע. הלוח שימש יהודים שומרי מצוות רבים במחנה אשר השתדלו, על אף התנאים הבלתי אנושיים, להמשיך לשמור את המצוות וההלכות ואת אמונתם.

כל המשפחה, כולל האח והאחות של מנחם, הצליחה לשרוד בברגן-בלזן עד השחרור ועלתה לארץ. מנחם הגיע לארץ ב- 1945 והתיישב בתל אביב. אחר כך נישא ועבר להתגורר בבני ברק. הוא נפטר בשנת 2002.

התמונות של המסמכים הנ"ל מובאות מארכיון "יד ושם". [15]

ניסן	אייר	סיון	תמוז	מנחם	אלול
א	א	א	א	א	א
ב	ב	ב	ב	ב	ב
ג	ג	ג	ג	ג	ג
ד	ד	ד	ד	ד	ד
ה	ה	ה	ה	ה	ה
ו	ו	ו	ו	ו	ו
ז	ז	ז	ז	ז	ז
ח	ח	ח	ח	ח	ח
ט	ט	ט	ט	ט	ט
י	י	י	י	י	י
יא	יא	יא	יא	יא	יא
יב	יב	יב	יב	יב	יב
יג	יג	יג	יג	יג	יג
יד	יד	יד	יד	יד	יד
טו	טו	טו	טו	טו	טו
טז	טז	טז	טז	טז	טז
יז	יז	יז	יז	יז	יז
יח	יח	יח	יח	יח	יח
יט	יט	יט	יט	יט	יט
כ	כ	כ	כ	כ	כ
כא	כא	כא	כא	כא	כא
כב	כב	כב	כב	כב	כב
כג	כג	כג	כג	כג	כג
כד	כד	כד	כד	כד	כד
כה	כה	כה	כה	כה	כה
כו	כו	כו	כו	כו	כו
כז	כז	כז	כז	כז	כז
כח	כח	כח	כח	כח	כח
כט	כט	כט	כט	כט	כט
ל	ל	ל	ל	ל	ל

בזו
על דעת המקלים ועל דעת הקבל. אנו מתירין להחליט
עם העברונים.
כל נדרי ואסרי ושבועי ונדמי וקונמי וקנאי
וכנשי. די נדנא. ודי אשתבעא. ודי אשתנא. ודי אשתא.
על ושתנא. מיום פגורם זה עד יום פגורם הבא עליהם לטובה.
בגלהן ושתנא בהון קלהון יהון שרין שביחן בשלי
יפוזין. לא שריין ולא תמיין. ודבר לא נדרי ואסרי. לא שריין
ושבועא לא שריין שבועות.
(נפלה) כל עזת בני ישראל ולגר והגר בהון
כי לכל ה' אלהינו
ל'ח נא לצון העם זה נחה בשל חסדך וחסדך נשאתה יעם
הנה ממשיכים לצד הנה: וזאת האמירה: י' סלחתי כדברך
בזו עזרתי אלוהינו לו אריך אפה לנשים ולטובים והיא
תחלתה: לשען אלוהינו וזה ולא לנו עמדתנו וזלם
ורכיש:

חג הפסח תש"ד בברגן-בלזן

תפילה על אכילת חמץ בפסח "וחי בהם ושלא ימות בהם"

יהודית אילן-אונדרוויזר בספרה "זיכרונות מימים אפלים", מספרת על חג הפסח בברגן-בלזן, וכך היא כותבת [6]:

ואז הגיע חג הפסח – החג אשר אותו "חגגתי" פעמיים במחנה, כאשר בין שתי הפעמים האלה התרחשו כל אותם דברים אשר החריבו את עולמי, והשפיעו על המשך חיי לתמיד...

בפסח ראשון זה עוד הייתה משפחתנו שלמה. הוריי היו עדיין בחיים, אף כי אבי כבר היה חולה, ושכב בצריף החולים. אפילו כמה מצות נמצאו בידינו בליל סדר זה. מצות, אשר חלקן הובא על-ידי כמה מן האנשים בבואם למחנה, וחלקן נאפה בסכנה גדולה, מקמח ומים במקום סתר, על-ידי מספר בחורים צעירים. כמו כן הגיעו מעט מצות למחנה באמצעות הצלב האדום. באופן זה קיימנו בלילה ראשון של פסח תש"ד את מצוות אכילת מצה, ולא אכלנו לחם באותו ערב. התיישבנו חבורות-חבורות על המיטות לומר את ההגדה, והספקנו להגיד חלק ממנה, כאשר התפרץ גרמני לצריף, והפסיק לנו בגסות את החוויה הזאת.

למחרת ביקרנו אצל אבי בצריף החולים, שם היה אחד הרבנים הדגולים שלנו, **הרב אהרון דוידס זצ"ל**, הי"ד, שגם הוא בא לשם.

כדי לבקר את החולים ביום ראשון זה של אותו פסח, ועודד את רוחם. הוא בירך עבורם את ברכת "המוציא" על לחם משנה, שאותו הוא הרכיב מחתיכת מצה ומחתיכת.... לחם! והוא עצמו, הרב, לקח, בדמעות בעיניים, ראשון – את הלחם לפיו, ואחר- כך חילקו לחולים. וכאשר אלה, בתדהמה, שאלוהו מדוע כך, השיב להם: "אתמול בערב הייתה המצווה לאכול מצה, היום המצווה היא להמשיך לחיות!" ואת המצווה הזאת הוא סימל על-ידי כך, שהוא הרב, בעצמו, אכל מן הלחם – בעצם היום הראשון של פסח!

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

לפני אכיל חמץ יאמר בכוונה

אבינו שבשמיים, הנה גלוי וידוע לפניך, שרצוננו לעשות רצונך
ולחוג את חג הפסח באכילת מצה ובשמירת איסור חמץ,
אך על זאת דאבה לבנו, שהשעבוד מעכב אותנו
ואנחנו נמצאים בסכנת נפשות.
הננו מוכנים ומזומנים לקיים מצוותיך "וחי בהם" – ולא שימות בהם
ולהיזהר מאזהרתך – "השמר לך ושמור נפשך מאד",
על כן תפילתנו – שתחיינו ותקיימנו ותגאלנו במהרה
לשמור חוקיך ולעשות רצונך ולעובדך בלבב שלם. אמן!

את התפילה פרסמתי לראשונה בביטאון מספר 6 שעסק גם בחג הפסח.

תפילה זו מצאתי בארכיון "יד ושם", מתוך ארכיונו של ד"ר מרק [מאיר]
דבורזצקי ז"ל שנתרם ע"י משפחתו ל"יד ושם". הוא כותב, שתפילה זו נמסרה
לו על-ידי יוסף פרייהן, אסיר במחנה ברגן-בלזן, שאמר את התפילה, יחד עם
שאר עצירי המחנה בפסח תש"ד-1944. הוא מוסר שהתפילה חוברת ע"י **הרב**
שלמה לויסון.

משפחתו וצאצאיו של הרב אהרון דוידס **ערערו על קביעה** זו ולכן פניתי
לפרופ' דן מכמן, חוקר בר-סמכא בנושא השואה, המכהן כהיסטוריון הראשי
של "יד ושם" כדי שיפסוק בעניין זה. להלן תשובתו:

שלום רב לך גדעון,

את הוויכוח הנדון אני מכיר היטב; כנראה בעקבות הדף שלך קיבלתי גם אני
פנייה בנדון מאת הרב סרלואי מאשדוד. אכן, התפילה מיוחסת לאנשים שונים -
וכמי שנולד לאחר השואה ולא היה במחנה ברגן-בלזן (אך הוריי היו), קשה לי
לפסוק באופן חד-משמעי. מכל מקום, גם בפני נשבעה הגב' אריקה דוידס
שבעלה הוא זה שחיבר את התפילה, ולא הרב לויסון.

נטיית לבי היא להסכים עמה, גם על סמך העובדה, שתפילה כגון זו מתאימה
מאוד לדרכו של דוידס (ראה המאמר שפרסמתי על רבנות הולנד בשואה
בדפים לחקר תקופת השואה ז' תשמ"ט) - הוא חיבר עוד תפילות כאלה לחיזוק

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

הציבור. לויסון היה פעיל למען הציבור, אך לא חיבר תפילות, בקשות וכיו"ב, עד כמה שידוע לי.

בברכה,

דן

בעקבות תשובתו של פרופ' דן מכמן, אני אומר למשפחתו וצאצאיו של **הרב אהרון דוידס**, המשיכו במסורת המשפחתית היפה, שמדי שנה בליל הסדר הינכם קוראים את התפילה בקול רם, כדי לשמוע שוב, כיצד ביקש הרב דוידס את עזרתו של הקב"ה, והפציר באנשים הדועכים לחיות ולא למות.

אסירים משוחררים וחיילים בריטיים במחנה ברגן - בלזן לאחר השחרור [2]

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

גלגולו של ספר התורה שהבריה הרב שמעון דסברג למחנה ברגן-בלזן.

**פרופ' יהויכין יוסף קרא מספר התורה שהרב דסברג הבריה
לברגן-בלזן בעת שעלה לתורה
בטקס הבר-מצווה שלו שהתקיים במחנה.**

**הספר שרד את השואה והאסטרונאוט אילן רמון לקח עמו
את ספר התורה למעבורת החלל קולומביה.**

**עם התרסקות החללית ספר התורה
עלה בסערה השמימה.**

ספר התורה שהבריה הרב שמעון דסברג למחנה "ברגן בלזן"

בתקופת מלחמת העולם השנייה נבחר **הרב שמעון דסברג** לכהן כרבה של אמסטרדם לאחר שרבני העיר נשלחו להשמדה, והיה הרב האחרון שלה.

בראש השנה תש"ד (30 בספטמבר-1 באוקטובר 1943) נעצר עם משפחתו ונשלח עימה **למחנה המעבר ווסטרבוק בהולנד**. היה המנהיג והרב של אסירי המחנה, והמשיך ללמד תלמוד ואף לערוך חופות. באביב תש"ד (1944) **הועברה משפחת דסברג לברגן בלזן**, כשחשבו שהם עוברים משם לארץ ישראל תמורת גרמנים שנאסרו בארץ. שם המשיך לשמש כרב בפועל של היהודים במחנה.

לא הסתיר את זהותו כרב והתעקש ללכת בלבושו הרבני. דבר זה גרר השפלות ואף הוכרח לגלח את זקנו. הוא אולץ לעבוד בניקוי ביב השופכין בברגן-בלזן והקצין הנאצי שהטיל עליו את המשימה והשגיח עליו קרא לעברו: "עכשיו התלכלכת כהוגן, יהודי!" הרב הגיב בעוז רוחו: "רק בגדי!" ההנהלה היהודית דאגה לסדר לרב תפקיד של מדריך רוחני בצריף הזקנים. באותו תקופה למד תורה מספרי-קודש שהשיג בדרכים שונות ובהם משניות, גמרות, וספר העיקרים (שחיבר רבי יוסף אלבו). בליל הושענא רבה תש"ה העביר שיעור עיון במסכת ראש השנה.

הוא עבד 12 שעות ביום בניסור עצים, ובשבת סירב להשתמט מהעבודה כיוון שחש שאחרים עלולים לעבוד יותר אם יעשה כן. אך כשהפיקוח הנאצי

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

התרופף בשבת מסוימת אמר שאסור לשכוח שהיום שבת והציע שאחד מהם יפסיק לעבוד. ההצעה התקבלה וכל שאר הקבוצה פנתה לרב דסברג שהוא יהיה השובת, וכך הרב הפסיק לעבוד כדי לזכור את השבת עד שהתקרבו שוב הגרמנים.

יונה עמנואל מספר בעדותו, ששהה עם הוריו ואחיו בברגן-בלזן עם הרב דסברג. כאשר נפטר אביו, מרדכי עמנואל, אמר הרב דסברג שברצונו לעשות את הטהרה בעצמו והוסיף בהתרגשות: "לקחתי עמי מאמסטרדם **שקיות אחדות של אדמת ארץ ישראל** ואת כולן חילקתי. שקית אחת השארתי לעצמי, ושקית אחרונה זו הבאתי עכשיו לשים אותה על גופתו של אביכם לפני שהגרמנים ישרפו את גופתו בקרמטוריום!"

במהלך המפקדים בברגן-בלזן הספיק לכתוב רשימות ובהם שירים ששרדו שכתבם בדרך אקרוסטיכון. באחד השירים שכתב בטבת תש"ד ויוצר בראשי שורותיו את המילה עתיד, הביע תקווה לבניין קרוב שיצא מתוך החורבן:

עולם בנוי והפוך ראו בעין, תורה ותיקון בגולה אין, יש ויש שכר ושב לגבולם, דור חדש קם לבנות העולם.

הרב דסברג הבריח למחנה ספר תורה זעיר ועימו ערך באחד הלילות באמצע תש"ד (תחילת 1944) טקס עלייה לתורה וקריאה מספר תורה זה לחתן הבר מצווה בצריפו של הנער יהויכין יוסף. [16]

אילן רמון וספר תורה ששרד בשואה עלו עמו בסערה השמימה

ב-21.01.2003 בעת שאילן רמון היה עדיין בחיים פורסם ב-YNET גלגולו של ספר התורה שהרב דסברג שמר מכל משמר ב"ברגן בלזן". מובא בזה הריאיון: [17]

האסטרונאוט אילן רמון שמר עד כה בסוד על פריט שלקח לחלל: ספר תורה זעיר שניצול שואה הביא ממחנה הריכוז ברגן-בלזן. את סיפורו המרגש של הספר הציג במסיבת עיתונאים מיוחדת, כסמל **לתקומתו של העם היהודי**.

במרכז הפיקוד בגודארד שבמדינת מרילנד בארצות הברית יושב **פרופ' יהויכין יוסף** מאוניברסיטת תל-אביב ועוקב אחר האסטרונאוט הישראלי הראשון, אילן רמון, שחג עם מעבורת החלל קולומביה סביב כדור-הארץ. פרופסור יוסף יזם את הניסוי הישראלי שלשמו שלחה נאס"א את רמון לחלל, וכעת הוא מפקח על צוות המדענים שמפעיל את הניסוי יחד עם רמון.

מעטים יודעים שדבר-מה נוסף, אישי יותר, קושר בין המדען הבכיר לאסטרונאוט הישראלי: **רמון לקח עמו לחלל ספר תורה זעיר שפרופ' יוסף נשא עמו כל חייו, מאז שלמד ממנו לבר-המצווה שלו במחנה הריכוז ברגן-בלזן.**

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

מתנה מהרב שנספה בשואה

"אני ניצול שואה, והייתי עם אחי בברגן-בלזן", מספר פרופ' יוסף, "היה אתנו באותו הצריף, הרב שמעון דסברג. הוא גילה שאני מתקרב לגיל שלוש-עשרה, והחליט שהוא חייב לעשות לי בר-מצווה. אז לא כל-כך הבנתי מה הוא רוצה לעשות, אבל עכשיו אני מבין שהוא נתן זריקת מרץ רצינית לכל הצריף.

היה לו ספר תורה קטן מאוד, שהוא לקח למחנה הריכוז. מהספר הזה קראתי ולמדתי בלילות, עד שעשינו את הבר-מצווה באיזשהו יום מוקדם בבוקר. כל הצריף השתתף, ואני דרשתי את הדרשה. אחרי הטקס הוא אמר לי: **'תיקח את ספר התורה, כי לך יש יותר סיכוי לצאת מפה. רק תבטיח לי שתספר את הסיפור'. חודשיים אחר-כך רצחו אותו**".

כשהיה בן-ארבע עשרה הצליח פרופ' יוסף לצאת עם אחיו ממחנה הריכוז, להתאחד עם אביו ואמו, ולעלות לארץ-ישראל. ברבות השנים הפך למדען בכיר, המתמחה בפיסיקה פלנטרית ואטמוספירית. במשך שנים רבות התקשה לדבר על השנים שעברו עליו במחנה הריכוז, ועל המחזות הנוראים שהיה עד להם. אבל את ספר התורה הזעיר נשא עמו לכל מקום.

"כשהנכדים שלי הגיעו לגיל שהם מבינים, הראיתי להם והסברתי", הוא מספר, "ואנחנו בנינו ביחד ארון קודש קטן, ובטקס מתאים שיכנו בתוכו את ספר התורה.

אילן רמון היה אצלי בבית, וראה את ארון הקודש הזה. הוא שאל אותי מה זה. הראיתי לו את הספר וסיפרתי את הסיפור, והוא ממש נפעם. הוא אמר שהוא נפעם גם כיהודי וגם משום שאמו ניצולת שואה, והוא רוצה לחשוב מה לעשות עם זה.

אחרי כמה חודשים הוא שאל אותי, אם אני מסכים שהוא ייקח את ספר התורה לחלל ויציג את זה בתור משהו שמייצג את כל העם היהודי. הייתי קצת נפעם, אבל הסכמתי. העברתי לאילן גם את הזיכרונות שכתבתי בשנים האחרונות משנות המלחמה. הוא קרא את זה ומאוד התרגש, כי פתאום הוא גילה שכל מה שאני מתאר, חוויתי כשהייתי בגיל של הבן שלו. הוא נתן גם לאסטרונומים האחרים לקרוא את מה שכתבתי".

המשפחה עלתה לישראל – וחזרה לשואה

זיכרונותיו של פרופ' יוסף הם מסמך מרתק, הכולל תיאורים מצמררים וקשים לקריאה על החיים במחנה הריכוז, לצד רגעים מרגשים. משפחת יוסף כמעט הצליחה להימלט מהשואה.

בשנת 1932, אחרי שהיטלר עלה לשלטון, עלתה המשפחה לארץ-ישראל והשתכנה ברחוב נחלת בנימין בתל-אביב. אבל אחיו הקטן של פרופ' יוסף חלה, ובעצת הרופאים נאלצה המשפחה לחזור לאירופה, כדי שהאח יזכה

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

לטיפול הולם. כך אירע שיוסף גדל באמסטרדם, במרחק שני רחובות מאנה פרנק, שאותה הכיר כילד, וכמוה נקלעו גם הוא ומשפחתו למאורעות השואה, כאשר הנאצים פלשו להולנד.

תחילה נשארה המשפחה באמסטרדם וסבלה מהגזירות שהטילו הנאצים על יהודי העיר, בראשית 1942 הועברה למחנה העבודה ווטרבורק, ולאחר כשנה הופרדו שני האחים מהוריהם והועברו למחנה הריכוז ברגן-בלזן שבגרמניה. לפני שנפרד מעליהם, הורה האב ליהויכין לשמור על אחיו הצעיר ולהיות לו לאב ולאם. "הייתה לאמירה הפשוטה והקצרה הזו השפעה עצומה עליי", כותב פרופ' יוסף בזיכרונותיו, "ייתכן שזו אפילו הסיבה שנותרתי בחיים, והייתי עירני ופעיל יחסית בכל מה שאירע לאחר-מכן".

החיים בברגן-בלזן היו קשים מנשוא. האחים יוסף הועבדו בחטיבת עצים והתקיימו ממנה יומית של חמישה מילימטרים לחם קשה ומרק דל. האנשים במחנה הריכוז מתו בזה אחר זה ממחלות, מחולשה וממכות שהיו סופגים מהגרמנים. מקצתם קפאו מקור בשעה שעשו את צרכיהם, ותפקידו של יהויכין יוסף היה לפנות את גופותיהם. רופאים גרמנים ערכו ניסויים רפואיים באנשי מחנה הריכוז, וגם ליוסף הוזרק חומר בלתי-מזוהה, שלא גרם לו כל נזק, למרבה המזל.

ביקור מפתיע באמצע טקס בר-המצווה

במציאות הקשה הזו נאחזו האסירים במחנה הריכוז בכל שביב של תקווה לחיים. **כמה רגעים של התרגשות נוסכת-כוחות הייתה להם בטקס הבר-מצווה שנערך ליוסף בצריף שבו התגורר.** בזיכרונותיו מצטט פרופ' יוסף קטע שכתב בשנת 1951 לעיתון "גרזולם פוסט", לבקשתו של אביו, ובו תיאר את הטקס:

הייתה זו השעה רבע לשלוש בבוקר סוער, כמה ימים לפני יום-הולדתי השלוש-עשרה. מסביבי נחרו אנשים, ובמיטה שמעליי שמעתי אדם מקנח את אפו.

הייתי נרגש. היה זה יום בר-המצווה שלי. חשבתי על בר-המצווה שנערך לחברו של אחי באמסטרדם, על האורחים, על המתנות, על הדרשה שנשא בבית-הכנסת הגדול. כמעט בכיתי מהתרגשות, מאכזבה ומכאב – רגליי היו קפואות וחבושות, והיה קר מאוד.

מישהו בא וקרא בשמי בלחש. התלבשתי וניגשתי לשולחן. **הרב דסברג** עמד שם וחיכה לי עם אנשים רבים מהמחנה, שהטריחו עצמם לקום שעה מוקדם מהרגיל.

היו ארבעה נרות על השולחן, שניים בכל צד, וביניהם ניצב ספר התורה. שמיכות הוטלו על החלונות, כדי שלא ניתן יהיה לראות דבר מבחוץ.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

התחלנו בתפילותינו. לפתע נשמעה נקישה על הדלת. קפאנו כולנו, וכמה מהאנשים נעלמו בין שורות המיטות. מישהו ניגש לדלת ופתח אותה. משב של אוויר קר פרץ לתוך החדר הסגור וגרם לרגליי לפעום מכאב. מישהו קרא בשמי. הייתה זו אמי, שהצליחה בדרך כלשהי, תחת מחסה הלילה, לבקר את אבי ואת אחי בבית-החולים של המחנה, ואחר-כך לבוא אליי. אסור היה לאשה להיכנס למחנה הגברים. היא רצתה להיכנס לצריף, אבל הם פחדו להכניס אותה, כך שהיא נאלצה לנסות ולהקשיב מבחוץ.

המשכנו בתפילותינו, ואז **ספר התורה נפתח**, וקראתי את הדרשה שלי. **הספר שקראתי ממנו היה ספר זעיר שהרב דסברג הביא עמו למחנה**. זכרתי את השיעורים הסודיים שקיבלתי ממנו, ואחרי שקראתי, חשבתי שפתאום אני צריך להרגיש כמו גבר. כולם חייכו אליי, ושמחתי כל-כך עד שאפילו לא שמעתי את הדרשה הקצרה שנשא הרב. אחד ממכריי נתן לי פרוסת לחם עם חתיכת נקניקיה, ואחר נתן לי חתיכת שוקולד וחפיסה מיניאטורית של קלפי משחק.

הרב בירך אותי, ומכל הצדדים שמעתי קריאות 'מזל טוב, מזל טוב, אתה גבר עכשיו!'

אז שמענו את המשרוקית של הגרמנים, וסיימנו במהירות את תפילותינו. יצאתי לאמי, שנשקה לי והעניקה לי חצי מנה שבועית של לחם וזוג כפפות מפלנל שהוברחו מבית המלאכה. ליוויתי אותה עד לשער, וחזרתי לנקות את הצריף עם יתר הנערים. הפכתי להיות בר-מצווה".

ספר התורה הזעיר שממנו קרא בתורה פרופ' יהויכין יוסף

- אולבסקי רפאל, טרפמן פאול, רוזנטל דוד (לקטו וערכו): **חורבנו בתמונות**, [ברגן-בלזן], הועד המרכזי ליהודים המשוחררים באזור הבריטי, תש"ו - 1946.
- אולבסקי רפאל: **הדמעה, פרקי זכרונות על אושנצ'ין-קויאבסקי, אושוויץ, בונה, וברגן-בלזן**, ארגון שארית הפליטה ברגן-בלזן בישראל, תשמ"ג - 1983.
- אורלב אורי: **שירים מברגן-בלזן, 1944** / כתב: יורק אורלובסקי [ז"א אורי אורלב] ; תרגם: אורי אורלב, יד ושם, תשס"ה - 2005.
- אורן אלישיב: **מברגן בלזן בחזרה לחיים-סיפורו של מנחם אופן**, הוצאת המשפחה, ללא תאריך.
- אילן-אונדרוויזר יהודית: **זיכרונות מימים אפלים**, קורות ילדה אחת מגולת הולנד בימי השואה, עקד, תשנ"ב-1992.
- בינהורן שרה: **עלים שעלו מן האפר**, הוצאת חזון תש"ס-1999.
- בלוך שמעיהו [עורך]: **חורבן ותקומה; ברגן בלזן 1945-1965**, תל-אביב-ניו-יורק, תשכ"ה - 1965.
- בלזן**, ללא שם מחבר, ארגון שארית הפליטה מהאזור הבריטי, תשי"ח-1958.
- ברגמן דב: **השמים נאטמו מעלינו**, משרד הביטחון, ההוצאה לאור, תשנ"ח-1977.
- גור (גרובר) מנדי: **נשרתי בחיים – עדות של ניצול שואה**, קיבוץ דליה ו"מורשת" בית העדות ע"ש מרדכי אנילביץ', תש"ס-1980.
- ויטיס-שומרון עליזה: **נעורים באש**, בית לוחמי הגטאות בשותפות עם "מורשת" בית העדות ע"ש מרדכי אנילביץ', תשס"ס-2002.
- זנדמן גולדה: **סיפורי גולדה: קורותיה של ניצולת שואה שהייתה שש שנים במחנות-ריכוז**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תשנ"ח - 1998.
- גוטמן ישראל [עורך]: **האנציקלופדיה של השואה**, ספרית הפועלים, תש"ן-1990.
- הופרט הילדה: **יד ביד עם תומי, פרקי עדות 1939-1945**, מורשת, 1978 - תשל"ח.
- הכהן שמואל: **כמו אבנים שותקות**, כתר, תשמ"ח - 1988.
- טימקביץ מינה: **גם שם היו חיים - דפים מברגן-בלזן**, תרגם מכתב יד דב חומסקי ; ציורים אסתר לוריא, נ. טברסקי, תש"ו-1946.
- יעוז-קסט איתמר: **על כף-ידו של חורף: שירי הילד פטר קסט ברכבות, במחנה ברגן-בלזן וסמוך לשחרור, 1944-1945**, יד ושם, תשס"ו - 2006.
- יעוז-קסט איתמר: **נוף בעשן: פרקי ברגן-בלזן. מחזור שירים**, עקד, תשכ"א - 1961.

לבסקי חגית: **לקראת חיים חדשים**, ניצולים ועקורים מברגן-בלזן ובאזור הכיבוש הבריטי בגרמניה, 1945-1950, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, תשס"ו-2006.

לוי-הס חנה: **ברגן-בלזן 1944-1945/יומן**, הוצאת המחברת, תשל"ד-1974.

מלכיאור דן: **ובחרתי בחיים- סיפורו של שורד**, יד ושם תשס"ו-2006.

סמסון שלמה: **האמנתי כי אדבר**, ראובן מס, תש"ן-1990.

פז שרה: **להגיע אל השמש**, אור-עם, תשמ"ה-1985.

פלד עודד: **מכתבים לברגן בלזן**; נשימה: מחזור שירים, תג, תשנ"ה - 1995.

פריד הדי: **רסיסי חיים**, עקד, תשנ"ה-1995.

צאנין מרדכי [עורך]: **כך זה קרה: דפי עדות של שארית הפליטה יוצאי ברגן-בלזן**, ארגון שארית הפליטה, תשמ"ז - 1987.

צמריון צמח: **פרקי שואה ושארית**, ארגון שארית הפליטה מהאזור הבריטי (ברגן בלזן) בישראל, תשל"ה 1975.

קולב אברהרד: **ברגן בלזן, 1943-1945** בתוך גוטמן ישראל, מנבר רחל (עורכים): מחנות הריכוז הנאציים, יד ושם, תשמ"ד-1984, עמ' 261-270.

שטרק ולריה: **אחת מני אלף - מיומנה של רופאה בברגן-בלזן**, ניאוגרפיקה, תשי"א-1951.

מראי מקומות

1. מתוך: **אתר הלוחם היהודי במלחמת העולם השנייה**:
http://www.jwmww2.org/show_item.asp?itemId=1040&levelId=60173&itemType=0
2. **מקור התמונה**: ארכיון בית לוחמי הגטאות.
3. לוי-הס חנה: **ברגן-בלזן 1944-1945/יומן**, הוצאת המחברת, תשל"ד-1974, עמ' 56-126.
4. ויטיס-שומרון עליזה: **נעורים באש**, בית לוחמי הגטאות בשותפות עם "מורשת" בית העדות ע"ש מרדכי אנילביץ, תשס"ב-2002, עמ' 175-202.
5. זנדמן גולדה: **סיפורי גולדה: קורותיה של ניצולת שואה שהייתה שש שנים במחנות-ריכוז**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תשנ"ח - 1998, עמ' 86-116.
6. אילן-אונדרוייזר יהודית: **זיכרונות מימים אפלים**, קורות ילדה אחת מגולת הולנד בימי השואה, עקד, תשנ"ב-1992, עמ' 45-75.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: מחנה הריכוז ברגן-בלזן המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

7. ברגמן דב: **השמים נאטמו מעלינו**, משרד הביטחון, ההוצאה לאור, תשנ"ח-1977, עמ' 79-86.
8. גור (גרובר) מנדי: **נשארתי בחיים – עדות של ניצול שואה**, קיבוץ דליה ו"מורשת" בית העדות ע"ש מרדכי אנילביץ', תש"ס-1980, עמ' 116-155.
9. **בלזן**, ללא שם מחבר, ארגון שארית הפליטה מהאזור הבריטי, תשי"ח-1958, עמ' 64-73.
10. **בלזן**, ללא שם מחבר, ארגון שארית הפליטה מהאזור הבריטי, תשי"ח-1958, עמ' 85-87.
11. **בלזן**, ללא שם מחבר, ארגון שארית הפליטה מהאזור הבריטי, תשי"ח-1958, עמ' 80-84.
12. אולבסקי רפאל: **הדמעה, פרקי זכרונות על אושנצ'ין-קויאבסקי, אושוויץ, בונה, וברגן-בלזן**, ארגון שארית הפליטה ברגן-בלזן בישראל, תשמ"ג-1983, עמ' 239-251.
13. **בלזן**, ללא שם מחבר, ארגון שארית הפליטה מהאזור הבריטי, תשי"ח-1958, עמ' 28-54.
14. פרופ' יפה אליאך: **ליל הסדר בברגן-בלזן**, קובץ "זכור" ג' – תשמ"ג-1983, עמ' 91-93.
15. המסמכים מובאים מארכיון "יד ושם":
http://www1.yadvashem.org/yv/he/exhibitions/rosh_hashana/from_our_archive02.asp
16. מקור הדברים: **ערך הרב שמעון דסברג** בויקיפדיה.
17. <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-2385774,00.html>.
18. **מרכז המידע אודות השואה, "יד ושם" - ביה"ס המרכזי להוראת השואה:**
http://www1.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%20775.pdf